

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**AZ 1956-OS FORRADALOM
ÉS A RESTAURÁCIÓ A MŰEGYETEMEN**

HORVÁTH ZSOLT

2014

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

HORVÁTH ZSOLT

**AZ 1956-OS FORRADALOM
ÉS A RESTAURÁCIÓ A MŰEGYETEMEN**

Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezető: dr. Erdődy Gábor DSc, tanszékvezető, egyetemi tanár

Új- és jelenkori magyar történelem doktori program

Vezető: dr. Varga Zsuzsanna CSc, habilitált egyetemi docens

A bizottság elnöke: dr. Izsák Lajos DSc, egyetemi tanár

Bírálok: dr. Rainer M. János DSc, egyetemi tanár

dr. Szerencsés Károly CSc, habilitált egyetemi docens

**A bizottság tagjai: dr. Sipos Balázs PhD, habilitált egyetemi adjunktus,
a bizottság titkára**

dr. Hubai László CSc, habilitált főiskolai tanár

Póttagok: dr. Kardos József DSc, professor emeritus

dr. Föglein Gizella CSc, habilitált egyetemi docens

Témavezető: dr. Glatz Ferenc MHAS

Budapest · 2014

Tartalomjegyzék

Irodalom, források	4
• Pártirodalom: egyetemisták az „ellenforradalmi szervezkedés uszályában”	4
• Nyugaton: levéltárak nélkül	22
• 1990 után: részeredmények	27
• Forrásadottságok	29
A Műegyetem az ötvenes években	33
Az október 22-i nagygyűléshez vezető út	55
• A MEFESZ	55
• A forradalom bölcsője	59
• A nagygyűlés	69
• A forradalom programja	78
Tizenkét nap	85
• A tüntetés	85
• A Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság	97
• Az oktatók Ideiglenes Forradalmi Bizottsága	105
• Az egyetemi munkástanács	119
• Műegyetemisták a nemzetőrségben	121
„A kormány nyíltan kijelentette: proletárdiktatúrát akar”	144
• Menteni a menthetőt: autonómia, rehabilitáció	144
• A tanév megmentése	160
• Restauráció, megtorlás	164
Felhasznált források és irodalom	190
Rövidítések	200

Irodalom, források

1956. október 22-én a kortársak számára korábban elképzelhetetlen, megdöbbentő, katartikus események zajlottak a budapesti Műegyetem központi épületének aulájában, a kommunista ifjúsági szervezet nagygyűlésén. Olyan események, amelyek a gyűlésen elhatározott másnapi tüntetéssel együtt az 1956-os forradalom kezdetét jelentették. A mérnökhallgatók, együtt a többi egyetemistával és főiskolással, október 23-án a tüntetés kezdetéig a társadalom elégedetlenségének, változások iránti igényének megfogalmazói, a tömegmozgalom katalizátorai voltak. Ők indították el a lavinát, de 23-án estére – a fegyveres harc kitörésével – az események túlhaladtak rajtuk, a diákok hátrébb szorultak az első vonalból.

A forradalommal foglalkozó munkák többnyire ezt a képet tükrözik. Talán ezzel is magyarázható, hogy a Műegyetem mint intézmény 1956-os történetét önálló mű a mai napig alig tárgyalja,¹ miközben a tüntetés kapcsán minden feldolgozás megemlíti a műegyetemistákat, vagy legalább a felsőoktatásban tanuló diákságot. Bár emiatt a historiográfiai áttekintés óhatatlanul féloldalas lesz, talán nem tanulság nélkül való, ha disszertációnk elején sorra vesszük a legjellemzőbb feldolgozásokat.

Pártirodalom: egyetemisták az „ellenforradalmi szervezkedés uszályában”

Az 1956-os események értékelésének koordinátáit egészen a rendszerváltozásig a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. december 5-én elfogadott határozata jelölte ki. A pártokumentum egyértelműen ellenforradalomként definiálta a történeteket. A felkelés kezdetének tekintett október 23-i tüntetéssel és az azt szervező egyetemi ifjúsággal kapcsolatban azonban a határozat megengedőbb: „Az október 23-án Budapesten tüntető fiatalok többségét a Rákosi–Gerő-klikk hibái és vezetési módszerei feletti elkeseredettségében az a szándék vezette, hogy e hibákat megszüntetve, a népi demokratikus rendszer alapjait megerősítve, a szocializmus építésének útján haladjon előre az ország. [...]

---

¹ 1990 előtt egyáltalán nem született ilyen munka, mindössze egy egyetemi doktori disszertáció az ELTE-n (Mihalcsó Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október.* Kézirat, 1971.), amelyet később ismertetünk.

Mindenki előtt világos, hogy azokat a katonai manővereket, amelyek gerillacsoportok részvételével – a Rádió ostromával egyidejűleg – a legfontosabb katonai és állami vezetési szervek [...] elfoglalását célozták, nem az október 23-án délután békésen tüntető egyetemi hallgatók, hanem csak igen tapasztalt és képzett ellenforradalmi diverzánsok szervezhették meg.

Világos az is, hogy az ellenforradalom célja nem a hibák kijavítása, hanem a néphatalom, a Magyar Népköztársaság államának megdöntése, a szocialista vívmányok megsemmisítése volt. Arra a kérdésre, hogy mi volt a Magyarországon október 23-án kezdődött fegyveres felkelés alapvető jellegzetessége: forradalom vagy nemzeti forradalom-e, szembenézve a tényekkel csak azt válaszolhatjuk: nem volt sem az egyik, sem a másik, hanem ellenforradalom volt. Ezt az igazságot annak tudatában is meg kell mondani, hogy az események során az országban megmozdult tömegek túlnyomó többsége célkitűzéseiben, szándékaiban és érzéseiben a Magyar Népköztársaság hű fia, becsületes dolgozó és jó hazafi volt, nem pedig ellenforradalmár.

Az októberi eseményekben becsületes szándékkal részt vett tömegeknek látniuk kell azt a keserű igazságot, hogy a népköztársaság államrendje és intézményei ellen a fegyveres felkelés azok részéről is az ellenforradalom céljait mozdítja elő, akiknek ez nem volt szándékában.”²

Az 1956-os eseményeket elsőként értelmező propagandakiadványok – a fehér könyvek³ és egyéb broszúrák⁴ – természetesen az MSZMP-határozatot igyekeztek illusztrálni. E kiadványok elsősorban az „ellenforradalmárok” rémtetteire, a „fehérterror” tombolására, a „szervezett reakciós erőkre”, a „horthysta emigráció és a nyugati hatalmak” tevékenységére koncentráltak, ennek megfelelően az egyetemisták jó szándékú, félrevezetett tömegként tűnnek fel az október 22–23-i napokban. A fegyveres harc kitörése után már alig foglalkoznak tevékenységükkel – joggal, hiszen az események fősodrában szervezeten valóban nem vettek részt. Kissé részletesebben a fehér könyvek második kötete említi meg a műegyetemi – némának indult – tüntetést, illetve a fegyverszüneti tárgyalások kapcsán a vári diákszálló lakóit, akik október 27-én ellenállás nélkül beszolgáltatták a fegyvereiket.⁵ A negyedik kötet

---

² *A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Szerk. és az előszót írta Vass Henrik, Ságvári Ágnes. 3., bőv. kiad. Bp., Kossuth, 1979. 15–20.

³ *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben.* I–IV. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n.

⁴ Havasi [Fellegi] Tamás–Herczeg [Nemes] János–Kerek [Kalmár] György: *A rádió ostroma. 1956. október 23.* Bp., Kossuth, 1957. Lovas Márton: *Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig?* Bp., Kossuth, 1957. Sólyom József–Zeke Ferenc: *Harcban az ellenforradalommal.* Bp., Móra, 1957.

⁵ *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben.* II. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n. 10., 33.

pedig azt a tételt bizonygatja, hogy nem Gerő Ernő 23-i esti rádióbeszéde volt a fegyveres összecsapások kiváltója, hanem a „szervezett ellenforradalmárok”, akik ráépültek a tüntetésre, és egyre jobboldalibb jelszavaikkal gerjesztették a hangulatot.⁶

A rádió október 23-i esti-éjszakai ostromával a szervezett ellenforradalmat illusztráló, eredetileg a *Népszabadság*ban megjelent cikksorozatot kötetbe rendező kiadvány szintén az egyetemisták indokolt elégedetlenségéről, részben jogos követeléseiről beszél, amelyekkel a párt tulajdonképpen egyet is értett: „...a Műszaki Egyetemen [...] forró hangulatban fogalmazták a diákok pontjait. Még azon az éjszakán összeült a XI. kerületi pártvégrehajtó bizottság, és határozatában egyetértett a fiatalok legfőbb követeléseivel. Javasolta a Központi Vezetőségnek, hogy a Politikai Bizottság több tagját váltsa le. A határozat lényege az volt, hogy a pártnak az ifjúság helyes, szocialista követeléseire éleire kell állnia, és erélyesen szembefordulnia minden helytelen, káros megnyilvánulással.” A műegyetemi hallgatók felelősségteljesen cselekedtek, amikor 23-án röplapjaikon közzé tették követeléseiket: „A diákok roppant komolyak, szinte méltóságteljesen viselkednek. [...] Lesz tüntetés? Nem lesz. Nem akarjuk, hogy valamire felhasználjanak bennünket [...]” Majd a mégis engedélyezett tüntetésen is fegyelmezetten viselkednek. Ekkor azonban már késő, az ellenforradalom képviselői, kihasználva a lehetőséget, egyre inkább átvették az események irányítását: „Aztán megérkeznek [a Bem térre] a műegyetemi diákok, a tüntetés eredeti gazdái. Csakhogy nekik már nemigen jut a szobor mellett hely. Három-négy egyetemista odajön, hogy rendet csináljon. Szólnak, hagyják szabadon a szobor talpát. Kérik a szakállast is, lépjen arrébb. Esze ágába sincs. Lekicsinylő pillantással méri végig a diákokat. Mintha ő lenne az igazi rendező, a diákok pedig csak statiszták, egy számukra ismeretlen színjátékban...”⁷

Egy másik, szintén a rádió ostromával foglalkozó kiadvány – amellet, hogy a diákokat ez is jót akaró, megtévesztett fiataloknak írja le – már a 22-i nagygyűlésen „felfedezi” az ellenforradalmárokat: „...ezekben az órákban a Műegyetemen már az volt a jelszó, hogy »az ávósokat ki kell nyírni!« Az egyetemen tartott gyűlés párt- és DISZ-ellenes hangulatban zajlott le. Ezen a gyűlésen elhatározták, hogy üdvözlő táviratot küldenek a lengyeleknek, valamint azt, hogy másnap, 23-án délután 3 órakor néma tüntetést rendeznek a Bem-szobor előtt. Már itt szó volt arról, hogy elmennek a rádióhoz, de erre nem került sor, mert néhány józanabb gondolkodású ember határozottan fellépett ellene.”⁸ Ha igaz is az, hogy a

---

⁶ *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. IV. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n. 35.

⁷ Havasi [Fellegi] Tamás–Herczeg [Nemes] János–Kerek [Kalmár] György: *A rádió ostroma*. 1956. október 23. Bp., Kossuth, 1957. 9–11., 15.

⁸ Sólyom József–Zeke Ferenc: *Harcban az ellenforradalommal*. Bp., Móra, 1957. 16.

nagygyűlés résztvevői az MDP és a DISZ politikáját elutasították, erőszakos fellépésnek a forrásokban nincs nyoma, a történeteknek legkevésbé volt ez a lényege.

Az eseményeket követően kiadott propagandakiadványok sorában a legrészletesebben Lovas Márton – a megjelenés után, mivel nem követte maradéktalanul az 1956. decemberi párthatározatot, visszavont⁹ – kötete foglalkozik a műegyetemisták szerepével. A szövegben magában még nem, a kiadói előszóban azonban, amely felhívja a figyelmet a szerző néhány tévedésére, már új hangsúly jelenik meg: Lovas munkájában a Rákosi-vezetés hibáinak ecsetelése mellett elsikkadnak az eredmények, miközben nem kap megfelelő hangsúlyt a Nagy Imre–Losonczy-féle pártellenzék „bomlasztó, frakciós” tevékenysége. S valóban, ebben a feldolgozásban Nagy Imre még nem áruló, hanem kommunista, aki – tévesen – a korábbi szektás politika elleni tiszta szocialista felkelést látott az október 23-án kezdődött tömegmozgalomban. De Lovas véleménye szerint legalább ennyire hibás értékelést adott október 23-án Gerő, amikor tisztán ellenforradalminak minősítette a többségében jó szándékú tüntetést. A kötet tüntetéssel kapcsolatos értékelése „kiegyensúlyozó”: „1956. október 23-án nagy, »békésnek« induló tüntetés zajlott le Budapesten. Diákok, értelmiségiek és munkások százezrei vonultak az utcára, követelték a párt és a kormány politikájának a megváltoztatását. A tüntetést a benne részt vevő fegyveres ellenforradalmi csoportok hamarosan fegyveres felkeléssé alakították át. E csoportok [...] valójában a kapitalista rendszer visszaállítását tűzték ki célul. Kezdetben a tüntetők többsége a Rákosi- és Gerő-klikk politikája ellen, a szocialista demokrácia mellett tüntetett, jelentős részük kommunista volt. Az ifjúság szocialista jellegű követelésekért vonult az utcára, amelyek nagy részét minden becsületes magyar ember magáénak vallotta.”¹⁰

Lovas könyve kitér a tüntetés előtörténetére is. Az előzmények felsorolásakor a Petőfi Kör nála még a demokratikus mozgalom bölcsője, az októberi, számos intézményben megfogalmazott diákkövetelések – egyetemi oktatás reformja, szovjet–magyar viszony rendezése az egyenjogúság alapján, Farkas Mihály ügyének nyilvános tárgyalása, Nagy Imre bevonása a kormányba, szocialista demokrácia, bérezés reformja, önkéntességen alapuló termelőszövetkezetek – alapvetően pozitívak. Az október 22-i műegyetemi gyűlésen azonban „a nacionalista, szovjetellenes propagandával megtévesztett ifjúság” az indokolt és jobbító szándékú pontok közé „ellenforradalmi tartalmú” követeléseket is felvett. Lovas közli és elemzi is a program a 14 pontos változatát: „A határozat első pontja elismeri az MDP

⁹ Lomax, Bill: A magyar forradalom irodalma. = *Kisebbségkutatás* 2006. 3. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2006_03/cikk nyomtatás.php?id=1413 (2014. március 3.) Eredetileg megjelent: *Magyar Füzetek* 9–10., 1981. 217–241.

¹⁰ Lovas Márton: *Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig?* Bp., Kossuth, 1957. 3.

országvezető szerepét, a második pont a kommunista Nagy Imrét javasolja a kormány elnökének. A negyedik pont azonban, amely az összes szovjet csapatok kivonását követeli – ebben az időpontban az ellenforradalom követelése volt. Azért követelték a szovjet csapatok eltávolítását, mert jelenlétük volt a fegyveres ellenforradalom egyik legnagyobb akadály. Az ötödik pont, amely tulajdonképpen a polgári és fasiszta pártok működése számára is szabadságot követel – szintén nem nevezhető szocialistának.”¹¹

Ugyanez a „hibás szektás” és nem kevésbé téves „pártellenzéki” értékelések közötti kiegyensúlyozás figyelhető meg magának a tüntetésnek a leírásában. A tömegben már nemcsak a jelszavak keveredtek, hanem „a szocializmus őszinte hívei” is az „ellenforradalmárokkal”. Ahogy fokozatosan csökkentek a szocialista követelések, úgy tolódott el az utcán lévők aránya a kezdeti állapotoktól. Tulajdonképpen helyes megfigyelés a szerzőtől, hogy a tüntetés után a diákság kiszorult az események irányításából. Ugyanígy reálisan ábrázolja a csődöt mondott DISZ 22–23-i szerepét: „A DISZ vezetősége [...] az úgynevezett »élére állás« taktikáját folytatta [...] (Megjegyzendő, hogy az »élére állás« a gyakorlatban egyszerűen uszálypolitikának bizonyult, azaz nem a DISZ vezetősége vezette az ifjúságot, hanem az egyetemi ifjúság uszályában haladt a DISZ.)” Ennek ellenére – vagy ezzel együtt – az egyetemisták ábrázolása – még a műegyetemistáké is, akik a 22-i gyűlés után 23-án délelőtt mint a tüntetés előkészítői is megjelennek a kötetben – egyértelműen pozitív: „a legszebb szándékoktól vezérelt becsületes fiatalok”, akik úgy érezték, az ifjúság „az ország politikájának irányító erejévé vált, amely az értelmiségnek, a munkásságnak, sőt a pártnak is előírhatja a teendőket”.¹²

Nem haladja meg a propagandakiadványok színvonalát az első „tudományos” munka sem, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetében összeállított tanulmánykötet¹³. A tematika ismerős – imperialista beavatkozás, a Szabad Európa Rádió ellenforradalmi propagandája, a magyar emigráció ellenséges politikai tevékenysége –, a fejezetek az 1956. decemberi párthatározat pontjaira rímelnék. Ami újdonság: külön tanulmány¹⁴ foglalkozik a határozatban a történetek okaként másodiknak megjelölttel, a Nagy–Losonczy úgymond revizionista csoport árulásával. (Az első okkal, a „Rákosi–Gerő-klikk” hibás politikájával az előszó ígérete szerint a későbbi kötetek foglalkoznak majd, ezek azonban nem jelentek meg.) Az október 23-i tüntetés értelmezése a kötetben részben hasonlít az első propagandakiadványokéra, de az

---

¹¹ Uo. 13–15. A 14 pont helyett 15 pontos követelést közölt a szerző, mert a műegyetemi röplap számozás nélküli záró mondatát is beszámozta.

¹² Uo. 15–19.

¹³ *Ellenforradalom Magyarországon 1956. Tanulmányok I.* Bp., Kossuth, 1958.

¹⁴ Betlen Oszkár: A Nagy–Losonczy-csoport szerepe az ellenforradalom eszmei előkészítésében. Uo. 225–307.

előzőekben bemutatott hangsúlyeltolódás is megjelenik. A békésnek indult felvonulás az „ellenforradalmi” erők két csoportjának is alkalmat kínál fellépésre: a „szervezett ellenforradalmi” erőknek és a „revizionista frakciónak”. „1956. október 23-án, amikor a megtévesztett fiatalság kiment az utcára, jelentkeztek az ellenforradalmárok is, mégpedig azonnal és érezhető módon. Elkezdték régen kidolgozott terveik megvalósítását.” A jó szándékú tüntetőket nem csak a reakció használta ki: „Az 1956. október 23-ára szervezett politikai tömegtüntetés ellenforradalmi fegyveres felkelésbe ment át. Az MDP Központi Vezetősége a kispolgári revizionisták, »ellenzékiek« ismert vezérét, Nagy Imrét tette miniszterelnökké akkor, amikor Nagy Imre hívei a nyílt ellenforradalmárokkal szövetségben már fegyverrel támadták a proletárdiktatúrát.”¹⁵ A történések tehát már október 23-tól kezdve egységesen ellenforradalmiak, ebből a szempontból lényegtelen, hogy ki miért vonult eredetileg az utcára.

A Nagy Imre-per kapcsán kiadott ötödik fehér könyv – *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése*¹⁶ –, ahogy maga a miniszterelnök és társai ellen lefolytatott eljárás is, még tovább megy: „Nagy Imre csoportja kapcsolatai útján október 23-a előtt több egyetemen a népi demokráciával szemben ellenséges jellegű gyűléseket szervezett. Ezekből nőtt ki az október 23-i tüntetés, az ellenforradalmi lázadás előjátéka. Nagy Imre hívei egyik egyetemről a másikra mentek, szervezkedtek, uszító, nacionalista jelszavakat hangoztattak.” „Az ismert október 23-i tüntetést Nagy Imre és csoportja kezdeményezte, felhasználva a Petőfi Körben és az egyetemeken kiépített kapcsolatait. Szilágyi József például október 22-én éjszaka a Műegyetemen tartott gyűlésen, Nagy Imre megbízásából, személyesen hívott fel a tüntetésre. Az október 23-i tüntetést, Tánzos Gáboron és társain keresztül, a Nagy Imre-csoport irányította.”¹⁷ A per vádiratát és az ítéletet sorról sorra ízekre szedő, a fehér könyv összeállítói által célzatosan válogatott vallomás- és dokumentumrészek következtetéseit cáfoló emigráns kiadvány, az először 1958-ban franciául, majd 1959-ben magyar nyelven is kiadott, *Az igazság a Nagy Imre-ügyben* című kötet¹⁸ 1956. októberi sajtóidézetekkel bizonyítja, hogy az MDP politikai válságot kezelni képtelen politikáján kívül más oka nem

---

¹⁵ Az imperialisták kém- és diverziós tevékenysége – ellenforradalmi szervezkedések a Magyar Népköztársaság ellen. Uo. 75. Vadai [Nonn] György: A Szabad Európa Rádió szerepe a magyarországi ellenforradalomban. Uo. 204.

¹⁶ *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése*. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n.

¹⁷ Uo. 12., 36.

¹⁸ *La Vérité sur l'affaire Nagy. Les faits, les documents, les témoignages internationaux*. Préf. Albert Camus, avec une postface de François Fejtő. Paris, Librairie Plon, 1958. *Az igazság a Nagy Imre-ügyben*. Az Európai Petőfi Kör (Bruxelles) által 1959-ben megjelentetett kötet hasonló kiadása. Előszó: Kende Péter, jegyzetek: Hegedűs B. András, Varga László. Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 2.)

volt a tüntetésnek. Az irányítást a DISZ, ezen belül a Petőfi Kör valóban megkísérelte, de érdemi befolyása az események menetére nem volt. Szilágyi József pedig nem Nagy Imre megbízásából volt ott a 22-i nagygyűlésen, hanem mert maga is esti tagozatos hallgató volt.¹⁹

A gyűlésen elfogadott program tartalma a fehér könyv beállításában szintén egyértelműen „ellenforradalmi”: „A Műegyetemen uszító, ellenforradalmi 14, illetve 16 pontból álló követelést fogadtattak el. A pontokban »a Szovjetunióba kihurcolt polgári személyekről« szóló vad, rágalmozó részek és ehhez hasonlóak voltak. A követelések a rendszer megváltoztatására, a Szovjetunióval való szakításra, Magyarország alkotmányos rendjének felforgatására irányultak. S az ellenforradalom napjai – a fasiszták, háborús bűnösök és közönséges bűnözők szabadon bocsátása, a véres fehérterror, a reakciós pártok szervezkedése és az ellenforradalmi szennylapok jelentkezése – világos választ adtak arra, hogy mit jelentettek ezek a követelések. A felizgatott, félrevezetett egyetemi hallgatókat arra uszították, hogy ezeknek a nyíltan ellenforradalmi tartalmú pontoknak a rádióban való felolvasását követeljék. Jól tudták a tüntetés szervezői, hogy a népi demokratikus állam kormánya nem engedheti rádiójában felolvasni ezeket a követeléseket. Az egész akció célja az volt, hogy a rádió épülete elé nagy tömegeket gyűjtsenek, s ezek fedezéke mögül induljon meg a fegyveres ellenforradalmi csoportok előre megtervezett támadása a Rádió elfoglalására.”²⁰ Pontjaik megfogalmazása után a diákok azonban már aznap este – természetesen mindenféle külső biztatás nélkül – megpróbálták sajtónyilvánosságot szerezni programjuknak, többek között a rádiónál is próbálkoztak, így tehát már egy nappal a fehér könyv sugalmazásában gondosan előkészített fegyveres lázadás kitörése előtt végrehajtották a „tervet”.

Az országos és a szintén sorra megjelentetett megyei propagandakiadványok mintájára a Műegyetemen is elkészült egy „fehér könyv”, *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*²¹ címmel. A szöveg azonban nem jelent meg, kéziratban, stencilgépen sokszorosított formában maradt fenn. Erre az összeállításra épült az egyetemen az ideológiai tárgyak oktatói által tartott, mindenki számára kötelezően előírt előadásorozat, majd 1958–1959-ben az anyag egy részét, kismértékű átdolgozás után, *Az ellenforradalom napjai a*

---

¹⁹ *Az igazság a Nagy Imre-ügyben.* Az Európai Petőfi Kör (Bruxelles) által 1959-ben megjelentetett kötet hasonmás kiadása. Előszó: Kende Péter, jegyzetek: Hegedűs B. András, Varga László. Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 2.) 52–53.

²⁰ *Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése.* Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n. 38.

²¹ Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. ÁBTL 3.1.9. V-150384/3 (Egyetemek). A dokumentum egy példánya időközben bekerült a BME Levéltárába is. (1956-os volt TÜK-iratok.)

műszaki egyetemeken címmel tizenhat részből álló cikksorozatként közölték az egyetemi lapban, a *Jövő Mérnökében*. Az egyetemi fehér könyv részletekig menően jól értesült szerzői – az eredeti változat szerkesztésében vezető szerepet vitt Elek Tibor, a marxizmus–leninizmus tanszék docense – alaposan ismerték a műegyetemi eseményekben is érintett letartóztatottak vizsgálati anyagait és a fegyelmi eljárások jegyzőkönyveit. (Elek maga több fegyelmi bizottságnak is tagja volt.)²²

Az összeállítás alapkonceptióját tekintve természetes módon követi a hivatalos felfogást, a nagyrészt belügyi forrásanyagból következően tendenciózus, az „ellenforradalmároknak”, „árulóknak” tekintett „felelősöket” gátlástalanul befeketítő feldolgozás az eseményekről. A DISZ 1956. őszi visszaszorulását a diákság körében – ami önmagában igaz volt – az „ellenséges befolyás” térnyerésével, a kezdeti mérsékelt, diákszociális kérdésekre koncentrááló követeléseket a fokozatosságot szem előtt tartó tudatos „ellenséges taktikával” magyarázták. Az, hogy párhuzamosan több intézményben hasonló pontokat fogalmaztak meg az egyetemisták, nem arra bizonyíték az anyag összeállítói szemében, hogy mindenütt hasonló problémák merültek fel, hanem arra, hogy az úgymond hatalomra törő, Nagy Imre körül csoportosuló revizionisták, illetve a nemzetközi reakció által támogatott összeesküvő ellenforradalmi erők mennyire szervezettek voltak. (Hogy utóbbiak tevékenységére az egyetemi fehér könyv is alig talál bizonyítékot, az sem azt jelzi, hogy csekély lett volna a szerepük, hanem azt, hogy mennyire tudatosan konspiráltak.) Az október 19-i első, a várbeli BME-diákszállóban megfogalmazott és sokszorosított pontok azt jelentették, hogy a Műegyetem „átvette az ellenforradalmat előkészítő események közvetlen szervezőjének dicstelen szerepét”. „Az ellenforradalom szervezői – előre jól kidolgozott taktikai vonalat követve – a *hibák kijavításának követelésével* kezdtek, és az ezzel megmozgatott tömeg legtapasztalatlanabb rétegére: az ifjúságra támaszkodva *napról napra tovább mentek egy lépéssel*: egyre nyíltabbá váló ellenforradalmi követeléseket »dobtak be« – híven követve a »Szabad Európa« rádió utasításait. [...] A műegyetemi ifjúsággal is ezt a taktikai vonalat igyekezett végigjáratni a *szervezett* ellenforradalom. [...] Egyszer s mindenkorra fel kell számolni azt a legendát, amelyet a »jogos felháborodásában nemes szándékkal fegyvert fogott«, és csak később tévútra vitt »hősi« ifjúságról költenek.”²³

²² Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Drámai napok. 1956. október 23.–november 4.* Bp., Kossuth, 1986. 407. *Jövő Mérnöke*, 1958. október 6., 13., 20., 27., november 3., 10., 17., 24., december 1., 8., 15., 1959. január 5., 12., 19., 26., február 2. Fegyelmi ügyek. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/1957.

²³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Kiemelés az eredetiben.

A 22-i nagygyűlésen elfogadott program értékelése ugyanezen a vágányon halad: „A burzsoá restauráció, a nacionalista és szovjetellenes ideológia ezekben a pontokban részben teljes nyíltsággal, részben még a »nemzeti kommunizmus« köntösébe bújtatva jelent meg, hogy azok a tömegek se riadjanak még el, amelyek valóban azt hitték, hogy a szocializmus hibáinak kijavításáért harcolnak.” A gyűlés kapcsán, a „revizionista” pártellenzék felelősségére rámutatva, Szilágyi József személye kerül előtérbe, a szöveg szinte egy személyben neki tulajdonítja a másnapi tüntetés kezdeményezését, amikor is a lecsendesülő hangulatot „habzó szájú” demagógnak újra felszította. A műegyetemi hallgatók a mind radikálisabb követelések pontokba foglalásával és a 23-i tüntetés előkészítésével betöltötték a „faltörő kos” szerepét, „a diákszallókban működő diákbizottságok tevékenysége már néhány nappal 23-a előtt nyíltan arra irányult, hogy felszítsa az indulatokat”. (A szöveg összeállítói ugyanakkor önellentmondásba keveredtek, amikor azt sugallták, hogy a 23-án reggeltől a különböző üzemekben, intézményekben a műegyetemi programot terjesztő küldöttek nem is egyetemi hallgatók, hanem az ellenforradalmárok képviselői voltak.) A diákok a tüntetéssel teljesítették is a nekik szánt szerepet: „Az eddig háttérben maradt ellenforradalmárok tehát elérték céljukat. Utcára lépett a sokezres tüntető diáktömeg, fedezéket és lehetőséget adva a reakciónak a népi demokratikus rend megdöntéséért folyó fegyveres harc megkezdésére.” Az egyetemisták és az oktatók ezután a fehér könyv elbeszélésében – ez egyébként megfelel a tényeknek – hátrébb szorultak az események fősodrából. A további műegyetemi történések – különféle ideiglenes forradalmi testületek létrehozása, bekapcsolódás a forradalmi karhatalmi erő, a nemzetőrség szervezésébe, majd november 4-e után a részvétel az ifjúsági mozgalomban, illetve az egyetemi autonómia megteremtését célzó akciókban – elbeszélése természetesen ugyanolyan tendenciózus, ellenforradalmárokat és cselekedeteiket „leleplező” szándékú, mint az előkészületek interpretációja. Mégis, a diákság egészének minősítése nem teljesen negatív, ha visel is felelősséget a történetek miatt, inkább megtévesztett tömegről van szó, mintsem többezres ellenforradalmár seregről.²⁴

Az 1956. október–novemberi eseményekről az első igazán történeti munkának minősíthető kötet²⁵ 1967-ben jelent meg, Molnár János történész (a könyv megjelenésekor művelődési miniszterhelyettes) tollából. *A polgári magyarázatok bírálata* alcímet viselő kiadvány azzal együtt, hogy nem tért el a hivatalos felfogástól – a Nyugaton megjelent műveket éppen az MSZMP 1956. decemberi határozatának koncepciója alapján elemezte –,

---

²⁴ Uo.

²⁵ Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967.

legalább pontos hivatkozásokat adott (bár az általa feldolgozott irodalom döntő részéhez más kutatók nem jutottak hozzá, hogy az egyszerű olvasókat már ne is említsük). A nyugati irodalom feldolgozása mellett Molnár levéltári – leginkább a megtorlás során keletkezett belügyi – iratokat is használt, és – eltérően a korábbi és későbbi propagandakiadványoktól – legalább jelzet szinten (a Párttörténeti Intézetben őrzött dokumentumok esetében az iratok megnevezése is szerepel) hivatkozott is ezekre; a dokumentumok jelzeteiből annyi többnyire kiderül, hogy milyen jellegű – belügyi, bírósági, pártarchívumbeli – az adott forrás.

A Molnár által ábrázolt kép, bár ideológiai szempontból determinált, sokkal realisabb, mint bármelyik korábban bemutatott kiadványé. A Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének szerepéről például így ír: „A MEFESZ [...] nem a jövő, hanem csak a pillanat szerve volt. 23-a után semmi szerepe nem volt, csak a nevét emlegették néha. [...] A MEFESZ a tüntetés szerve volt. Nem ideológiai (az a Petőfi-kör volt), hanem politikai szerve, a felkelés szervezete.” Az események négy kiváltó oka között Molnár nem csupán szőrmentén érintette a Rákosi-féle „szektás pártvezetés” hibás politikáját, így az alternatív felsőoktatási diákszervezet megjelenését a párt ifjúsági szervezete, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége politikai csődjével magyarázza: „A DISZ nem tudott ellenállni a MEFESZ-nek [...], mert a DISZ elleni kritikai megjegyzések a valóságos állapotokra vonatkoztak. [...] A DISZ tekintélyének csökkenése azt jelentette, hogy a pártvezetés és a párt tekintélye csökkent az ifjúság között. A DISZ szervezetileg sem tudta megoldani azokat a feladatokat, amelyek egy életképes ifjúsági szervezet előtt álltak.” Ez magyarázza, hogy az október 23-át megelőző időszakban a DISZ-vezetők képtelenek voltak irányítani a diákság gyűléseit.²⁶ Ugyanakkor, ha kisebb súllyal is, de Molnárnál ugyancsak megjelenik a szervezett ellenforradalom toposza: a „MEFESZ égisze alatt megindult egyetemi szervezkedésekben fontos szerepet játszottak a jobboldali beállítottságú diákvezérek, főként jobboldali egyetemi oktatók és sok levelező hallgató. [...] a jobboldali diákvezérek között illegális kapcsolat volt, ami október 23-ára zökkenőmentesen működött.” A szervezkedés motorjai a szerző szerint a főleg a katolikus egyház befolyása alatt álló illegális szervezetek – az egyik legfőbb ellenség megnevezésében a fehér könyvek szelleme köszön vissza. Ugyanakkor Molnár azt is leszögezi: „...ezek az illegális szervezetek semmire nem mentek volna a diákgyűléseken, ha [...] az a tény, hogy az általuk vitatott kérdések valóságos problémákat tükröztek, nem segítette volna elő ezt.” A kötet a műegyetemi követeléseket is szokatlanul árnyaltan elemzi: „Számos pont valóban reális probléma megvizsgálását, meglevő hiba kijavítását követelte.

---

²⁶ Uo. 38., 42.

Önmagában és külön-külön a pontok nagy része nem volt ellenforradalmi követelés. [...] e követeléseknek az volt a sajátosságuk, hogy teljesen nyitva hagyták a jobboldali torzítás lehetőségeit [...].”²⁷

Molnár hasonló, mérsékeltebb felfogásban értékeli a felvonulást is: „A tüntetés azoknak a jelszavaknak a jegyében indult, amelyeket az október 22-i gyűléseken elfogadtak. Ezek a jelszavak azonban a tüntetés alatt több okból is határozottan radikalizálódtak. Egyrészt mindenfajta tüntető mozgalom természetéből adódik, akár forradalmi, akár ellenforradalmi az, hogy a tüntető tömeg a jelszavakat kiélezi. Az október 23-i tüntetést a jobboldali csoportok tölték jobboldalra. De a revizionista tendenciájú jelszavak homályos, kétértelmű jellege a további jobboldali politikai kiélezés természetes forrása volt. A magyar ellenforradalom nem fegyveres puccsal tört ki, hanem tömegfelvonulással indult. Ez adta az erejét is, mert kezdetben összemosta a tudatosan jobbra tartókat a tömegekkel.”²⁸ Az egyetemisták ezt követően már nem jutnak komolyabb szerephez, „hallgatókból, diákokból álló, önálló fegyveres egységek október 31-ig nem működtek”. Molnár a nemzetőrségben is csak korlátozott szerepvállalást tulajdonít a fiataloknak, mivel ők az „ellenforradalmárok” szempontjából túlságosan mérsékeltek voltak. Még a legnagyobb egyetemi nemzetőr egység, a műegyetemi zászlóalj is hallgatók helyett valójában főleg tartalékosokból és egyéb honvéd alakulatokból, no meg szabadult politikai elítéltekből állt.²⁹ A kötet a nagyszámú adaton és hivatkozáson túl a pártállami korszak egészére jellemzőnél lényegesen mértéktartóbb szemléletével is kitűnik a többi feldolgozás közül.

Ugyancsak 1967-ben, formai jegyeiben történeti munkaként, de valójában a propagandakiadványok által kijelölt nyomvonalon haladva jelent meg Hollós Ervinnek, az 1956 utáni megtorlások egyik belügyes végrehajtójának az első áttekintése³⁰ 1956-ról. (A kötet – ugyan korántsem az összes tényállítás esetében, de – tartalmaz hivatkozásokat, ezek döntő többsége azonban csupán – mások számára hozzáférhetetlen – bírósági jelzet.) Hollós interpretációja visszatér a fehér könyvek színvonalára, az események okaként döntően a „reakciós erők szervezett összeesküvését”, a hazai illegális és az emigráns szervezetek tevékenységét tünteti fel. Ami újdonság: az „ellenforradalmárok” belügyes szempontú leleplezéseit és megbélyegzéseit elméleti-ideológiai fejtegetések egészítik ki az események jellegéről. Az október 23-i tüntetésről így ír: „Október 23-án a jelszavak és követelések

---

²⁷ Uo. 38–41.

²⁸ Uo. 49.

²⁹ Uo. 178–181. Kiemelés az eredetiben.

³⁰ Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Bp., Kossuth, 1967. 2., jav. kiad. 1967. 3., jav. kiad. 1976. Az első kiadásra hivatkozunk; a későbbi változatokban, különösen a harmadik kiadásban az események résztvevőinek egy része név nélkül szerepel.

gyorsan változtak. Az egyetemisták tüntetése úgy indult, mintha a szocialista demokrácia, az igazi lenini politika megvalósítása lenne a célja. De a jelszavak változása a célok változását is jelentette. Pontosabban: nem is a cél változott, hanem inkább a különböző célokért tüntetők közötti erők viszonya. Ha kezdetben a revizionistáké, s velük együtt a becsületes, de a hatásuk alá került embereké volt a szó, ezek hangja hamar elhalkult a nyílt ellenforradalom hangja mellett. [...] A liberális ellenzék, a polgári demokrácia [...] erőinek győzelme már magában hordozta politikai halálukat. Október 23. nem a revizionizmus és a polgári demokrácia győzelmét hozta, győzelmük egyben vereségük is volt. [...] Az ellenforradalom permanens volt, a tüntetés gyorsan változott fegyveres felkeléssé, a »mérsékelt ellenforradalom« szélsőséges terrorista erők uralmává. [...] Az október 23-i tüntetésen és a későbbi eseményekben összekeveredtek különböző osztályérdekű, különböző politikát valló csoportok. Igazi fasiszták, hamisítatlan nacionalisták, sovinszták, szélsőjobboldali klerikálisok, illegális ellenforradalmi szervezetek tagjai egy frontot alkottak polgári liberális csoportokkal [...] ezt a különösen bizarr, döbbenetes egységfrontot kétségtelenül a revizionista politikai áramlat segítette létrehozni³¹ – azaz a történetek legfőbb felelőse a „belülről bomlasztó” Nagy Imre-csoport, mivel „árulásával” lehetőséget teremtett a szélsőjobb fellépésére.

A tömeg azonban Hollós szerint jó szándékú, de megtévesztett tüntetőkből állt. „Tüntettek volna-e a becsületes diákok, ha tudják, hogy aki lelkesen éljenez mellettük, SS-százados vagy nyilas gonosztevő volt. [!] A tüntetők nagy tömege valóban spontán módon, előre át nem gondoltan cselekedett. De amit tett, azt mások jó előre átgondolták, s egyáltalán nem ösztönösen, hanem szervezeten, utasításra tették. A lényeg nem a tömegek spontaneitása volt, hanem az illegális ellenforradalmi szervezetek tudatossága. Éppen ez a kettősség lett az ellenforradalmi szervezettség ereje. A megmozdulás váratlanszerűsége, egyes társadalmi csoportok és rétegek szenvedélyeinek elszabadulása táplálta és elősegítette a szervezett megmozdulásokat.”³²

A tüntetést előkészítő egyetemisták esetében hasonló sémát látunk, annyi hangsúlyeltolódással, hogy az ifjúság körében a „legelvetemültebb szervezkedők” az egyházak, azokon belül is a pártállam fő ellensége, a katolikus egyház: „A közvéleményben elterjedt a hír, hogy a tüntetést a diákok, a MEFESZ-szervezetek indították el. Igaz, hogy a tüntetés az egyetemeken kezdődött, de annak szervezésében, kirobbantásában jelentős szerepük volt az illegális szervezeteknek. [...] a MEFESZ-szervezetek létrehozásában

---

³¹ Uo. 18–19.

³² Uo. 24–25.

tevékenyen közreműködtek azok a klerikális és klerikálfasiszta illegális csoportok, amelyek egy része 1949-től, más része pedig 1954–1955-től kezdve nagy aktivitással végezte kiterjedt földalatti politikai szervező munkáját. [...] Ezek a féllegális és illegális középiskolai, főiskolai és egyetemi csoportok különböző szálakkal kapcsolódtak a még rejtettebb, kifejezetten politikai szervezetekhez.”³³ Hollós egy – Molnár János könyvében is említett, de ott részletes forráskritika alapján cáfolt – 1956-ban, Torontóban megjelent „napló” alapján odáig megy, hogy a MEFESZ-be behatolt „rendszerellenes összeesküvők” – az október 22-én megalakított csúciszerv, az egyébként más forrásból ismeretlen Magyar Egyetemisták és Főiskolás Ifjúság Forradalmi Tanácsa keretében – dolgozták ki azt a programot, amely műegyetemisták és a többi intézmény követeléseinek alapjául szolgált, sőt ők tervezték meg a tüntetés útvonalát is.³⁴

Hollós Ervin kötete tulajdonképpen az 1956 utáni megtorlás alanyainak egységes „konceptióba” – az „ellenforradalmi összeesküvésbe” – rendezése. Az adatokat a szerző szelektíven válogatja és manipulatív módon közli. Széll Sándor műegyetemi tanársegéd, a Szirmai Ottó-per másodrendű vádlottja esetében például a következők szerepelnek: nagy szerepe volt a 22-i gyűlés és a 23-i tüntetés megszervezésében, majd „ott találjuk a Rádiónál folyó harcokban”. Életútjából ezen kívül két mozzanatot közöl: a részvételt a november 4-e utáni illegális utóvédharcokban, illetve azt, hogy „1944-ben csapatcsendőr volt”. Széll vizsgálati dossziéjából azonban – amellet, hogy hétgyermekes parasztcsaládban született, szülei erejük megfeszítettével tanították – az derül ki, hogy 1944-ben levontként megpróbált elbújni a mozgósítás elől, de a csapatcsendőrök bevonultatták, és egységével szovjet hadifogságba esett.³⁵

A „pártos” történetírásban a tényeknél fontosabb a helyes osztályálláspont. Hollós kötete ennek sincs híján: „...az alapvető kérdést [...] nem szavak, hanem az dönti el, hogy október 23. és november 4. között milyen osztályok és politikai csoportok kezébe került a tényleges hatalom [...] Az 1956. októberi ellenforradalom feltárja a II. világháború utáni korszak egyik leglényegesebb politikai és társadalmi vonását: a forradalom ellen, a szocializmus ellen, a proletárdiktatúra ellen [...] »forradalmi«, »szocialista« jelszavakra, zászlókra van szükség. [...] ez a taktika tette lehetővé, hogy viszonylag sok embert nyerjenek

---

³³ Uo. 31–32.

³⁴ Uo. 32–34. Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 39., 230. A kérdéses kötet: Binder László: *Eltiport szabadság. Forradalmi napló 1956. október 23–31*. Toronto, Menekült Egyetemi Hallgatók Barátainak kiadása, 1956. Molnár arra a következtetésre jut, hogy a „napló” szerzője 1956-ban minden valószínűség szerint nem tartózkodott Magyarországon.

³⁵ Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Bp., Kossuth, 1967. 35. Széll Sándor személyzeti anyagai. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 328–334.

meg az ellenforradalmi fordulatnak. [...] Az 1956-os ellenforradalom világossá tette, hogy a proletariátus diktatúrája ellen a kapitalista restauráció erői [...] nem tudnak nyíltan fellépni, el kell játszaniuk az úgynevezett »demokratikus« ellenzék szerepét. Ezért a nacionalista, fasiszta, klerikális szervezeteknek és áramlatoknak szükségük van a párton belüli revizionista ellenzékre.” A válság oka tehát „a párton belül jelentkező revizionizmus és a párt politikájában még érvényesülő dogmatizmus volt, de egyúttal forrása volt az ellenforradalom »kétszakaszos« taktikája is, a nyílt ellenforradalmi célok leplezése, a nyílt ellenforradalmi erőknek a revizionisták mögötti felsorakozása”.³⁶

Molnár János munkájához hasonlóan – azzal együtt is, hogy a nyugati „imperialista” erők beavatkozásának bizonyítására részletesen elemzi a hidegháborús propagandát, „az ideológiai diverziót” – az 1956. decemberi párthatározatban definiált négy ok mindegyikét közel azonos súllyal ábrázolja a rövid időn belül megjelent harmadik összefoglalás. A később még két kiadást megért *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* című kötetet³⁷ Berecz János jegyzi, aki 1956-ban a DISZ budapesti bizottsága munkatársaként dolgozott, a restauráció idején részt vett a MEFESZ pacifikálásában és elsorvasztásában, majd az új, egységes ifjúsági szervezet, a KISZ megszervezésében.³⁸ (A könyv kiadásakor, 1969-ben Berecz a Külügyminisztérium párttitkári funkcióját töltötte be; a második kiadás megjelenésekor az MSZMP KB külügyi osztályvezetője, a harmadik kiadás idején pedig az MSZMP egyik vezető politikusa, a KB ideológiáért felelős titkára volt.)

A kötetnek közel a felét kitevő előzmények – a belpolitikai válság, illetve a bőségesen tárgyalt nyugati feltartóztatási, illetve felszabadítási doktrínákból következő fellépés, a Szabad Európa Bizottság Magyarország ellen irányuló „hadművelete” – bemutatása után Berecz a többi korabeli hivatalos feldolgozáshoz hasonlóan cáfolni igyekszik a felkelés spontán mivoltát – igaz, források helyett ideológiai tárgyú okfejtésekkel: „Valójában nemcsak általában a felkelést előzte meg kiterjedt szervező munka, hanem a fegyveres harc nyitánya, az október 23-i diáktüntetés is tudatosan szervezett és irányított akció volt. Természetesen a tüntetés résztvevőinek zöme, túlnyomó többsége nem ismerte a szervezőket és nem látta a mozgó erőket. A diákok a »történelemalkotás« levegőjétől megittasulva, mindent elvakító nacionalista érzelmektől átítatva vettek részt a gyűléseken és a felvonuláson. [...] A diákság pontjai sem voltak spontán szülemények. Semmi újat nem tartalmaztak ahhoz képest, amit a

---

³⁶ Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Bp., Kossuth, 1967. 41–43., 168–170.

³⁷ Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956.* Bp., Kossuth, 1969. 2., bőv., jav. kiad. 1981. 3., bőv., jav. kiad. 1986. Az első kiadásra hivatkozunk.

³⁸ *Visszaemlékezések 1956.* Szerk. és az előszót írta Berecz János. Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1986. 339–369.

Nagy-csoport már addig megfogalmazott és cikkekben publikált, és semmiben nem tértek el attól, amit a Szabad Európa Rádió addig sugárzott és követelt a »magyar nép nevében.«³⁹

Berecz – az MSZMP ideológiai irányvonalának megfelelően – nagy jelentőséget tulajdonít az „ellenséges” tartalmú nacionalista ideológiának: „A nacionalista nézetek különösen jó talajra találtak a diákmozgalomban. [...] pontjaik közül több foglalkozott a nemzeti múlt emlékeinek megbecsülésével, a nemzeti függetlenség szovjetellenes tartalmú követelésével.” A munkás- és dolgozó paraszt családokból származó fiatalok szerepvállalása – ami „eltakarta a tényleges irányítókat” – hitelesítette Berecz szerint a pontokba foglalt programot a társadalom előtt. A pártellenzék, illetve „a nyugati irányítás alatt állt klerikális ifjúsági mozgalom” így a háttérben tudott maradni.⁴⁰

Némi hangulatfeltételező Berecztól sem idegen: a műegyetemi gyűlésen az intézményhez nem tartozó felszólalók között Szilágyi Józsefet – holott esti tagozatos hallgató volt – nevezi meg, aki „Nagy Imre alvezére”. A diáktüntetés létrejöttében ugyanakkor a pártvezetés határozatlanságának szerepét is hangsúlyozta, rámutatva a *Szabad Nép* 23-i *Új tavaszi seregszemle* című – „revizionista szellemiségű” – vezércikkének hatására: „A szocializmus ügyéhez hű egyetemi hallgatók [...] azt olvasták ki a cikkből, hogy mindenben együtt kell tartaniuk a többiekkel. Így a Budapesten tanuló közel 15 ezer egyetemi hallgató majdnem egésze részt vett a tüntetésen.” A tüntetés aztán „alkalmat adott minden rendű és rangú szervezett és szervezetlen ellenséges elemnek, hogy az utcára tóduljon, elszabadítsa a szenvedélyeket a követelések fokozásával, új és új jelszavak bedobásával, amelyek a jóhiszemű követelésektől szocializmusellenes, antikommunista, nacionalista jelszavakig fajultak el. Az elvakult, a tüntetéstől megittasult tömeg mögött és a közben beállt est leple alatt előlopakodott a fegyveres ellenforradalom, és a Rádiónál, a legalkalmasabbnak tűnő pillanatban eldőrdültek a néphatalom megdöntésére törő fegyverek.”⁴¹ Az egyetemisták – 1956-ban Berecz kortársai – szerepének ábrázolása az adott ideológiai korlátok között mérsékeltnek mondható, amit alátámaszt a szerző másik, néhány oldallal később olvasható megállapítása is: az első napok után „...az egyetemi hallgatók körében terjedt az a hangulat, hogy »nem ezt akartuk!« Október 26–27-ére az egyetemi és főiskolai hallgatók közel kétharmada elhagyta az intézmény székhelyét, és lényegében visszahúzódott. Ugyanakkor

---

³⁹ Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956*. Bp., Kossuth, 1969. 81–82. A harmadik kiadásban a hamis „semmi újat nem tartalmaztak” állítás helyett a megfoghatatlan „voltaképpen ugyanazt tartalmazták” kitétel szerepel (69.).

⁴⁰ Uo. 82–84. A harmadik kiadás árnyalja a „szovjetellenes tartalmú” tételt, helyette „a nemzeti függetlenség hangoztatása ebben a helyzetben egyértelműen szovjetellenes, internacionalizmus-ellenes tartalmat kapott” szerepel. (70.)

⁴¹ Uo. 84–86.

mindinkább aktivizálódott a társadalmi rend politikai és köztörvényes ellensége [...].⁴² Berecz állítása igaz: a diákok a tüntetés után valóban kikerültek az események fősodrából.

Az 1956-os események értékelésében az MSZMP decemberi határozatával kijelölt kereteken belül a legnagyobb hangsúlyeltolódást a reprezentatív párttörténeti összefoglaló, *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* című kötet⁴³ mutatja. Bár természetesen szerepel az „ellenforradalom” négy okának ismertetése, az „ellenforradalmi lázadás” legfőbb felelőse ebben az interpretációban mégis a „revizionista Nagy–Losonczy-frakció”, a külső és belső „imperialista és reakciós erők” az ő pártot bomlasztó tevékenységükre tudnak hatékonyan ráépülni. A Petőfi Kör a „propagandaközpontjuk”; a revizionisták „októberben fellépnek az egyetemi és főiskolai hallgatók külön, »önálló« országos szövetségének létrehozásáért, szervezetileg is megbontva a DISZ-t. Ürügként az ifjúsági szövetség hibáit használják fel, de a támadás igazi oka az, hogy a DISZ a párt és a munkásmozgalom mellett áll, és nem tudják ettől eltéríteni. A DISZ elleni akcióban a revizionisták mellett már előtérbe kerülnek a polgári restaurációs csoportok, közöttük az illegális szélsőjobboldali szervezetek képviselői.”⁴⁴ A tényállítások a fehér könyveket ismétlik.

Október 23-a leírása még egyértelműbb: „A fegyveres lázadás a revizionisták által szervezett tüntetés nyomán kezdődik. A Nagy–Losonczy-frakció a befolyása alatt álló diákszervezetek segítségével indítja el a megmozdulást, mégpedig a lengyelországi eseményekkel való »szolidaritás« ürügyén. [...] A tüntetés a revizionisták vezetésével október 23-án délután egyetemista megmozdulás formájában kezdődik. A felvonuló fiatalok többsége nem ellenforradalmat akar, hanem a hibák ellen tiltakozik, és sürgeti a szektás politika kijavítását akadályozók félreállítását. Azonban a hibák elleni harc jelszavait ügyesen kihasználó revizionista és nacionalista erők befolyása alá kerültek, amelyek jóhiszeműségükkel messzemenően visszaéltek. A szélsőjobboldali csoportok kezdettől fogva részt vesznek a tüntetésben, és fokozatosan átveszik az irányítást. Nacionalista és szovjetellenes demagógiájuk csakhamar nyílt szocialistaellenes uszítással párosul.”⁴⁵ Talán csak az egyetemi fehér könyv szerzői tüntetik fel ennyire öntudatlanul cselekvő, passzív bábokként a fiatalokat.

---

⁴² Uo. 90.

⁴³ *A magyar forradalmi munkásmozgalom története III.* A szerkesztőbizottság elnöke Nemes Dezső. Bp., Kossuth, 1970. Az 1976-ban egy kötetben megjelent kiadásra (Bp., Kossuth, 1976.) hivatkozunk.

⁴⁴ Uo. 566–568., 598–599.

⁴⁵ Uo. 570–571.

A korszak másik szintézise, *A magyar népi demokrácia története 1944–1962* című kötet⁴⁶ a párttörténetnél kiegyensúlyozottabb képet ad – a négy ok tekintetében is. 1956 tárgyalása ezzel együtt rendkívül szűkszavú, egyben visszafogott. A tüntetést előkészítő diákmozgalmat ez a feldolgozás is „a revizionisták és más jobboldali csoportok” befolyásának tudja be, de az egyetemisták elégedetlenségének valós okai – „szociális problémák, az oktatási intézmények belső rendjének bizonyos merevségei, az orosz nyelv kötelező oktatása és az oktatási intézmények DISZ-szervezetei irányításának korábbi hibái” – voltak. A diákok követeléseit a rövid összefoglaló nem ismerteti, arra a „toposzra” azonban jut hely, hogy a gyűléseket „nem egy esetben külső személyek” irányították. A tüntetés leírása korábról ismert: „A tüntetők közt meghúzódó revizionista és szervezett polgári jobboldali csoportok [...] estig a tömeg egy részét a maguk befolyása alá vonták, s a városnak azokra a pontjaira irányították, ahol valamely intézmény ellen fegyveres támadást készítettek elő.”⁴⁷ A diákság tevékenységének részletezésére ebben a feltűnően szűkszavú összegzésben nem jut hely.

A Műegyetem 1956–1957-es történetéről – mivel az egyetemi fehér könyvet nem tekinthetjük történeti feldolgozásnak – 1990 előtt egyetlen nagyobb lélegzetű munka született, Mihalcso Miklós tollából, azonban ez – a szerző egyetemi doktori disszertációja – nem került kiadásra. Történeti munkává ezt a feldolgozást sem szemlélete vagy tudományos eredményei teszik, legfeljebb az, hogy a szerző hivatkozásaiban megfelel a minimális szakmai követelményeknek. Az 1956. október–novemberi eseményeket az egyetemi fehér könyv tényanyagát és minősítéseit átvéve értékeli, ezzel kapcsolatban alig találni új adatot a munkában. Ilyen új „információ” volt a fehér könyvhöz képest, hogy a „klerikális reakció” nem csak közvetetten játszott szerepet az eseményekben: „Megjelent az egyetemen a horthysta időkben az egyetemen lelkészkedő pap is, és felajánlotta szolgálatait. A pap – úgy látszik – eléggé magára maradt, a hallgatóság nemigen törődött vele. De az is lehet, hogy tevékenykedett is, de erről adatunk nincs.” Egy másik diszkreditáló sejtetés (holott az egyetemen egyetlen szovjet katona sem tűnt el), egy pártjelentésre hivatkozva: „November 4-e után, amikor szovjet járőrök nézték át az egyetemet, az alagsor tornatermében, a karfiol alatt két szovjet katona félig elégett igazolványát találták meg.”⁴⁸

Bármennyire is megbízható személy volt Mihalcso – ezt maga a témaválasztás elfogadása, valamint korabeli szerepelőkkel (többségük a disszertáció készítésének idején az

---

⁴⁶ Balogh Sándor–Birta István–Izsák Lajos–Jakab Sándor–Korom Mihály–Simon Péter: *A magyar népi demokrácia története 1944–1962*. Bp., Kossuth, 1978.

⁴⁷ Uo. 276–277.

⁴⁸ Mihalcso Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 79–80., 83.

MSZMP budapesti bizottságának alkalmazottai) készített interjúi, továbbá MSZMP irattári dokumentumokra történt hivatkozásai bizonyítják –, arra nem kapott lehetőséget, hogy a téma legfontosabb forrásaiban elmerülhessen. Egyedül az egyetemi ifjúsági politikai szervezetek, a MEFESZ utóvédharcai, illetve a KISZ létrehozása kapcsán találunk bőséges forráshasználaton alapuló – a KISZ primátusát alapvetésként kezelő szemléletétől eltekintve majdhogynem ténszerű – elemzést a MEFESZ fokozatos átformálásáról, majd a párt koncepcióváltása után az új, egységes kommunista ifjúsági szervezet létrehozásáról.

Nem kimondottan az 1956-os eseményekkel foglalkozó munka, de az egyetem történetéhez elengedhetetlen kiindulópont az összesen nyolc kötetből álló, nyilvános könyvtárakban is hozzáférhető kézirat, *A Műegyetem története 1782–1967* című összeállítás⁴⁹. A munka egészében, de egyes fejezetei külön-külön is egyenetlenek, elemzések, folyamatok és összefüggések leírása keveredik a néha szinte napi részletességű „krónikával”. Hivatkozásai ugyanakkor forrásértékűek, bár az 1956-os eseményekkel kapcsolatban nagyon szűkszavú és visszafogott a szerző. Az egyetemi levéltár anyagai mellett – amelyek egy része a 2000-es években már nem volt fellelhető az állományban – alapvetően a *Jövő Mérnöke* sorozatát, valamint Mihalcsó Miklós tanulmányát használta forrásként, így a kérdéshez nem szolgál új adalékokkal. Az 1956-ot megelőző időszakra, illetve a restaurációra vonatkozóan viszont tartalmaz hasznos információkat.

Az 1980-as évtizedben – a huszonöt és a harmincéves évfordulók ellenére, vagy talán éppen azért – már nem jelent meg témánk szempontjából kicsit is releváns mű. Az 1956. decemberi párthatározatban foglaltak továbbra is megkérdőjelezhetetlenek voltak, a kevés feldolgozás pedig, hiszen azonos – főleg belügyi és bírósági – forrásokat használt, ismételte egymást. Ripp Zoltán találóan jellemzi e kiadványokat: „A fő cél nem az volt, hogy árnyalják, hanem hogy megerősítsék az MSZMP 1956-értékelését.”⁵⁰ Jó példa erre Hollós Ervin és szerzőtársa, Lajtai Vera 1986-os szintézise⁵¹. (Az összefoglalás egyébként – szemben Hollós korábbi munkájával – kiegyensúlyozottabb a kiváltó okok tekintetében, amennyiben részletesebben foglalkozik „a Rákosi-féle szektás pártvezetés” hibáival.) Egy példa a zsákutcára: a tüntetés megszervezésében kulcsszerepet betöltött MEFESZ-szel kapcsolatban Hollósék megismétlik azt az alaptételt, hogy a DISZ monopóliumát megtörő ifjúsági szervezet „szervezett összeesküvés” eredményeként jött létre, amelynek a fő mozgatója a

⁴⁹ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. A korszakkal foglalkozó részt Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967 címmel Héberger Károly írta (V–VI. kötet).

⁵⁰ Ripp Zoltán: 1956 emlékezete és az MSZMP. = *Évkönyv* 10 (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 244.

⁵¹ Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Drámai napok. 1956. október 23.–november 4.* Bp., Kossuth, 1986.

„klerikális reakció”. Az állítás kapcsán Molnár János művére hivatkoznak, Molnár viszont ezt a tételt nem levéltári anyagra, hanem az 1958-as *Ellenforradalom Magyarországon* „kvázi” fehér könyvre alapozza.⁵² A kör bezárult.

Nyugaton: levéltárak nélkül

A rendszerváltozás előtt a magyar forradalomról szabadon csak Nyugaton lehetett írni. Hiányzott azonban egy feltétel: a történeti kutatás első számú forrása, a levéltári iratok vizsgálata. Ezért a szerzők – eltekintve néhány kijuttatott-kicsempészett dokumentumtól – elsősorban a szóbeli és leírt visszaemlékezésekből, hivatalos testületek előtt tett tanúvallomásokból, a sajtóból és másodlagos forrásokból – diplomáciai jelentések, rádióadások anyagai – tájékoztak.⁵³ Sokan közülük – főként a magyar 1956-os menekültek – maguk is alakítói vagy közeli megfigyelői voltak az eseményeknek. Az ő munkáik sajátos átmenetet képeznek a visszaemlékezés és a tudományos elemzés között. A legfontosabb kiadványok szinte mindegyike ebbe a műfajba sorolható. (Ahogy a Kádár-rendszer hivatalos irodalma esetében, ezúttal is a legjellemzőbb összefoglalásokat tekintjük át, ugyanis önálló munka Nyugaton sem született sem a műegyetemről, sem tágabban az ifjúság mozgalmáról.)

Elsőként Méray Tibor újságíró, a Nagy Imre körül kialakult pártellenzék egyik tagja készítette el a forradalom történetét és benne a miniszterelnök szerepét tárgyaló munkáját, rögtön az események után, 1957–1958-ban. A könyv – számos idegen nyelvű kiadás után – először 1978-ban jelent meg magyarul Münchenben; egy szamizdat kiadás után 1989-ben jelent meg először legálisan Magyarországon.⁵⁴ Méray elsősorban Nagy Imrere koncentrált, ezért nála az ifjúság csak október 22-én, a követeléseket pontokba foglaló gyűlésekkel lép színre. Nem csak ebből nyilvánvaló: a pártellenzék semmiféle tudatos szervezkedést nem folytatott azért, hogy hatalomra jusson, az ifjúságra is csak közvetett hatása lehetett törekvéseiknek, amennyiben Nagy Imre valós alternatívát jelentett a politikai válságot kezelni

---

⁵² Uo. 5. Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 39. *Ellenforradalom Magyarországon 1956. Tanulmányok I.* Bp., Kossuth, 1958. 63–72.

⁵³ Horváth Sándor: 1956 történetírása a rendszerváltás óta. = *Évkönyv 10* (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Ständeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 215–216. Kende Péter: 1956 historiográfiája az emigrációban (1956–1989). Uo. 201–204.

⁵⁴ Méray, Tibor: *Thirteen days that shook the Kremlin. Imre Nagy and the Hungarian revolution*. London, Thames and Hudson, [1958]. (Praeger publications in Russian history and world communism 77.) Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. München, Griff, 1978. Bp., Bibliotéka, 1989. (Méray a tízéves évfordulón, 1966-ban kiadott egy kimondottan október 23-ával foglalkozó kötetet is, francia nyelven: *Budapest. 23 octobre 1956*. Paris, Robert Laffont, 1966.) Az 1989. évi kiadásra hivatkozunk.

képtelen Gerő Ernő-féle vezetéssel szemben. Méray munkájában nem különbözteti meg az egyes egyetemeket, a műegyetemi pontokat, amelyeket idéz, az ifjúság programjának nevezi, a 23-i tüntetés esetében pedig csak a pesti oldalról, a Petőfi-szobornál kezdődött felvonulásról ír, a budai oldaliról külön nem; a Bem-szobor mint a vonulás célja szerepel, de a különböző helyről érkezett csoportok helyett egységes tömeg jelenik meg. Ez a tömeg azonban – cáfolva a Budapesten kiadott fehér könyveket – nem „ellenforradalmár összeesküvőkből”, egykori „kizsákmányolókból” állt: az egyetemisták például majdnem mind munkás- vagy parasztszármazásúak voltak.⁵⁵

Ugyancsak röviddel a forradalom után, 1959-ben franciául, majd 1961-ben Brüsszelben magyarul is megjelent Molnár Miklós és Nagy László közös tanulmánya, *Reformátor vagy forradalmár volt-e Nagy Imre?* címmel.⁵⁶ Ez a kötet szintén a forradalom miniszterelnökét állítja a középpontba, Nagy Imre személyiségén és politikai nézetein, reformprogramján keresztül tárgyalja a forradalom előzményeit és lefolyását. Az 1956. október 23-i „néplázadás” kiobbantásában vezető szerepet vitt egyetemi diákság többségét – ha csupán a pártellenzék periferiáján is – Nagy Imre híveként ábrázolják. A pártellenzék ugyanakkor nem szervezte, legfeljebb megpróbálta befolyásolni az eseményeket, a tüntetéshez közeledve egyre kevesebb sikerrel, miközben a tömeg „kristályosodási pontja” Nagy Imre politikája volt: „...a magyar Októberre nem kerülhetett volna sor az ellenzék nélkül – de ugyanakkor senki és semmi nem lett volna a Nagy Imre mozgalom, ha nem a nép akarátának, a dolgozó tömegek törekvéseinek a megszólaltatója!” A követeléseket fogalmazó egyetemi gyűléseken a szerzők adatai szerint a programok többségében – nyolc programból hatban – szerepelt Nagy Imre újbóli hatalomra kerülése. (A szovjet csapatok kivonását egy, a szabad választások követelését két programban találták meg.) A szerzők következtetése: „A népakarat tehát teljes egyöntetűséggel Nagy Imre miniszterelnöksége mellett nyilatkozott meg. S ez, akárcsak a többi kívánság, semmiképpen nem haladta meg a szocialista rendszer kereteit.” Október 23-a előestéjén a diákság ezzel a programmal képviselte az egész népet. A másnapi tüntetés aztán bebizonyította, hogy a politikai folyamatok immár a hatalom oldaláról is ellenőrizhetetlenné váltak, az MDP vezetői a tömeg felett – rosszul mérve fel azt az erőt, amely elégedetlenségét kifejezve az utcára vonult – elveszítették az irányítás lehetőségét.⁵⁷

⁵⁵ Uo. 140–145., 149–160., 183–184.

⁵⁶ Molnár, Miklós–Nagy, László: *Imre nagy, réformateur ou révolutionnaire?* Genève, Paris, Droz, Minard, 1959. (Publications de l’Institut universitaire de hautes études internationales 33.) Molnár Miklós–Nagy László: *Két világ közt. Nagy Imre útja.* Brüsszel, Nagy Imre Politikai és Társadalomtudományi Intézet, 1961. (Rövidített változat.) Molnár Miklós–Nagy László: *Reformátor vagy forradalmár volt-e Nagy Imre?* Párizs, Magyar Füzetek, 1983. (Adalékok az újabkori magyar történelemhez 2.) Az 1983. évi kiadásra hivatkozunk.

⁵⁷ Uo. 82–86., 111–113., 120–121.

Molnár Miklós, aki az Irodalmi Újság szerkesztőjeként Méray Tiborhoz hasonlóan 1956 előtt tagja volt a Nagy Imrét támogató értelmiségi ellenzéknek, összefoglalást is jegyez a forradalomról; az *Egy vereség diadala* című kötet 1968-ban franciául jelent meg, magyar nyelvű kiadására 1988-ban, a hazaira pedig 1991-ben került sor.⁵⁸ Az emigrációban szaktörténész végzettséget szerzett Molnár az október 23-i tüntetést három tényezővel magyarázza: a magyar pártvezetés hibás valóságérzékelése, ezzel összefüggésben a legfőbb állami és pártvezetők bő egyhetes jugoszláviai utazása október 23-a délelőttjéig; a lengyelországi válság és megoldása, W. Gomułka hatalomra kerülése; a magyar egyetemisták mozgalma. A kötet röviden, a legfontosabb mozzanatokot kiemelve foglalja össze a diákmozgalom robbanásszerű kifejlődését az október 16-i szegedi kezdettől a 22-i betetőződésig, a műegyetemi gyűlés 16 pontjáig. Személyes emlék is szerepel: Molnár barátaival együtt egyik elindítója volt a lengyelek melletti rokonszenvtüntetés gondolatának, azt sem tagadva, hogy eredeti, 20-i tervükön, mely szerint néhány küldöttség koszorúz majd a Bem-szobornál, „24 óra alatt túlléptek az események”. „Meglepetésről meglepetésre, véletlenül véletlenül haladnak a dolgok, de mégiscsak »a spontaneitás előre meghatározott rendje szerint«.” Október 23-a kezdetben a tüntetés betiltása vagy engedélyezése okán a huzavona napja – „a párt és a kormány vezetői a tűzzel játszottak”. A felvonulás kezdetén aztán végképp elveszett a kontroll lehetősége a hatalom számára: „...a történelem már a nép által megszállt, előzönlött és uralt utcákon folyik tovább”, miközben az értelmiség önmagát túlélte mozgalma „feloldódik a forradalom önmagából táplálkozó áradatában.”⁵⁹

Molnár áttekintésében az eseménytörténeten túl kitér a forradalmi tömeg összetételére, az események résztvevőinek szociális helyzetére, és cselekedeteik mozgatórugóit, a forradalom programját is elemzi. „Ha van budapesti nép, akkor ez az. [...] A felvonulók között kevés az idős ember, kevés a gyermek. Az utcán mozgó negyedmillió férfi és nő [...] a 20 és 40 év közötti [fővárosi] lakosságnak mintegy a fele. Minden társadalmi osztályból és minden foglalkozási ágból jönnek. 1956-ban a hivatalos statisztikák szerint a főiskolások 55%-a munkások és parasztok gyermeke volt.” Az „antitotalitárius forradalom” résztvevői – benne az egyetemisták – széles skálán mozgó felhívásainak, követeléseinek közös nevezőjét Molnár Miklós egy „általános, nemzeti demokratikus programban” találja meg: „a nagy népi felzúdulás, amely az 1956. októberi robbanást előidézte, nem éhséglázadás volt, nem a

---

⁵⁸ Molnár, Miklós: *Victoire d'une défaite. Budapest 1956*. Paris, Fayard, 1968. (Le monde sans frontières.) Molnár Miklós: *Egy vereség diadala*. Párizs, New Jersey, Magyar Füzetek, Atlanti Kutató és Kiadó Társulat, 1988. (Adalékok az újabkori magyar történelemhez 9.) Molnár Miklós: *Egy vereség diadala. A forradalom története*. Bp., Educatio, 1991. Az 1991. évi kiadásra hivatkozunk.

⁵⁹ Uo. 103–112.

gazdasági válságból kipattant felkelés. A gazdasági tényező szerepet kapott az eseményekben, de beleolvadt a politikába; a nemzeti érdekek, értékek pazarlása miatti [...] elkeseredettségben jelent meg. [...] a népi szintézisben arról volt szó, hogy fenn kell tartani a földreformot és a kollektív mezőgazdaság elvét, meg kell védelmezni a nemzetgazdaság kialakult infrastruktúráját, de biztosítani kell a magánkezdeményezést, küzdeni kell mindenki politikai szabadságáért, de azért óvakodva a feltámadt politikai pártoktól, egyszóval, valamiféle szintézist kell teremteni, a szocialista és liberális rendszer szintézisét.” E célkitűzések Molnár szerint sem mentesek a naivitástól és az illúzióktól, ugyanakkor mélyen a magyar történelmi tapasztalatban gyökereznek.⁶⁰

A következő nagyobb összefoglalás Gosztonyi Péter tollából 1981-ben jelent meg.⁶¹ A szerző Méray Tiborhoz és Molnár Miklóshoz hasonlóan személyesen is érintett volt az eseményekben: 1956-ban alhadnagyként szolgált a Kilián laktanyában. A kötet az október 23-i tüntetés közvetlen előkészítőjének a diákok tabutörését, a független érdek-képviselési szervezet, a MEFESZ megalakítását tekinti, amivel a fiatalok „az MDP egyik alappillére” kezdtek ki: a párt vezette egységes ifjúsági szövetséget”. Az ezt követő napok tanácskozásai kapcsán – a párttörténetekkel vitatkozva – leszögezi: ezek egymástól függetlenül szerveződtek, tudatos központi irányításnak nyoma sincs; az egyöntetű követeléseket a közvélemény diktálta. A 23-i események leírásakor – ellentétben Méray és Molnár általános, inkább a pesti oldalra koncentráló eseménytörténetével – Gosztonyi a műegyetemi néma felvonulást is részletezi, kiemelve, hogy a Műegyetem a pontjai révén valamifajta „forradalmi központtá” vált a többi – különösen a budai – felsőoktatási intézmény számára. Ez a feldolgozás az egyetemisták későbbi szerepvállalására is kitér: „...az ifjúság kétségkívül a forradalom egyik élcsapatát alkotta. Tagjait nemcsak az utcai barikádokon lehetett megtalálni, hanem ott voltak a szabad sajtó bölcsőjénél is – a napról napra szaporodó új és cenzúramentes demokratikus újságok szerkesztői között. Találkozhattunk a diákokkal vidéki agitációs körutakon vagy külföldi gyógyszer- és élelmiszer-szállítmányok átvételének megszervezésénél és elosztásánál. Ha szükség mutatkozott, az ifjak részt vettek a kormányzervekkel folytatott tárgyalásokon is. Együtt a munkássággal, ők, a ma már legendás »ötvenhatos ifjúság« adták az októberi forradalom derékhadát [...].”⁶² Ha a megfogalmazás talán túlzóan patetikus is, és egynémely mozzanatában nem egészen pontos, általánosító –

---

⁶⁰ Uo. 112., 189–192.

⁶¹ Gosztonyi Péter: *1956. a magyar forradalom története*. München, Griff, 1981. 3., bőv. és átdolgozott kiad. *Föltámadott a tenger... 1956. A magyar október története* címen: Bp., Népszava, 1989. Az 1989. évi kiadásra hivatkozunk.

⁶² Uo. 69–70., 73–87., 104.

például a fegyveres harcokban való részvétel kérdését indokolt lett volna alaposabban elemezni –, a nemzeti egység érdekében való felelős cselekvés mozzanatát Gosztonyinak sikerült megragadnia.

Az utolsó bemutatásra kerülő, külföldön megjelent munka⁶³ szerzőjének személyével – hiszen nem szemtanúról, hanem külső szemlélőről, tudományos kutatóról van szó – és szemléletével, megközelítésével is eltér az előzőektől. Bill Lomax szociológus, munkája pedig nem lineáris felépítésű, hanem problémák köré csoportosított, amelyek közül kiemelkedik a munkás-önigazgatás intézményének tekintett munkástanács. Lomax 1956-ot társadalmi forradalomként értelmezi, a mozgalom valódi vezetőit a tömegekben, a munkásokban és a diákokban látja. A diákok a munkás- és parasztszármazásuk okán közvetlen kapcsolatban voltak a magas normákkal kizsigerelt munkássággal és a teljesíthetetlen beszolgáltatási előírásokkal megnyomorított parasztsággal, és elégedetlenségüknek idővel hangot is adtak. A fiatalok szociológiai leírásában azonban – igaz, a szerző 1956-os menekültekkel készített interjúra hivatkozik – kitapintható egyfajta 1968-as életérzés is.⁶⁴

Az egyetemisták október 22–23-i cselekedetei kapcsán Lomax a legfontosabb mozzanatokra koncentrálva, a hangulatot is felidézve írja le a műegyetemi nagygyűlést, a követelések kialakulásának folyamatát a DISZ diákszociális és mérsékeltbb politikai javaslataitól a sietve lejegyzett, hevenyészett formában fennmaradt első, tízpontos változaton át a végső, 16 pontos röplapig. Ugyanakkor elbizonytalanodást is érzékel: mintha a fiatalok maguk is megrettentek volna attól, hogy a tüntetés meghirdetésével és a programpontok megalkotásával kiengedték a szellemet a palackból – ezzel magyarázza a műegyetemisták néma tüntetését. (A fiataloknál Lomax interpretációjában csak az értelmiségi pártellenzék volt riadtabb.) 23-án estére el is érkezett az a pillanat, amikor a diákok „abban a helyzetben találták magukat, hogy a néptömegek, amelyeket ők maguk mozgósítottak, hirtelen és megállíthatatlanul túlnőttek rajtuk”. A vezető szerepet az utca, azaz a felkelő csoportok vették át, amelyekben „a középiskolások és fiatal munkások már sokkal nagyobb szerepet játszottak [...], mint az egyetemi és főiskolai hallgatók”. Ez a megállapítás tulajdonképpen azonos a párttörténetírás tételével, Lomax azonban azt is leírja, mit csináltak az egyetemisták: ha „...mégis kimerészkedtek az utcára, többnyire nézelődők voltak, mint forradalmi harcosok.

---

⁶³ Lomax, Bill: *Hungary 1956*. London, Allison és Busby, 1976. Bővített magyar kiadása: *Magyarország 1956-ban*. Fordította és kiegészítette Krassó György. Párizs, Magyar Füzetek, 1982. (Adalékok az újkori magyar történelemhez 1.) Bp., Aura, 1989. Az 1982. évi kiadásra hivatkozunk.

⁶⁴ Uo. 19–20.

Az aktívabbak inkább röpcédulákat és plakátokat osztogattak, összekötőkként működtek különböző csoportok között, vagy kórházakban segítettek, mintsem ténylegesen harcoltak az utcán.” A diákság és a munkásság együttműködésének tulajdonított jelentőség azonban – az, hogy a munkásság önszerveződését az egyetemisták kezdeményezték volna – már túlzó. Ha volt is néhány kivétel, különösen a gyárakban dolgozó esti és levelező hallgatók között, az egyetemisták tömegei október 23-a után nem léptek fel kezdeményezőként, nem voltak az események „élcsoportja”.⁶⁵

1990 után: részeredmények

A politikai determinációk megszűntével, és ami ebből következett, a kutatható levéltári források számának exponenciális bővülésével 1989–1990 után új fejezet kezdődött a magyar történeti kutatásban, különösen a legújabb kor vonatkozásában. 1956 történetével kapcsolatosan számtalan munka született, több monográfia, tankönyv, forráskiadvány készült, „a forradalomra vonatkozó ismeretek mennyisége robbanásszerűen kibővült. [...] 1956 a XX. századi magyar történelem talán legjobban feldolgozott mozzanata lett.”⁶⁶ A kutatás, bár minden területen áttörést hozott, nem foglalkozhatott az összes témával azonos mélységben. Talán a szerteágazó forrásanyag – ellentmondásos helyzet: a forrásbőség mellett adottság a forradalom két hete alatt keletkezett és ránk maradt dokumentumok szűkös száma is –, talán az emlékeiket megfogalmazó egykori diákok nagy száma miatt, de szintézis az 1956. őszi ifjúsági-egyetemi mozgalmakról mindezidáig nem készült. Vida István vezetésével folyt egy nagyszabású forrásfeltárás, amelynek eredményeként számos forrásközlés és résztanulmány kiadása⁶⁷ után 2007-ben megjelent egy hosszabb bevezető tanulmányt is tartalmazó, 334 dokumentumot közlő, részletes forráskiadvány⁶⁸. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség

---

⁶⁵ Uo. 30–33., 93–102., 130–133.

⁶⁶ Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulója*. <http://www.rev.hu/reviews/?p=101:12:5730014843963060::NO:::YES#OHAFooter17> (2014. március 6.) Rainer M. János: *Az 1956-os forradalom jelentésváltozatai – az 50. évfordulón túl. Esemény és struktúra. = Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció*. Szerk. Kötél Emőke, Rainer M. János. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2013. (Bibliotheca Scientiae & Artis 4.) 108–110.

⁶⁷ Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: *Egyetemisták és főiskolások követelése 1956 októberében*. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 280–334. *Vidéki diákmozgalmak 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, 2004. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések III.)

⁶⁸ *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007.

szervezésében szintén készült egy dokumentumkötet⁶⁹, amely azzal, hogy a forrásokon túl intézményenként tanulmányt, ajánló bibliográfiát és kronológiát is tartalmaz, a kérdés iránt érdeklődők egyik első számú tájékoztatói pontja, mondhatni kézikönyve. A szakirodalomból két további kiadvány megkerülhetetlen: a *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 2006. évi 4. száma, amely közli a 2006. szeptember 29-én Nyíregyházán megrendezett *Ifjúság és 1956* című konferencia előadásainak többségét, illetve a *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések* sorozat V., *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban* című kötete⁷⁰, számos tanulmánnyal és börtönben tett vallomásokból válogatott forrásközléssel.

A Budapesti Műszaki Egyetemen 1992-ben jött létre a Műegyetem 1956 Alapítvány, melynek célja a forradalom egyetemét és a hallgatókat érintő adatainak, dokumentumainak az összegyűjtése. Az alapítvány tevékenységének köszönhetően több forráskiadvány és emlékezőgyűjtemény⁷¹ is kiadásra került. Készült egy segédkönyv is – *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*⁷² – Pöcz Erzsébet tollából –, a műegyetemi levéltár korábbi munkatársa pedig kiadott egy forráskiadványt⁷³, főleg a levéltár 1956-tal kapcsolatos anyagaiból, illetve magánarchívumok dokumentumaiból. Bár e kiadvány nem tekinthető tudományos igényű dokumentumközlésnek, nélkülözhetetlen a kutatásban, mivel egyes dokumentumok ma már nem lelhetők fel a levéltárban. (Mivel fakszimilében jelentek meg, ezért a formai jegyek alapján, összevetve eredeti dokumentumokkal, ezek is hiteles forrásoknak tekinthetők.)

A Műegyetem 1956 Alapítvány tevékenységéhez kapcsolódik Frivaldszky János – maga is 1956-os egyetemi nemzetőr – forradalommal foglalkozó munkássága. Az ötvenéves évfordulóra jelent meg *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban* című kötete⁷⁴, amely döntően az addig megjelent visszaemlékezésekre épült, de felhasznált az 1956-os Intézet Oral History Archívumában őrzött interjúkat, valamint néhány – leginkább az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában fellelhető –

⁶⁹ *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban*. Szerk. Osváth Zsolt, Zsidi Vilmos. Bp., Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, 2007. (A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.)

⁷⁰ *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.), benne: Palasik Mária: A forradalom a Műegyetemen. 71–110., Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. 243–272.

⁷¹ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... [I]–IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992., 1993., 1995., 1996.

⁷² Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996.

⁷³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1–2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994.

⁷⁴ Frivaldszky János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban*. Pomáz, Kráter, 2006.

dokumentumot is, így például az egyetemi fehér könyvet. A kötet többségében kommentárokkal, összekötőszövegekkel ellátott visszaemlékezés-részleteket tartalmaz, Frivaldszky a résztvevők emlékeiből állítja össze az eseménysort, ami egyben fővárosi, illetve országos történet is. A szerző saját történetét azonban ebből a kötetből nehéz lenne rekonstruálni. Ezt maga is így gondolhatta, mert 2008-ban újabb kötetel jelentkezett, az *Ötvenhat lelke* című esszével⁷⁵. Ebben a könyvében vállalja, hogy a forradalom kapcsán egyszerre szemtanú és krónikás, és maga is megszólal – igaz, visszafogottan – emlékezőként. A kötet szubjektív elemekkel átszőtt forradalomtörténet, amely az 1956-ban a szerző által megélt közösségi élményben, a nemzeti egységben véli megtalálni „ötvenhat lelkét”. 2013-ban egy harmadik kötet is megjelent Frivaldszky János tollából *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István* címmel⁷⁶. Az életrajz felépítése hasonlít a korábbi kötetekéhez, ebben is gyakran idéz visszaemlékezéseket a szerző, Marián István esetében az OHA-interjú⁷⁷ részleteit – mintegy párbeszédet folytat hőisével, illetve annak özvegyével, Marián Istvánnéval. Az egyéb források így óhatatlanul háttérbe szorulnak. Frivaldszky megérteni igyekszik hőstét, és ezért azonosul is vele – ahogy 1956-ban kölcsönösen azonosultak egymással az alezredes és az egyetemisták.⁷⁸

Forrásadottságok

Röviden jeleztük már: témánk szempontjából egyszerre találkozunk forrásbőséggel és a dokumentumok hiányával. Előbbit nem kell részleteznünk – a modern állam szükségszerű velejárója az aktatermelő bürokrácia. Az 1956-os forradalmat megelőző és azt követő időszakról bőségesen állnak rendelkezésre levéltári források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában – különösen a Művelődésügyi Minisztérium és elődintézményei anyagaiban –, valamint a BME Levéltárában. A megtorlás kapcsán keletkezett iratok bőséges tárháza az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, de az ötvenedik évfordulóra a műegyetemi levéltárba is bekerült egy addig kallódó iratanyag, az egyetemen külön őrzött, majd 1990 után „eltűnt” 1956-os volt titkos ügykezelésű iratok⁷⁹. A legfontosabb MDP- és

---

⁷⁵ Id. Frivaldszky János: *Ötvenhat lelke*. Bp., Kairosz, 2008.

⁷⁶ Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István*. Bp., Logod Bt., 2013.

⁷⁷ Marián István-interjú. Készítette Hegedüs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz.

⁷⁸ Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István*. Bp., Logod Bt., 2013. 136.

⁷⁹ BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

MSZMP-dokumentumok pedig tudományos igényű forráskiadványokban⁸⁰ is hozzáférhető, miközben folyamatosan bővül a digitalizált és interneten hozzáférhető dokumentumok mennyisége. A forradalom két hete ugyanakkor nem kedvezett a „hagyományos” irattermelésnek. Ráadásul november 4-én a szovjet támadás hírére dokumentálhatóan iratmegsemmisítés kezdődött az egyetemen.⁸¹ Külön csoportot képeznek a megtorlás során keletkezett iratok, a feljelentésektől a hatósági szervek által folytatott adatgyűjtéseken át a rendőrségi vizsgálatokig, kihallgatási jegyzőkönyvekig, valamint a periratok, amelyek, ha lehet, még a nyomozati anyagoknál is jobban „átértelmezettek”. Ezen iratcsoport használata a ténylegesen létező forráshiány miatt nehezen nélkülözhető, miközben sok esetben a legalaposabb forráskritikával sem lehet információhoz jutni a forradalomban történekről, legfeljebb a megtorló gépezet működéséről.⁸²

A nyomtatott források tekintetében 1989-től kezdődően – amint lehetséges lett – pótolta a történettudomány az adósságát. A fakszimilét tartalmazó sajtó-⁸³ és

---

⁸⁰ *Ötvenhat októbere és a hatalom.* Szerk. Horváth Julianna, Ripp Zoltán. Bp., Napvilág, 1997. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. november 11.–1957. január 14.* Szerk. Némethné Vágyi Karola, Sipos Levente. Bp., Intera Rt., 1993. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. 1957. január 25.–1957. április 2.* Szerk. Némethné Vágyi Karola, Urbán Károly. Bp., Intera Rt., 1993. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. 1957. április 5.–1957. május 17.* Szerk. Baráth Magdolna, Feitl István. Bp., Intera Rt., 1994. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. 1957. május 21.–1957. június 24.* Szerk. Baráth Magdolna, Ripp Zoltán. Bp., Intera Rt., 1994. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14.–1957. június 26.* Szerk. Baráth Magdolna et al. Bp., Napvilág, 1998. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei.* Szerk. Némethné Vágyi Karola et al. Bp., Magyar Országos Levéltár, 1997. (A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának jegyzőkönyvei 1957–1989. 3. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 29.) *A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. 1956. november 8.–1957. március 26. II. kötet. 1957. április 1.–1957. május 27.* Szerk. Koltai Gábor, Rácz Attila. Bp., Budapest Főváros Levéltára, 2008. 399, 436 p. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 10.)

⁸¹ Szilávik Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 89–90. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

⁸² Vö. Marjanucz László: Ifjúság és forradalom. A történetírás feladatai. = „Mi, szegediek megtettük az első lépést...” *Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján.* Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 5–8. Gyáni Gábor: A forradalom társadalomtörténelmi paradoxonja. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történelmi irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 87–89. Takács Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. = *BUKSZ Budapesti Könyvszemle 20 (2008) 4.* 353., 360–362. Takács Tibor: Történelem a kihallgatósobában 1. = *Betekintő 2010. 2.* http://www.betekinto.hu/2010_2_takacs (2014. március 11.) Takács Tibor: Történelem a kihallgatósobában 2. Az emlékezet visszavág. = *Betekintő 2010. 4.* <http://www.betekinto.hu/en/node/25> (2014. március 11.) Rainer M. János: Az 1956-os forradalom jelentésváltozatai – az 50. évfordulón túl. Esemény és struktúra. = *Esemény és narrativa. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció.* Szerk. Kötél Emőke, Rainer M. János. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2013. (Bibliotheca Scientiae & Artis 4.) 111–112.

⁸³ *1956 sajtója.* Szerk. Nagy Ernő. Tudósítások Kiadó, Bp., 1989. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989.

aprónyomtatvány-gyűjtemények⁸⁴ – utóbbit a *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958* dokumentumkötet⁸⁵ szöveges közlései, valamint a műegyetemi forrás- és emlékezés-gyűjtemények⁸⁶ kiegészítik – talán a legteljesebben rendelkezésre álló forráscsoportjai a forradalom tizenhárom napjának.

Az írott források hiányát 1956 esetében a visszaemlékezésekkel, életútinterjúkkal igyekszik áthidalni a kutatás. Anélkül, hogy részletesen kitérnénk az oral history elméleti problémáira⁸⁷, néhány módszertani-forráskritikai megjegyzés ehhez a forrástípushoz is kíváncsozik. A műegyetemi történetekre visszaemlékezők szinte kivétel nélkül akkori diákok. Az eseményekre, amelyekről személyes tapasztalatot szereztek egykor, minden résztvevő – természetes módon – másként emlékszik, más mozzanatot tart fontosnak. Szövegeikben, interjúikban, vallomásaikban gyakori alaphelyzet, hogy reflektálnak az azóta eltelt idő során megismert tényekre és interpretációkra; teszik mindezt az „igazságkeresés” szándékával.⁸⁸ Visszatérő elem, hogy az emlékező „mindenütt ott volt”, azaz a legfontosabb események mindegyikének kortárs szem-, de legalábbis fűltanúja; a „kötelező” események felsorolása igazolja az elbeszélést. Aki átélte a forradalmat, annak saját, személyes emléke a hiteles kép, a részvétel „kizárólagos kompetenciát biztosít nekik egy adott helyszín vagy egy adott esemény történeti képének megkonstruálására” – még akkor is, ha ez a kép az eltelt időn és az azóta megszerzett élettapasztalaton, tárgyi ismereteken átszűrődve átalakult és elbeszélésmódokkal, mítoszokkal telítődött. Ebben az értelemben tehát elsősorban a

---

⁸⁴ *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991.

⁸⁵ *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007.

⁸⁶ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... [I]–IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992., 1993., 1995., 1996. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1–2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994.

⁸⁷ Vö. Gyáni Gábor: *Emlékezés és oral history.* = Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Bp., Napvilág, 2000. 128–145. Tóth Eszter Zsófia: *Klió és az oral history.* = *Múltunk* 45 (2000) 3. 165–177. Horváth Sándor: *Muszáj interjúzni? Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem.* = *Forrás* 43 (2011) 7–8. 21–38. Kövér György: *Írott orális történelem.* Uo. 176–191.

⁸⁸ Néhány jellemző, szövegszerűen megragadható példa az emlékezés idősíkjainak keveredésére és a többszörös reflexióra: Kosztolányi Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában. „Hosszú éveig nem volt tanácsos, újabban pedig nem volt kedvem megírni a bennem élő 1956-os forradalom történetét.” 1. „...a történeteket úgy írtam le, ahogy átéltem.” 4. Paál Tamás: „56” *ritkán emlegetett részlete. Ungvár város 1. sz. börtön a Kárpátokon túli területen.* Bp., A szerző kiadása, 2013. „...egy ágyút kellett behoznunk. [...] Ágyú volt, hozzá való lőszer egy sem. (Hogy ezt ki, miért rendelte így, akkor sem tudtuk, ma sem értjük.) A rendszerváltás után olvastam valahol, hogy a Hadmérnöki Kar dékánja nov. 3-án sürgősen elvitette az ágyút [...], hogy az oroszok ne hogy ellenállást véelve szétlőjék az egyetemet. Milyen igaza volt!” 11–12. „Bizom benne, hogy idővel valaki folytatni fogja [...] 1956 valódi történetének megírását.” 115.

történelmi emlékezet forrása.⁸⁹ Minderre figyelemmel mégis úgy véljük, ezen forrásanyag nélkül a Műegyetem 1956-os története – a rendelkezésre álló írott anyag természete miatt – torz, de legalábbis egyoldalú lenne.

*

Munkánk tehát semmiképpen nem az 1956-os Műegyetem egyetlen „igaz története”. Olvasója az eseményeket az iratokból és emlékezésekből rekonstruáló kutató változatát ismerheti meg. Egy történészét, akinek ahhoz, hogy tárgyát elfogulatlanul ábrázolhassa, óhatatlanul távolságot kell tartania forrásaitól, válogatnia kell adataiból. Mi több mint fél évszázad távlatából ezt a képet tartjuk leginkább érvényesnek.

---

⁸⁹ Vö. Horváth Sándor: 1956 történetírása a rendszerváltás óta. = *Évkönyv* 10 (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 216., 220–221. Ripp Zoltán: Problémák, hiányok és nézetkülönbségek 1956 történetírásában. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történelmi irodalomban. Tanulmányok*. Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 46. Horváth Sándor: Kollektív térhasználat és városi térhasználat 1956-ban. Uo. 116–136. Tóth Eszter Zsófia: Munkások és munkásnők ötvenhatos megéléstörténetei. Uo. 388–404.

A Műegyetem az ötvenes években

Az ötvenhatos műegyetemi események központi helyszíne az egyetem lágymányosi épületcsoportja. 1956-ban valójában két intézmény működött itt – a Budapesti Műszaki Egyetem, és az ebből 1952-ben elkülönített Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem –, köszönhetően a Rákosi-korszak hagyományos egyetemi rendszert átszabó, sok kis szakegyetemet létrehozó felsőoktatási politikájának. A Műegyetemet érintő legfontosabb szervezeti változások jól tükrözik az 1948–1956 közötti időszak permanens átszervezési lázát.

Az első lényeges átalakulásra már 1945-ben sor került, ekkor választották le a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemről a mezőgazdaságtudományi és az állatorvosi karokat, illetve a bányá-, kohó- és erdőmérnöki kar erdőmérnöki osztályát. Valamennyi egység az újonnan alapított Magyar Agrártudományi Egyetemhez került. (Az agráregyetemen 1946-ban erdőgazdaság-tudományi oktatás indult, az erdőmérnökök képzése ténylegesen csak 1950-ben került ki a Műegyetem szervezeti keretei közül.) A következő jelentős lépés 1948-ban következett be: ekkor szervezték önálló egyetemmé a közgazdaság-tudományi kart. Ettől kezdve az intézmény elnevezése József Nádor Műszaki Egyetem, de már csak egy évig, mivel a szocializmust építő Magyarország legnagyobb műszaki felsőoktatási intézménye nem viselhetett egy Habsburg főherceg nevét. Az intézmény elnevezésébe az egyik jogelőd alapítójának neve helyett ekkor került be a székhely főváros. 1948-ban öt kar tartozott a budapesti egyetemhez: mérnöki (ügynevezett kultúrmérnöki), építészmérnöki, gépészmérnöki, vegyészmérnöki, és a legfiatalabb, az önállóan ekkor megalakult villamosmérnöki kar. Szervezeti változás 1949-re is jutott: kivált az egyetemből a Sopronban működő bányá- és kohómérnöki kar, és átkerült az újonnan létrehozott miskolci székhelyű Nehézipari Műszaki Egyetemre. A megmaradt egységekből jött létre Sopronban a Műegyetem erdő- és földmérőmérnöki kara, továbbá Veszprémben önálló nehézvegyipari kar létesült. Az 1950-es esztendő változása: az erdőmérnökök soproni képzése átkerült a Magyar Agrártudományi Egyetemhez. 1951-ben a lényegében függetlenül működő nehézvegyipari kar Veszprémi Vegyipari Egyetem néven önálló életet kezdett. Emellett kisebb jelentőségű átszervezés, hogy az 1950-ben elindított műegyetemi hadmérnöki képzést önálló kar kereteibe szervezték. Ekkor még nem közvetlenül a BME-t érintő fejlemény, hogy Szegeden ebben az évben létrejött egy újabb műszaki felsőoktatási intézmény, a Közlekedési Műszaki Egyetem, amelyet egy év múlva Szolnokra helyeztek át. A

pillanatnyi megnyugvást követően, 1952-ben következett be a korszakban a legjelentősebb, egyben az egyetem oktatói és hallgatói által is leginkább vitatott átszervezés. Azzal az indokkal, hogy az első ötéves terv nagyszabású építkezései miatt jelentősen megnőtt az igény az építőiparban dolgozó mérnökök iránt, az általános mérnöki és az építészmérnöki karokat leválasztva, mintegy kettévágták a magyar műszaki tudományok hagyományos egyetemét, megalapítva az önálló Építőipari Műszaki Egyetemet. Ez az átalakulás nem járt tényleges helyváltoztatással, a hallgatói létszámok nagyarányú megnövelése miatt eleve zsúfoltsággal küszködő lágymányosi épületegyüttesen kellett a két intézménynek megosztóznia.⁹⁰

A műszaki felsőoktatási intézményrendszer átalakításának a háttérében a szovjet mintát mechanikusan másoló, voluntarista gazdaságpolitika állt. A teljhatalmat birtokló kommunista párt irányítói abból indultak ki, hogy a küszöbön álló harmadik világháború miatt erőltetett ütemű fegyverkezésre van szükség, illetve a Szovjetunió példája nyomán minél teljesebb mértékben önellátó gazdaságszerkezet kialakítására törekedtek. Hogy célkitűzésüknek megfelelően átalakítsák a magyar gazdaság, és ezzel összefüggésben a társadalom struktúráját, mindenekelőtt az ipart, azon belül is a nehézipart, az alapanyaggyártást és a gépipart kellett fejleszteni. 1953-ra az ipari termelés 1938-hoz képest csaknem háromszorosára növekedett. 1950–1954 között a beruházásokra fordított összegek közel fele jutott az iparnak, és ezen belül is a döntő részt a nehézipari kapacitások, különösen a kohászat és az acélgégyártás megteremtésére költötték, miközben olyan hagyományos ágazatokra, mint az élelmiszeripar, illetve a könnyűipar, a gyáripari beruházásoknak csak 4-4 százaléka jutott.⁹¹

Ez a nagyszabású iparfejlesztés érthető módon óriási mértékben megnövelte a műszaki tervezők-irányítók, a mérnökök iránti igényt. Míg az 1938/39-es tanévben a műszaki tanulmányokat folytatók aránya 9,1 százalék volt az összes felsőfokon tanuló mintegy 11 600 fő között, addig az 1950/51-es tanévben a 32 800 hallgató 30 százaléka készült műszaki pályára. Gerő Ernő 1951-ben, a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán, az első ötéves terv számainak felemelése kapcsán 1954-ig 11 ezer új műszaki értelmiségi kiképzésével a mérnöklétszám több mint duplájára növelését jelentette be.⁹² Ha ez nem is valósult meg

---

⁹⁰ Az átszervezések áttekintéséhez l. Viczián János: *Magyar egyetemek és főiskolák földrajzi és intézményi mutatója. Segédlet a Révai új nagylexikonra készítőinek 2. című kéziratát* [1990].

⁹¹ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., Osiris, 1999. 344–357.

⁹² Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 27–28. Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 28–32.

maradéktalanul, a mérnöki diplomával rendelkezők száma 1955-re 1930-hoz képest 11 400-ról 19 200-ra nőtt.⁹³

A túlhajszolt iparosítást az ország adottságainak, nyersanyagforrásainak és anyagi lehetőségeinek figyelembe vétele nélkül valósították meg, ami 1953-ra a források kimerülését, az életszínvonal drasztikus csökkenését eredményezte, és korrekciót követelt. Alighogy létrejött 1952-re, a túlméretezett nehézipari fejlesztésekhez szorosan kapcsolódva, a műszaki tudományok részterületeit többé-kevésbé lefedő új, tagolt és szakosított egyetemi hálózat (bár a gazdaságpolitika irányítói további specializációt tartottak szükségesnek, így Tatabányára bányászati egyetemet terveztek), a gazdaságpolitika csődjét követő, Nagy Imre nevével fémjelzett korrekciós szakaszban már meg is megkezdődött a felsőoktatási rendszer takarékosági okokból történő egyszerűsítése. Az összevonásoknak a gazdasági okokon túl legalább olyan súlyú szakmai indokai is voltak, hiszen az egymással összefüggő műszaki tudományterületek mesterséges, az ország adottságait és tényleges szükségleteit figyelmen kívül hagyó feldarabolásával létrehozott felsőoktatási hálózat nem tudta minden területen azonos színvonalon biztosítani az értelmiségi képzést. Másfelől, a központi tervezés által megkövetelt túlzott specializálódás miatt egyes részterületeken friss diplomás szakemberek a gyakorlatban nehezen hasznosítható tudással rendelkeztek, miközben az adott iparág tervszámait a gazdasági ésszerűsége tekintettel időközben módosítani kellett.⁹⁴

A legnagyobb jelentőségű változás, hogy 1955-ben a szolnoki Közlekedési Műszaki Egyetem önállóságát megszüntették, és az Építőipari Műszaki Egyetemen közlekedési üzemmérnöki (mai szóhasználattal közlekedési üzemeltetési) kart alapítva létrehozták az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemet. (Ezt a változást előlegezte meg, amikor a hallgatók közel felét foglalkoztató vasútépítő képzést már az intézmény Szolnokra költöztetését követően az ÉME-hez csatolták.) A fizikai egyesítés azonban nem követte azonnal a jogit, az oktatás 1957-ig – részben ingázó tanárokkal – még Szolnokon folyt. A BME-t érintő változás, hogy 1955-ben az utolsó soproni egységet, a földmérőmérnöki kart is Miskolchoz, az időközben Rákosi Mátyás nevét felvett nehézipari egyetemhez kapcsolták, növelve ezzel az ottani karok számát. Ugyancsak 1955-ben szüntették meg a gépészmérnöki karból 1953-ban kivált, de ilyen formában feleslegesnek bizonyult gépgyártómérnöki kar önállóságát.

---

⁹³ Majtényi György: *A tudomány latorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után.* Bp., Magyar Országos Levéltár, Gondolat, 2005. 74.

⁹⁴ Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958.* Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 86–96.

Az ismétlődő átszervezések mellett a hallgatói létszám alakulása is közvetlenül igazodott a gazdaság- és társadalompolitika irányváltásaihoz. A nagymértékű iparfejlesztési programok elindítása előtt, 1946–1949 között az egyes tanévekben az összes műegyetemi képzésben részt vevő hallgató létszáma 3450 és 3810 fő között mozgott. 1950/51-ben bővült először jelentősen a diáklétszám (4814 fő, az előző tanévhez képest egyharmados, 1209 fős növekedés). 1951/52-re ezt a létszámot lényegében megduplázták (9451 fő). A dinamikus hallgatógyarapítás a következő két tanévben is folytatódott (1952/53: 12 835 fő, újra egyharmados bővítés, majd következett a korszak legmagasabb hallgatólétszáma 1953/54-ben: 14 044 fő, ami még mindig 9 százalékot meghaladó növekedés az előző tanévhez képest). A gazdaságpolitikai kiigazítás nyomán 1954/55-re 10 százalékot meghaladó visszaesés történt (12 422 fő). A mérnökképzés további visszafogását az 1955/56-os, illetve az 1956/57-es tanévre beiratkozott 11 625, illetve 11 220 fős hallgatói létszámok mutatják; ez a legnagyobb hallgatói tömeghez képest 20 százalékos csökkentést jelent.⁹⁵

Az egyetemi átalakítások, az ipar szakemberszükségletének biztosítása a rendszer logikájából adódóan szervesen összekapcsolódott az elitcsere, az új értelmiség megteremtésének politika által megfogalmazott céljával. Már 1945-ben, a Horthy-korszak igazságtalanságait korrigálandó, az Ideiglenes Nemzeti Kormány 11.140/1945. számú rendeletével lehetővé tette, hogy a következő két tanévben azok számára, akik önhibájukon kívül nem szereztek felsőfokú tanulmányokra jogosító bizonyítványt, és 45 évesnél fiatalabbak, kétéves tanfolyamot lehet szervezni a felsőoktatási intézményekben. Az intézkedésnek kevés gyakorlati haszna, annál nagyobb szimbolikus jelentősége volt.⁹⁶ Több embert érintett a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete kezdeményezésére 1947 őszén 346 hallgatóval, részben a Műegyetem oktatói kara részvételével megnyitott Állami Műszaki Főiskola, amelyet azzal a céllal szerveztek meg, hogy munkásokkal bővítse az értelmiséget, „a termelésben kiemelkedő eredményt elért dolgozókat termelőmunkájuk megszakítása nélkül üzemi szakmérnökké képezze tovább”.⁹⁷ Az új képzési forma hároméves volt, résztvevői munka mellett végezték tanulmányaikat, amelyek végén üzemmérnöki diplomához jutottak.⁹⁸ (A főiskola 1951-ig működött, akkor a

⁹⁵ Az adatok forrása: *A Budapesti Műszaki Egyetem élete a számok tükrében*. Bp., BME Műszaki Főigazgatóság, 1976. 27–28. A kettéválasztott egyetem adatait összesítve vettük figyelembe.

⁹⁶ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1110.

⁹⁷ Az MDP Budapesti Bizottsága Agitációs és Propagandaosztálya dokumentumát idézi: Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 48.

⁹⁸ Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 17.

Műegyetemhez csatolták, és az addigi oktatás folytatása helyett megszervezték belőle a BME négyéves esti tagozatát.)⁹⁹ Az intézmény programja egy év múlva országos érvényű politikai akarattá vált. 1948. szeptember 16-án hirdette meg Révai József, az MDP vezető művelődéspolitikusa a MÁVAG dolgozói előtt az új oktatáspolitikai célt: „meg kell szüntetni a régi uralkodó osztályok monopóliumát”, teljesen új értelmiséget kell teremteni, azaz minél több munkásszármazású fiatalot kell beiskolázni a középiskolákba és az egyetemekre.¹⁰⁰ A műszaki főiskola mellett megalakították a Birói és Ügyészi Akadémiát, és a néphadsereg tiszthiányát is néhány hónapos tanfolyamokkal igyekeztek enyhíteni.¹⁰¹ Az 51.600/1948. sz. VKM-rendelettel hozták létre a szakérettségi intézményét; az üzemekben kiválasztott diákok intenzív egy-, illetve később kétéves bentlakásos tanfolyamokon, a felsőfokú tanulmány szakirányának megfelelően kiválasztott tananyagból készültek fel az egyetemi képzésre. A munkás- és parasztkáderek iskoláztatásának ez a formája kevésbé váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a felsőoktatásban szükséges középiskolai ismereteket aligha lehetett egy év alatt megszerezni, ezért nem csodálkozhatunk a Műegyetemre bekerültek különösen magas lemorzsolódási arányán.¹⁰² A többi felsőoktatási intézményhez képest kiugróan rossz statisztikai adatok a felettes szerveknek is feltűntek. A minisztérium elsősorban az oktatókat hibáztatta, hogy nem foglalkoznak eleget a munkáskáderekkel, míg az egyetem a szakérettségizettek alapismereteinek hiányosságában látta a rossz teljesítmény okát, amit a számukra megszervezett különfoglalkozásokkal (például tanársegédek által indított, 4-5 fős „tanulóbrigádokkal”, illetve „patronálással”) is csak igen nehezen tudtak pótolni.¹⁰³ Egy szakérettségis, aki befejezte tanulmányait, az egyetemen eltöltött időre úgy emlékszik, szaktárgyai tanulását túl is folyamatos önművelésre kényszerült, hogy műveltségbeli

---

⁹⁹ Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások. A felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Bp., Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 1989. 50–51.

¹⁰⁰ Idézi: Majtényi György: *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után.* Bp., Magyar Országos Levéltár, Gondolat, 2005. 71.

¹⁰¹ Uo. 71–72.

¹⁰² Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások. A felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Bp., Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 1989. 64–65. Az egyes karokon az összes lemaradó 60-70 százaléka a szakérettségisek közül került ki. *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1199. Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig.* ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 78. A szakérettségisek 65-70 százaléka nem jutott el diplomája megvédéséig. Országos szinten ez a szám 30-40 százalék volt. Pedig, hogy könnyítsenek a nem megfelelő alapismeretekkel rendelkezők helyzetén, az egyetemen az első éves tananyag egy részét csökkentették, illetve átcsoportosították. Uo. 83.

¹⁰³ A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyvei, 1951. február 5., május 7. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/37.

hátrányát behozza.¹⁰⁴ A kormányzat, a kudarcot beismerve, 1955-től meg is szüntette a szakérettségis tanfolyamokat.¹⁰⁵ Ez igazából nem jelentett hátrányt az érintetteknek, mert ekkor már – az esti tagozat mellett – négy éve működött a levelező tagozat, amelyet szintén azért hoztak létre, hogy a „politikai szempontból kiválóan képzett, mérnöki munkakörben dolgozó, de oklevéllel nem rendelkező kitűnő szakemberek szerezzék meg ezen az úton a szakmai képzettséget, illetőleg a mérnöki diplomát”.¹⁰⁶

Az új értelmiség megteremtésében a fenti kísérleteknél sokkal jelentősebb volt a numerus politicus intézménye, vagyis annak az elvnek az érvényesítése, hogy a munkás- és parasztszaládok gyermekei származásuk miatt gyengébb teljesítmény esetén is előnyt élveztek a felvételi vizsgán, különösen osztályidegenként besorolt társaikkal szemben.¹⁰⁷ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium például 1950/51-re a gépész-, villamos-, építész-, vegyész- és általános mérnöki karokon 65 százaléknyi munkás- és 15 százaléknyi dolgozóparaszt-származású, az akkor még a BME-hez tartozó veszprémi nehézvegyipari karon 40, illetve 30 százaléknyi, a soproni földmérőmérnöki karon 40-40 százaléknyi munkás- és parasztfiatal felvételét írta elő.¹⁰⁸ Az irreális arányszámokat elegendő jelentkező híján az egyetem nem tudta produkálni. Például 1949/50-ben a nyilvántartások az elsőévesek 55 százalékának szüleit sorolták a kétkezi munkások közé, 1951/52-ben a középiskolát végzett, a gépészmérnöki karra beiratkozott elsőévesek 41 százalékának szülei voltak munkások, 11 százalékának szülei parasztok, 1953-ban a mérnöki karon 31,8 százaléknyi munkás- és 13,8 százaléknyi parasztszármazású hallgató tanult, míg az 1955/56-os tanév második félévében az ÉKME két fővárosi karának nappali tagozatos diákjai között 33,7 százalék munkás- és 16,2 százalék parasztszármazásút tartottak nyilván.¹⁰⁹ A munkás-parasztszaládok gyermekeinek ilyen mértékű kiemelt támogatása azzal a következménnyel járt, hogy közülük igazából nem lehetett válogatni, hiszen a megnövelt hallgatói létszám miatt a gimnáziumban végzettek 90

---

¹⁰⁴ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 39.

¹⁰⁵ Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások. A felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Bp., Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 1989. 70–71.

¹⁰⁶ Az ÉKME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1956. március 9. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹⁰⁷ Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Bp., Osiris, 2002. 153. Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958.* Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 42–50.

¹⁰⁸ *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1203–1204.

¹⁰⁹ Uo. 1289. Pócz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 11. Az Építőipari Műszaki Egyetem beszámolója az 1954–55. tanév 2. félévének munkájáról. 134-1/13/1955. Et., 1955. július 12. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem 1955/56. tanév második félévi munkájára vonatkozó jelentés. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-11/7.

százaléka bekerült valamilyen felsőfokú intézménybe¹¹⁰ – igaz, a keretszámok betöltésére általánosan alkalmazott átirányítás miatt nem biztos, hogy oda, ahol a legszívesebben tanult volna. Így a felsőfokú oktatásra felkészületlen, illetve az ott oktatott tárgyak iránt kevés érdeklődést mutató diákok is beiratkozhattak az egyetemekre. (A diákok átirányítása egyébként általános, minden származási kategóriát sújtó jelenség volt.) Mivel az iparfejlesztés igényei miatt a műegyetemi hallgatói létszám nőtt a leggyorsabban, a jövődő mérnökök közé kerültek legnagyobb számban a munkás- és parasztszármazásúak. Az önmagában nem vitatható, hogy 1945 előtt a társadalmi mobilitás csatornái nagyon szűkek voltak – a két világháború között a munkás-parasztszármazású hallgatók aránya az egyes műegyetemi karokon 3 és 6 százalék között mozgott, ami még magasabb is volt, mint az országos 1-2 százalék.¹¹¹ Másfelől, különösen a felsőoktatásban tanulók létszámának nagyarányú növelése idején hiba volt pusztán ideológiai megfontolásokból lemondani tehetséges diákokról. A Műegyetem vezetése folyamatosan az egyetemre bekerültek hiányos felkészültségére panaszkodott, mivel ez eleve rontotta az oktatás színvonalát. Az értelmiségi származásúakkal szembeni hátrányos megkülönböztetés felülvizsgálata csak az MDP KV 1956. júliusi értelmiségpolitikai határozatában került napirendre.¹¹²

A hallgatói létszám bővítésével egyre égetőbb gond lett a helyhiányból fakadó zsúfoltság. A lágymányosi épületegyüttes az ostrom alatt súlyos, mintegy 20 százalékos kárt szenvedett, a központi épület romos állapotba került, a tetők megrongálódtak, az ablakok betörték, és a laborberendezéseket, felszereléseket is pótolni kellett, részben a harcok pusztítása, részben elszállításuk, részben a fosztogatások miatt. A helyreállítás elegendő pénz híján a „Munkások a tudományért, tudósok a munkásokért” vagy „Az ország építi a Műegyetemet, a Műegyetem építi az országot” társadalmimunka-kampányok ellenére vontatottan haladt, a központi fűtést például csak 1947. januárban sikerült újra elindítani.¹¹³ Az előregedett elektromos hálózatot azonban még 1949-re sem sikerült korszerűsíteni, a nagyobb terhelés miatt az esti órákban gyakoriak voltak az áramszünetek. Az 1945 utáni első, 316 m² alapterületű új épületet, az atomfizikai tanszéket 1950. április 4-én avatták fel. Ennél jelentősebb fejlesztésnek számított az 1950 őszére elkészült Stoczek utcai 5423 m²-es tanulmányi épület, de ez is csak pillanatnyi fellélegzést jelentett a rohamosan gyarapodó

---

¹¹⁰ Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 42., 91.

¹¹¹ Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 30.

¹¹² Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 51.

¹¹³ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1121–1130.

hallgatói létszám mellett.¹¹⁴ A zsúfoltságon a magas heti óraszámok miatt az 1950-ben „a dolgozó nép mozgalmához” csatlakozva, felajánlás gyanánt bevezetett kétműszakos nappali tagozatos oktatás – amely „a szocialista termelés fokozott előbbre vitele útján elősegíti a békéért folytatott harcunkat és a hős koreai nép szabadságharcának a győzelmét” – sem hozhatott érdemleges enyhülést.¹¹⁵ Annál inkább nem, mivel például a vegyész-mérnöki kar laboratóriumi helyiségeiben eredetileg évfolyamonként harminc, szükségmegoldásokkal hatvan hallgató kiképzésére volt mód, miközben a tényleges hallgatói létszám időközben ennek többszörösére növekedett.¹¹⁶ Egyes tanszékeken akkora volt a helyhiány, hogy a hallgatókkal folytatott konzultációk során az oktatók a folyosóra szorultak.¹¹⁷

Az anyagi források döntő részét a nehézipar fejlesztésére fordító politikai vezetés belátta, hogy a sokszorosára növelt egyetemistatömeg egyszerűen nem fér el az épületekben. Ezért, mintegy járulékos beruházásként, a Műegyetem is fejlesztésekbe kezdett. 1950–1951-re öt új épület terve készült el. Elsőként, 1951 májusában kettőnek, a H (eredetileg a hadmérnöki karnak szánt) és a T jelűnek az építése kezdődött el, míg a gépgyártás-technológiai laboratórium alapozásához néhány hónappal később fogtak hozzá. Mindhárom építkezést 1952 őszére fejezték be. Addig is, a hadmérnöki kar céljaira az egyetem visszakapta a korábbi, 1948-ban leválasztott közgazdaság-tudományi kar Szerb utca 23. alatti épületét, majd az új kar 1952-ben továbbköltözhetett a még nagyobb, Kinizsi utca 1–7. alatti volt középiskolába. A Szerb utcai épület is az egyetemé maradt, sőt, egyes előadásokat a szomszédos ELTE Állam- és Jogtudományi Karon tartottak. A korszakban még egy, a ma R jelű Duna-parti épület készült el, ennek építési munkálatai 1952. június–1955. szeptember között zajlottak. A villamosmérnöki karnak szánt új épület kivitelezését azonban többszöri halasztás után, csak 1954 májusában sikerült elkezdeni, ráadásul az építkezést egy idő után pénzhiány miatt fel kellett függeszteni. Az egyetem kettébontása után kézenfekvő lett volna az ÉME elköltözése, de hiába bonyolították le a tervpályázatot 1953-ban, erre a beruházásra a korábbi évek elhibázott gazdaságpolitikája miatt végképp nem jutott pénz.¹¹⁸ Ezzel a szétválasztás maga is megkérdőjeleződött, aminek írásos nyoma a BME Rektori Tanácsának 1956. július 6-i javaslata a két intézmény újraegyesítésére.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Uo. 1195–1197.

¹¹⁵ A BME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1950. október 9. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/37.

¹¹⁶ A BME Vegyész-mérnöki Kara dékánjának levele, 1951. április 13. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/37. Erdey László az oktatás feltételeinek hiánya miatt a 150 fős beiskolázási keretszám csökkentését kéri.

¹¹⁷ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1331.

¹¹⁸ Uo. 1197–1198., 1273–1277.

¹¹⁹ Uo. 1302.

A vidéki, elsősorban kétkezi munkások családjából származó és szakérettségizett hallgatók elhelyezésére a korszakban az 1950-ben kialakított diákszallók szolgáltak, amelyeket 1951-ben rendelték az egyetemek irányítása alá. (A diákok mintegy fele volt egyébként vidéki illetőségű; aki nem került be a diákoththonba, annak albérletet kellett találnia.) Az otthonok tömegszállás jellegüknél fogva legalább annyira zsúfoltak voltak, mint az egyetemek, és egyáltalán nem voltak alkalmasak arra, hogy a diákok nyugodtan, egymás zavarása nélkül készüljenek a vizsgákra, a nagy helyigényű rajzfeladataik elkészítéséről nem is beszélve. A korábbi kari-kollégiumi menzahálózatot az Üzemélelmezési Vállalat keretében szervezték át, Budapesten 1949/50-től hét központi menza látta el az egyetemistákat – a diákság és az egyetem egyöntetű véleménye szerint gyakran nem megfelelő mennyiségű és kalóriatartalmú ételadagokkal.¹²⁰ A Műegyetem legnagyobb, az 1956-os forradalomban is komoly szerephez jutó férfi diákszallói a Várban, a Hess András téren, a Pénzügyminisztérium volt épületében (BME Központi Diákoththona), a Bartók Béla út 17. alatt (ÉKME mérnökhallgatók Vásárhelyi Pál Diákoththona) és a Bercsényi utca 28–30. alatt (építészek Rózsa Ferenc Diákoththona) működtek. (A budai oldalon a Frankel Leó utcában volt még férfi, a Ménesi úton női diákoththon.) A Hess András téri épület mellett, a Fortuna utcai szárnyban menza is üzemelt, ez az ott lakóknak kényelmet jelentett. (Menza más diákoththonokban – például a Bercsényi utcában – is működött.) Ugyanakkor nehézséget okozott, hogy a vári diákszalló épületének egy része romos állapotban volt. Az alsóbb éves hallgatók nagyobb, húsz-harmincágyas hálótermekben nyertek elhelyezést, a felsőbb évesek kisebb szobákba költözhetek. „A szobák rendkívül egyszerűen voltak berendezve. A mi helyiségünkben az ajtótól balra – egymás mögött a fal mellett – kettő kétemeletes ágy állott, a másik oldalon középen szekrények, mellettük egy-egy kétfiókos asztal. Csak azért fért el mégis mindenünk, mert csekély ruházatunkon kívül alig volt valamink” – emlékszik egy akkori hallgató.¹²¹ Bár a fűtéssel itt is, más diákszallóban is akadtak gondok (igaz, a tüzelőhiány miatt az albérletekben is), a minisztérium másfél darabban határozta meg a „takarónormát”, azaz csak minden második kollégistának jutott dupla pokróc.¹²² „Az autóbusz, amelyre egyébként a villamosbérlet nem volt érvényes, óránként közlekedett. Így minden reggel diákrajok rohanták meg a Várból a Vérmezőre vezető 236 lépcsőt, hogy

---

¹²⁰ A nappali hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Az ÉME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1953. november 27. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹²¹ Kosztolányi Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában.

¹²² A nappali hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Előterjesztés az egyetemi tanács számára, 1953. november 23. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

villamosra szállhassanak. Körülményeinket alig-alig nevezhettük civilizáltak: ételnek álcázott zsíros szemetet ettünk, heti 60–80 vagy még több órát kellett dolgoznunk, de senki sem panaszkodott, hiszen mi voltunk a kiváltságosok a munkásokkal és azokkal a barátainkkal szemben, akik nem jutottak be az egyetemre, és bevonultak katonának” – idézi fel mindennapjaikat egy másik kollégista.¹²³ Diákok kisebb csoportjai – az egyetemisták között szerény kisebbségben lévő női hallgatók túlnyomó része – főként a pesti oldalon, például a Lendvay utcában, a Landler Jenő utcában, a Thököly úton, a Szentkirályi utcában, a Mária utcában és a Múzeum utcában voltak különféle épületekben elhelyezve.

Az értelmiségi képzés nagymértékű növelése együtt járt a felsőfokú oktatás tartalmi átalakításával, illetve az egyetemek hagyományos autonómiájának megszüntetésével. E folyamat első állomása az MDP KV Értelmiségi Osztályán kidolgozott, 1948-ban megkezdett egyetemi reform. Ennek keretében került bevezetésre a tantervek és a felvételi keretszámok központi, a tervutasításos gazdaság rendszerébe illeszkedő meghatározása, a tanszabadság elve helyett a kötött tanulmányi rend, a kötelező előadások és gyakorlatok rendszere. Az elméleti képzéssel szemben a gyakorlati, az ipari termelés számára kivitelező, termelésirányító szakembereket adó oktatás került előtérbe.¹²⁴

Az egyetemek növekvő állami irányítását mutatja hagyományos hatásköreik elvonása. A felvételi keretszámokat és a hallgatók későbbi szakosodását nem az intézmények, hanem a szaktárcák, az Országos Tervhivatal és a Munkaerő-gazdálkodási Hivatal határozták meg, a tanulmányok végén pedig az ugyancsak központi elosztóbizottságok várták a friss diplomásokat. A tanrendet szintén a főhatóság írta elő. A kiteljesedő kézi vezérlést jelzi a mind aprólékosabb minisztériumi utasítások növekvő száma. Így 1949-ben a tárca előzetes jóváhagyásához kötötték bármilyen egyetemi kiadvány, jegyzet, segédlet sokszorosítását. Szintén 1949-ből való az a rendelkezés, amely megtiltotta az előzetesen nem ellenőrzött sajtónyilatkozatokat.¹²⁵ Az olyan alapvető tanrendi kérdéseket is jóvá kellett hagyatni, mint például egy tárgy esetében az adott félévben vizsga helyett gyakorlati jegy adása, mivel a minisztérium ragaszkodik a tanterv „betűről betűre betartásához”. De ugyanígy a tárca engedélyére volt szükség ahhoz, hogy az egyébként szabadságolás miatt éppen üres

---

¹²³ Tarján Péter emlékezését idézi: Bob Dent: *Budapest, 1956. A dráma színterei*. Bp., Európa, 2006. 82.

¹²⁴ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1150–1151. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., Osiris, 1999. 360–362. Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 11–16.

¹²⁵ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1230.

laboratóriumban az oktatók műhelygyakorlatot szervezzenek a diákoknak. Ahhoz pedig az Oktatásügyi Minisztérium apparátusa is kevés volt, az imperialista propagandával szemben megkövetelt éberség jegyében, hogy engedélyezze az egyetemnek a Francia Intézet részéről rendelkezésre bocsátott, hajóépítéssel foglalkozó szakmai film zártkörű vetítését, így az ügyirat megjárta a Külügyminisztériumot és a Népművelési Minisztériumot is.¹²⁶

A felsőoktatás átalakításának részeként hozták létre a megnövekedett hallgatói tömeggel való kapcsolattartás céljából a széles jogosítványokkal rendelkező tanulmányi irodákat, majd osztályokat. Az oktatók ellenőrzésére pedig a korábban szintén ismeretlen, a politikai szempontokat gyakorta a szakmaiak elé helyező személyzeti osztályok szolgáltak. (Ezek a szervezeti egységek a Műegyetemen 1949 szeptemberében kezdték meg működésüket.)¹²⁷ Az új intézmények nem illeszkedtek bele a hagyományos felsőoktatási szervezetbe, a felsőbb állami és pártszervek rendelkezéseit hajtották végre, nem ritkán a régi egyetemi testületeket megkerülve.¹²⁸ A szigorúan ellenőrzött hagyományos egyetemi struktúra mellé, befolyását tekintve valójában fölé rendelve létrehoztak egy második hierarchiát is az MDP helyi szervezeteiből és (részben függetlenített) funkcionáriusaiból. A pártszervezet képviselői természetesen bekerültek az egyetem vezető testületeibe is.

Az egyetemi MDP-bizottság előzményeit jelentő kommunista és szociáldemokrata pártszervezeteket az 1945-ös fordulatot követően szervezték meg. A hallgatói szervezet megalakítása után egy évvel, 1946-ban életre hívott alkalmazotti MKP-szervezet a tagságát kezdetben főként az egyetem kiegészítő dolgozói köréből verbuválta, 1947-ben a professzori karban egyetlen kommunista párttag sem található, és az oktatók közül is csak nyolcan csatlakoztak. Ezzel szemben a szintén alacsony taglétszámú egyetemi SZDP-szervezetnek Vásárhelyi Boldizsár személyében volt professzor tagja. A kommunista párt irányításával lezajlott pártegyesítés után továbbra is hallgatói és alkalmazotti pártszervezetek működtek az egyetemen, az oktatók részvétele csak 1950-re növekedett meg annyira, hogy külön pártszervezetet alakítottak részükre. Ebben a folyamatban, ha nem is történt gyökeres változtatás a tanári kar összetételében, része volt az új, párttag professzorok – mások mellett

---

¹²⁶ Reuss Endre gépészmérnöki kari dékán levele, 1956. szeptember 7. MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B59. Az ÉKME Építésmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. február 10. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/12. Gombás Pál egyetemi tanár levele, 1956. május 22. MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B34. A filmvetítés engedélyezése: MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B25.

¹²⁷ *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1175–1176., 1186–1188.

¹²⁸ Előfordult például, hogy tanársegédek tartalékos katonai behívásához a személyzetis ügy járult hozzá, hogy sem az illetők tanzékvezetőjével, sem a kar dékánjával nem egyeztetett előtte. BME Villamosmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. március 30. MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B6/27.

Alexits György, Gallai Tibor, Major Máté, Rázsó Imre – kinevezésének.¹²⁹ Az oktatók körében is növekvő befolyás hamarosan lehetővé tette, hogy a különálló szervezeti egységeket egységes egyetemi pártbizottsággá alakítsák. Ugyanakkor – a pártszervezés során érvényesített 24 éves korhatár miatt is – csökkent a hallgatók köréből verbuválható utánpótlás. Az 1953. évi 178 frissen felvett műegyetemista párttaggal és tagjelölttel szemben 1955-ben már csak 29 hallgatóval gyarapodott a műszaki egyetemi pártszervezet taglétszáma.¹³⁰

A pártszervezet megkerülhetetlen volt, az egyetem teljes működését felügyelte. A hagyományos testületek nem tehettek mást, igyekeztek igazodni a körülményekhez. „Egyetemi munkánk végzése és megjavítása érdekében feltétlenül szükséges, hogy valamennyi tanszékünk és hivatalunk az eddiginél nagyobb mértékben kérje és vegye igénybe Pártszervezetünk segítségét” – fogalmaz egy egyetemi tanácsi határozat.¹³¹ Az MDP-szervezetnél kevesebb jogosítvánnyal bírt a szakszervezet, ugyanakkor az úgyszólván kötelező tagság révén (1950-re a felsőoktatásban dolgozók körében 95 százalékos volt a szervezettség)¹³² kiváló eszköznek bizonyult a párt politikájának propagálására – a tényleges érdekképviselő helyett. „A Szakszervezet mozgósító erejét fel kell használnunk a dolgozók politikai nevelése, a kulturális igények helyes kielégítése, az általános és szakmai művelődés fejlesztése terén” – ebben látja a szakszervezet szerepét a már idézett határozat.¹³³ Az egyetem 1952. évi kettéválasztása után a pártbizottság és a többi társadalmi szervezet is követte a szervezeti változást. Az 1953-ban indult *Jövő Mérnöke* című egyetemi lap azonban, a formális különállás ellenére, igazodva a gyakorlathoz, a BME és az ÉME MDP-bizottságai, egyetemi tanácsai, DISZ-bizottságai és szakszervezeti bizottságai közös támogatásával jelent meg.

Bár nem az egyetemi pártbizottság(ok)hoz hasonló mértékben, de beleszólást biztosítottak az ifjúság politikai szervezete számára is. Ez kezdetben még a felsőoktatási hallgatóknak a koalíciós pártkereteket „meghaladott” – valójában a kommunista dominanciát biztosító – rétegszervezete, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete

¹²⁹ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1141–1143., 1188., 1214–1218.

¹³⁰ Az MDP KV 1956. júliusi értelmiségi határozatát idézi Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 46.

¹³¹ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa határozatai, 134-2/26/1955. Et., 1955. október 7. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz.

¹³² *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1219.

¹³³ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa határozatai, 134-2/26/1955. Et., 1955. október 7. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz.

(MEFESZ), amit a teljesen egységes, egyben monopolhelyzetben lévő Dolgozó Ifjúság Szövetsége követett. A DISZ megalakulásakor, 1950-ben, az inkább szakmájuk iránt érdeklődő hallgatók politikai távolságtartásából adódóan, még viszonylag alacsony szervezettséget mutatott. Hamarosan azonban, a hatalom által diktált célkitűzésnek megfelelően, igazi tömegszervezetté vált. A tagság növekedésével 1951-ben sor kerülhetett az addigi kari szervezeteken belül az évfolyamonkénti alapszervezetek megalakítására. A DISZ-t befolyásának biztosítására különféle jogosítványokkal ruházták fel. Képviselői a tanulmányi osztályok munkatársaival együtt részt vehettek az egyetemisták ellátására szolgáló anyagi eszközök elosztását végző diákjóléti csoportok munkájában. Különösen fontos volt a diákotthonok irányításában betöltött szerep: a kollégiumok diákbizottságainak ellenőrzése mellett egy-egy ezzel a feladattal megbízott oktató is felügyelte az adott intézmény működését. Nem kevésbé jelentős jogosítvány a hallgatói jellemzések elkészítése, amely, ha valamilyen politikai szempontból nem volt megfelelő, hiába tanult jól az adott diák, nem jutott neki kiemelt állami ösztöndíj, a feltételek teljesítése ellenére nem juthatott be az általa választott szakirányra, vagy, mivel a végzősöket központilag osztották el, nem ott kapott állást, ahol dolgozni szeretett volna. „... az aránylag békés egyetemi élet háttérében számunkra rejtett erők működnek, és határozhatnak sorsunkról. Elég volt egy kordbársony nadrágot vagy egy divatos »tweed« zakót hordani, hogy a DISZ-aktivisták szemében végképp »osztályidegenné« váljon valaki. Nem a szakma iránti érdeklődés, nem az elért eredmény, és nem a tanárok véleménye volt a döntő, hanem a DISZ-vezetőké.”¹³⁴ Ezzel a rendszerrel a tanárok is elégedetlenek voltak. „Mit csináljon az ember olyankor, amikor kiszemel valakit magának, azt betanítja, és végül, amikor elosztásra kerül a sor, akkor kijelentik, hogy az illető apja nem megfelelő származású, azért nem vehetem a tanszékre [...]” – fakadt ki a villamosmérnöki kar egyik oktatója, és a jegyzőkönyv tanúsága szerint más tanárok is csatlakoztak véleményéhez. A jelenlévő minisztériumi tisztviselő válasza: „Ha a tanszékvezető előre megkérdezi a párt- és DISZ-szervezetet, ilyen nem fordulhat elő.”¹³⁵ A személyzeti jellegű munkán és a segélyezésen kívül a DISZ legfontosabb feladata a tanulmányi munka ellenőrzése, a fegyelem javítása volt. Az ifjúsági szervezet tagjainak egyenesen kötelességük volt, hogy számon kérjék társaikon a hiányzásokat, az ideológiailag helytelen magatartást, a vizsgaelmaradásokat, az utóvizsgákat, és ha úgy látták szükségét,

---

¹³⁴ Frenzl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 75.

¹³⁵ BME Villamosmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. március 30. MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B6/27.

kezdeményezzék az egyetemi fegyelmi eljárás megindítását.¹³⁶ A tanulmányi munka fejlesztése céljából alakították ki a tanulóköri rendszert, amely a mozgalmi tevékenységnek is keretétül szolgált.¹³⁷

Az új értelmiség kiképzése során a megfelelő szociális összetétel mellett fokozott hangsúlyt kapott a politikai nevelés. A marxista–leninista ideológiai tárgyak oktatását az MDP KV Agitációs és Propagandabizottsága döntése nyomán papíron 1949/50-től vezették be, de megfelelő számú felkészült tanár hiányában a Műegyetemen csak 1951-től kellett kötelezően látogatni ezeket az órákat. Jellemző a helyzetre, hogy 1950-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen állítottak fel egy központi marxizmus–leninizmus tanszékét, és ennek volt a feladata, hogy a budapesti felsőoktatási intézményekben megszervezze és felügyelje dialektikus és történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan és a párttörténet oktatását. A BME-n 1950-ben ehhez a központi tanszékhez kapcsolódva egy tanszékcsoport alakult, ez kezdte meg a politikai kurzusok tartását. Adalék a káderhiányhoz: a szemináriumokat kezdetben az egyetemi pártszervezet által kijelölt hallgatók tartották.¹³⁸ Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a hivatalos ideológia oktatásával szemben a hallgatók ellenérzéseket tápláltak. Hiába érezték a diákok időpocsékolásnak a felkészületlen oktatók által tartott órákat, ezek elmulasztása nem volt tanácsos. Ráadásul a számonkérés kimondottan szigorú volt, hiszen csak így lehetett elérni, hogy a mérnökhallgatók foglalkozzanak az általuk feleslegesnek tekintett tárgyakkal. Ennek ellenére, vagy talán inkább éppen ezért, „sok hallgató azt a nézetet vallja, hogy a marxizmus–leninizmus elsajátítása nélkül is lehet jó szakember, jó mérnök” – állapítja meg egy, a műegyetemi MDP-bizottság munkáját minősítő dokumentum.¹³⁹ A kiemelt figyelem dacára csak jóval a politikai tárgyak bevezetése után, 1955-ben érték el úgy a felettes pártszervezet, hogy most már ezek előadásai is megütik az egyetemen szokásos színvonalat. Pedig sok mindent megpróbáltak: sikeres példaként említi egy jelentés, hogy „a tananyag nevelő hatásának fokozása érdekében” a magyar párttörténet előadásai előtt színészek verseket szavaltak, így érzékeltetve „a szóban lévő korszak igazi

---

¹³⁶ Az Építőipari Műszaki Egyetem beszámolója az 1954–55. tanév 2. félévének munkájáról. 134-1/13/1955. Et., 1955. július 12. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz.

¹³⁷ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1209–1214.

¹³⁸ Uo. 1191–1192.

¹³⁹ Az MDP Budapesti Bizottsága értékelése a Műegyetem pártbizottsága munkájáról. Idézi: Riz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 83.

arcát”, a szemináriumokra pedig meghívták a „munkásmozgalom régi harcosait”, hogy beszélgessenek a hallgatókkal.¹⁴⁰

Az ideológiai-politikai nevelésből az oktatók sem maradhattak ki: 1951-től számukra is szerveztek tanfolyamokat, amit ugyan nem írtak elő kötelezően, de az órák látogatása igencsak ajánlatos volt, ami tovább növelte a tanárok amúgy is túlzott terhelését. 1955. évi adat szerint az ÉKME oktatóinak 77 százaléka „ébredt rá a politikai továbbképzés nagy jelentőségére”, és vesz részt a számukra meghirdetett kurzusokon. A pártszervezet és az oktatási bizottság azonban mégsem elégedett: az oktatók megjelennek ugyan a konferenciákon, de nem megfelelő a felkészültségük, nem tanulnak folyamatosan. A tanszékvezetőket kéri, hogy bírják rá a beosztottaikat, vegyék komolyabban a munkát.¹⁴¹

Az egész magyar oktatási rendszer átszervezésének volt a része az ellenségnek tekintett nyugati világ nyelveinek oktatása helyett a szocialista tábornok vezető Szovjetunió fő nyelvének, az oroszok általánosan kötelező idegen nyelvként való bevezetése. A Műegyetemen az 1949/50-es tanévben kezdődött meg az oroszoktatás. A tantervben előírt heti két órát külső előadók felkérésével tudták biztosítani. 1950-ben alakult meg az orosz nyelvi lektorátus, de a kurzusokat felkészült tanárok hiányában továbbra is nehezen tudták elindítani. Ráadásul a hallgatók döntő többsége abszolút kezdőnek számított.¹⁴² Mindez nem gátolta meg az oktatási kormányzatot, hogy a tárgyak fontosságát hangsúlyozandó, az ideológiai vizsgát és az orosz 1951-ben az államvizsga részévé tegye. Ugyancsak 1951-ben vezették be a kötelező honvédelmi oktatást. Ennek része volt a férfhallgatók körében nem túl népszerű, az első és a második év után letöltendő egy-egy hónapos nyári katonai kiképzés, majd az államvizsga után a tartalékos tiszti tanfolyamra való behívás. Az oktatás érdekében a megfelelő karokon híradó, tüzér és műszaki tanszékeket alakítottak, katonatiszt előadókkal. Az egyetem első két évfolyamán heti három, a harmadik évfolyamon heti négy órát írt elő a tanterv.¹⁴³ Mindezen túl, 1952-től az első- és másodévesek számára kötelezővé tették a testnevelésórák látogatását, miközben a Munkára, Harcra Kész próbák teljesítését tőlük és a felsőbb évesektől is elvárták. Az új tárgyak újabb elfoglaltságot jelentettek a hallgatók számára, a katonai szolgálat pedig

---

¹⁴⁰ Az Építőipari Műszaki Egyetem beszámolója az 1954–55. tanév 2. félévének munkájáról. 134-1/13/1955. Et., 1955. július 12. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz.

¹⁴¹ Uo. Az ÉKME Mérnöki Kari Tanács 1955. december 16-i rendes ülésének jegyzőkönyve. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/2. Az ÉKME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1956. február 10. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/22.

¹⁴² *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1156–1157., 1192.

¹⁴³ Uo. 1190.

tovább rövidítette a nyári szünetet, amelyből egy hónapot már az 1940-es évek végétől üzemi gyakorlaton kellett eltölteniük.

Az újabb és újabb követelmények tovább fokozták a hallgatókat amúgy is sújtó túlterheltséget. Az 1948-as egyetemi reform előírásai értelmében, hogy gyorsítsák az ipar megnövekedett szakemberszükségletének a kielégítését, a tanulmányi időt kilencről nyolc félévre csökkentették.¹⁴⁴ Az ismeretanyag redukálására azonban hasonló mértékben nem volt mód, ezért a heti óraszám meghaladhatta az 50 órát. A változtatások felülvizsgálatakor, 1950-ben az oktatási kormányzat a követelmények leszállításával lehetővé tette az alacsonyabb heti óraszámokat, de a négyéves képzés a korábbihoz képest nagy erőfeszítést követelt oktatóktól és hallgatóktól egyaránt. A hallgatók közötti különbségeket az elsősorban a gyengébb diákok támogatására bevezetett tanulóköri rendszer, és a tanuló párokkal megszervezett korrepetálás sem tudta érdemben csökkenteni. Ráadásul a megkövetelt ismeretek rohamos gyarapodása miatt az újfent emelkedő heti óraterhelés ellenére egyre nehezebben lehetett a képzést négy évbe beleszorítani. A kötelező előadások és foglalkozások, a tanulóköri elfoglaltság és a szintén elvárt mozgalmi tevékenység lényegében teljesen kitöltötték a diákok napjait. Az általánosan tapasztalható rossz tanulmányi eredmények, ezen belül is a hiányos tudásukat az egyetemen pótolni kényszerülő hallgatók miatt végül az 1951/52-es tanévtől a minisztérium visszaállította a kilenc féléves képzési időt, egyúttal jelentősen, heti 36 órára mérsékelte az órarendben előírt foglalkozásokat, időt hagyva a rajzfeladatokra is. A korábbi végszigorlat helyett bevezetett diplomatervet a tizedik félévben kellett elkészíteni. (Mivel az esti tagozaton is kevésnek bizonyult a négyéves képzés, az oktatás időtartamát ebben az esetben is felemelték.)¹⁴⁵ A tananyag állandó változtatása, a követelmények átszabása mind az oktatók, mind a hallgatók számára nehézséget jelentett, hiszen folyamatosan új jegyzetkből kellett tanulni, amelyek nem mindig készültek el időben. Így a helyhiány és a tanárhiány mellé az oktatás harmadik akadályaként a tankönyv- és jegyzethiány társult.

A fent vázolt viszonyok mellett volt még egy körülmény, ami jelentősen befolyásolta a diákok teljesítményét. Rossz szociális körülményeik, az alacsony ösztöndíjak miatt, amiből a kollégium és a menza kifizetése után 80-100 forint, ha maradt, az egyetemisták többsége rákényszerült, hogy saját fenntartása érdekében legálisan, de akár engedély nélkül is, munkát

---

¹⁴⁴ Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Bp., Kossuth, 1986. (Négy évtized 9.) 14.

¹⁴⁵ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1153–1157., 1246–1250., 1267–1269.

vállaljon.¹⁴⁶ Mindezt úgy, hogy napjai döntő részét az egyetemen kellett töltenie. „Ma már történelem az éjszakai vagonkirakás a Ferencvárosi pályaudvaron, meg az ehhez hasonló munkák, amelyeket nagyon nehezen tudtunk elvégezni. Mert ugyanakkor az egyetemen általános iskolás órarend volt, állandó névsorolvasás, katalógus. Sem az előadásokról, sem a gyakorlatokról, a tanköri foglalkozásokról nem lehetett hiányozni. [...] Emlékszem, filmforgatásokhoz jártunk statisztálni, meg egyéb hasonló dolgokat csináltunk, hogy minimális pénzünk legyen. Otthonról nem tudtak minket támogatni azokban az években. Zsebpénzt már senki nem kapott. Valahogyan meg kellett tudni élni. [...] Egyeseknél a munka már a tanulás rovására ment” – idézi fel az egyetemi éveket egy akkori hallgató.¹⁴⁷ Jellemzése tökéletesen egybevág a diákság szociális helyzetéről szóló egyetemi előterjesztéssel: „Az illegális munkavállalók rendszerint fizikai munkát végeznek, aminek méreteire jellemző, hogy például a Mária utcai diákokthozba rendszeresen érkezik telefonüzenet állomásokról, vásárcsarnokokból, hogy menjenek vagonra vagy kocsit kirakni. [...] Az ilyen munkának igen káros következményei vannak a hallgatók tanulmányai szempontjából. Az illegális munka rendszerint éjszaka, szombat-vasárnap van, de akad olyan hallgató is, aki emiatt órát mulaszt. [K. L.] sajátkezű igazolást adott be a mulasztott óráról: »nem lévén pénzem, délután 3-tól kedd reggel 3-ig dolgoztam.« A hallgatók egészségére, sőt szellemi felfogóképességére és továbbtanulására is ártalmas az ilyen munka. [P. Z.] a zsákhordástól sérvet kapott.”¹⁴⁸ De ennek ellenére szükség volt a kiegészítő jövedelemre. „A legtöbb diák, így én is csak az ebédet tudtuk befizetni, akinek kevesebb volt, vagy nem volt ösztöndíja, az a repetából élt, ha maradt. C. J. barátunk, ha már végére járt a pénzének a hónap végén, akkor három napig fel sem kelt az ágyából. Dél felé hoztunk neki fél kiló kenyeret és egy liter tejet, és ezzel megvolt, fekve-alva igyekezett energiát spórolni. Nekem szegény anyám juttatott az özvegyi nyugdíjából havonta 100 Ft-ot, és küldött rendszeresen csomagot fehérneművel és élelmiszerekkel. A vacsora így megvolt: zsíros vagy lekváros kenyér, időnként szalonna, nagy ritkán 5 deka vaj vagy 5 deka felvágott. Reggeli, ha volt, akkor egy pohár tej és egy kifli az egyetemi büfében” – emlékszik szűkös életkörülményeikre egy másik diák.¹⁴⁹ Az egyetem

---

¹⁴⁶ A nappalis hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Előterjesztés az egyetemi tanács számára, 1953. november 23. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulási jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹⁴⁷ Gerely Péter visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 29.

¹⁴⁸ A nappalis hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Előterjesztés az egyetemi tanács számára, 1953. november 23. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulási jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹⁴⁹ Frenzl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 73.

vezetése előtt sem volt titok, hogy esetenként „hármán esznek egy menza ebédet, és nem esznek vacsorát”. A műegyetemi egészségvédő intézet keretében, az orvosi ellátás részeként rendszeresen felmérték a hallgatókat, és még 1957-ben is azt kellett megállapítani, hogy a diákok 35 százalékának alacsonyabb a testsúlya, mint az életkorából és magasságából következne. A különösen rossz helyzetben lévőkön igyekeztek szociális segély nyújtásával segíteni, de annak ellenére sem jutott minden rászorulóknak pénz, hogy az oktatók szakértői, úgynevezett költségvetésen kívüli (KK) munkájából befolyt bevételek egy részét is erre a célra ajánlották fel.¹⁵⁰

A Nagy Imre 1953. évi miniszterelnökségéhez köthető korrekciós politika a felsőoktatásban is változásokat hozott. Az egyoldalú, ráadásul túlfeszített nehézipari fejlesztések helyett előtérbe került a mind elégedetlenebb lakosság ellátása. Az ország műszaki szakmberszükségletét ésszerűbb keretek között, a valóságos igényekhez és az anyagi lehetőségekhez igazodva igyekeztek meghatározni. (Hiszen korábban arra is volt példa, hogy az időközben módosított tervszámok miatt nem sikerült valamennyi végzőst a szakképzettségének megfelelő munkahelyre helyezni.)¹⁵¹ Az új gazdaságpolitikai szempontok érvényesítése következtében a műegyetemi képzések felvételi keretszámai 1955-ben a korábbi évekhez képest mintegy 30 százalékkal csökkentek.¹⁵² Az esti és a levelező tagozatra beiratkozottak helyzetét, akiktől különösen nagy erőfeszítést követelt a tanulás, tovább nehezítette, hogy az általános takarékoság közepette megvonták az addig élvezett munkaidő-kedvezményüket.¹⁵³ A levelező oktatás 1955/56-os tanévét értékelve, az ÉKME vezetése is úgy látta, a hallgatóknak nem elegendő a rendelkezésükre álló tanulmányi szabadság, és további munkaidő-kedvezményt javasolt számukra.¹⁵⁴ A képzés tömegességével szemben nagyobb hangsúlyt kaphatott az oktatás színvonala. A BME-n 1954-ben a külföldi szakirodalom tanulmányozását elősegítendő, a továbbra is kötelező orosz mellett fakultatív angol, német, francia, olasz nyelvtanfolyamok indultak – igaz, csak azok számára, akik

---

¹⁵⁰ A nappali hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Az ÉME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1953. november 27. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz. A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62.

¹⁵¹ A nappali hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Az ÉME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1953. november 27. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹⁵² Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 107.

¹⁵³ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1338–1339.

¹⁵⁴ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem 1955/56. tanév második félévi munkájára vonatkozó jelentés, 1956. július 4. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-11/7.

legalább jó osztályzatot értek el a kötelező nyelvből, és átlaguk elérte a 3,5-öt.¹⁵⁵ A nyugati nyelvek tanításának lehetőségét az ÉKME-n is bevezették; 1956 őszén a mérnöki karon a lektorátus már arra panaszkodott, hogy nem győzik nyelvtanárokkal a hallgatók érdeklődésére indított órákat.¹⁵⁶ A kimondottan ideológiai tartalommal bíró tárgyak oktatása, a politikai nevelőmunka fontosságának továbbra is állandó hangsúlyozása mellett ekkor már az is felmerülhetett, hogy a hallgatók szociális nehézségei kihatással vannak politikai felfogásuk alakulására.¹⁵⁷ A korábbi évek gyakorlatával szemben, amikor az ideológiai-politikai szempontok háttérbe szoríthatták a valódi mérnöki tudást, a szakmai ismeretek újra nagyobb súlyt kaptak. Ezen a tendencián a reformer miniszterelnök megbuktatása annak ellenére nem tudott változtatni, hogy – például az ÉKME-n – 1955-ben a munkás-parasztszármazású építőmérnök hallgatók 1-2 százalékos létszámcsökkenését, alkalmazkodva a Nagy Imrét elmarasztaló párthatározat szelleméhez, „az elmúlt időszak perspektívatlanságérzetével” magyarázták.¹⁵⁸ „A szaktárgyakba nem szabad erőszakoltan és mesterségesen belevinni a marxista nézeteket! Inkább gyakorlati téren kell megmutatni az elmélet alkalmazását a szocialista ipar eredményeinek hangoztatásával”¹⁵⁹ – Gillemot László rektornak a BME 1955. évi tanévnyitóján elmondott szavai három évvel korábban nem hangozhattak volna el.

A bevezetésekor még szigorúan az új értelmiség megteremtésének támogatására létrehozott ösztöndíjrendszer szintén átalakult. A származás és szociális helyzet alapján juttatott ösztöndíj mellett, az MDP Politikai Bizottsága határozata nyomán 1955-ben a Minisztertanács bevezette a tanulmányi eredmény után folyósított juttatást is. Az ösztöndíj megítélésének a feltétele a legalább jórendű tanulmányi eredmény (a szakérettségisek esetében a közepes átlag elérése volt a határ). Az egy vizsgaidőszakon belüli három utóvizsga az ösztöndíj felfüggesztésével járt. Az ösztöndíjügyekben továbbra is illetékes diákjóléti bizottságok ugyanakkor azt is figyelembe vették, hogy a diák eltartójának nem túl magas-e a

---

¹⁵⁵ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1295. Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 107.

¹⁵⁶ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsulésének jegyzőkönyve, 1956. szeptember 27. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/57.

¹⁵⁷ A nappali hallgatók szociális helyzete az Építőipari Műszaki Egyetemen. Az ÉME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1953. november 27. BME Levéltár, ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a, 1. doboz.

¹⁵⁸ Az Építőipari Műszaki Egyetem beszámolója az 1954–55. tanév 2. félévének munkájáról. 134-1/13/1955. Et., 1955. július 12. BME Levéltár, ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b, 1. doboz.

¹⁵⁹ *Jövő Mérnöke*, 1955. szeptember 14. Idézi: Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig*. ELTE BTK szakdolgozat, 1997. 109.

jövedelme.¹⁶⁰ Az új rendelkezések a diákok többsége esetében mindenestre enyhítettek megélhetési gondjaikon.

Az egyetem tanári karának helyzetét áttekintve, megállapítható, hogy a korszakban jellemző ideológiai tisztogatások – 1945–1946-ban az igazolási eljárások és a B-lista, később a politikai ellenőrzések – összességében csak kismértékben érintették az oktatókat.¹⁶¹ A hallgatói létszám állandó emelése nem tette lehetővé, hogy a tapasztalt oktatóktól, hacsak nem merült fel ellenük komoly politikai kifogás, megszabaduljanak. A tanárok között működött a szakmai szolidaritás is, ráadásul – a korszak túlpolitizáltsága ellenére – a műszaki tudományok művelői szakmájuk gyakorlása során ideológiai szempontból mégiscsak kevésbé ingoványos terepen jártak, mint például egy bölcsészkar vagy egy jogász tanár. Mindazonáltal, a mérnöktársadalmat is megfélemlítendő, néhány oktató bekerült a kor legjelentősebb gazdasági koncepciók pereinek vádlottjai közé. A MAORT-perben ítélték súlyos börtönbüntetésre 1949-ben Papp Simon geológusprofesszort, a Standard-perben pedig 1950-ben Kozma László villamosmérnök professzort. (Mindkettőjüket 1955-ben rehabilitálták, utóbbi az egyetemre is visszatért.) Ugyancsak koncepciók perbe fogva, a Magyar Közösség-ügy kapcsán kényszerült távozni az egyetemről 1947-ben Náray-Szabó István és Varga László, akik közül utóbbi, nem bízva abban, hogy az elsőfokú felmentő ítélet után ügyében másodfokon is kedvező döntés születik, külföldre menekült. A tanári kar összetételének politikai szempontok szerinti alakítása, ha nem is vált általánossá, de a későbbi években is megfigyelhető volt. Tekintélyes professzorok, így Kotsis Iván, Kund Ede, Plank Jenő, Szabó Gusztáv, Szentmártony Tibor, Szilágyi Gyula vagy Vajda Ödön nyugdíjazása, Barátossy Jenő tanársegéd elbocsátása, aki egy, a Rajk-perben elítélt és kivégzett tiszt háromgyermekes özvegyét vette el, jelzik a korszak önkényét.¹⁶²

A professzorok kisebb része, láttuk, MDP-tag volt, sőt, a rendszer elitjéhez tartozott. A régi tanárok többségére azonban inkább az apolitikus humanizmus volt a jellemző. Példa erre az alábbi történet: 1950 októberében, az építészmérnöki kar tanácsülésén a termelőiparból meghívott előadó kifogásolta, hogy a hallgatók egy része nem eléggé öntudatos politikailag, és rontja az órákon a munkafegyelmet. Javasolta, hogy az előadó tanárok küldjék ki és állítsák pellengérré ezeket a diákokat, hiszen akik a tanulmányi munkát zavarják, azok a szocializmus

---

¹⁶⁰ Uo. 115–117. *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1308.

¹⁶¹ Uo. 1105–1106., 1115–1116.

¹⁶² Uo. 1188., 1280–1281. A BME Gépészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyvei, 1957. január 4., 15., 28. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/10., 854-B6/20. A BME Vegyészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 15. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/16.

építését gátolják. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Csonka Pál egyetemi tanár azzal utasította vissza a javaslatot, hogy a fegyelmzésre pedagógiai eszközöket célszerű használni, nevezetesen, ha a hallgatóság zajong, az előadó beszéljen halkán, akkor majd elcsendesülnek.¹⁶³ Ugyancsak ő a főszereplője egy hallgató visszaemlékezésének: „...Csonka professzor [...] statikus, a világ egyik legjobb statikusa volt, és a mai napig az. Matematikusnak is kiváló volt. Ő volt olyan, aki példaképünk volt, mint ember, mint aki tartásban meg egyebekben... Emlékszem, fölkérték arra, hogy tartson egy tanácsköztársasági megemlékezést. Egy órán keresztül tudott úgy beszélni, hogy nem mondta ezt a szót ki, hogy tanácsköztársaság. Sőt, egyáltalán nem beszélt a tanácsköztársaságról, annak ellenére, hogy a pártbizottság kérte fel. [...] azzal kezdte, hogy volt nekem egy kedves barátom 1919-ben, aki teli volt szocialisztikus eszmékkel, kérem szépen – ez volt a stílusa –, és innen kezdve a barátjáról beszélt, aki tüdőbeteg lett, többször meglátogatta a kórházban. Ez a fiú, kérem szépen, az események után kiment Bécsbe, és ott halt meg. Amikor Bécsben járok, mindig megnézem, a temetőben viszek virágot a sírjára. Kb. erről beszélt egy órán keresztül, és nem nagyon lehetett megfogni, hogy tanácsköztársaság. De ilyen kevés volt egyébként. A profok is nagyon félték. Én tagja voltam a kari tanácsnak mint évfolyamtitkár, meg a felvételi bizottságnak is. Emlékszem rá, hogy azok a profok, akik aztán '56-ban mellénk álltak, tehát volt valami eleve elkötelezett jó indítás bennük, még azok is mennyire félték korábban, a korábbi években.”¹⁶⁴ Volt is mitől tartaniuk. Csonka az előbbi eset után, mivel hamarosan visszahallotta, hogy „klerikális reakciót fejtett ki”, felkereste két párttag kollégáját, Major Mátét és Gábor Lászlót, akiknek kifejtette, hogy bár ő kizárólag a szakmájának élve nem politizál, de egyetért mindennel, ami a szociális haladás érdekeit szolgálja.¹⁶⁵ A félelem légköréről tanúskodik egy másik történet is, az egyetemi forradalmi bizottság későbbi vezetőjéről, Taky Ferencről. „...a villamosenergia-felhasználás napszakoktól és évszakoktól függő változásáról beszélt. Elmondotta, hogy egy napon belül a legnagyobb villamosenergia-felhasználás azokban a délutáni órákban következik be, amikor az ipari üzemek még dolgoznak, ugyanakkor a villamos világítási berendezéseket bekapcsolják. Legpregnansabban érzékelhető ez az év legsötétebb napján, december 21-én. [Sztálin születésnapja.] Erre megdöbbsentem én is, és megdöbbsent a hallgatóság is. A döbbsent csendben Feri bácsi is egy pillanatra meghökkent. Majd mosolyogva ránézett a hallgatókra, és azt mondta: »Nem úgy

---

¹⁶³ A BME Építésztechnika Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1950. október 27. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/37.

¹⁶⁴ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 29–30.

¹⁶⁵ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

van az, ahogy maguk hiszik, hanem az az év leghosszabb éjszakája« – ütötte el vidáman, kedvesen ezt a szent meggyőződése szerint egyáltalán nem politikai háttérrel tett kijelentését, amire ő is akkor döbbsent rá, amikor kimondta. És ezt akkor igenis félre lehetett magyarázni. Tették is. Magam személyesen olvastam Taky Feri bácsi '56 után előkerült káderanyagában, hogy benne szerepelt ez az elszólás.”¹⁶⁶

Az 1956/57-es tanév két rektora, Gillemot László és Cholnoky Tibor régi műegyetemi tanárnak számított, kettejük közül Gillemot pártonkívüliként viselte az egyetem legmagasabb tisztségét. De például Mihailich Győző, az 1949/50-es tanév rektora esetében sem volt kizáró ok, hogy már 1942/43-ban is betöltötte ugyanezt a pozíciót.¹⁶⁷ A műszaki tudományok területén nem történt teljes őrsváltás. Nem volt rá szükség, mint a társadalomtudományok területén, ahol 1949 után jószerivel tabula rasa helyzetet teremtettek, így engedve teret a marxista–leninista ideológia képviselőinek. De lehetőség sem volt rá: a kommunista hatalomnak szüksége volt a mérnöki-természettudományi ismeretekre.

A Műegyetem mesterséges széttagoltsága – hiszen az eleve csak az adminisztrációban, a hivatali apparátusban létezett, a valóságban az egyetemisták többsége ugyanúgy egy épületegyüttesbe járt, mint korábban – nem akadályozta meg, hogy a fiatalok bizonyos kérdésekben együtt hallassák a hangjukat. Ez történt 1956. október 23-án, és az azt megelőző napokban is. „...már az aulai gyűlésen a két egyetem, tehát a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari Műszaki Egyetem hallgatósága a két egyetem hivatali, párt, ifjúsági elhatároltságát kihúzta, és a két egyetem akkortól fogva egységesen lépett fel. [...] A műszaki egyetem az érdeklődés és a legkülönbözőbb társadalmi rétegek vonzásának középpontja lett.”¹⁶⁸ Valóban, a fővárosiak, sőt, az egész ország tudatában egy Műegyetemként élt a két intézmény. A műegyetemisták vívták ki maguknak 22–23-i magatartásukkal azt a hatalmas társadalmi megbecsülést, ami megalapozta szerepvállalásukat a forradalomban. Munkás-, parasztfiatalok mellett polgári, középosztályi származású fiúk, lányok, vidékiek és budapestiek, meggyőződéses kommunista párttagok és vallásos hitüket gyakorlók, a rendszer kiválasztottjai és olyanok, akiknek szülei belerokkantak a teljesíthetetlen beszolgáltatásba vagy normába. A hazug rendszer elleni lázadás céljaikban és intézményesen is egységbe forrasztotta őket. Aki ott volt az aulában, a felvonuláson, belépett a nemzetőrségbe, az ezt műegyetemistaként tette, álljon bármi az indexében.

---

¹⁶⁶ Hajdu László visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 49.

¹⁶⁷ *Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Millenniumi Évkönyv*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Kiss Márton. Bp., Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2000. 22–23.

¹⁶⁸ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 98.

Az október 22-i nagygyűléshez vezető út

A MEFESZ

Az 1956/57-es tanév rendkívül feszült légkörben kezdődött. Moszkvában, az SZKP 1956. februári, XX. kongresszusán – igaz, a nyilvánosság kizárásával – Ny. Sz. Hruscsov első titkár beszédében megtörtént a sztálini politika részleges kritikája, a halott diktátor felelősségének megállapítása az elkövetett törvénytelenésekért. A beszéd tartalmáról annak titkos volta ellenére – Lengyelországban a párttagság részére kiadták, így külföldre is eljutott, és a Szabad Európa Rádió is ismertette – hamarosan a magyar társadalom egy része is tudomást szerzett. Mindeközben az MDP mindent megtett annak érdekében, hogy a személyi kultusz kritikájának híre minél kevesebbekhez jusson el. A párttagok számára rendezett műegyetemi tájékoztatót például este tartották, és csak az előadó asztalán égett a lámpa, hogy senki ne tudjon jegyzetelni.¹⁶⁹

A Sztálin megítélésében bekövetkezett szovjetunióbeli fordulat után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem lehet tovább halogatni a magyarországi törvénytelenések valódi elkövetőinek megnevezését, „Sztálin legjobb magyar tanítványa”, Rákosi Mátyás felelősségének megállapítását. A Nagy Imre miniszterelnök megbuktatása után ismét előtérbe került erőszakolt nehézipari fejlesztés, ami újra az életkörülmények romlásával fenyegetett, és így fokozódó elégedetlenséggel járt, tovább növelte a pártvezetésre nehezedő nyomást. A helyzet tarthatatlanságát jelezte az eredetileg a kommunista ifjúsági tömegszervezet, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége szervezésében létrejött vitafórum, a Petőfi Kör színre lépése 1956 tavaszán. A kör nyárra a Rákosi-féle politikával elégedetlenek, főleg a Nagy Imre körül csoportosuló pártellenzék nagyhatású fórumává vált. Rákosi megkísérelte ugyan elcsendesíteni az őt kritizáló hangokat, de ekkorra már a szovjet vezetés részéről is elvesztette a bizalmat. Az MDP Központi Vezetősége 1956. július 18–21-i ülésén, a plénumra érkezett A. I. Mikojan felszólítására, a bukott diktátor egészségügyi okokra hivatkozva lemondott az első titkári tisztségről. Ugyanakkor a politikai vezetés tehetetlenségét mutatja, hogy utóda a törvénytelenésekben hasonlóképpen felelős Gerő Ernő lett. A rehabilitációs eljárások, a felelősségre vonások, a sérelmek orvoslása továbbra is vontatottan haladt. A hangulatjavítónak szánt intézkedések – a békekölcsönjegyzés megszüntetése, a

---

¹⁶⁹ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 46.

nyugdíjmelés, árleszállítások, a szocialista országokba történő utazások engedélyezése – nem csökkentették számottevően a feszültséget. Szeptemberben a Rákosi egyik utolsó akciójaként a KV által 1956. június 30-án elmarasztaló határozattal illetett Petőfi Kör felújította tevékenységét, miközben mintájára országszerte hasonló értelmiségi körök, vitafórumok szerveződtek. A politikai vezetés bírálata mellett egyre több helyen megjelentek a változásokat sürgető követelések. Az újságok hasábjain megszáporodtak a kritikus hangvételű cikkek, az írószövetség 1956. szeptemberi közgyűlésén a tisztújítás a sztálinisták elleni tüntetéssel ért fel, amikor az irodalmi életből addig kiszorított pártellenzékiek, illetve pártönkívüliek kerültek be az elnökségbe. Ebben a közhangulatban csak olaj volt a tűzre az 1949-ben kirakatperben hazug vádak alapján elítélt Rajk László és társai október 6-án megrendezett ünnepélyes újratemetése.

A diákok – a középiskolások, de még inkább az egyetemek és főiskolák hallgatói – a felpetzdült politikai légkörben a követelések megfogalmazásának élére álltak. Szerte az országban évfolyamgyűlésekre, kollégiumi összejövetelekre került sor, többnyire spontán módon szerveződve, a politikai vezetés kritikátlan kiszolgálása miatt hitelét veszített hivatalos ifjúsági szervezet megkerülésével. A DISZ, megkísérelve az eseményeket ellenőrzése alá vonni, ifjúsági parlamentek szervezésével igyekezett lecsendesíteni a tiltakozókat,¹⁷⁰ de ekkorra már elkésett. 1956. október 16-án Szegeden a tudományegyetem diákjai, az orvostanhallgatók, a pedagógiai főiskolások és a zenetanárképző hallgatói, mintegy 1600-an – megtörve a párt ifjúsági tömegszervezetének monopóliumát – megalakították a felsőoktatásban részt vevő fiatalok MDP-től és DISZ-től független szervezetét, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét, a MEFESZ-t.¹⁷¹

A szegedi, néhány napon belül országos jelentőségűvé növekedett megmozdulás közvetlen kiváltó oka egy október 10-i keltezésű, Budapestről eljuttatott felhívás volt, melyben az ELTE bölcsészei október 22-től diáksztrájkot hirdettek az általánosan kötelező

---

¹⁷⁰ Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: Egyetemisták és főiskolások követelése 1956 októberében. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 281–284. Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 87.

¹⁷¹ Az 1956-os MEFESZ-t két hasonló nevű szervezet is megelőzte. 1945–1948 között, a koalíciós időszakban működött a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, majd már a kommunista párt térnyerését jelezte, hogy a politikai nyomással kikényszerített ifjúsági egység közbülső állomásaként átadta helyét az 1950-ig, a formálisan is egységes DISZ megalakításáig létezett rétegszervezetnek, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetének. Az 1956 októberében megalakult Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége elnevezése a decemberi ideiglenes szervezeti szabályzat szerint még egy szóval kibővült: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége. Vö. Jancsák Csaba: A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője – a szegedi MEFESZ. = „*Mi, szegediek megtettük az első lépést...*” *Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján*. Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 23.

oroszl nyelv – mivel „oktatása az orosz szovinizmus következménye, mely a sztálinizmusból táplálkozott” – fakultatívvá tételéért.¹⁷² E röplap hatására kezdett szervezkedni néhány egyetemista, jórészt joghallgató, hogy hangot adjanak az oktatással és szociális helyzetükkel kapcsolatos egyéb követeléseiknek, és ezek alátámasztására a kiüresedett, tekintélyét veszített DISZ helyett egy új érdekképviseleti formációt hozzanak létre. A 16-i nagygyűlésen az új szervezet megalakításán túl határozat született arról is, hogy választott megbízottak dolgozzák ki a MEFESZ programpontjait és szervezeti szabályzatát. A bizottság másnap hozzá is fogott a munkához, amit már Kónya Albert oktatásügyi miniszter aznapi szegedi látogatásán, a jogi kar programalkotó gyűlésén elhangzott reformígéretei sem akadályozhattak meg. A program kidolgozásával egy időben a MEFESZ szervezői felhívást fogalmaztak meg és juttattak el valamennyi felsőoktatási intézménybe azzal a szándékkal, hogy mozgalmukat országos méretűre növeljék. Az események általánosan ismertté válásához hozzájárult a *Délmagyarország* október 18-i és 19-i tudósítása a 16-i nagygyűlésről.¹⁷³ Részben a Szegeden történtek hatására a DISZ KV október 17-i határozata jogosnak ismerte el a diákok oroszoktatással, tanulmányi túlterheléssel, a diákszallók zsúfolt körülményeivel kapcsolatos, országsszerte megfogalmazott követeléseit, és kilátásba helyezte az ideológiai tárgyak, valamint a honvédelmi oktatás óraszámának csökkentését, továbbá a kötelező testnevelés-foglalkozás megszüntetését. A megoldást a DISZ keretein belüli vitafórumok, ifjúsági parlamentek szervezésében látták, és október 22–23-ra összehívták a felsőoktatási DISZ-vezetők tanácskozását.¹⁷⁴ Az országos központ értekezletek sorát rendezte azokban a napokban, hogy kialakítsa politikai stratégiáját. Az egyetemi osztály által összehívott tanácskozásra Erdélyi Tibor végzős építészhallgató, aki nem sokkal korábban fejezte be többhónapos megbízatását a Mohács-szigetet sújtó árvíz utáni újjáépítésben részt vevő ifjúsági önkéntesek egyik irányítójaként, így emlékszik: „A DISZ KV akkori vezetői próbáltak a lelkünkre beszélni, mint megbízható funkcionáriusoknak, hogy aki úgy érzi, hogy semmi disznóságot nem csinált, tehát semmi takargatnivalója nincsen, tehát nem bukhat meg egy népgyűlésen, egy ifjúsági gyűlésen, ha valamiben kompromittálta magát korábban, az

---

¹⁷² Dr. Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. (Szemtanú. Fiatalok mint a történelem szereplői II.) 15.

¹⁷³ Uo. 15–39.

¹⁷⁴ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Mihalcsó Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 19. Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: *Egyetemisták és főiskolások követelése 1956 októberében*. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 283.

igenis vegyen részt a MEFESZ munkájában és képviselje azt.”¹⁷⁵ A kommunista ifjúsági szervezet azonban ekkorra elvesztette minden hitelét; még az „ellenforradalom” 1967. évi monográfiája is így fogalmaz: „A DISZ nem tudta a fiatalok közötti felháborodást levezetni, mert a felháborodás tényleges hibákból táplálkozott, mert nem tudott válaszolni a kérdésekre, és mert nem látott kiutat.”¹⁷⁶ A szellem kiszabadult a palackból.

A szegedi MEFESZ programját a 20-i, újabb nagygyűlés fogadta el. Az esemény radikális hangulatához hozzájárultak az ország felsőoktatási intézményeiből, így a budapesti műszaki egyetemekről érkezett üdvözlő táviratok, valamint a lengyelországi események hírei. Az elfogadott program 20 pontos formában szintén a *Délmagyarországban* jelent meg a lap 21-i számában, de beszámolt róla a *Hétfői Hírlap* is lelkes tudósításában. A szegedi újságban megjelent pontok közül a gyűlésen elhangzottakhoz képest kettő – a parasztságot sújtó kötelező beszolgáltatási rendszer eltörlése és az idegen haderők távozása, ami talán a legfontosabb követelés volt – hiányzott: a szovjet csapatok kivonásának kívánsága nem kaphatott nyomdafestéket. Ugyanakkor a 20 pont felét politikai tartalmú követelések alkották: a törvénytelen séggek felelőseinek nyilvános felelősségre vonása, a politikai perekben a halálbüntetés eltörlése, a tájékoztatás szabadsága, a bérrendezés, az egyetemi autonómia, az ifjúság nagyobb szerepe a politikai életben, a munkanappá nyilvánított március 15-e nemzeti ünneppé való visszaállítása, a szovjet mintájú címer lecserélése a történelmi Kossuth-címerre, Nagy Imre és Lukács György beválasztása az MDP KV-be, valamint a szabad, demokratikus választási rendszer bevezetése nem kevésbé radikális kívánságok. A pontok másik részét alkotó, az oktatással és diákszociális kérdésekkel foglalkozó követelésekben szintén a hallgatók önállóságra, autonómiára vonatkozó igénye fogalmazódott meg: saját kézbe kívánták venni az egyetemi lap szerkesztését, beleszólást kértek a diákjóléti bizottságok tagjainak kiválasztásába és a diákszallók ügyeibe. Követelték továbbá az orosz nyelv oktatásának fakultatívvá tételét, a nem szaktárgyak, köztük a marxizmus szerepének csökkentését, osztályzás helyett megfelelt–nem megfelelt minősítés bevezetését, a honvédelmi oktatás korlátozását, utazási és egyéb diákkedvezmények bevezetését, valamint az adminisztratív akadályokkal nehezített keleti, illetve a jószerével lehetetlen nyugati kiutazások engedélyezését.

Született még egy, a forradalom kitörése szempontjából döntő jelentőségű határozat: a MEFESZ diákvezetői az elfogadott program és szervezeti szabályzat ismertetése céljából

---

¹⁷⁵ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 54–61.

¹⁷⁶ Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata.* Bp., Akadémiai, 1967. 38.

képviselőket küldtek az egyetemi városokba. Budapestre Kiss Tamás és Lejtényi András utaztak el 20-án éjszaka, akik a különböző felsőoktatási intézményekkel való kapcsolatfelvételen túl részt vettek a DISZ KV irodáiban 22–23-án rendezett tanácskozáson is. Ahová a megbízottak eljutottak, a MEFESZ-ről megjelent tudósításokkal együtt, komoly szerepet játszottak a többi felsőoktatási intézmény diákgyűlésein a mindinkább radikalizálódó újabb és újabb követelések megfogalmazásában.¹⁷⁷

A forradalom bölcsője

1956 szeptemberében a korábban a humán szakos diákoknál talán kevesebb közéleti érdeklődést mutató, a sztereotípiák szerint „szakbarbár” műszaki egyetemisták körében is új szelek kezdtek fújni. Az eseményeket felidézõ kortársak közül többen is szóvá teszik, hogy a korábban tapasztaltakhoz képest mennyire megnőtt a diákok politizálási hajlandósága: „Egészen érdekes, hogy ’56 augusztus-szeptemberében valahogy a hangulat váltott. Ezt százan kétszázféleképpen leírták azóta, olvastam nagyon sok olyat is, aminek tudom, hogy az ellenkezõje sem igaz, de ez a tény maga, hogy ezekben a napokban kezdõdött valami olyasféle, hogy »na, most már elég volt, kicsordult, ne hazudjatok tovább«.”¹⁷⁸

Az egyetemeken ezekben a hetekben keletkezett adminisztratív irataiban a növekvõ politikai feszültségnek alig találjuk nyomát. A BME tanévkezdésrõl szóló jelentésében a megszokott problémákra panaszkodtak: zsúfoltság a rajztermekben és a laboratóriumokban, az oktatóknak, különösen a gyakorlatokat vezetõ tanársegédek és adjunktusok túlterheltsége miatt nem jut elég idõ tudományos munkára, ráadásul a hektikusan változó felvételi keretszámok miatt a tanszemélyzet egymáshoz viszonyított terhelése is aránytalan. Egy

---

¹⁷⁷ Dr. Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Fõiskolások Szövetsége 1956 – Szeged*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. (Szemtanú. Fialatok mint a történelem szereplõi II.) 7–13., 47–55., 115–131., 163–164. *Délmagyarország*, 1956. október 21. *Szegedi Néplap*, 1956. október 21. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 11. *Hétfõi Hírlap*, 1956. október 22. Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: *Egyetemisták és fõiskolások követelése 1956 októberében*. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 283–290. *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelõs szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezetõ tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 8–13.

¹⁷⁸ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 19–21. Ugyanerrõl számol be: Zdzislaw Dzitko-interjú. Készítette Tischler János 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 619. sz. 4., továbbá Edward Niedzielski-interjú. Készítette Tischler János 1994-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 624. sz. 7–10.

súlyosabb gond merült fel: az oktatók a remélthez képest alacsonyabb béremelést kaptak.¹⁷⁹ Az ÉKME szeptember végén tárgyalta éves munkaterve is a szokásos feladatokat sorolta: a munkás- és parasztszármazású hallgatók szakmai és kulturális színvonal-emelésének elősegítése, a DISZ-szervezet és a patronáló tanárok együttműködésével a diákközpontok lakóinak támogatása, az MDP értelmiségi határozatának alapos feldolgozása, a határozat nyomán az egyetemre háruló teendők meghatározása. Talán a társegyetemmel közösen elhatározott, 1957 tavaszára tervezett 175 éves, nagyszabású jubileumi ünnepségek miatt, az egyetemi tanács a tanév során a hallgatók részére egyetemi jelvényt akart bevezetni, és az oklevéltudást ünnepélyesebbé kívánta tenni.¹⁸⁰

A felsőoktatásban tanuló ifjúság mind érzékelhetőbb forrongása azonban hamarosan cselekvésre készítette az intézmények oktatóit. Az MDP- és DISZ-vezetők maguk is elégedetlenek voltak a párt tehetetlen, halogató politikájával, ugyanakkor igyekeztek a diákságot továbbra is befolyásuk alatt tartani. Az ÉKME DISZ-szervezetének október 3-án tartott küldöttértekezletén javaslatot tettek az Oktatásügyi Minisztériumnak, hogy az egyetemen a kötelező oroszoktatást váltsa fel egy szabadon választott idegen nyelv tanulása. Elképzeléseik szerint a középiskolai oroszórákon el kell érni, hogy a tanulók szótár segítségével képesek legyenek fordítani, míg az egyetemen egy szabadon választott nyugati nyelvet – angolt, németet, franciát – tanítsanak a diákoknak.¹⁸¹

Ugyancsak a fenti megfontolásokból, az egyre fokozódó feszültség csillapításának szándékával született az a kritikus, egyúttal önkritikus hangú levél, amellyel a BME MDP-szervezetének végrehajtó bizottsága fordult október 16-án a párt központi vezetőségéhez. A dokumentum hiányolja a határozott pártirányvonalat, és elítéli a törvénysértések felelőseit. „Maradéktalanul felelősségre kell vonni a felelősöket, de különbséget kell tenni a tudatos kártevők és azok között, akik nem láttak tisztán” – fogalmaz a levél. Az egyetemi VB tagjai nyílt tárgyalást kérnek a letartóztatott Farkas Mihály ügyében, és javasolják a párt

---

¹⁷⁹ Gillemot László rektor beszámolója az egyetem általános helyzetéről, 1956. október 15. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B15. A Pedagógus Szakszervezet Budapesti Műszaki Egyetemi Bizottsága beszámolója, 1956. október 15. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B15/957.

¹⁸⁰ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem munkaterve az 1956–57. tanévre, 1956. szeptember 24. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/50. A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1956. október 1. MOL XIX-I-2-f, 227. doboz, 854-B6/62.

¹⁸¹ Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 59–60. Herczegh Károlynak, az ÉKME DISZ-titkárának levele Kónya Albert oktatásügyi miniszternek az orosz nyelv fakultatív tétel ügyében, 1956. október 8. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 53.

kongresszusának soron kívüli összehívását.¹⁸² E levél megszületéséről a nagyobb nyilvánosság először a *Jövő Mérnöke* október 23-i számából értesülhetett. Aznap azonban már sokkal inkább az elmúlt héten történtek, leginkább az előző esti, a MEFESZ-szervezet megalakításáról döntő nagygyűlés foglalkoztatta a lap olvasóit.

Az október 22-i nagygyűlés, illetve a 23-i tüntetés közvetlen előzménye mindkét társaságon egy-egy diákszallóbeli gyűlés. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen október 17-én, a Rózsa Ferenc Diákotthonban került sor erre. A lakógyűlést az egyetem vezetői jelenlétében tartották, a hallgatók elsősorban diákszociális és tanulmányi sérelmeiket sorolták, miközben egyik-másik diák korábban elképzelhetetlen, radikális hangot ütött meg.¹⁸³ A Budapesti Műszaki Egyetemen a Hess András téri központi diákszallóban 19-én, pénteken este került sor egy hirtelen összehívott tanácskozásra. A műegyetemisták először ekkor foglalták pontokba – az építészmérnök hallgatókhoz hasonlóan akkor még döntően a szociális elégedetlenségből fakadó diákjóléti – követeléseiket.

A várbeli kollégisták gyűlésének közvetlen kiváltó oka a menzai ellátás elégtelensége volt – számosan, a villamosmérnöki kar DISZ-menzafelelőségének visszaemlékezése szerint legalább százan¹⁸⁴ – maradtak éhen azon a héten, mert a konyha megint nem kapott megfelelő mennyiségű, az ételmezési normát kielégítő alapanyagot. Az 1956. őszi, mind forrongóbb hangulatban a diákok nem érték be a korábban szokásos morgolódással. Első haragjukban felmerült egy kanalas-tányéros, csörömpölős tüntetés ötlete, végül 19-én este, a korábban szokásos, szervezett DISZ-gyűlésekhez képest előkészítetlenül, spontán módon a kollégisták diákgyűlést tartottak. (Erről csak aznap délután értesítették más diákotthonokban lakó társaikat.)¹⁸⁵ A szociális kívánságok mellett a résztvevők – értesülve arról, hogy időközben Szegeden az egyetemisták, megtörve a DISZ monopóliumát, megalakították független érdekvédelmi-politikai szervezetüket, a MEFESZ-t – általánosabb, az érdek-képviselőket érintő követeléseknek is hangot adtak. Az önszerveződő gyűlést a kommunista párt megkísérelte ellenőrzése alatt tartani, így az egyetemi MDP-szervezet végrehajtó bizottsági tagja (szervezőtitkára), Nemes Katalin értesítése nyomán részt vett azon a kollégiumért felelős oktató, egyben az egyetemi pártszervezet végrehajtó bizottsági tagja, Marián István

---

¹⁸² Az ifjúság követeléseiről. = *Jövő Mérnöke*, 1956. október 23.

¹⁸³ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52.

¹⁸⁴ Beszélgetés Voltig Bélával. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 5–6.

¹⁸⁵ Jegyzőkönyv Szalontai József egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. május 31. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 216–220. Jegyzőkönyv Füredi Oszkár egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. június 20. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 247–254.

alezredes is.¹⁸⁶ A forró hangulatban azonban az irányítás kikerült a DISZ-aktivisták ellenőrzése alól.

A résztvevők már-már arról határoztak, hogy kívánságaikat azon nyomban tüntetéssel nyomatékossítják, végül a sajtó útján történő nyilvánosságra hozás mellett döntöttek. A gyűlésen legaktívabbakból – formális választás nélkül – új diákbizottság alakult, a diákság őket bízta meg azzal, hogy a történekről tájékoztassák a sajtót. Igazából a Blaha Lujza téren, a *Szabad Nép* székházában született meg a kollégisták 15 pontos követelése, a küldöttek a DISZ központi napilapja, a *Szabad Ifjúság* szerkesztőségében szövegezték meg véglegesen a gyűlésen elhangzott kívánságokat, amelyek aztán, tudósítás keretében, a 21-i, vasárnapi számban kerültek nyilvánosságra.¹⁸⁷ A 15 pontot 20-án, szombaton reggel stencilen is sokszorosították, a két változat között a különbség mindössze annyi, hogy a sajtóban megjelent pontok aláírói a Műszaki Egyetem Központi Diákszálló gyűlése és Diákbizottsága, míg a stencilezett röplapot a Műszaki Egyetem Központi Diákszálló Központi Diákbizottsága jegyezte.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 8–9.

¹⁸⁷ Beszélgetés Voltig Bélával. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 6. *Szabad Ifjúság*, 1956. október 21.

¹⁸⁸ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 5. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. A *Felhívás* teljes szövege a következő:

Jól tudjuk, hogy az utóbbi időben komoly változások álltak be országunk politikai és gazdasági életében. Szívet gyönyörködötető szólamok hangzottak el a hibák feltárásáról, de mindmáig kevés intézkedés történt a bajok orvoslására.

Így az ifjúság nevelése is helytelen útra terelődött. Mi, a Műszaki Egyetem hallgatói helytelenítjük a DISZ-nek a magyar ifjúság nevelésében és vezetésében eddig betöltött szerepét. Nálunk a Műszaki Egyetemen is a DISZ-bizottság a felsőbb szervek automatájává vált. A DISZ-nek az ifjúság szószólójának kellett volna lennie, de ez nem történt meg. Legfontosabb problémáinkat évek óta nem orvosolták.

A Műszaki Egyetem hallgatói megunták már a DISZ vezetőség tehetetlenségét, amely nem volt képes következetesen síkra szállni az egyetemi hallgatóság érdekei mellett.

A Műszaki Egyetem központi diákszallójának új diákbizottsága a hallgatókkal egyetértve tarthatatlannak találta az egyetemisták helyzetét. Hallgatóink követeléseinek eredményeképpen az 1956. október 19-én 21 órakor összehívott diákgyűlésen az alábbi legsürgősebb intézkedéseknek a végrehajtását követelte:

1. Követeljük a mérnökök erkölcsi és anyagi megbecsülését. A kezdő mérnököket helyezték mérnöki beosztásba, kezdő fizetésük 1500-1600 Ft legyen és a prémiumban is részesüljenek!
2. A vezetői állásokat és beosztásokat kössék iskolai végzettséghez és szaktudáshoz!
3. Követeljük a katalógusrendszer azonnali eltörlését, a nyelvek és a nem szaktárgyak jövő félévtől való fakultatív tételét, egy kötelező, de szabadon választott nyelv oktatását!
4. Tegyük lehetővé az egyetemi hallgatók külföldi, állami támogatással történő csoportos tanulmányi utazását, és azt, hogy egyénileg az IBUSZ-tól függetlenül is utazhassanak!
5. Tegyük lehetővé a fiatal mérnökök külföldi munkavállalását, és ezt ne kössék politikai és családi feltételekhez!
6. Szüntessék meg a diáktthonok túlszűfoltóságát!
7. Követeljük a menza forintnormájának napi 15 forintra való felemelését!
8. A diákélelmezési vállalatokat vonják az illetékes egyetemek hatásköre alá!
9. Állítsák vissza az egyetemi autonómiát!

A hallgatók kiinduló pontja – ahogy a Szegeden és az ország többi felsőoktatási intézményében szervezkedő diákok esetében is – a DISZ kritikája, középpontban a valóságos érdekképviselő hiányának hangsúlyozásával: „Mi, a Műszaki Egyetem hallgatói helytelenítjük a DISZ-nek a magyar ifjúság nevelésében és vezetésében eddig betöltött szerepét. Nálunk a Műszaki Egyetemen is a DISZ-bizottság a felsőbb szervek automatájává vált. A DISZ-nek az ifjúság szószólójának kellett volna lennie, de ez nem történt meg. Legfontosabb problémáinkat évek óta nem orvosolták. A Műszaki Egyetem hallgatói megunták már a DISZ-vezetőség tehetetlenségét, amely nem volt képes következetesen síkra szállni az egyetemi hallgatóság érdekei mellett.”¹⁸⁹ Ebben az elkeseredett, tarthatatlannak érzett helyzetben került sor a követelések pontokba foglalására.

A követeléseket elemezve négy csoportot állíthatunk fel. A pontok közel felét, hetet tesznek ki a szociális elégedetlenségből fakadó kívánságok. Ezek egy része közvetlen diákjóléti intézkedések bevezetését kívánta elérni: a menzai ellátás javítását, a diákélelmezési vállalatok egyetemi felügyeletét, a diákotthonok zsúfoltságának csökkentését. A többi szociális követelés a hallgatók jobb anyagi körülményeiért szállt síkra: tankönyvsegély, kedvezményes műszaki könyvvásárlási lehetőség, a vidéki diákok részére az 1953-ig érvényes félárú utazási kedvezmény visszaállítása havonta egyszeri alkalomra, és a végzősök magasabb ösztöndíja a diplomatervük elkészítésének idejére. Bizonyos mértékig – a rigorózus utazási szabályok lazítása okán – politikai tartalmú, bár formailag inkább a diákjóléti kívánságok közé tartozik a külföldi tanulmányutak lehetővé tétele, illetve az egyéni külföldi utazás engedélyezésének követelése, de a pontban felfedezhetjük a nyugati szakirodalomtól való elzártság, az egyoldalú szovjet technikai tájékozódás kritikáját is. Az egyetemi oktatás tartalmának kifogásolása, a tanszabadság igénye mutatkozik meg a nyelvek és a nem szaktárgyak (azaz a politikai tárgyak) fakultatívvá minősítésének igényében. A kötelező orosz helyett – ugyanazt kérve, mint amit két hete az ÉKME diszesei javasoltak – a műszaki egyetemisták is saját maguk akarták

---

10. Követeljük az egyetemi ifjúsági mozgalom újjászervezését, egy új diákvezetőség demokratikus megválasztását!

11. Követeljük az utazási kedvezmények 50%-ra való visszaállítását havonta egyszeri utazásra!

12. Szállítsák le a műszaki könyvek árát a hallgatók részére, és mindenki kapjon tankönyvsegélyt!

13. Követeljük az évről évre szükséges mérnökképzés létszámának reális megállapítását!

14. Végző hallgatók diplomaterv kidolgozásának idejére magasabb ösztöndíjakat kapjanak.

15. Nyílt tárgyalást kérünk Farkas és társai ügyében.

Határozatot hozott a gyűlés arról, hogy amennyiben a 3, 4, 7, 11, 14 és 15 pontot két héten belül nem valósítják meg, tüntetéssel fogják kimutatni elégedetlenségüket.

Felkérjük az összes egyetem hallgatóit szolidaritásukkal támogassanak bennünket követeléseink kivívásában. Ugyanakkor mi is készek vagyunk a többi egyetem követeléseinek támogatására.

Műszaki Egyetem Központi Diákszálló gyűlése és Diákbizottsága

¹⁸⁹ Uo.

kiválasztani, melyik nyelvet tanulják. E terület másik követelése, az állami és pártellenőrzéssel szemben az egyetemi autonómia visszaállítása már szintén politikai tartalommal bírt, feszegetve a központosított tanügyi irányítás kijelölt kereteket. A pontok harmadik csoportját az általánosabb, az egész műszaki értelmiség szociális helyzetét érintő követelések képezik. Ezek a kérdések valóban a mérnöktársadalom egészét foglalkoztatták – a diákok kívánságaiban, javaslataiban sorra ráismerhetünk az alig egy hete, október 10-én rendezett, *A műszaki fejlesztés és a fiatal értelmiség problémái* című Petőfi köri vitaest hozzászólásaira.¹⁹⁰ Idetartozik a dokumentum legelső pontja, a mérnökök erkölcsi és anyagi megbecsülésének javítása. A megfelelő jövedelem hiánya mellett legalább annyira bánthatta a frissen végzett szakembereket, hogy munkahelyi vezetőik nem képességeiknek, sőt, olykor még végzettségüknek sem megfelelő feladatokat – a tervelőírások teljesítése érdekében akár fizikai segédmunkát – bíztak rájuk. A helyzetet orvosolni kívánó követelést egészítette ki, az elhelyezkedési gondokra utalva, az a kívánság, hogy realisan szabják meg a képzési keretszámokat, és követeljék meg a megfelelő iskolai végzettséget a vezető állások betöltésekor. (A kezdő mérnöki fizetésként megjelölt 1500-1600 forintos összeg akár 50 százalékosnál is nagyobb béremelést jelenthetett, hiszen előfordult, hogy egy mérnök kezdő fizetése még az 1000 forintot sem érte el.)¹⁹¹ Szintén az elhelyezkedési gondokat jelzi, hogy a diákok követeléseik közé sorolták a szabad külföldi munkavállalás biztosítását. (Ebben az esetben ugyancsak felbukkan politikai tartalom: az egyetemisták annak is hangot adtak, hogy a külföldi állások engedélyezése esetében ne a politikai és családi körülmények játsszanak döntő szerepet.)

Azzal együtt, hogy az ismertetett követelésekben óhatatlanul – a politikai rendszer természetéből, a pártállam, a szovjet rendszer mindenhatóságából fakadóan – megjelent a politika, ezek a kívánságok forma szerint nem nevezhetők direkt politikai tartalmúaknak. A 15 pontból csupán kettő volt olyan, amelyik közvetlen politikai követelést fogalmazott meg. Ezek egyike is, megmaradva a fiatalok közvetlen érdeksérelmeinél, az egyetemi ifjúsági mozgalom újjászervezésére vonatkozott, új, demokratikusan megválasztott diákvezetőséget követelve. Mindössze a legutolsó, 15. pont nevezhető általános politikai jellegűnek: ez a korábbi jogtiprások feltárása érdekében nyílt tárgyalást kért a napokban letartóztatott korábbi

---

¹⁹⁰ *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V. Gazdasági vezetés; Műszaki fejlesztés; Kertmagyarország?* Szerk., a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András. Bp., 1956-os Intézet, 1994. 75–147.

¹⁹¹ Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 30.

pártvezető, a törvénytelenések egyik fő felelősének tekintett Farkas Mihály és társai ügyében.¹⁹²

Árnyalja a képet, hogy a diákok hat pont két héten belüli teljesítését követelték, ellenkező esetre fenntartva maguknak a tüntetés jogát. A spontaneitásból fakadó szervezetlenségre utal, hogy a kiemelt követelések csak részben tartoztak a legfontosabbak – Farkas Mihály nyilvános felelősségre vonása, vagy az idegen nyelv szabad megválasztása – közé, többségük inkább a hallgatók szociális körülményeikkel való elégedetlenségére vonatkozott (menzanorma emelése, kedvezményes hazalátogatás, végzősök magasabb ösztöndíja, szabadabb külföldi utazás). Ugyanakkor hiányzik ebből a sorból a rendszer adott keretein leginkább túlmutató egyetemi autonómia, hasonlóképpen a demokratikusan megválasztott diák-érdekképviselő létrehozása is.

A követelések felsorolása az ország többi egyetemistájának megszólításával zárul. A röplap megszövegezői, csatlakozva más intézmények követeléseéhez, a kölcsönösségből kiindulva, a szolidaritás alapján buzdítottak a pontok támogatására.

A gyűlésen a diákok és az általuk meghívott DISZ- és pártküldöttek mellett a Belügyminisztérium is „képviseltette magát”. A belügyes összekötővel folytatott beszélgetésére Marián István így emlékszik: „...személyes utasítása van Piros elvtárustól [belügyminiszter], hogy tájékoztatást adjon, hogy mi történik és mi várható. [...] hogy ítélem én meg a helyzetet, nem lehet ebből komolyabb baj, hogy esetleg adminisztratív karhatalmi eszközök alkalmazása nem vehetné elejét? Mondtam neki, hogy én a magam részéről nem tartom illetékesnek magamat, hogy ebben a kérdésben állást foglaljak. A magánvéleményem az, hogy végzetes hiba lenne [...] betiltani ezt, hisz azt sem tudjuk, hogy mit akarnak.” Marián az interjúban határozottan azon a véleményen van, hogy a felső vezetés nem volt tisztában a folyamatokkal, információkat gyűjtött, de a történésekre nem reagált. Például telefonon beszélt Hazai Jenő vezérőrnaggyal, a Honvédelmi Minisztérium politikai főcsoportfőnökével, aki annyit mondott, hogy fokozni kell a politikai munkát.¹⁹³

A gyűlést követő délelőtt a frissen megalakult diákvezetés két megbízottat küldött az egyetemre, hogy a DISZ vezetőivel tudassák: ezután nem tekintik őket képviselőiknek, saját kezükbe vették érdekképviselőik intézését a demokratikus választások megtartásáig. A küldöttek a DISZ-irodán közölték a diákszálló lakóinak döntését, egyúttal sikerült

---

¹⁹² A kegyvesztett, tisztségeitől, MDP-tagságától és parlamenti mandátumától megfosztott, október 6-án őrizetbe vett – bizonyos mértékig bűnbaknak kijelölt – Farkas Mihály (és a bukott első titkár, Rákosi Mátyás) ügyében ezt megelőzően nyilvánosan a Nagy Imre-körhöz tartozó Gimes Miklós követelt nyílt tárgyalást az 1956. október 8-án először megjelent *Hétfői Hírlapban*.

¹⁹³ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 67., 76.

sokszorosítaniuk a követeléseik listáját. Felszólították diáktársaikat, válasszanak évfolyamonként vezetőket maguk közül, hogy elkezdhessék a BME új, független diákbizottságának a megszervezését.¹⁹⁴

Ekkorra már egyetem szerte híre kelt az előző este történeteknek, az oktatók is értesültek az eseményekről. A Hess András téri kollégium diákbizottságának képviselőit pontosabb tájékozódás céljából az egyetem rektora magához kérte. Az egyik küldött, Voltig Béla visszaemlékezése szerint a megbeszélés a DISZ képviselőinek jelenlétében zajlott le. Gillemot László rektor kérdésére ismét elmondták, hogy a DISZ-től független, új, valódi érdek-képviselői szervezetet kívánnak létrehozni, de már ennek megalakulása előtt sem ismerik el többé a DISZ irányító szerepét. Az egyetem vezetésétől támogatást kértek a szervezés elősegítésére. A rektor ezt azzal utasította el, hogy ő csak a diákok törvényesen megválasztott képviselőinek tud segítséget nyújtani.¹⁹⁵

A vári diákszálló lakói, azzal a céllal, hogy támogatást szerezzenek maguknak a fizikai dolgozó fiatalok körében, még a szombati napon – elsősorban a termelési gyakorlaton, vagy más módon ipari üzemekben dolgozó hallgatók révén – elkezdték terjeszteni a 15 pontot a fővárosi gyárakban. Mindeközben az egyetem vezetése igyekezett az eseményeket mederben tartani, ezért a DISZ közreműködésével aznap délutánra rendkívüli nyilvános egyetemi tanácsulást hirdetett meg, amelyen a hallgatók képviseletében több száz diák is részt vehetett. (A rektori hivatal körlevele az előadást tartó oktatókat kérte fel, hogy felügyeljék, amint a jelen lévő hallgatóság mintegy 10 százaléknyi képviselőt választ az egyetemi tanács és a diákok megbeszélésére.)¹⁹⁶ A *Szabad Ifjúság* 21-i tudósításában a kollégisták 15 pontját összekapcsolta ezzel a gyűléssel. A napilap, illetve az október 23-i *Jövő Mérnöke* beszámolója szerint a rektor – az egyetemi újság közölte Gillemot László teljes hozzászólását – az egyetemi tanács nevében egyetértéséről és támogatásáról biztosította a hallgatók jobbító szándékú követeléseit, együttműködést ígért, megköszönve az egyetemi tanács törekvéseit támogató diákfellépést, de feltételt is szabott: az egyetem rendjének megőrzését, az oktatás fegyelmezett folytatását. A rektor bejelentette, hogy bizonyos reformintézkedéseket – közte oktatási kérdésekben az egyetemi autonómia részleges visszaállítását – az Oktatásügyi Minisztérium és az egyetem vezetősége maga is elhatározott már. (Az orosz nyelv

¹⁹⁴ A Központi Diákotthon és a Műszaki Egyetem DISZ VB közleménye. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Váradi Gyula és társai) 27.

¹⁹⁵ Beszélgetés Voltig Bélával. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 7. Gillemot László rektor röviddel ezelőtt aktívan bekapcsolódott a reformokat célzó közéletbe, amikor október 11-én, a Hazafias Népfront társadalompolitikai és jogi bizottsága megalakulásakor a bizottság elnökévé választották.

¹⁹⁶ A Budapesti Műszaki Egyetem rektorának körlevele, 1956. október 20. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42.

fakultatívvá tételét, a kötelező testnevelés megszüntetését, a honvédelmi oktatás óraszámának felülvizsgálatát, a magyar párttörténet oktatásának csökkentését, a képzési idő 4 és fél évről 5 évre történő felemelését és az intézmények nagyobb önállóságát 19-én jelentette be az oktatásügyi miniszter egy rendkívüli rektori értekezleten.) Ezután részletesen elemezte a központi diákszállóban megfogalmazott pontokat, és a legtöbb, oktatási-diákjóléti, illetve az intézményi autonómiát érintő kérdésben megismételte az álláspontok azonosságát; azokban a kérdésekben is támogatta a hallgatókat, amelyekben az egyetem nem illetékes (például az utazási kedvezmények vagy a műszaki kiadványok ára). Néhány, így a diákokthozonokban uralkodó tarthatatlan zsúfoltságról tett megjegyzése – „...nem ismertetem az egyetemi tanács állásfoglalását, mert amit mi erről elmondtunk, azt csak férfi társaságban lehet elmondani” – arra utal, hogy Gillemot rektor érzelmileg is azonosult a hallgatókkal. A neuralgikus menzánormaügyben a megoldást a diákétkeztetés egyetemi kézbe adásában látta, ahogy azt az Oktatásügyi Minisztériumban tartott előző napi értekezleten a rektorok javasolták. A központi diákszálló 15 pontja közül csak a diplomatervükön dolgozó hallgatók magasabb ösztöndíját utasította el. A nem szaktárgyak fakultatívvá tételével szemben, az oktatásügyi tárca véleménye ismeretében, inkább az óraszámok csökkentését javasolta. A központi katalógusrendszert nem támogatta, de az egyetemi tanács nevében fenntartotta a professzorok jogát katalógus tartására. Az ifjúsági szövetség újjászervezésének kérdésében egyetértett a diákok autonóm szervezetének létrehozásával, de ezt a DISZ-en belül, azaz az egységes ifjúsági szervezet megőrzésével javasolta megalakítani, szemben a MEFESZ elképzeléseivel. (A Farkas-ügy tárgyalásában mint általános politikai kérdésben nem nyilvánított véleményt.) A beszéd alaphangja a felelős vezetőé: „Nem tudok senkivel sem egyetérteni, aki ma ebben a tényleg történelmi órában, ami nemcsak az egyetem szempontjából történelmi, hanem országosan, a nemzeti egységet, vagy akár ezen belül az egyetemi ifjúság egységét megbontani törekszik.”¹⁹⁷

A diákok örömmel fogadták a rektor és az oktatók támogató állásfoglalását, és az eddig elért eredményeket. De türelmetlenek voltak, és ekkor már többet akartak. Megkezdődtek az évfolyamgyűlések, ahol képviselőket választottak az új, független diákbizottságba. Volt tankör, amelyik nyelvtanárával a folyosón tudatta, hogy nem hajlandó részt venni az oroszórán, így követelve a nyelvoktatás átalakítását.¹⁹⁸ 20-án, látva az egyetem

---

¹⁹⁷ *Szabad Ifjúság*, 1956. október 21. *Jövő Mérnöke*, 1956. október 23. Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 15. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

¹⁹⁸ P. P. jellemzése. BME Levéltár, KISZ vegyes, nem iktatott anyagok, 1960–1961. 21/b, 4. doboz.

egyre radikálisabbá váló hangulatát, a BME MDP-bizottsága is összeült. A megbeszélésen jelen voltak a XI. kerületi pártbizottság funkcionáriusai is. Marián István visszaemlékezése szerint őt először azzal, hogy csak a függetlenített tisztségviselők tanácskoznak, kiküldték a teremből, később azonban visszahívták, hogy számoljon be a kollégisták előző esti gyűléséről. A forradalom leverése utáni „hivatalos” értékelés szerint a tanácskozáson elfogadott határozatban „a diákság szociális követeléseivel a kommunista hallgatók is azonosítják magukat, de nem azonosítják magukat azokkal a követelésekkel, amelyek mögött kapitalista restaurációs törekvések vannak elbujtatva, és ezek ellen fellépnek”. Marián inkább a pártvezetők kapkodására, a fejtelenségre emlékszik. Nemcsak a legfelső vezetés, hanem az alacsonyabb beosztású politikusok és hivatalnokok is egyre bénultabban szembesültek a korábban elképzelhetetlennek tűnő, mind nagyobb erőre kapó független diákmozgalommal.¹⁹⁹

A feszült helyzetben a központi diákotthon diákságának képviselőivel tárgyaló DISZ-vezetők október 20-án arra kényszerültek, hogy a központi utasításnak megfelelően eredetileg 24-re tervezett, a politikai helyzetet elemző aktívaülésük időpontjára a központi diákszálló követeléseit megvitató diákgyűlést hívjanak össze.²⁰⁰ Mintegy a 24-i gyűlés meghívójaként október 22-i dátummal, a központi diákszálló aláírásával egy röplap is készült, a munkás–diák egység hangsúlyozásával az egész társadalmat megszólítva, amelynek hat programpontja egyrészt a régi politikai vezetés leváltását, a felelősök nyilvános bírósági tárgyalását, Nagy Imre ismételt miniszterelnöki kinevezését, továbbá március 15-e munkaszüneti nappá nyilvánítását követelte, ugyanakkor független és szocialista Magyarországról beszélt, ahol a társadalom egésze részt vesz az ország gazdaságának újjászervezésében.²⁰¹

Amikor a fenti röplap 22-én elkészült, a 24-i időpont már idejélmúlttá vált. 20-án, a diákgyűléssé alakult műegyetemi tanácsülés napján az építőipari műszaki egyetem Bartók Béla úti diákotthonában is tanácskozássra gyűltek össze a diákok. A megbeszélésen a résztvevők a saját egyetemük aznap október 25-re összehívott fórumának 22-re, hétfőre, az első munkanapra történő előrehozása mellett foglaltak állást.²⁰² (A 19-i minisztériumi rektori

---

¹⁹⁹ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 143. sz. 70–76.

²⁰⁰ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. A Központi Diákotthon és a Műszaki Egyetem DISZ VB közleménye. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Várad Gyula és társai) 27. A felhíváson aláíróként szerepel a BME DISZ-titkárának, Gényi Kálmánnak a neve is.

²⁰¹ *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 20.

²⁰² *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Dr. Kiss Tamás: *Magyar*

tájékoztató elhangzottakról 20-án az ÉKME-n is rektori tanácsulást tartottak. Ezen határozták meg a DISZ fórumának időpontjaként az október 25-i dátumot.) 21-ről is vannak adatok tanácskozásokról – többek között az építészhallgatók Bercsényi utcai kollégiumában tartott megbeszélésről –, ahol szintén a 24-re, illetve 25-re tervezett BME és ÉKME-gyűlések 22-i megrendezését sürgették.²⁰³

A nagygyűlés

Az október 20-a körüli napokban a szegedi egyetemisták mozgalma, továbbá a legnagyobb hatású értelmiségi vitafórum, a Petőfi Kör mintájára országszerte újabb és újabb egyetemi vitakörök, szervezetek alakultak. A budapesti tudományegyetemen a jogászok Hajnóczy Kört, a bölcsészhallgatók Március Tizenötödike Kört alakítottak. A közgazdászhallgatók vitafórumuk névadójául Széchenyi Istvánt választották. A fővárosban közös szervezet is létrejött, a Vasvári Kör. De a forradalom nyitányának, a 23-i tüntetésnek az előkészítésében és a programalkotásban a vezető szerep továbbra is a műszaki egyetemistáké maradt.

A BME és az ÉKME hallgatóinak közös gyűlését a diákság sürgetésére végeredményben a DISZ-szervezetek hirdették meg október 22-én, hétfőn délutánra. (A hivatalos rendező az ÉKME kommunista ifjúsági szervezete.) A szervezők szándéka az volt, hogy a Hess András téri 15 ponttal kapcsolatban kialakítsák azt az álláspontot, amit majd az előkészítés alatt álló, október 27-re összehívott fővárosi diákpárlamenten képviselni fognak. A hangulat radikalizálódását megakadályozandó, a DISZ- és párttagok igyekeztek előzetesen olyan diákokat felszólalásra felkérni, akik józanságukról voltak ismertek, és tekintéllyel bírtak társaik előtt. Beke Tibort például, aki egyházi iskolai előélet után nem lépett be a DISZ-be, gyakorlatvezető tanára, Kilián József adjunktus, az ÉKME pártvezetőségi tagja győzködte, hogy vegyen részt a gyűlésen, és tartsa vissza társait a meggondolatlan, felelőtlen

---

Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged. Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. (Szemtanú. Fiatalok mint a történelem szereplői II.) 9.

²⁰³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem évkönyve 1956/57. tanév.* Szerk. Tihanyi József. Bp., ÉKME, 1959. 5. Palasik Mária: *A forradalom a műegyetemen. = A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 78–79.

cselekedetektől. Ezúttal ez volt a döntő szempont, nem az, hogy korábban ki mennyire aktívan vett részt az ifjúsági mozgalomban.²⁰⁴

Az ÉKME DISZ-szervezetének végrehajtó bizottsága, hogy a diákság elégedetlenségét mederben tartsa, egy 25 pontból álló határozati javaslatot is megszövegezett.²⁰⁵ A dokumentum előjáróban támogatásáról biztosította az egyetemisták önszerveződő mozgalmát, amelyet az MDP KV 1956. július 18–21-i – Rákosi Mátyás első titkár bukását hozó – ülésén elfogadott határozatok vontatott végrehajtása miatt kialakult jogos türelmetlenségnek tulajdonít. A követeléseket öt csoportba sorolták, amelyek első, legfontosabb csoportja – az első nyolc pont – direkt politikai kívánságokat fogalmazott meg. A korábban ismertté vált 15 pontos követeléslistán is megtalálható volt Farkas Mihály és a törvénytelen ségnek többi felelőse nyilvános perbefogásának kívánsága. Ezen túlmenve a DISZ pontjai a politikai vezetés átalakítását, börtönviselt, illetve Nagy Imre megbuktatásával háttérbe szorított politikusok – Kádár János, Nagy Imre, Vas Zoltán, Losonczy Géza, Lukács György és a mérnök Kiss Árpád (aki a Petőfi Kör néhány nappal korábban megtartott, a műszaki fejlesztéssel és a műszaki értelmiséggel foglalkozó vitájának vezetője volt) – pozícióba helyezését javasolták. Nagy Imre esetében külön szerepelt, hogy vissza kell helyezni korábbi állami funkciójába, ami a miniszterelnöki poszton történő cserét jelentett volna. A pontok megfogalmazói napirendre vették a szovjet–magyar kapcsolatokban az egyenjogúság kérdését (külön pont szólt az uránkereskedelmi adatok nyilvánosságáról), a nemzeti érzést sértő, szovjet mintájú katonai egyenruhák lecserélését, a megszüntetett nemzeti ünnepek, az 1951-ig munkaszüneti nap március 15-e és az október 6-i gyásznappal méltó megünneplését, előbbi újbóli piros betűs ünneppé, utóbbi tanítási szünnap tételét. Az egyetemi ifjúságot képviselő DISZ-funkcionárius Friss István beszámoltatása szerepelt még e követelések közt.

A következő négy pont a katasztrofális helyzetben lévő gazdaság területén fogalmazott meg kívánságokat. Az ésszerűség érvényesítését követelő pontok – a pozíciókhoz megkövetelt szakismeret előírása és az építőipari bér- és normarendszer szakszerű kialakítása

---

²⁰⁴ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 29–35. Beke higgadt felszólalását a *Szabad Nép* október 23-i, a gyűlésről tudósító cikke név szerint is megemlítette. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 20.

²⁰⁵ A dokumentumot közli: Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 20–22. Sámsondi-Kiss György visszaemlékezése és a 25 pont fakszimilije. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 60–66. Szabó Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 12–13.

– mellett napirendre került a külkereskedelmi deficit (ebben Bíró Ferenc miniszterhelyettes – Rákosi testvére – felelőssége), továbbá a parasztságot lehetetlen körülmények közé szorító beszolgáltatási rendszer átalakítása; ez utóbbi két követelés részben politikainak tekinthető.

A következő nyolc pont jórészt a Hess András téri kollégiumban megszületett követelések diákszociális és a műszaki értelmiség helyzetével foglalkozó kívánságait ismételte meg, némileg enyhébb formában. A nagygyűlésre javasolt program megszövegezői alacsonyabban határozták meg a kezdő fizetést (1300 forint 1500-1600 forint helyett), és beérték az évi öt félárú hazautazási lehetőséggel, szemben a havi egy alkalommal. Az étkezési norma esetében sem konkrét számot, csupán lehetőség szerinti emelést kívántak elérni. Külföldi utazási lehetőséget – a néhány hónappal korábban megszületett értelmiségpolitikai párthatározattal, és a már megkezdett gyakorlattal összhangban²⁰⁶ – mindössze csoportos utakra kérték, szemben a 15 pont megfogalmazóival, akik a teljesen szabadon szervezett, egyéni utazások engedélyezését is szerették volna elérni. A korábbiakhoz képest új követelés, hogy a diákok számára vezessenek be kedvezményes belépőt a sport- és kulturális eseményekre.

A kívánságok negyedik csoportja az egyetemi oktatást érintette. Itt is felbukkannak a 15 pontból már ismert igények, az orosz nyelv kötelező tanulásának megszüntetése, és a szabad vizsgarendszer bevezetése. A honvédelmi vizsga súlyának mérséklése, a tanulmányi átlag kiszámításakor ennek mellőzése szerepelt még a követelések között.

Az utolsó két pont, a kívánságlista ötödik csoportja tartalmazta a legkevésbé radikális követeléseket. A tervezet diszes szerzői ugyanis – reagálva az utóbbi egy-két nap eseményeire – egyértelműen a kommunista ifjúsági szervezet egységének fenntartása mellett, a MEFESZ ellenében foglaltak állást. Álláspontjukat azzal indokolták, hogy megítélésük szerint a DISZ politikájában kedvező fordulat tapasztalható – immár „érdekeinket képviseli” –, a központi vezetőség nyilatkozata és a szervezet lapja, a *Szabad Ifjúság* „harcos kiállása” alapján a DISZ a reformok oldalára állt. Ugyanakkor maguk is egyetértettek a mozgalom újjászervezésének szükségességével, a diákszociális parlament, továbbá a DISZ-kongresszus összehívásával.

A dokumentum összeállítói – hasonlóan a három nappal korábbi 15 pont megszövegezőihez – követeléseik egy részének teljesítését kéthetes határidőhöz kötötték, ellenkező esetben tüntetést helyezve kilátásba. (A hét különösen fontosnak tartott igényt az első – nyíltan politikai – és a harmadik – az egyetemisták életét közvetlenül befolyásoló diákszociális – követeléscsoportból választották ki.) A legfontosabb politikai kívánságaik –

---

²⁰⁶ Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. (Négy évtized 17.) 49.

Farkas Mihály nyilvános felelősségre vonásán keresztül a törvénytelen ségek tisztázásának ügye, illetve Nagy Imre hatalomba való visszatérése – a kiemelt pontok között is szerepeltek, jelezve a hangulat radikalizálódását.

Az ifjúsági gyűlés előzményeihez tartozik még, hogy természetesen – ha már a kezdeményezés a mind forrongóbb légkörben ki is csúszott a kezükből – nemcsak a kommunista ifjúsági szervezet, hanem a Magyar Dolgozók Pártja egyetemi bizottságai is igyekeztek az esemény menetét legalább befolyásolni. A 22-i nap lázas ülésezéssel telt. Marián István a BME pártbizottságának újabb ülésére úgy emlékszik, hogy javaslatot tett: ha a diákok utcára vonulását nem lehet elkerülni, akkor a provokációk kivédése céljából az oktatóknak is részt kellene venniük a tüntetésen. „...a pártszervezet, az egyetem rektori és dékáni tanácsa, minden oktató legfontosabb feladatának kell, hogy tekintse megakadályozni, hogy az egyetemi ifjúság az utcára vonuljon, abban az esetben azonban, ha ezt nem képes elérni, úgy a pártbizottság és a rektori-dékáni tanács tagjainak kell az egyetemi fiatalok élére állni, és saját testükkel, jelenlétükkel megóvni minden – hangsúly a minden – lehetséges provokációtól. [...] Én a harcot úgy vállaltam, úgy azonosultam a hallgatókkal, hogy a legnagyobb rossznak, a legveszélyesebbnek az elkerülését akartam. Azt – mert utcára kivinni embereket könnyű – nem tudtam a lelkiismeretemmel összeegyeztethetőnek tartani sem akkor, sem azt követően, hogy felelőtlen ség, meg nem gondoltság, politikai kalandorságból a gondjainkra bízott egyetemi hallgatókat [veszélynek] kitegyük [...]”²⁰⁷

A nagygyűlést végül 22-én 15 órára formálisan az ÉKME DISZ-szervezete hirdette meg a BME központi épületének az aulájába; a gyűlés levezetője Szabó Sándor V. éves építészhallgató, az építészkar DISZ-titkára volt.²⁰⁸ A beszámolók és a visszaemlékezők négy–hatezer fő közé teszik a résztvevők számát, akik között jó néhányan voltak más intézmények – többek között a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola, a Testnevelési Főiskola, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, a Haditechnikai Intézet, a Petőfi Politikai Katonai Akadémia és a Zalka Máté Laktanya – képviselői és hallgatói, illetve érkeztek munkásfiatalok is, részben a hivatalos szervezők, részben az önszervezésbe fogó diákok meghívására. A hangulat csillapítása érdekében a diákokon kívül az egyetemek oktatói is meghívást kaptak, és jelentős számban meg is jelentek; Kuczka Péter személyében eljött a Magyar Írók Szövetsége képviselője, valamint Hegedűs B. András, az ELTE tanársegéde, Horváth Teri színésznő és

---

²⁰⁷ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 79–81.

²⁰⁸ Szabó Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 12–15.

Somogyi Árpád szobrászművész révén a Petőfi Kör is képviseltette magát²⁰⁹ (Kuczka a kör vezetőségének is tagja volt) – de érdemben nem tudták befolyásolni az eseményeket. Ahogy egy jelenlévő később fogalmazott: „...ott már nem volt mit csinálni. A műegyetemisták már nem a Horváth Terit várták akkor.”²¹⁰ Mind a BME, mind az ÉKME DISZ-bizottsága igyekezett az eseményeket ellenőrzése alatt tartani, az első felszólalók a DISZ és az MDP egyetemi vezetői közül kerültek ki, de a résztvevők visszaemlékezései szerint kifütyülték őket. Aztán Herczegh Károly, az ÉKME DISZ-titkára bejelentette, hogy az aulába megérkeztek a szegedi MEFESZ képviselői. A résztvevők éljenzésben törtek ki, majd szavalókórusban követelték a küldöttek felszólalását, akik az egyetemisták határozott fellépése nyomán végül szót kaptak. (A visszaemlékezések arról számolnak be, hogy a mikrofon körül lökdösődés támadt, a hivatalos szervezők gyűrűjében egyetemisták törtek utat a MEFESZ képviselőinek.) Az egyik küldött, Kiss Tamás ismertette az ország többi hallgatójához szóló felhívásukat, aminek hatására – a levezető elnökségben helyet foglaló Orbán Lászlóné, az ÉKME MDP-szervezete agitációs és propagandatitkára ellenkezése dacára – a gyűlés résztvevői kinyilvánították csatlakozásukat a szegedi egyetemistákhoz, és kimondták az egyetemi MEFESZ-szervezet megalakítását.²¹¹ Szándékuktól az után sem tárgítottak, hogy Cholnoky Tibor, az ÉKME rektora, valamint más oktatók és Kuczka Péter is csitítani próbálta őket.²¹² Sokkal nagyobb hatást ért el Szilágyi József, aki 1953-tól a BME esti tagozatán tanult; kifejtette, hogy az egyetemisták mozgalma törvényes. A Nagy Imre köréhez tartozó pártellenzéki személyiség a lengyelországi eseményekre hivatkozva politikai cselekvésre buzdította a diákokat.²¹³

---

²⁰⁹ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 23–24.

²¹⁰ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 101. A beszélgetésen szintén jelen lévő Litván György megjegyzése.

²¹¹ Dr. Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége Szeged – 1956. Szemtanú. Fiatalok mint a történelem szereplői II.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. 10–11. Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 32–33.

²¹² Frivaldszky János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban*. Pomáz, Kráter, 2006. 40–44. Az MDP KV Párt és Tömegszervezetek Osztályának feljegyzése Ács Lajos, a KV titkára számára, 1956. október 23. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 145–147.

²¹³ Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 35. Erdélyi Tibor visszaemlékezése. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma 152. sz. interjúja alapján szerkesztett szöveg. <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/oha/erdme.htm> (2014. február 22.) Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 24. Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrpáncsnoka Marián István*. Bp., Logod Bt., 2013. 37–38. Szilágyi fellépésének értékeléséhez hozzátartozik, hogy még 22-én este értesítette Kopácsi Sándort, a budapesti rendőrség vezetőjét a másnapi szolidaritási tüntetésről, kérve, hogy a rendőrség ne lépjen fel a diákokkal szemben. Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 167–168.

A műegyetemi gyűléssel egy időben a Hess András téri központi diákszallóban is újabb tanácskozást tartottak, ahol, ha lehet, még elszántabb volt a hangulat. Miután Marián István mint az intézményért felelős oktató telefonon értesült róla, hogy a hallgatók rögtön az utcára akarnak vonulni, elhagyva a BME központi épülete auláját, a Várba sietett, hogy csatlakozva a helyszínen lévő Hajnóczy László rektorhelyetteshez, lebeszélje a diákokat a kockázatos lépésről. Mikor ezt sikerült elérnie, sietett vissza a nagygyűlésre, hiszen közben egy újabb telefonhívás tájékoztatta az egyre szenvedélyesebb légkörről.²¹⁴

Kora este tovább fokozta az amúgy is radikális hangulatot, hogy egy diák a Szabad Európa Rádió hírei alapján beszámolt a legfrissebb lengyel eseményekről, a szovjet fegyveres erők visszaközéséről, be nem avatkozásáról. A gyűlés szervezői, végképp feladva, hogy irányítsák az eseményeket, berekesztették a tanácskozást, és elhagyták a helyszínt. A diákok azonban nem tágitottak, és az oktatók egy része is maradt. Sőt, az aulában egyre nagyobb lett a tömeg, mivel a munkaidő leteltével megérkeztek az estis hallgatók, illetve azok, akik hírére véve a gyűlésnek, egyszerűen csak kíváncsiak voltak, mi történik. A szervezők eredeti, 25 pontos javaslata alapján tovább folytatódott a követelések újrafogalmazása.²¹⁵ A diákok a stencilgépén sokszorosított tervezetet ezúttal valóban csak kiindulási alpnak tekintették, és már 22-én délelőtt kézzel írt javaslatokkal, megjegyzésekkel adták tovább egymásnak, készülve a nagygyűlésre. Egy fennmaradt példányon többek között ilyen autográf kiegészítések olvashatók: „Rákosit is állítsák bíróság elé!” „A Szovjet csapatok azonnali kivonása.” „Teljes sajtó és rádiószabadság!” „Vegyük be a Kossuth-címer visszaállítását!” „Közös platform az összes egyetemnek!”²¹⁶ Ezek a követelések a gyűlésen szóban is elhangzottak: „Nem volt itt már szó a menzáról, a DISZ-ről, meg a kis saját sérelmeinkről, országos ügyek voltak itt napirenden. Minden hozzászóló az igazságról, változtatásról, új Magyarország létrehozásáról beszélt.”²¹⁷ A visszaemlékezők többsége kiemeli a gátszakadás katartikus pillanatát: „...egy félénk, dadogós diák lépett a mikrofonhoz. Zavartan, alig hallhatóan csak ennyit mondott: M-m-mi lenne, h-h-a k-k-kimennének az oroszok? A hatás leírhatatlan volt. Pillanatnyi halálos csönd után az összegyűlt tömeg egy emberként ugrott fel

---

²¹⁴ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 93–94. Jegyzőkönyv Füredi Oszkár egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. június 20. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 247–254. Jegyzőkönyv Vecsernyés Szilveszter, a Központi Diákszálló gondnoka tanúkihallgatásáról, 1957. április 5. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 390–395.

²¹⁵ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 24.

²¹⁶ Sámsondi-Kiss György visszaemlékezése és a 25 pont fakszimilije. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 60–67.

²¹⁷ Kosztolányi Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában.

székeiből, és egetverő, véget nem érő ovációval fogadta a javaslatot.”²¹⁸ Így alakult ki a nevezetes 14 pont, amely – tartalmilag összhangban szövegvariánsaival – az 1956-os forradalom „12 pontjává”²¹⁹, nem hivatalos politikai programjává vált, hiszen a követeléseket másnap lényegében az utca is elfogadta.²²⁰

A pártszervezet képviselői demonstratív távozásuk ellenére továbbra is követték az aulában történeteket, hogy tájékoztassák a felettes testületeket. Érzékelve, hogy az események menete felett az ellenőrzés lehetőségét az MDP elveszítette, 22-én este többen is Nagy Imréhez, a sztálini rendszeren kiigazításokat véghezvivő, és emiatt az ortodox sztálinista tábor által háttérbe szorított volt miniszterelnökhöz fordultak. Amikor a gyűlésen az egyetemisták körében felmerült az azonnali tüntetés lehetősége, a XI. kerületi pártbizottság titkára, Apró Antalné telefonon igyekezett az MDP-tagságát néhány nappal korábban visszanyert politikust rábírní, hogy személyes megjelenésével akadályozza meg a diákok utcára vonulását. A volt miniszterelnök baráti köréhez tartozó Szilágyi József szintén tájékoztatta Nagyt a nagygyűlésen történetekről, beszámolva saját felszólalásáról is. Nagy Imre Apróné unszolását visszautasította, ahogy nem tett eleget Fikert Ferenc²²¹, a BME marxizmus–leninizmus tanszéke vezetőjének személyesen előadott kérésének sem. Fikert, aki régi, 1919-es kommunista volt, a szovjet emigrációból ismerte Nagyt. 22-én éjfél előtt két másik fiatal

---

²¹⁸ Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 35. Palasik Mária Várallyay Gyula közlése alapján Bálint András negyedéves mérnökhallgatót nevezi meg felszólalóként. Palasik Mária: A forradalom a műegyetemen. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 81–82.

²¹⁹ Az egyetemisták programját közvetlenül az 1848-as 12 ponttal állítja párhuzamba Gyarmati György: *Március hatalma. A hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből*. Bp., Paginárium, 1998. 139–151.

²²⁰ Varga László: Légüres tér, avagy mi volt 1956? = *Múltunk* 51 (2006) 4. 126–127.

²²¹ Erdélyi Tibor említi meg Fikert Ferencről, hogy egy marxista szemináriumon a professzor jelenlétében bocsátkozott vitába az előadóval Trockij szerepéről egy, az Országos Széchényi Könyvtár zárt gyűjteményéből származó kötet alapján, amihez ismerőse révén jutott. Fikert elkérte tőle a könyvet, hogy elolvassa, egyúttal instruktori megbízást adott Erdélyinek a tanszéken. A „tiltott” irodalmon kapott diákkal szembeni engedékeny viselkedés azonban nem akadályozta abban, hogy 1958 őszén, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának 40. évfordulóján a hosszú szünet után pár hete újraindult *Jövő Mérnöke* első oldalára *Köszönöm a pártnak, a munkásosztálynak!* címmel nyílt levelet fogalmazzon, hogy kifejezze háláját Munkaérdemrenddel történt kitüntetése alkalmából. A levélben természetesen kitért az 1956-os eseményekre is: „A Magyar Kommunista Párt áldozatokkal terhes, göröngyös úton vezette a proletariátust a 25 évig tartó ellenforradalom kegyetlen uralma ellen, nagy áldozatok árán harcolta ki az ország vezetését. Ma a széles népi tömegek aktív támogatásával védi szocialista hazánk békéjét, szabadságát. Az 1956. októberi ellenforradalom kemény tanulságként álljon előttünk, és még egyszer ne engedjük meg, hogy bűnös ellenforradalmi kezek kárt tegyenek viruló hazánk kertjeiben. Ez az ország a dolgozó népé, amelyet a forradalmi harcban megedzett marxista párt vezet. Ennek a pártnak, az ország igazi alkotó népének megbecsülését rovom le hálás köszönetemmel, amelyre kötelez engem még az a sok szenvedés és áldozat, amelyet szabadságunkért meghoztak a kommunisták és pártunkívüli mártírjaink. Ha az az alkotó erő, amely népünkben rejlik, velünk van, ügyünk legyőzhetetlen.” Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 35–37. *Jövő Mérnöke*, 1958. december 1.

oktató társaságában kereste fel az Orsó utcai házat, hogy a volt miniszterelnököt, akinek személyében a közvélemény a kibontakozás lehetőségét látta, tájékoztassa az eseményekről. Fikerték elmondták, hogy a diákok hangulata radikális, követeléseik élén immár a szovjet csapatok kivonása szerepel. A vidékről alig pár órája hazaérkezett Nagy Imre azonban nem vállalkozott rá, hogy megjelenésével lecsillapítsa az izgatott tömeget.²²²

22-én este a kétségbe esett funkcionáriusok nem csak Nagy Imrét igyekeztek rábírní arra, hogy szerepvállalásával segítsen mederben tartani az eseményeket. Orbán Lászlóné, az ÉKME agit.-prop. titkára tájékoztatta a pártközpontban dolgozó férjét, aki Losonczy Gézához, a Nagy Imre körül megszerveződött pártellenzék tagjához fordult. Losonczy éjfél körül meg is érkezett az egyetemre, de a diákok akkor már – végül békésen – szétszéledtek. A pártbizottság irodájában tartózkodók elmesélték, mi történt, így amikor Losonczy másnap délelőtt a Nagy Imre lakásán folyó megbeszélésen beszámolt a hírekről, a diákok radikális programpontjait is ismertethette.²²³

Visszatérve az egyetemen történetekhez – ahol ekkorra „szinte március 15-i hangulat tört ki mindenki benn”²²⁴ – fél 8 körül a diákok elhatározták, hogy követeléseiket beolvastatják a rádióban. A megválasztott négyfős küldöttség Jankovich István, a városépítészeti tanszék adjunktusa 1938-as évjáratú FIAT Topolino gépkocsiján érkezett a rádióhoz. Mivel útközben kiderült, hogy nem vitték magukkal a követelések szövegét, emlékezetből összeállítottak egy tízpontos listát; ez a változat a *Corriere della Sera* újságírója nyomán Topolino-pontokként vált ismertté, és tartalmában, szellemében megfelelt a gyűlésen elfogadott követeléseknek. (Jankovich jegyzeteiből csak a Sztálin-szobor eltávolítása, és Rákosi törvénysértésekben játszott szerepének vizsgálata hiányzik.) A rádióban azonban akkor a tízből csak a kevésbé éles öt pont hangozhatott volna el, ám ezt a feltételt a küldöttség nem fogadta el, így ez az akció nem sikerült.²²⁵ Annyit viszont „elértek”, hogy miután az épület őrzését ellátó belső karhatalmi egység parancsnoka jelentést tett az esetről, a rádió őrseit megerősítették.²²⁶

²²² Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. április 12. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Váradi Gyula és társai) 380–381. Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958*. Bp., 1956-os Intézet, 1999. 239–240.

²²³ Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. április 12., június 21. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Váradi Gyula és társai) 381., 506–508. Losonczy Géza vizsgálati fogságban írott feljegyzéseinek részlete. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Váradi Gyula és társai) 20–21. Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957*. Bp., 1956-os Intézet, 1998. 268.

²²⁴ Erdélyi Tibor visszaemlékezése. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma 152. sz. interjúja alapján szerkesztett szöveg. <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/oha/erdme.htm> (2014. február 22.)

²²⁵ Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 89. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 13–14.

²²⁶ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 64.

A kudarcról értesülve a gyűlés résztvevői továbbra is nyilvánosságra kívánták hozni a követeléslistát. Létszámuk tovább nőtt, mivel más felsőoktatási intézmények hallgatói, valamint a műszakjuk végeztével újabb munkásfiatalok jöttek a helyszínre, és Tatabányáról is érkezett egy delegáció.²²⁷ A pontokat küldöttségek elvitték több országos lap, így a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* szerkesztőségébe, de a rádióhoz hasonlóan ezek is visszautasították a közzétételt. Az országos napilap *Szabad Ifjúság* gyűlésen jelen lévő tudósítója szintén elzárkózott attól, hogy a követelések változtatás nélkül megjelenjenek az újságban. A lelkes diákság utcára vonulási szándékának, hogy ezzel adjanak nyomatékot követeléseiknek, Marián István józan fellépésével sikerült elejét venni: „Az első az, hogy én mint a katonai tanszék vezetője és úgy is mint kommunista, nagyon szégyellem magam, mert nem sikerült olyan alapvető kérdést megtanítanunk a hallgatósággal, mint azt, hogy a politikai tüntetés a politikai harc legélesebb, legjelentősebb fegyvere, és azt már csak a fegyveres harc követi. [...] A másik dolog, amit elmondtam [...], hogy milyen különbség van utcára vonulni és egy politikai tüntetést levezetni, hogy milyen veszélyek állnak fenn, konkrétan utaltam arra ott, hogy jobb- és baloldali provokátoroknak lenne kiszolgáltatva a hallgatóság, ha az utcára vonulnának. [...] Hogy sem a követelések nem kiforrottak, nem valóságosak, nem megoldhatóak. Utaltam arra, hogyha a bölcsészkaron lennénk, de hát műszaki egyetemen, ahol tudjuk, hogy egy híd építése mi minden objektív törvények figyelembe vételét követeli, akkor nem csodálkoznék, de így! [...] Az egyértelmű, hogy elhatározásban, szándékban, akarásban kialakult egy egység, de nem mindegy, hogy hogy lépünk fel. [...] Először az lepett meg, hogy meghallgattak, hogy nem hurrogtak le, [...] helyesléssel fogadták. [...] Úgy érezzük, mindent meg kell tennünk azért, hogy egy ilyen spontán meg gondolatlan utcára vonulást megakadályozzunk, de biztosíthatom önöket, hogyha mégis úgy döntenek, akkor a pártbizottság, a rektori tanács tagjai és én személy szerint az első sorba fogok menni, menetelni, hogy minden esetleges provokációtól megóvjuk önöket.”²²⁸

Végül a műszaki egyetemek közös újságja, a *Jövő Mérnöke* szerkesztői ígérték meg, hogy a követeléseket – csorbítatlanul – beteszik a lapba. A kérdéses szám, lapzárta lévén, ekkor már a Szikra Nyomdában volt, Sándor Iván főszerkesztő és Précsényi Árpád, a BME rektori hivatala vezetője a nyomda épületében a korrektúrát végezték. Sándor, aki azokban a napokban folyamatosan kapcsolatban volt az értelmiségi reformmozgalom két legfontosabb

---

²²⁷ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 28.

²²⁸ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 91–93. Frivaldszky János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban*. Pomáz, Kráter, 2006. 47–49.

szervezetével, a Petőfi Körrel és az írószövetséggel, a nagygyűlésről eleve tudósítani akart – a 20-i kibővített egyetemi tanácsülésről szóló beszámoló, valamint a várbeli központi diákszálló 19-i pontjai is szerepeltek a számban. A szerkesztőség tagjai, köztük Szabó Iván végzős mérnökhallgató, a tanulmányi rovat vezetője telefonon tájékoztatták Sándort az aulában történekről, majd a pontok elfogadása után három egyetemista vitte el a szöveget a nyomdába, ahol a szigorított rendészeti ellenőrzés következtében csak egyiküket, Nemcsik Endre vegyészhallgatót, a lap szerkesztőbizottsági tagját engedték be az épületbe. A követelések így, az utolsó pillanatban – az azon az éjszakán később sokszorosított röplapokhoz képest a legkevésbé radikális megfogalmazásokkal, rövid szerkesztőségi bevezetővel ellátva, amely a pontokat vitaalpnak tekintette, és a helyes követelések végrehajtását a párttól várta, de tartalmilag mégis hitelesen, ugyanolyan forradalmi, felszabadító hatással – bekerülhettek a másnapi számba.²²⁹

A forradalom programja

A műegyetemi követelések 10, 14 és 16 pontos változatban ismertek; a *Jövő Mérnöke* 10 pontba foglalva jelentette meg a gyűlésen elfogadott programot, a többi variáns pedig különböző módon sokszorosítva terjedt. Tartalmilag ugyanakkor nincs közöttük lényeges eltérés. A röplapok 14 pontos verziója *Határozat* címmel, az ÉKME nagygyűlése, illetve a MEFESZ által jegyzett dokumentumként vált ismertté; a stencilgépen sokszorosított példányok mellett az Athenaeum Nyomdában az egyetemisták küldöttségének kérésére ki is nyomtatták. A röplap a bevezetőjében közli, hogy a szegedi egyetemisták javaslata alapján az ÉKME diákjainak „spontán” gyűlése, „4–5000 fő jelenlétében egyhangúlag” megalakította az egyetem MEFESZ-szervezetét, amelyhez a jelen lévő BME-hallgatók és kertészeti főiskolások is csatlakoztak. A konkrét követeléseket olvasva jószerivel rá sem ismerni a DISZ funkcionáriusai által készített eredeti határozati javaslatra, amelyből a diákjóléti és a kommunista ifjúsági szervezettel kapcsolatos kívánságok mind kimaradtak. A pontok majd’ mindegyike a politikai berendezkedést alapjaiban érintő változtatási igényt fogalmazott meg:

---

²²⁹ Határozott, gyors tetteket! = *Jövő Mérnöke*, 1956. október 23. Beszélgetés Sándor Ivánnal. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 11–15. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 5–6. Beszélgetés Szabó Ivánnal. 68. Jegyzőkönyv Nemcsik Endre kihallgatásáról. Közli: Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 35.

a szovjet csapatok kivonását, általános, egyenlő, titkos, többpárti választásokat, rendkívüli pártkongresszus összehívását, Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését, az összes politikai és gazdasági per felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek teljes rehabilitációját, a Szovjetunióban fogva tartottak hazaszállítását, a személyzeti anyagok nyilvánosságra hozását. Farkas Mihály felelősségre vonása a műegyetemisták követeléseinek első megszövegezésétől kezdve mindig bekerült a pontok közé, de Rákosi Mátyás, a néhány hónappal korábban leváltott első számú vezető felelősségének vizsgálata újdonságnak – egyben tabudöntésnek – számított. A teljes sajtószabadság követelése összekapcsolódott az önálló MEFESZ-lap kiadásának szándékával. Az egyenlőségen alapuló magyar–szovjet gazdasági és politikai kapcsolatok kívánalma mellé bekerült a magyar–jugoszláv viszony rendezésének az igénye is. A korábbi követelés, miszerint a közvélemény ismerhesse meg a magyar uránérc szovjet felhasználásának körülményeit, immár a magyar érdekű felhasználás kívánságaként fogalmazódott meg. De ahogy a politikaiak, úgy a gazdasági követelések is a rendszer alapjait kérdőjelezték meg, vagyis a kötött tervgazdaságot. Az egyedüli „szakmai” szempont is itt jelent meg, nevezetesen, hogy a gyűlés résztvevői a gazdasági életet szakértői részvétellel kívánták újjászervezni. A diákok programja saját – értelmiségi – megbecsülésük javításán túl az egész társadalomra kiterjedt. Az ipari munkások helyzetének javításához a létminimumot figyelembe vevő normarendezést és a munkásautonómia megteremtését tűzték ki célul. A parasztság esetében a termelőket sújtó beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát, valamint az egyénileg gazdálkodók állami elismerését, egyben támogatását követelték. A nemzeti érzés sérelmére utaló, a szovjet mintájú egyenruhával, illetve a nemzeti ünnepekkel kapcsolatos szimbolikus kívánságok is kibővültek: az 1949-ben bevezetett Rákosi-címer helyett az úgynevezett Kossuth-címer visszaállításának, valamint a zsarnok diktatúra jelképének számító Sztálin-szobor eltávolításának követelésével. (Apró módosulás a 25 pontos eredeti javaslatához képest, hogy a gyűlésen összeállított listában március 15-e mellett az október 6-i gyásznapra is teljes munkaszünet kértek.) Az utolsó, 14. pont a diákok egymás iránti és a lengyel néppel érzett szolidaritását hangsúlyozta.²³⁰

---

²³⁰ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 3. és 4. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 15. Az egyetemen sokszorosított röplap teljes szövege a következő:

Határozat

Csatlakozunk a szegedi Egyetemisták [!] javaslatához és megalakítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ szervezetét. A szervezethez a Műegyetem és a Kertészeti Főiskola jelenlévő hallgatói is csatlakoztak. Az új MEFESZ feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozottá nyilvánítani és az egyetemi ifjúság jelenleg megoldatlan problémáit (honvédelmi oktatás, menza,

A *Jövő Mérnöke* ugyanezt a *Határozatot* hozta az első oldalán, azzal a formai különbséggel, hogy a követeléseket 10 pontba vonták össze. A két változatot összevetve csak néhány eltérés tűnik szembe. Talán az időhiányból fakadó kapkodás magyarázhatja, hogy míg a röplapon rendkívüli pártkongresszus összehívását követelték, az újságban még csak az MDP KV azonnali összehívása szerepelt, igaz, ehhez mindkét helyen a párttestület újjáválasztásának kívánsága kapcsolódott. A szovjet csapatok kivonása esetében az újságban az „azonnali” szó is bekerült a követelésbe. Az uránérc „leggazdaságosabb” (*Jövő Mérnöke*), illetve „magyar” (14 pont) felhasználásának igénye inkább csak megfogalmazásbeli eltérés, nem valódi tartalmi különbség. Ugyancsak inkább pontosítás, hogy a röplap az ipari normarendezés követelésekor a létminimumot is megnevezi mint a rendezés alapját. Nem szerepel viszont még a *Jövő Mérnökében* Rákosi felelősségre vonásának felvetése, az Oroszországban igazságtalanul elítélt magyarok hazahozatala, a szovjet mintát másoló katonai egyenruha lecserélése és a Sztálin-szobor eltávolítása; ezek – a két utóbbi esetben szimbolikus – követelések jelzik, hogy a diákok hangulata a gyűlés eufórikus légkörében szinte percről percre vált egyre radikálisabbá.²³¹

---

diáktotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi út egyénileg is) lehetővé tétele. A MEFESZ szervezetét az egyetemi ifjúság spontán gyűlésén 4-5000 fő jelenlétében egyhangúlag alakította meg.

1. Az MDP kongresszus azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új Központi Vezetőség megalakítása.
2. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.
3. Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar–szovjet és magyar–jugoszláv barátság megalakítása.
4. Az összes szovjet csapatok kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.
5. Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.
6. A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uránérc magyar felhasználásával, hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.
7. Teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján, és a munkás autonómia bevezetését az üzemekben.
8. A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.
9. Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, az ártatlanul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, illetve a hátránybakerültek [!] rehabilitálását.
10. Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban igazságtalanul elítélt és ott tartott magyarok hazahozatalát.
11. A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth címer visszaállítását, a március 15-ét és október 6-át nyilvánítsak nemzeti ünneppé és munkaszünetté. Új egyenruhát honvédségünknek.
12. Teljes vélemény és sajtószabadság megvalósítását, rádióon is, és ennek keretében külön napilapok [!] az új MEFESZ szervezetnek. A régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és eltörlését.
13. A zsarnokság és az önkény jelképét a Sztálin szobrot azonnal távolítsák el.
14. Egymásért teljes szolidaritást vállalunk.

Az egyetemi ifjúság egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki szolidaritását a varsói munkásokkal és ifjúsággal, a lengyel függetlenségi mozgalommal.

Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Nagygyűlése. 1956. október 22. MEFESZ

²³¹ *Jövő Mérnöke*, 1956. október 23.

A *Szabad Ifjúság* 23-i számában végül megjelent tudósítást a *Jövő Mérnöke* közlésével összehasonlítva pontosan látható, hogy mi volt az, ami miatt a lap szerkesztői az előző este elutasították a műszaki egyetemisták programjának csonkítatlan közzétételét.²³² A legfontosabb, hatását tekintve döntő különbség, hogy a DISZ napilapjának szerkesztői az egyébként szintén 10 pontban kinyomtatott programból kihúzták a nemzeti függetlenség szempontjából legkényesebb pontot, a szovjet csapatok távozásának követelését. Szintén lényeges csorbítása az eredeti programnak, hogy míg a Műegyetemen többpárti választásokat követeltek, addig a *Szabad Ifjúság* szerkesztői a több pártot a Népfrontba tömörült szervezetekre korlátozták. Ismerve az 1949-ben újjáalakított Magyar Függetlenségi Népfront szerepét a többpártrendszer felszámolásában, ez a szerkesztői kiegészítés lényegében elvette az eredeti, a valódi többpártrendszert újjáéleszteni akaró követelés életét. Az 1949-ben bevezetett, szovjet mintára készült címer „néptől idegen” jelzőjének kihúzása sem csak stilisztikai változtatás, bár közel sem olyan jelentős, mint az előzőek – ez is a DISZ és a lap újságíróinak a radikalizálódó tömeghangulatot csillapítani igyekvő szándékát jelzi. De a lapban megjelent, érdemben megcsonkított 10 pont még ebben a formában is inkább a forradalmi hangulat fokozásához járult hozzá. A többi, lapban közölt egyetemi, főiskolai gyűlésről szóló beszámolóval összehasonlítva még így, cenzúrázva is ezek a követelések voltak politikai szempontból a legkiforrottabbak, egyben legradikálisabbak. Ráadásul a tudósítás értékelésekor arról sem feledkezhetünk meg, hogy országos terjesztésű újságban látott napvilágot.

A nagygyűlésen elfogadott követeléseket tartalmazó röplap 14 pontjához képest az úgyszintén 22-én éjjel két variánsban is sokszorosított, 16 pontos szövegváltozat, ha lehet, még inkább radikális. Ezekon a röplapokon – szemben a 14 ponttal, amely megfogalmazásaiban, szerkesztettségében a gyűlés esetlegességét is magán viselte – a pontok sorrendjének is jelentősége van. A legfontosabb követelés, a szovjet csapatok távozása, azaz az ország teljes függetlenségének kívánsága került – önálló pontként – az első helyre. Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését összekapcsolták a kompromittált vezetők leváltásával, és ez után a pont után következett a törvénysértések irányítóinak felelősségre vonása. Ebben a változatban Rákosi már mint „a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretételéért” első fokon felelős politikus szerepel, akit bíróság elé kell állítani. A tervgazdaság átalakításának kívánalma kiegészült a nemzeti érdekű gazdaságpolitika igényével, az uránügy mellé pedig az előnytelen külkereskedelmi megállapodások miatt soha

---

²³² 1956 sajtója. Szerk. Nagy Ernő. Tudósítások Kiadó, Bp., 1989. *Szabad Ifjúság*, 1956. október 23.

ki nem fizethetőnek látszó jóvátételt is napirendre vették. A munkások és a parasztság szociális helyzetének javítása mellé – a 16 pontban a beszolgáltatási rendszer felülvizsgálata helyett már annak új alapokra helyezése, sőt, a nyomtatott változatban azonnali eltörlése szerepel – új elemként bekerült az értelmiség bérrendezése. A program első, 14 pontos változata, miközben a szocialista társadalomfelfogás két alapvető osztályát érintő követelést önálló pontokba foglalta, a harmadik csoportra, az értelmiségre csak közvetve, a szakértelem megbecsülésének szükségességével utalt. A 16 pont ismeretlen szerkesztői az anyagilag hasonlóképpen méltatlan helyzetben lévő diplomásokról sem feledkeztek meg. A Szovjetunióban igazságtalanul fogságban tartott magyarok közé, akik kiszabadítása a 14 pontban is szerepel, a röplap szerkesztői, pontosítva, beleértik a nem Magyarország területén elítélteket is, és külön nevezik meg a hadifoglyokat és a polgári személyeket. A Sztálin-szobor eltávolítása összekapcsolódott egy 1848-as nemzeti emlékmű követelésével. Október 6-ával kapcsolatban a 16 pont pontosít: nem teljes munkaszünetet, hanem csak tanítási szünetet kér, hasonlóan a korábban szokásos rendhez.²³³

---

²³³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 1–4. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 15–16. A házilag sokszorosított változat teljes szövege a következő:

Másold le és terjeszd a magyar dolgozók között!

A MEFESZ Építőipari Műszaki Egyetemi diáknagygyűlés határozatának főbb politikai, gazdasági és eszmei pontjai:

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról a békeszerződés határozatai alapján.

2. A Magyar Dolgozók Pártjában alulról felfelé titkos alapon új alap, közép és központi vezetők választását követeljük, ezek a legrövidebb időn belül hívják össze a Pártkongresszust és válasszanak új Központi Vezetőséget.

3. A Kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztalinista [!] Rákosi-korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.

4. Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai bűnyügyében. Rákosi Mátyást, aki első fokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretételéért, hozzák haza és állítsák a nép ítélőszéke elé.

5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban több párt részvételével, új Nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájkjogának biztosítását.

6. Követeljük a magyar–szovjet és magyar–jugoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgálatát és új rendezését a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.

7. Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését szakembereinek bevonásával. Vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek szem előtt tartásával.

8. Hozzuk nyilvánosságra külkereskedelmi szerződéseinket, a soha ki nem fizethető jóvátételek tényleges adatait. Nyílt és őszinte tájékoztatást követelünk az ország uránérc készleteiről, kiaknázásáról, az orosz koncesszióról. Követeljük, hogy az uránérc [!] világpiacon nemes valutáért Magyarország szabadon értékesíthesse.

9. Követeljük az iparban alkalmazott normák teljes revízióját, a munkások és értelmiség bérkövetelésének sürgős és alapvető rendezését. Kérjük a munkások létminimumának megállapítását.

10. Követeljük a beszolgáltatási rendszer új alapokra fektetését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg gazdálkodó parasztok egyenrangú támogatását.

Az utolsó, 16. pont tartalmilag is újdonság a 14 ponthoz képest, és jelzi, hogy az események menete ekkor már szó szerint óráról órára változott. Ebben a pontban az egyetemisták bejelentik, hogy a megalakított MEFESZ-szervezeten keresztül összehívják a budapesti ifjúsági parlamentet, és még ennél is fontosabb, hogy másnap délutánra – csatlakozva a nap folyamán más intézmények diákjai által kezdeményezett szimpátiatüntetéshez – felvonulást hirdettek a lengyel nép iránti szolidaritás kifejezésére. (A 16 pont két változata itt eltér: a stencilgépen sokszorosított a gyülekezés színhelyül az egyetemek előtti teret, míg a Baján, a Bácskiskunmegyei Nyomda telephelyén készített röplap az írószövetség székházát jelölte meg.)

Mindkét röplap a pontok keletkezési körülményeinek ismertetésével zárul. Bár kisebb eltérések, főleg a legális terjesztés akadályainak ismertetése kapcsán megfigyelhetők (csak a nyomdai változatban szerepel például, hogy az ÉKME rektora nem adott engedélyt a stencilezésre), a legfontosabb információk azonosak: a sajtó ellenállása miatt a diákok a maguk kezébe veszik pontjaik sokszorosításának és terjesztésének gondját, és ezzel szándékuk szerint társadalmi vitát kezdeményeznek „a magyar sorskérdésekről”.²³⁴ 22-én éjszaka a nyomdai példányok mellett a 16 és a 14 pontból gépelt, illetve – Cholnoky rektor

---

11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kiharcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.

12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk és a MEFESZ szervezet számára nagy példányszámú új napilapot. Követeljük a meglévő „káderanyag” nyilvánossághozatalát [!] és megsemmisítését.

13. Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin szobrot a leggyorsabban bontsák le és helyébe az 1848–49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.

14. A meglévő, magyar népnak idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth címer visszaállítását. A magyar honvédségnek a nemzeti hagyományokhoz méltó új egyenruhát követelünk. Követeljük, hogy március 15. és október 6. nemzeti ünnep és munkaszüneti nap legyen.

15. A Budapesti Műszaki Egyetem ifjúsága egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki teljes szolidaritását a lengyel és varsói munkásság és fiatalság felé a lengyel nemzeti függetlenségi mozgalommal kapcsolatban.

16. Az Építőipari Műszaki Egyetem diáksága a leggyorsabban felállítja a MEFESZ helyi szervezeteit és elhatározta, hogy folyó hó 28-re [!] (szombat) Budapesten Ifjúsági parlamentet hív össze, melyen küldöttségekkel résztvesz [!] az ország egész ifjúsága. Holnap, f. hó 23-án d. u. 1/2 3 órára a műszaki és egyéb egyetemek ifjúsága a Műegyetem előtti téren gyülekezik, onnan a Pálffy térre (Bem tér) a Bem szoborhoz vonul és megkoszorúzásával fejezi ki együttérzését a Lengyel szabadságmozgalommal. E felvonuláshoz az üzemek dolgozói szabadon csatlakozhatnak.

Fenti határozat teljes betűszerinti közlését ma este a Rádió is, a magyar sajtó is visszautasította főleg az első pont miatt. A határozatot a „Jövő mérnöke” c. lapban kinyomtattuk, gépírásban és stencillel sokszorosítottuk és a főváros széles rétegeiben hólabda rendszerrel terjesztjük.

A magyar sajtóban való teljes közléstől nem tágitunk, f. hó 24-én a MEFESZ országos vitát indít a magyar sorskérdésekről. Követeljük, hogy a Magyar Rádió adjon a nagygyűlésről helyszíni közvetítést.

E határozat az új magyar történelem hajnalán 1956. október 22-én született az Építőipari Műszaki Egyetem aulájában több ezer [!] hazáját szerető magyar ifjú spontán megmozdulásából.

²³⁴ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 2–3., 5–6.

tilalma ellenére – stencilpéldányok is készültek, és városszerte azonnal elkezdődött a szétosztásuk.²³⁵ Nem egy munkahelyen, ahová a pontok példányai eljutottak, a dolgozók – megfogadva a papíron szereplő, másolásra és terjesztésre vonatkozó felszólítást – maguk is tovább sokszorosították azokat. Erre példa a Mélyépítő Tervező Vállalatnál készült másolat, amely az alábbi mondatot toldotta az eredeti röplaphoz: „A határozatot október 23-i nagygyűlésén a Mélyépterv dolgozóinak közgyűlése kitörő lelkesedéssel magáévá tette, és elhatározta, hogy az ifjúság megmozdulását minden erejével támogatja.”²³⁶ Keve Olivér, aki az interjújában elmondottak szerint a pontok minden lehetséges módon történő sokszorosítására és terjesztésére tett javaslatot a 22-i gyűlésen, így emlékszik: „Október 23-án az Út- és Vasútervező Intézet épületében a gépírók lelkesen gépelték a 16 pontot. Városszerte sok ezren osztogatták aznap az ifjúság sokszorosított kiadványait. És a gondolatunk beigazolódott. Megtörtént a csoda: a polgárok megértették, vitték, ragasztották, másolták a követeléseinket. És a közös gondolat, a követelések ilyen formában jutottak el 24 órán belül a távolabbi vidékekre is. A leigázott, kizsákmányolt magyar nép szándékainkat megértette. Magáévá tette és 24 óra alatt spontán módon csatlakozott a szabadságért, jobb jövőért álmódzókhöz.”²³⁷ A követelések futótűzként terjedtek városszerte. 23-án a „...a villamos- és buszkalauzok szívesebben vették a felszállóktól a 14 vagy 16 pont szövegét, mint a menetjegy árát. A Bartók Béla úton kitűzték a szöveget a fákra és az épületekre.”²³⁸ A röplapokon közzétett program az egyetemisták által javasolt társadalmi vita helyett azonban valami mást indukált. A másnapi rokonszenvtüntetés véres harcokba, forradalomba torkollott.

---

²³⁵ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 28–29.

²³⁶ *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 18–19.

²³⁷ Keve Olivér visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 69.

²³⁸ Jelentés az 1956. október 23-i egyetemi tüntetés előkészítéséről, 1957. május 25. ÁBTL 3.1.9. V-150384/3 (Egyetemek, sajtó) 113–116. Kivonat Litauszky István egyetemi hallgató tanúkihallgatási jegyzőkönyvéből, 1957. június 10. ÁBTL 3.1.9. V-150384/2 (Egyetemek) 287–288. Várallyay Gyula: „*Tanulmányúton.*” *Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után*. Bp., Századvég–1956-os Intézet, 1992. 34.

Tizenkét nap

A tüntetés

A 22-i műegyetemi nagygyűlés résztvevői nem elégedtek meg követeléseik megfogalmazásával. Ahogy a pontok megszülettek, rögtön küldöttségek indultak a rádióhoz és a napilapok szerkesztőségeihez, hogy elérjék a követelések beolvasását, illetve kinyomtatását. Egyes visszaemlékezők szerint már a rádióból dolgavégezetlenül visszatért küldöttség beszámolójának hatására voltak, akik utcára akartak vonulni. A lelkes, egyben robbanásig feszült hangulatban Marián István, híven a délelőtti párttaggyűlésen képviselt álláspontjához, igyekezett a diákság védelmében csitítólag fellépni. Óvott az elhamarkodott tüntetéstől, amire a karhatalom egészen biztosan fegyveresen reagálna. Ehelyett – miközben már az aulába is eljutott a képzőművészeti főiskolások, illetve az ELTE bölcsészhallgatói által kezdeményezett, a lengyel néppel való szolidaritást kifejező utcai felvonulás terve – másnapra szervezett rokonszenvtüntetést javasolt, amelyet engedélyeztetni szándékoztak.²³⁹ A szolidaritási megmozdulás közvetlen előzménye – miközben már napok óta a különféle diákgyűléseken időről időre felmerült az a javaslat, hogy a követeléseknek utcai felvonuláson kellene nagyobb nyomatékot adni –, hogy 22-én délután előbb a Képzőművészeti Főiskolán, majd a bölcsészek gyűlésén elterjedt az a téves információ, miszerint az írószövetség másnapra tüntetést hirdetett az új, a szovjet fenyegetéssel is dacoló lengyel vezetés támogatására. A bölcsészhallgatók Március Tizenötödike Köre alakuló gyűlésén résztvevők számára inkább csak olaj volt a tűzre, amikor kiderítették, hogy az írószövetségi szolidaritási tüntetés híre hamis. A téves hírt hozó egyetemista, Gömöri György javaslatára a bölcsészek hosszabb vita után végül elhatározták, hogy saját maguk kezdeményeznek tüntetést a lengyelek mellett.²⁴⁰ Ehhez a 23-ra meghirdetett megmozduláshoz csatlakoztak 22-én este a műszaki egyetemisták, és a gyűlésükön részt vevő más intézmények hallgatói.

1956. október 23-án a Magyar Dolgozók Pártjának központi lapja, a *Szabad Nép Új, tavaszi seregszemle* című vezércikkkel jelent meg a címdalton, amelyben az újság

²³⁹ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 91–93. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 64–65.

²⁴⁰ Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 40. Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 58–60. Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 89.

egyértelműen állást foglalt a reformokat követelő, önszervezésbe kezdett egyetemi ifjúság mellett. Elismerve a DISZ, közvetve a rendszer „szektarianizmusa, sztálini hibái” miatti elégedetlenség jogosságát, üdvözik a fiatalok szinte egyöntetű, jobbító szándékú, a szocializmust demokratizálni akaró fellépését. És bár kiemelik, hogy a demokratikus változások követelése összekapcsolódik az oktatási reformmal, a szabadabb tájékozódás kívánságával, ugyanakkor a gyűléseken megfogalmazott pontokat a következő szavakkal ismertetik, gyakorlatilag közhírré téve az egyetemisták szinte összes fontos politikai követelését: „Egyetértünk azzal, hogy a nép nyilvánossága előtt ítéelkezzenek a szocialista humanizmus meggyalázói felett. Egyetértünk azzal, hogy pártunk és országunk vezetésében ott a helye a munkásmozgalom régi harcosainak, akik régebben is felemelték szavukat a sztálini hibák ellen. Egyetértünk azzal, hogy nincs helye a vezetésben azoknak az embereknek, akik nem tudnak, vagy nem akarnak következetesen haladni a XX. kongresszus és a júliusi párthatározatban megjelölt úton. Egyetértünk azzal, hogy az államhatalom gyakorlásába, az üzemek, hivatalok és szövetkezetek ügyeinek intézésébe minél hatékonyabban vonják be a dolgozókat, munkásokat, parasztokat és értelmiségieket. Egyetértünk azzal, hogy az ország gazdasági helyzete nyújtotta lehetőségek szerint minél gyorsabban emeljük az életszínvonalat [...]. Egyetértünk azzal, hogy március 15-ét pirosbetűs nemzeti ünnepé kell nyilvánítani. Egyetértünk azzal, hogy a tájékoztatás színvonalát az igazság színvonalára kell emelni minden tekintetben, s hogy véget vessünk annak az antileninista gyakorlatnak, amely a dolgozó tömegek előtt indokolhatatlanul eltitkolt országos érdekű tényeket, határozatokat. Egyetértünk azzal, hogy a lenini szellemben, a teljes egyenjogúság alapján kell elmélyítenünk a magyar és a szovjet nép barátságát, hangsúlyozva, hogy marxista–leninista meggyőződésünk és magyar hazafiságunk egyaránt követeli ezt.” És bár megemlítenek elszigetelten fellépő, „gőzösfejű, sovíniszta fiatalembereket”, velük kapcsolatban is inkább a diákmozgalom érdekében a provokáció veszélyére hívják fel a figyelmet, amit azonban eddig az ifjúság leszerelt. A lapszámban a fenti szellemben több beszámoló is olvasható az egyetemi gyűlésekről, de ezekben az előző nap több helyen is felmerült tüntetésről nincs szó. Sőt, a címdalton szerepelt az írószövetség rövid nyilatkozata, amely a lengyel események üdvözlése mellett elzárkózott bármifajta utcai felvonulástól. Az is igaz azonban, hogy a negatív hír is hír volt, amennyiben a feszült légkörben napirenden tartotta a demonstráció lehetőségét.²⁴¹

---

²⁴¹ 1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5. Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 19–20. *Szabad Nép*, 1956. október 23. Az írószövetség tüntetés meghirdetését cáfoló közleménye a *Szabad Nép*

A csak néhány nappal korábbi első gyűlések résztvevői még hiába követeltek nyilvánosságot programjuknak, elvértve jelent meg tudósítás a mind általánosabbá váló mozgalomról. A politikai hangulat robbanásszerű radikalizálódását jelzi, hogy 23-án reggel a *Szabad Néphez* hasonlóan valamennyi országos napilap, ha nem is a gyűléseken megfogalmazott eredeti formában, de tudósításaiban utalt a diákok pontokba foglalt követeléseire, nem elhallgatva a nyíltan politikai változásokat hirdető kívánságokat sem, és beszámolt a szaporodó MEFESZ-szervezetek megalakulásáról is.²⁴²

Ilyen légkörben érkezett meg délelőtt Jugoszláviából a legfelső párt- és állami vezetők alkotta küldöttség nyolcnapos útjáról. A Nyugati pályaudvarról rögtön a pártközpontba hajtottak, ahol összeült az MDP kibővített Politikai Bizottsága, hogy értékelje a helyzetet. A vezetés úgy döntött, hogy az engedélyezést kérő küldöttségek ellenére a készülődő szolidaritási tüntetésnek nem ad zöld utat; a döntés következtében kiadott belügyminiszeri tilalmat röviddel 13 óra előtt a Kossuth rádió be is mondta. Bár az egyetemisták éjszaka és 23-án is igyekeztek pontjaikat és a tüntetés hírének minél több helyre eljuttatni, többek között kiragasztották a főváros közlekedési csomópontjaiban, a legszélesebb közvéleményt ez a rádióközlemény tájékoztatta arról, hogy Budapesten valami készül. Délelőtt a fővárosi és néhány vidéki felsőoktatási intézmény képviselői megbeszélést tartottak az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, és úgy határoztak, hogy akkor is megtartják a szolidaritási felvonulást, ha azt hivatalosan nem engedélyezik.²⁴³ Az eseményeknek a hatalom ekkor már erőszak alkalmazása nélkül nem tudott gátat szabni. Miközben a PB tagjai a tiltásról határoztak, a DISZ vezetői felfüggesztették a rendkívüli KV-ülését, és igyekeztek a tüntetés élére állni.²⁴⁴ Küldöttségek sora – többek között a *Szabad Néptől*, az írószövetségtől és az ELTE-ről – érkezett a MDP-székházba, illetve a Belügyminisztériumba, hogy meggyőzzék a vezetést, oldja fel a tilalmat. Kopácsi Sándort, a főváros rendőrfőkapitányát szintén többen megkeresték. Kopácsi az öt előző esti telefonbeszélgetésük után személyesen is felkereső Szilágyi Józsefnek megígérte, hogy a rendőrség nem lép fel a békés tüntetőkkel szemben. A katonai akadémiák hallgatói is a tüntetést szervező diákok oldalára álltak. Kora délután a Honvédelmi Minisztérium vezetői értekezletén Bata István miniszter – nem utolsósorban a

---

mellett más lapokban, így a *Népszavában*, a *Szabad Ifjúságban* és a *Jövő Mérnökében* is megjelent. Uo. 32. 1956 sajtója. Szerk. Nagy Ernő. Tudósítások Kiadó, Bp., 1989.

²⁴² 1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5. Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 19–38. 1956 sajtója. Szerk. Nagy Ernő. Tudósítások Kiadó, Bp., 1989.

²⁴³ Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 91.

²⁴⁴ A DISZ KV lapja, a *Szabad Ifjúság* a tüntetésre rendkívüli számot is kiadott, benne a Petőfi Kör mérsékelt jelszavaival, illetve saját rigmusaival. 1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5. Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 38.

tisztjelöltek fellépése következtében – engedélyezte a katonák részvételét a tüntetésen. A tömegnyomás, valamint a honvédség és a rendőrség vezetőinek véleménye, miszerint nincsenek felkészülve arra, hogy megakadályozzák a tömeg utcára vonulását, és feloszlassák a tüntetést, és így a pártvezetés csak önnön tehetetlenségét bizonyítaná, végül a tilalom visszavonására készítette az MDP PB-t.²⁴⁵ 14.23-kor a Kossuth rádióban – az adást ismét megszakítva – felolvasták Piros László belügyminiszter újabb közleményét a tüntetés engedélyezéséről.

23-án délelőtt a többi fővárosi felsőoktatási intézményhez hasonlóan a műszaki egyetemek hallgatói és oktatói körében is lázas vita folyt arról, hogy délután részt vegyenek-e az ekkor még illegális tüntetésen. A frissen megalakult MEFESZ tagjai reggel őrséget szerveztek az egyetem kapuihoz; a diákok mindenkitől igazolványa felmutatását kérték, nehogy provokátorok jussanak a hallgatók közé. „...vigyáznunk kell, nehogy valamilyen formában rendszerellenességet, szocializmusellenességet vagy »ellenforradalmiságot« süssenek ránk. Ennek első számú lépése az volt, hogy a Műegyetemet tisztán kell tartani, vagyis meg kell óvni annak még a gyanújától is, hogy ellenséges elemek keveredtek közénk, és azok véleményét hallatjuk, nem pedig a diákságét” – emlékszik az őrség egyik tagja.²⁴⁶ Tudva a kockázatot, a tüntetés békés voltát mindenáron biztosítani akarták, nehogy okot adjanak a hatóságok erőszakos fellépésére. Ezt a célt szolgálta az a javaslat is, hogy némán, jelszavak nélkül vonulnak fel. A különböző karok és évfolyamok diákjai emellett megválasztották első képviselőiket a független hallgatói szervezetbe. Az ÉKME ideiglenes MEFESZ-szervezetének vezetőségébe ekkor került be Beke Tibor és Csáthy Tamás IV. éves építőmérnök-, valamint Zalotay Elemér és Sámsondi-Kiss György IV. éves építészhallgató.²⁴⁷ Beke Tibor erre így emlékezik: „Mégfog engem az Orbánné és a Herczegh, hogy én üljek most be a DISZ-nek a helyiségébe, mert teljesen nyilvánvaló volt tegnap, hogy én vagyok az egyetlen, aki ilyen higgadt, meg mifene, és nem hagyja magát [...]. Ha nem lett volna olyan undorító, akkor jól esett volna, vagy nevettem volna rajta, de undor volt bennem, és kísérték és jöttek velem, hogy értsem meg, ez erkölcsi kötelességem. Én megmondtam, engem az égvilágon senki nem választott meg. [...] Viszont, amikor odaértünk a DISZ különterme elé, ott az ajtó előtt állt néhány évfolyamtársam, meg egyebek, akik normális, értelmes emberek

²⁴⁵ Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról.* Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 92–93. Horváth Miklós: *1956 hadikronikája.* Bp., Akadémiai, 2003. 168.

²⁴⁶ Jeszenszky Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 21. Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956.* Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 43.

²⁴⁷ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 30.

voltak. »Milyen szerencse, hogy kinyitottad a szádat, csináljuk együtt.« Na, mondom, így már más. Ott ez a kis társaság választott engem ki, hogy ezt csináljuk úgy együtt, velem, közösen.»²⁴⁸

A MEFESZ néhány fős küldöttsége – miután 22-én késő este egy pár hallgató már elvitte az ÉKME MEFESZ-szervezetének megalakításáról a hírt a DISZ KV székházába, de nem kaptak semmiféle választ – ismét felkereste a Böszörményi úti DISZ-központot, hogy bejelentse függetlenségüket az egységes szervezettől. Érdemi megbeszélésre nem került sor, a DISZ képviselőiben őket fogadó Gosztonyi János titkár elutasította az önálló szervezet létrehozását.²⁴⁹ Ugyancsak délelőtt a BME MDP-vezetősége – mintegy utóvédharcot folytatva – úgy döntött, hogy a jobboldali erők fellépését megakadályozandó részt vesznek a tüntetésen, amelyet ők is néma felvonulásként szerettek volna megtartani. A XI. kerületi pártbizottság a műszaki egyetemről érkező hírekre reagálva szintén a mozgalom élére állva igyekezett elébe menni a túlzottan radikális követeléseknek. Még a pártvezetésnek szánt saját pontjaik kidolgozásáról is határozatot hoztak.²⁵⁰ Jellemző a legkülönbözőbb csoportokra átterjedő lelkes hangulatra, hogy az Oktatásügyi Minisztériumban aznap tartották a marxizmus–leninizmus oktatók országos értekezletét, és a résztvevők szintén állást foglaltak Nagy Imre miniszterelnöki kinevezése mellett.²⁵¹

Délelőtt a tüntetés engedélyezése vagy betiltása még nyitott kérdés volt, a zaklatott hangulatban az órák egy része el is maradt. A gyűlésen megfogalmazott követeléseket magukévá tevő hallgatók igyekeztek összes – a más helyszíneken tanuló – társukat tájékoztatni. „...október 23-án mechanika előadásra készültünk. [...] Bejött tehát a professzor, és kezdte volna megtartani az előadását, amikor kiment hozzá egy fiatalember. Tisztelettel

---

²⁴⁸ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 37–39. Beke Tibor feljegyzése a vizsgálati fogságban, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 195–209.

²⁴⁹ A 22-i küldöttség tagja Beke Tibor, Szabó Iván és Szerdahelyi Dénes, míg a 23-i küldöttségben részt vett Pajor-Gyulai Károly, Sámsondi-Kiss György és Simon Gábor. Szabó, Pajor-Gyulai és Sámsondi-Kiss visszaemlékezése: Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 68. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 30., 60. Beke Tibor feljegyzése a vizsgálati fogságban, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 195–209.

²⁵⁰ Sárosi Ernő rendőr őrnagy visszaemlékezése az ellenforradalmi eseményekre. ÁBTL 3.1.9. V-150384 (Ellenforradalmi felkelés középületek megtámadására) 183–184. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. április 12. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Váradai Gyula és társai) 380–382. Mihalcso Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 42–49. Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarizáció bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 46.

²⁵¹ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet. 1303–1304.

köszöntötte, elnézést kért, és közölte: egész éjjel üléseztek, elfogadták a pontokba szedett követeléseket. Egyidejűleg úgy határoztak, hogy délután nagygyűlést és felvonulást tartanak. Kérte a professzort, járuljon hozzá, hogy a hallgatóknak legyen idejük erre felkészülni, halassa el az előadást. Faber Guszti bácsi azt válaszolta: »meghajlok a hallgatóság akarata előtt.« Letette a krétát az asztalra, meghajolt, és kiment a teremből. Szaladtunk haza átöltözni. És emlékszem szegény anyámra, aki óvott az ilyen »felfordulástól«, ezt válaszoltam: »de mamuskám, értsd meg, forradalom van!« Október 23-án az ember úgy érezte magát, mint 48-ban a márciusi ifjak.²⁵² De a Műegyetem rakparti épületekben is voltak olyanok, akiket társaiknak kellett tájékoztatni az előző nap történéseiről. „Másnap reggel a tanítás megkezdődött, mintha mi sem történt volna. Kiderült, az évfolyamunkból csak néhányan vettünk részt a nagygyűlésen, a többség nem is tudta, hogy mi történt. Én a szünetben lementem az alagsorba. Nagy kötegekben vitték ki Csepelre meg más munkáskerületekbe a *Jövő Mérnökét*. [...] Rögtön kértem [...] egy példányt, és azzal visszarohtam az Auditorium Maximumba. Ott kiálltam a pódiumra, felolvastam az évfolyamtársaimnak a 14 [helyesen: 10] pontot, és a felhívást a délutáni szolidaritási felvonulásra. [...] Közben az az érde[ke]s dolog történt, hogy el kellett volna kezdődjön a következő óra: a matematika előadása, amelyet Gallai professzor úr személyesen tartott. Hogy az ajtó mögött mi történt, azt nem tudom, de a mai napig is úgy maradt meg bennem: amikor jóval a becsengetés után befejeztem a mondókámat és leléptem a dobogóról, akkor nyílt az ajtó, jött be a professzor úr, és mintha mi sem történt volna, tartotta meg az előadását.²⁵³ Más úgy emlékszik, a tanárok nemhogy nem gátolták a diákok szervezkedését, hanem a semleges magatartáson túlmenve határozottan kifejezésre juttatták, hogy azonosulnak hallgatóik mozgalmával. „A professzorok nagy része rendkívül elegánsan, sötét ruhában jött be, mint egy operaelőadásra, sötétkék vagy fekete, sötétkék volt akkor a kor divatszíne, vagy fekete ruhában, mint egy ünnepre. Egy-két olyan professzor, aki nagyon sokat tett a mi megformálásunk érdekében, nagy tekintélye is volt, szakmai tekintélye – [...] már említettem Csonka Pált, Rados Jenőt – [...] nagyon őszintén mellénk álltak rögtön. Nagyon örültek szinte, hogy a fiatalság ilyen, az ő nevelésük. Annak ellenére, hogy volt azért egy nagyon balos nevelési vonal, nevelési irányzat, ezekről a gyerekekről lepergett szinte. Ők így látták ezt, és nagyon örültek, velünk voltak végig.” „Olyan oldott, olyan márciusi hangulat volt, ’48. márciusi hangulat, legalábbis ezt éreztem, vagy éreztük sokan, azt hiszem. Nagy nyüzsgés volt, rohangálás a folyosókon. Mindenki

---

²⁵² Szabó Zoltán visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 53.

²⁵³ Pernecky László visszaemlékezése. Uo. 59.

telefonált, mindenki valahová vitt valamilyen papírcsomagot, vitték a pontokat, aki nem volt kiértésítve, most már azzal, hogy majd délután a felvonulásra jöjjenek el.”²⁵⁴ Ez a hangulat még olyan professzorokat is magával ragadott, mint a korábban illegális kommunista Alexits György, aki teljes matematika-előadását a diákok tervezett felvonulásának és a követelések elemzésének szentelte. Egyetértéséről biztosította a hallgatókat, de a tüntetéssel kapcsolatban a jobboldali provokáció veszélyén túl a háttérbe szorult szélsőbal csoportok provokációjának lehetőségére is felhívta a figyelmüket. Kijelentette: szégyelli magát, hogy az elmúlt években sokszor gyáván viselkedett, rosszul értelmezett pártfegyelemből nem mert tiltakozni olyan dolgok ellen, amiket helytelennek gondolt.²⁵⁵

Délelőtt az ÉKME rektora rendkívüli egyetemi tanácsulást hívott össze, mivel a diákokat nem sikerült lebeszélnie az utcára vonulás tervéről.²⁵⁶ A rövid tanácsulás az Oktatásügyi Minisztérium főelőadója, Bruzsa László és az MDP KV tudományos osztályvezetője, Szeberényi István jelenlétében zajlott le. Cholnoky Tibor beszámolt a diákokkal folytatott sikertelen megbeszéléseiről, illetve a BME rektorhelyettesével való egyeztetéséről, ami alapján a két műszaki egyetem vezetése közös felhívást bocsát ki, amelyben amellet, hogy a követeléseik vonatkozásában teljes egyetértéséről biztosítják a hallgatókat, még egyszer megpróbálják rábeszélni őket a tüntetés lemondására, hiszen „a szegedi példa is mutatja, hogy komoly eredményeket lehet elérni minden utcai tüntetés nélkül is”. Ha a hallgatók mégis ragaszkodnak a felvonuláshoz, „a két egyetem tanácsa kéri az ifjúságot, hogy őrizze meg nyugalma, tartózkodjék minden hangos megnyilvánulástól és rendbontástól, a legnagyobb rendben, fegyelmezetten vonuljon fel és koszorúzza meg az emlékművet [a Bem-szobrot]”. A MEFESZ képviselőjében meghívott Beke Tibor, eredeti szándékuk mellett kitarva, ígéretet tett arra, hogy a tüntetés fegyelmezetten fog lezajlani, egyben kérte a tanári karok és az egyetemek dolgozói támogatását és csatlakozását. Az egyetemi tanács a testületi részvételt formálisan nem támogatta, hanem azt az oktatók egyéni döntésére bízta, de a diákok úgy érezték, professzoraik melléjük álltak.²⁵⁷ Az ülés után rögtön megkezdődött a felhívás stencilezése és kiosztása. Az egyetemi tanácsok felhívása mellett

---

²⁵⁴ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 47., 69–70.

²⁵⁵ Alexits György fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/15/1957.

²⁵⁶ A tanácsülés jegyzőkönyve: MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/59.

²⁵⁷ A két egyetem felhívását közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 9. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 90–91. Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 42–46.

hozzálattak egy, az ÉKME MEFESZ-szervezete és a BME Diákbizottsága aláírásával ellátott másik szórólap sokszorosításához is, amely tájékoztatta a hallgatókat a tüntetés útvonaláról és lebonyolításáról. A szervezők néma felvonulást hirdettek, „mert csak egy ilyen demonstráció méltó hozzánk”. Az esetleges rendbontások megelőzésére zárt (egymásba karoló) tízes sorokat kértek, és pontosan megjelölték a tervezett útvonalat (Gellért tér–Gellért rakpart–Döbrentei tér–Döbrentei utca–Lánchíd utca–Fő utca–Jégverem utca–Bem rakpart), a demonstráció forgatókönyvét („a Bem szobor körül az egyetemek ifjúsága felsorakozik, elhelyezik a koszorúkat, majd elénekeljük a Himnuszt”), továbbá a visszautat. („Elvonulás a Bem József utca–Mártírok útja–Széna tér–Lövőház utca–Marcibányi téri vonalon. A Marcibányi téren a Szózat eléneklése után a felvonulás befejeződik.”)²⁵⁸ Ez a menetrend természetesen éles viták során alakult ki. A közös nevező, amelyben minden szervező, majd később a felvonulók – azok is, akik a DISZ-szervezet megszüntetésével vagy a pontokba szedett követelések mindegyikével nem értettek egyet – megegyeztek, a felelősségérzet, a provokációk lehetőségének kizárása volt. „...alapvetően ez egy néma szimpátiatüntetés volt a lengyelekkel, semmi más. Még azon is vita volt, kemény vita, hogy a Himnuszt ott a koszorúzás után elénekeljük-e, még ezen is vita volt, és az, hogy amikor vége van, akkor pedig feloszlunk, és mindenki hazamegy. Nem megyünk tovább, nem engedjük magunkat belekavarni bármibe, mert nyilvánvaló, hogy lesz valahol valami, de mi csak erről tárgyaltunk. Mi csináltunk egy nyilatkozatot [...], amit megtárgyaltunk a rektornál, amit lesokszorosítottak ennyi és ennyi példányban, és ezt osztogatták és lefűzték az egyetemen, nem tudom, hová, hogy ez az álláspontunk, és a későbbi esetleges félremagyarázások miatt szükségesnek látjuk ezt rögzíteni. Éreztük a provokációt a levegőben, ez mind benne volt.”²⁵⁹ Cholnoky rektor, pontosan érzékelve a tüntetés jelentőségét, az egyetemi tanács jegyzőkönyvét azonnal elkészíttette, és a szokásos néhány napos várakozástól eltérve még aznap felterjesztette az Oktatásügyi Minisztérium Műszaki Egyetemi Osztályának. Az egyetem egy későbbi jelentésében arról is beszámolt, hogy a tüntetés biztosítása céljából felvette a kapcsolatot a rendőrséggel, akik tudtak a készülődő felvonulásról, de akkor még nem kaptak utasítást arra, hogy intézkedjenek.²⁶⁰

A MEFESZ megalakításával sorsukat a saját kezükbe vevő diákok igyekeztek minél több támogatót maguk mellé állítani. Miközben sorra érkeztek a követelésekkel és a

²⁵⁸ A szórólapot közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 10. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül.

²⁵⁹ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 46.

²⁶⁰ MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/59. Pócz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 32.

tüntetéssel egyetértő táviratok az egész országból, küldöttségek keresték fel a többi budapesti egyetemet és főiskolát, hogy egyeztessék a felvonulás menetét. Az előző napok gyakorlatát folytatva ugyancsak végigjárták a kerületi gyárakat – így voltak a Lágymányosi Dohánygyárban, az Épületelemgyárban, a Kábel- és Műanyaggyárban, a Kismotor- és Gépgyárban, az Első Magyar Gazdasági Gépgyárban –, sőt, eljutottak a Május 1. és a Vörös Október Ruhagyárakba, a Gheorghiu-Dej Hajógyárba, a Chinoimba, Csepelre, Kőbányára és a kispesti Vörös Csillag Traktorgyárba is, hogy csatlakozásra bírják a munkásfiatalokat.²⁶¹ Egy delegáció a szolidaritási megmozdulásról az érintett lengyel követséget is tájékoztatta.²⁶²

Miután a tüntetésre való tekintettel rektori utasításra mindkét műszaki egyetemen elmaradtak a délutáni órák, a hallgatók a délelőtt kiosztott felhívásnak megfelelően az udvarra vonultak. A diákok annak ellenére, hogy a belügyminiszter nem engedélyezte a felvonulást, nem akartak elállni szándékuktól. Marián István javaslatára Bencze József tanársegéd, a vári diákszálló diákbizottsági titkára vezetésével kilencfős küldöttség indult az MDP központjába, illetve a Belügyminisztériumba azzal az üzenettel, hogy a rokonszenvtüntetést a tiltás ellenére meg fogják tartani.²⁶³ Készült egy újabb sokszorosított röplap is, az ÉKME MEFESZ-szervezetének nevében, a tüntetés betiltása ellen annak alkotmányellenes volta miatt protestálva. Az ÉKME oktatóira és hallgatóira hivatkozó nyilatkozat hűen tükrözi a demonstrálni akarók elszántságát: „Mi békés együttérzésünket kifejező tüntetést szervezünk, szolidaritást vállalva a lengyel néppel. Nem engedjük, hogy tiszta szándékunknak bárki gátat szabjon, és eszméinket vérrel mocskolja be. [...] Szándékunktól el nem állunk, várjuk pártunk, Kormányunk gyors és bölcs döntését, amellyel elejét veszi, hazánk drága földjét

---

²⁶¹ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Vö. ÁBTL 3.1.9. V-150384 (Ellenforradalmi felkelés középületek megtámadására). *Budapest kapujában. A XI. kerület krónikája.* Főszerk. Máté György. Bp., XI. Kerületi Tanács, 1975. 236–237. Ficker Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 37. Jeszenszky Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 21. Jegyzőkönyv Nemcsik Endre kihallgatásáról. Közli: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 35–36.

²⁶² A Budapesten tanuló lengyelek az egyre forróbb hangulatban – értesülve az otthoni eseményekről – maguk is a követséghez fordultak. Edward Niedzielski úgy emlékszik, a diplomaták nem elleneztek, hogy a gyűlésen, illetve a szolidaritási tüntetésen részt vegyenek. Zdzisław Dzitko viszont, aki lengyel létére kivételes módon beléphetett a DISZ-be, és tagja volt a műegyetemi küldöttségnek, arra emlékszik, hogy őt a követségi titkár figyelmeztette: külföldiként nem kellene belekeverednie olyan dolgokba, amelyek Magyarországra tartoznak. Edward Niedzielski-interjú. Készítette Tischler János 1994-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 624. sz. 10. Zdzisław Dzitko-interjú. Készítette Tischler János 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 619. sz. 5–6.

²⁶³ Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. március 12. 3.1.9. V.150006 (Várad Gyula és társai) 334–335. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 11. A visszaemlékezések ellentmondásosak a tekintetben, hogy a Belügyminisztériumba vagy a pártközpontba indult az egyetemisták küldöttsége.

fiataljaink vére öntözze.”²⁶⁴ A tömeg egyre nőtt, a várakozás közben beszédek hangzottak el, ekkor szólalt fel többek között a Petőfi Politikai Katonai Akadémia képviselőjében egy katonatiszt, aki bejelentette a tisztikar csatlakozását. A várbeli kollégistákat Nemes Katalin értesítette telefonon, kérve, hogy a tilalom ellenére vegyenek részt a felvonuláson. Időközben – ugyancsak dacolva a belügyminiszter közleményében foglaltakkal – megérkeztek a többi, a műszaki egyetemistákhoz csatlakozott budai egyetem és főiskola hallgatói is.²⁶⁵

Az utcai demonstráció engedélyezéséről szóló hírt kora délután Fekete Károly és Pöcze Tibor belügyminiszter-helyettesek, valamint Kopácsi Sándor fővárosi rendőrfőkapitány közölték a Műegyetem udvarán gyülekezőkkel. A diákok a feszült hangulatban először nem engedték szóhoz jutni a rendőrtiszteket, de a gyülekezés irányítója, Marián István lecsendesítette őket, kihasználva a belügyminiszter és helyettese vezetéskéneveiből adódó nyelvi lehetőséget: megérti, hogy az egyetemisták Piros lemondását követelik, de ez nem ok arra, hogy ne hallgassák meg Feketét. A belügyminiszter-helyettes bejelentését, amelyben közölte, hogy visszavonták a tüntetés betiltását, és a diákok felvonulását a rendőrség biztosítani fogja, egyben a minisztérium pártbizottságának egyetértéséről biztosította a megújulást követelő egyetemistákat, aztán már, érthető módon, éljenzés követte.²⁶⁶ A megkönnyebbült hallgatók és a hozzájuk csatlakozott egyetemi dolgozók elkezdtek sorokba rendeződni. Az elszántság ellenére „azért mindenki fellélegzett, mert ezután támadástól nem kellett tartanunk” – emlékszik az indulás előtti percekre egy résztvevő.²⁶⁷

A diákok, hogy provokátor semmi esetre se férközessen közéjük, a terveknek megfelelően tízesével egymásba karolva képeztek sorokat, és – a visszaemlékezések eltérőek, hogy pontosan mekkora – egységenként egy-egy összekötőt jelöltek ki, aki szükség esetén értesíthette a felvonulást irányító Marián Istvánt.²⁶⁸ A tüntetés végül két menetszlopban indult el; a pesti oldalon a Petőfi-szobortól, míg a budai oldalon gyülekezési pontként – főként az előző napi gyűlés és az ott elfogadott programpontok híre nyomán – a Műegyetem udvara szolgált. A Testnevelési Főiskola hallgatói, akik a tüntetés betiltás miatt a szervezett

²⁶⁴ A röplapot közli: Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: Egyetemisták és főiskolások követelése 1956 októberében. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 327.

²⁶⁵ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 32–33. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

²⁶⁶ Kopácsi Sándor: *Életfogytáglan*. Bp., Bibliotéka, 1989. 99–100. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 143. sz. 117–118.

²⁶⁷ Kosztolányi Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában.

²⁶⁸ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 11–12. Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 33.

felvonulás helyett kisebb csoportokban érkeztek meg, a tilalom visszavonásáról értesülve visszamentek az intézmény zászlajáért.²⁶⁹ A pesti oldal felvonulói, az ELTE-n aznap délelőtt tartott egyeztetésen képviselt álláspontjuknak megfelelően, eleinte a kiadott jelszavakat skandálták, amelyeket rövidesen felváltottak a tömeg saját, élesebb, így a szovjet csapatok kivonulását követelő rigmusai. A műszaki egyetemisták és a hozzájuk csatlakozottak menete azonban, tartva magát a 23-án délelőtt meghirdetett néma felvonuláshoz, 15 óra körül csendben indult el az előre eltervezett útvonalon a Bem-szobor felé.²⁷⁰ A létszámot a visszaemlékezések 10 ezer fő egyetemistára és 8-10 ezer fő üzemből, más munkahelyekről érkezett dolgozóra teszik; útközben a rokonszenvüket kifejező járókelők közül is sokan csatlakoztak a menethez. (A műegyetemisták azonban zárt tömbjükbe továbbra sem engedtek be senkit, vállalva ezzel nem kevés fővárosi indulatos vádját, hogy megtagadják az egységet a dolgozókkal.) A nemzeti színű zászlókkal és a menet elején a Bem tábornok szobrára szánt hatalmas koszorúval felvonulók üdvözlésére sok épületre szintén kitűzték a piros-fehér-zöld lobogót.²⁷¹

A Bem-szoborig lényegében minden az előre eltervezett forgatókönyv szerint zajlott. Azt, hogy pontosan hol és mikor tűntek fel az első lyukas, azaz a gyűlölt, az egyetemisták pontjaiban is megszüntetésre ítélt Rákosi-féle címertől megfosztott zászlók, nehéz lenne megállapítani. A Bem térre összezsúfolódott tömegben mindenesetre már voltak ilyen lobogók, mutatva a hangulat radikalizálódását. A téren elhangzott felszólalások részeként felolvasták a műegyetemi hallgatók 16 pontját is. Más adatok szerint a műegyetemi követelések itt nem hangzottak el, annál inkább sem, mert az egyetemi menet jószerivel be sem jutott a térre, az annyira megtelt a korábban érkezett tüntetőkkel. Ráadásul a hangosítás sem volt megoldva, így azt, hogy tényleg mi hangzott el, csak kevesen hallhatták.²⁷² Miután lezajlott Bem tábornok szobrának megkoszorúzása – a tömeg miatt több intézmény képviselői oda sem fértek a szoborhoz, így koszorúik kézzel kézre járva jutottak el a talpazathoz –,

²⁶⁹ Feljegyzés az októberi eseményekről a Testnevelési Főiskolán. ÁBTL V-150384 (Ellenforradalmi felkelés középületek megtámadására) 149.

²⁷⁰ Varga László: Egy nap, amely megrengette a világot. 1956. október 23. = Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994. 91., 93–94. Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 60–69.

²⁷¹ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 11–12. Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 47–48. Précsényi Árpád felvételei az 1956. október 23-i tüntetésről. Magyar Nemzeti Múzeum Fényképtár.

²⁷² Az MDP KV számára készült feljegyzés a Bem-szobor előtti tüntetés előkészületeiről és a tüntetés lefolyásáról, 1956. október 23. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 170–173. Az ellentétes véleményeket áttekinti: Bob Dent: *Budapest, 1956. A dráma színterei*. Bp., Európa, 2006. 48–51.

Marián István az összekötők révén igyekezett a műszaki egyetemistákat az előre kihirdetett útvonalon visszairányítani az egyetemhez. Ez azonban csak részben sikerült. A többség a folyamatosan növekvő tömeghez csatlakozva folytatni akarta a felvonulást. Marián az összekötők útján ezután a Parlament érintésével a Petőfi-szobrot jelölte ki új célpontként, és az egyetemisták továbbra is viszonylag zárt rendben a Margit hídon át Pestre, a Kossuth térre vonultak.²⁷³ A felsőoktatási intézmények képviselőiből egy küldöttség is megalakult – tagja volt Széll Sándor, az ÉKME vízépítéstani tanszékének tanársegéde, az építőmérnök hallgatók kollégiumi kari felelőse is –, hogy a pontokba szedett követeléseket átadja Nagy Imrének.²⁷⁴ A Parlament előtt jó néhányan ismét leszakadtak – voltak, akik a tömegben nem is vették észre, hogy társaik továbbvonulnak –, több ezren azonban eljutottak a Petőfi-szoborhoz. Marián, hogy megakadályozza az egyre radikálisabb jelszavak átvételét, az összekötők révén menetdalokat, '48-as nótákat vezényelt a diákoknak. Az este 7 óra körül az egyetemre visszatérteknek – akik között, ahogy egy akkori hallgató emlékszik, jó néhányan lehettek olyanok, akiket a menza vacsoraidőpontja tartott vissza az eseményekben való további részvételtől – az alezredes rögtönzött szónoklatban köszönte meg a fegyelmezett részvételt: „nagy megnyugvás volt számomra, hogy meg tudtuk őrizni a fegyelmünket, soraink zártságát, nem ültünk fel semmiféle provokációnak.” A jelenlévők a *Himnusz* – aznap sokadik – eléneklésével fejezték be a demonstrációt, ezzel is aláhúzva: közösség született.²⁷⁵

A tüntetés után a többség tehát hazatért, ki a szüleihez, szállásadójához, ki a diákszállóba. Ugyanakkor a Bem és a Petőfi téri megemlékezéssel egy időben vagy azt követően zajló eseményekben – a Kossuth téri tüntetésen, a Sztálin-szobor ledöntésében, a rádió épületének ostromában – műegyetemi hallgatók is szép számmal részt vettek. A Bródy Sándor utcai összecsapásban Bartók József II. éves villamosmérnök hallgató halálos sebesülést szenvedett, így ő lett a Műegyetem első hősi halottja.²⁷⁶ Néhányan, fegyverhez jutva, csatlakoztak a főváros közlekedési csomópontjaiban megalakult felkelő egységekhez. Voltak, akik folytatták a követelések kinyomtatását és terjesztését. 23-án éjjel a 16 pontba

²⁷³ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 124–129.

²⁷⁴ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 91–107.

²⁷⁵ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 126–129. Történelmi Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 29. Szász Zoltán szíves közlése. Jegyzőkönyv Vecsernyés Szilveszter, a Központi Diákszálló gondnoka tanúkihallgatásáról, 1957. április 5. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 390–395.

²⁷⁶ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 18–19. Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 664.

foglalt programot tartalmazó röplapból, reagálva a nap történéseire, közte a rádiónál folyó harcokra, készült egy kiegészített és átdolgozott változat. Ennek 17., frissen bekerült pontja elítélte a kommunista rendszer támaszaként a legfőbb ellenségnek tekintett Államvédelmi Hatóság fegyveres beavatkozását. Az előző napi műegyetemi 16 pont mindkét ismert változata a 23-i tüntetési felhívással, a követelések elfogadásának körülményeivel és a pontokról tervezett társadalmi vitával zárult. Az újabb röplapon ezt a részt, reagálva az MDP első titkára aznap esti, a tüntetést elítélő rádióbeszédére – „tiltakozás legyen Gerő Ernő rádióbeszédében használt kijelentése ellen, aki provokátornak nevezte 250 ezer fegyelmezett magyar egyetemi hallgató és munkás tüntetését” –, felváltotta a válaszképpen meghirdetett 24-i általános sztájkfelhívás és a kormány lemondásának követelése. Szintén az ÁVH elleni gyűlöletet jelzi, hogy a harcok során elesettekért az „ÁVH-pribékeket” tették felelőssé, miközben üdvözlik a katonaság átállását a felkelők oldalára. Jelentős változás még a 16 ponthoz képest, hogy ezt a röplapot a műszaki egyetemisták MEFESZ-szervezete helyett az egész „magyar egyetemi ifjúság” írta alá.²⁷⁷ A két műszaki egyetem mint intézmény szerepe a forradalom első napjának eseményeiben azonban a felvonulással véget ért.

A Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság

Az egyetemisták szervezte budapesti tüntetés október 23-ról 24-re virradó éjjel súlyos összecsapásokba torkollott. A fegyverhez jutott felkelők felvették a harcot az Államvédelmi Hatóság karhatalmi egységeivel és a Gerő-féle MDP-vezetés segítségére siető szovjet csapatokkal. A főváros stratégiai pontjain barikádok épültek, létrejöttek a fegyveres forradalmárok legfontosabb bázisai. Reggel a rádión keresztül a kormány gyülekezési és felvonulási tilalmat, majd kora délelőtt statáriumot hirdetett ki; a fegyverletétel időpontjaként előbb a 14, majd a 18 órai határidőt szabták meg, de a fegyveres csoportok folytatták a küzdelmet. A statárium után nem sokkal bevezették a kijárási tilalmat is. A termelés a közszolgáltatások kivételével gyakorlatilag leállt.

---

²⁷⁷ *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. VI. kötet. 1379–1381. Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956.* Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 60. A röplap variánsát közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 173–175.

A Műegyetem épülete, dacára annak, hogy reggel még – az éjszakai harcok ellenére – elméletileg szabadon lehetett közlekedni a városban, kongott az ürességtől. A tanítás, ahogy mindenütt az általános és a középiskolákban, valamint a többi felsőoktatási intézményben, a BME-n és az ÉKME-n is félbeszakadt. A vidéki hallgatók egy része, kihasználva a még működő vasúti közlekedést, hazatért otthonába.²⁷⁸

Az erre az időszakra vonatkozó visszaemlékezések szerint az egyetemen tartózkodó hallgatók nemigen tudták, mitévők legyenek. „...ha lett volna valami szervezett forgatókönyves dolog, akkor nem rohangálunk, mint pók a falon” – idézi fel a vizsgálati fogságban tett, az ellenforradalmi összeesküvés hivatalos koncepcióját megcáfoló vallomását egy diák.²⁷⁹ Cselekedeteiket – tájékozódás, információszerzés, kapcsolattartás a kollégiumokban lévő társaikkal, az egyetem bejáratainak őrizete – az épület sértetlen állapotban való megőrzésének, az értékek óvásának szándéka vezette. Többségükben kerültek az erőszakot és a konfliktusokat, példa erre, hogy amikor 25-én reggel bejött az egyetemre Orbán Lászlóné ÉKME agit.-prop. titkár, azon túl, hogy távozásra szólították fel, nem érte különösebb atrocitás, sőt, az egyetem egyik autóján hazakísérték. A BME-ről a 25-én délelőtt megjelent Tóth János pártbizottsági titkárt, akit „állítólag fegyveresek kerestek”, a diákok bizalmát élvező Nemes Katalin tanársegéd – aki szintén tagja volt az MDP-bizottságnak – ugyancsak védőkísérettel küldte haza. Arra is van adat, hogy még ugyanazon a napon Széll Sándor és Baranyi Pál tanársegédek a Bartók Béla úti diákotthonban szintén összekülönböztek Orbánnal, és onnan is kiutasították a pártfunkcionáriust.²⁸⁰ A reggeli epizóddal kapcsolatban több visszaemlékező, Erdélyi Tibor, Szabó Iván és Pajor-Gyulai Károly is megemlíti, hogy Orbánné óvta az egyetemistákat attól, hogy részt vegyenek a Kossuth téri tüntetésen, mondván, ott provokáció lesz. Erdélyi elmondása szerint a funkcionáriusnő telefonon hívta az egyetemet, mivel a pártközpontban tartózkodó férjétől arról értesült, hogy megszakadt a kapcsolat az MDP Akadémia utcai központja megerősített védelmére kirendelt, a Kossuth téren, a Földművelésügyi Minisztérium tetején helyet foglaló államvédelmi egységgel, ezért azok, ha tömeg érkezik a térre, tüzelni fognak. A hírről építész mesteriskolás

---

²⁷⁸ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 36.

²⁷⁹ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mecs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 75.

²⁸⁰ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. Orbán Lászlóné feljegyzése, dátum nélkül. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 303–304. Ezek a feszültség levezetését szolgáló cselekedetek később mind vádpontjai lettek a felelősségre vonásnak; az ellenforradalmi összeesküvést bizonygató hivatalos koncepció szerint azt a célt szolgálták, hogy az ellenforradalmárok „megsemmisítsék a pártot”.

munkahelyén, a Középület-tervező Vállalat irodájában értesült Hofer Miklós tanársegéd is. Az irodából ő is az Astoriához sietett, ahol Erdélyivel együtt, egy harckocsira felkapaszkodva igyekezett feltartóztatni a kijárási tilalom feloldása után utcára vonult tömeget. Nem jártak eredménnyel, a tüntetők a Parlament elé vonultak, ahol, tudjuk, bekövetkezett a vérengzés.²⁸¹ (A Kossuth téri sortűznek műegyetemista áldozata is volt, Rössler János IV. éves villamosmérnök hallgató vesztette életét a lövöldözésben.)²⁸²

A fegyveres harc és a sztrájk kezdete után a felsőoktatási intézményekben éppen csak megalakult MEFESZ-szervezetek legaktívabb tagjai igyekeztek bekapcsolódni az események menetébe. A legtöbb helyen spontán módon megszerveződött forradalmi diákbizottságok így tulajdonképpen az október 23-a után szervezetként háttérbe szorult MEFESZ folytatásaként jöttek létre, és éppen a MEFESZ megalakításának köszönhetően lettek országszerte a legelső önszerveződő forradalmi önkormányzati képződmények. 24-től a két műszaki egyetem diákjai immár végképp intézményi különbség nélkül, együtt vettek részt a munkában – már aki a veszéllyel dacolva egyáltalán bemerészkedett az egyetemre. A műegyetemi, természetes módon kialakuló forradalmi központ mellett az egyik legjelentősebb felsőoktatási szervezet az ELTE bölcsészkarán (szervezetileg hivatalosan kettő, nyelv- és irodalomtudományi, illetve történettudományi kar) működő Egyetemi Forradalmi Diákbizottság volt, amelynek létrehozásában – és ehhez kapcsolódva saját forradalmi alakulatuk megszervezésében – a műszaki egyetemisták szintén fontos szerepet játszottak.

Szell Sándor, aki már október 22-én több egyetemi gyűlésen jelen volt, 24-én este azzal a javaslattal hívta fel Pozsár Istvánt, az ELTE politikai gazdaságtan tanszékének tanársegédjét, a bölcsészkar DISZ-titkárát, hogy létesítsenek egyetemek közötti együttműködést. Ő maga mint a diákszálló kari felelőse, későbbi vallomása szerint 25-én a hallgatók hívására, a diákok visszatartásának szándékával érkezett az ÉKME Bartók Béla úti diákotthonába. „Az utcákról, valamint a Parlament előtti események színteréről visszatérők

²⁸¹ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 152. sz. 78–79. Szabó Iván visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 68–69. Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 30–31. Hofer Miklós visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 4. Horváth Miklós hadtörténész, áttekintve az egymásnak ellenmondó forrásokat és szakirodalmat, az előre eltervezett provokáció tényét nem erősíti meg. Úgy foglal állást a kérdésben, hogy az első lövéseket a téren feltehetően tényleg az ott tartózkodó „zöld” ávosok adták le a fegyvertelen tömegre, míg az áldozatok többsége a lövöldözésbe bekapcsolódó szovjet katonák fegyverhasználatát következtében vesztette életét. *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 74–80.

²⁸² Vörös András visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 97–98. Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 664–666.

beszámolóit igen feszültté tették a hangulatot. Ilyen körülmények között szükségesnek tartottuk a hallgatók között tartózkodást. Kívánatosnak tartottuk, hogy a fiúk a szállón belül maradjanak, hogy közösen alakítsák ki meggondolt álláspontjukat. A rendtartás érdekében létrehozott ideiglenes bizottság tagjai közé engem is beválasztottak.”²⁸³ 25-én este a diákszálló forradalmi testülete részvételével a Bartók Béla úton hozták létre az egyetemi forradalmi bizottságok tevékenységének egyeztetésére az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságot, egyben megalakították ennek két – budai és pesti – albizottságát. A diákbizottság vezetőjévé az egykori legendás Nékosz-főtitkárt, Kardos Lászlót választották meg, a pesti albizottság élére Pozsár István, a budai élére Széll Sándor került, az összekötői feladatokkal Molnár Editet, az ELTE újságíró szakos hallgatóját, illetve Pap Gábort, a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskola diákját bízták meg. (Pap november 1-jén tisztázatlan körülmények között öngyilkos lett.) Úgy döntöttek, hogy az országos forradalmi diákbizottság megalakítása érdekében mielőbb diákszékhelyet tartanak, és annak összehívásáig a konszolidáció érdekében cselekszenek.²⁸⁴

A pesti albizottság másnap a bölcsészkaron Egyetemi Forradalmi Diákbizottság néven újra megalakult. Pozsáron és Molnár Editen kívül Mérei Ferenc és Varga János oktatók, illetve Vincze György, Grúber László, Molnár József és Pergel Ferenc hallgatók kerültek a bizottságba. A katonai ügyek intézésében később közreműködött Schlanger András műszaki egyetemista, és 26-i megbízása után a Műegyetem forradalmi diákbizottsága képviselőjeként – amely, mint a budai oldal központja, a 28-i másodszeri, formális megalakulásig is lényegében egyet jelentett a budai albizottsággal – Frenzl Ervin vett részt a munkában. (Ő lesz majd 28-tól az albizottság diáktitkára.)²⁸⁵ Ugyanakkor ezeket a testületeket nem lehet a konszolidált viszonyok mércéjével mérni. Ankerl Géza és Huszár László frissen végzett mérnökök például azért jelentkeztek az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságnál, „mivel nincs ott senki a Műegyetemről”. A budai oldal esetében Frenzl Ervin maga állapította meg, hogy „a nagy

---

²⁸³ Széll Sándor vizsgálat során tett nyilatkozata, 1957. május 8. Közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 81. Vö. „Nádor” fedőnevű ügynök jelentése, 1957. május 6. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 56–57. Jegyzőkönyv Széll Sándor kihallgatásáról, 1957. május 14. Uo. 108–111.

²⁸⁴ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 75–76. Pap Gábor tetteinek feltételezhető oka, hogy 1956. november 1-jén az ELTE-n egy vélhetően börtönből szabadult azonosítatlan személy azzal vádolta meg, hogy 1948–1949 tájékán ő buktatta le „reakciós” diák-összeesküvésüket. Papot a diákbizottság tagjai megkérték, hogy az ügy tisztázásáig távozzon az egyetemről, aki ezután albérlési szobájában végzett magával. Hegedűs B. András bevezető tanulmánya A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján sorozat V., *Gazdasági vezetés; Műszaki fejlesztés; Kertmagyarország?* című kötetéhez. Bp., 1956-os Intézet, 1994. 14.

²⁸⁵ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 75–76. Frenzl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 78–79.

többség a maga jószántából jelen lévő, tenni vágyó diákokból került ki, ez volt a legitimitás alapja”.²⁸⁶

Bár a pesti és a budai oldal között a szervezett együttműködés – jórészt a körülmények miatt – nem valósult meg, néhány közös akcióról tudunk. Ezek közül a legjelentősebb az október 26-án a Szakszervezetek Országos Tanácsa vezetőinek kezdeményezésére megkezdett tárgyalás, amelyen többek között Koczkás Sándor, az ELTE Nyelv- és Irodalomtudományi Kara adjunktusa, Varga János, a történettudományi kar dékánhelyettese és Szabó Iván ÉKME-hallgató képviselte az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságot. A szakszervezeti politikusokkal – mások mellett Gáspár Sándorral, Somogyi Miklóssal, Fock Jenővel – sikerült abban megállapodni, hogy a szakszervezeti központba érkező munkásküldöttségek tájékoztatása céljából a diákbizottság és a SZOT képviselői vegyesbizottságot alakítanak. Szabó Iván tagja lett a bizottságnak, amely november 3-ig folyamatosan ellátta feladatát. Az ekkor rendelkezésükre bocsátott irodahelyiség révén működhetett a második szovjet intervenció után az önmagát ismét megszervező MEFESZ a szervezet végleges felszámolásáig a SZOT székházában.²⁸⁷ A szakszervezeti vezetők ezekben a napokban, értékelve a munkásság álláspontjáról hozzájuk eljutó információkat, igyekeztek a szovjet mintára átalakított érdek-képviselési munkát visszaállítani a hagyományos jogaiba. A kommunista párttól és annak politikájától való leválás szándékát jelzi a diákbizottsággal, valamint az írószövetséggel folytatott megbeszélések eredményeként október 27-én megkötött megállapodás, amely a forradalom kitörésekor megfogalmazott politikai követelések alapján sürgette a kibontakozást, a történeteket nemzeti demokratikus felkelésként értelmezve.²⁸⁸

A visszaemlékezések – részben egymásnak ellentmondva – a pesti és a budai oldal további együttes tárgyalásairól is tudnak: az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság küldöttségét a pártközpontban fogadta Nagy Imre miniszterelnök is, emellett Szabó Iván és Frenzl Ervin egyaránt beszámol a diákbizottság megbízásából folytatott tárgyalásáról a pártközpontban – Nagy Imre helyett mindkettőjük küldöttségének Szántó Zoltánnal sikerült beszélnie, aki

---

²⁸⁶ Huszár László-interjú. Készítette Nóvé Béla 2001-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 748. sz. 31–32. Frenzl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 78–79.

²⁸⁷ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 83–84. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. Szabó Iván visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 69–73.

²⁸⁸ Ripp Zoltán: A pártvezetés végnapjai. 1956. október 23–31. = *Ötvenhat októbere és a hatalom*. Szerk. Horváth Julianna, Ripp Zoltán. Bp., Napvilág, 1997. 281–283.

egyetértett a diákok politikai követeléseivel, és személyes támogatásáról biztosította az egyetemi reformot.²⁸⁹

Az egyetemistáknak a 23-i tüntetés előkészítése során kivívt társadalmi megbecsülését mutatja, hogy – szintén a konszolidáció érdekében – eredményesen kapcsolódtak be a közellátás és a lakossági szolgáltatások biztosításába. A forradalmi bizottsággá átalakult diákbizottságaik révén, oktatóik segítségével igyekeztek segíteni a diákszállók és a menzák működését, a harcok miatt elmaradt ösztöndíj kifizetése céljából pénzt vettek fel az Oktatásügyi Minisztériumban. (A műegyetemi ellenforradalmi eseményeket taglaló előadás-sorozat azzal is megvádolta a diákokat, hogy Közért-fiókókból vittek el pénzt ösztöndíjfizetésre.)²⁹⁰ Már október 26-án kapcsolatba léptek a XI. kerületi tanáccsal, felajánlva a diákok segítségét az élelmiszer-ellátás biztosításában, majd később a vidéki segélyek – a „krumplis, libás teherautók” szállítmányai – és a vöröskeresztes küldemények szétesztésében. „Ott voltak az utcáról besétáló emberek, hogy »jaj, mit segíthetünk?« [...] Nahát, én megfogtam kettőt, hogy telefonügyeletesek lesztek, és amikor jön egy teherautó, végigtelefonáljátok az iskolákat, szállodákat, kórházakat, ez, az, amaz, és ha valahol azt mondják, hogy kérünk, akkor valaki felül a teherautóra, kikíséri, leadja egy kis cédulával, amin az van, hogy mit tudom én, 8 mázsa krumplit ebből a faluból átvettünk.” A Hazafias Népfrent kerületi bizottsága szintén meghívta üléseire a diákság képviselőit. Kapcsolatot tartottak a XI. kerületi üzemekben megalakult munkástanácsokkal is.²⁹¹ A Bartók Béla úti ÉKME-diákszálló az öngondoskodásra képtelen idősök számára étkezést biztosított a menzán, de volt gondjuk a környéken lakó tanáraikra is: nekik a diákothton készleteiből vittek élelmiszert, és persze beszámoltak tapasztalataikról.²⁹² Csonka Pál, akinek lakására szintén vittek kenyeret, később így emlékezett: „...ennek az időszaknak egyik legszebb emléke volt számomra, hogy az ifjúság képviselői felkerestek, és tájékoztattak a városban történt

---

²⁸⁹ Szabó Iván visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 69. Frenzl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 78. Vö. Jegyzőkönyv Széll Sándor kihallgatásáról, 1957. május 14. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 108–111.

²⁹⁰ Récezi Róbert visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 30–31. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

²⁹¹ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 390. sz. 72. Karner István visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 65. Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 31–34.

²⁹² Zámori Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 44.

eseményekről.” Elmentek rektoraikhoz is, részben azért, mert az a hír járta, hogy Gillemot Lászlót megölték (valójában külföldre utazott), Cholnoky Tibort pedig letartóztatták (ez az információ is rémhírnek bizonyult).²⁹³ Beke Tibor így emlékszik egy ilyen látogatásra: „Igen nagy örömmel, közvetlenül és barátsággal fogadott a rektor, és közös töprengésünk volt aznap délelőtt, hogy most országosan benne vagyunk a slamasztikában, de ebből valami kivezető út, valamilyen mindenképpen lesz, a legjobb is, meg legrosszabb is lehet, de hát valószínű a kettő között lesz a megoldás. Az, hogy a legrosszabbnál is rosszabb lett, azt nem nagyon gondoltuk akkor. [...] Cholnoky egy rendkívül művelt, széles látókörű ember volt, óriási ismeretsséggel és ismertséggel. Mindenképpen úgy éreztük, hogy jó, ha tudjuk, hogy mi az ő véleménye minderről.”²⁹⁴ Tudunk műegyetemistáról, aki a forradalom napjaiban Bécsben járt az Osztrák Vöröskereszt vérküldeményéért, míg volt, aki a Mahart két vízibuszával Győrből szállított segélyszállítmányt Budapestre.²⁹⁵

Ugyancsak az élet normalizálását igyekezett segíteni a diákbizottság a kerületi tanáccsal való együttműködésén túl a munkástanácsokkal való kapcsolatfelvétellel. A műegyetemisták küldöttségei – hasonlóan a pesti oldal egyetemistáihoz – más kerületekbe és vidéki gyárakba is eljutottak. A november eleji találkozókon a politikai változásokkal érvelve igyekeztek a munkásokat rábírní a sztrájk felfüggesztésére.²⁹⁶ Ugyanakkor a Műegyetemen, amely az október 22–23-án betöltött szerepe miatt országos ismertségre és tekintélyre tett szert, október végén már külön elosztó asztalt kellett felállítani a bejárat mellett, hogy minden, a tájékozódás és az együttműködés szándékával ide érkezett küldöttséget tudjon valaki fogadni a forradalmi albizottság tagjai közül.²⁹⁷ Október végén, széntartalékaik fogytán a fővárosi hő- és villanyáram-szolgáltatásban meghatározó szerepű Kelenföldi Erőmű vezetése szintén a Műegyetemhez fordult segítségért. A diákbizottság képviselői november 1-jén az egyetem teherautójával el is utaztak Petőfi-bányára, és részt vettek az előző napi rádióadás segítségével összehívott bányásznapgyűlésen. Megállapodtak, hogy magukkal

²⁹³ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

²⁹⁴ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 75–76.

²⁹⁵ Karner István visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 65–66. Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 137–148. Jegyzőkönyv Beke Tibor kihallgatásáról, 1957. február 19. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 58–61. Jegyzőkönyv Göde Gyula egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. július 5. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 312–313.

²⁹⁶ Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 31–32. Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 80. Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 115–117.

²⁹⁷ Frendl Ervin visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 79.

viszik és beolvastatják a rádióban az elfogadott követeléseket, aminek megtörténtét a bányászok a munka felvételének feltételül szabták. A küldöttség egyik tagja úgy emlékszik, hallotta, hogy a követelések elhangzottak a rádióban. Az 1-jei adás dokumentációjának tanúbizonysága szerint ez nem történt meg, az egyetemisták közleményeként beolvasott felhívás csak a pontoknak a kormányhoz történt eljuttatásáról számolt be, és erre hivatkozva kérte a bányászokat a munka folytatására. A szénkitermelés mindenesetre elindult.²⁹⁸

A forradalom alatt az egyetemen tevékenykedő társaikhoz hasonló módon viselkedtek az egyetemtől távolabbi, Hess András téri diákszálló lakói is. A harcok kitörése után az információcsere biztosítására rádiókapcsolatot létesítettek az egyetemmel, és az I. kerületi rendőrség felkérésére a rend fenntartása céljából részt vettek a járőrözésben és a közintézmények őrzésében. (Később szervezetileg ők is a műegyetemi nemzetőrséghez tartoztak.) Az I. kerületi ideiglenes forradalmi nemzeti bizottság megalakulása után a bizottság felkérésére Buzgó József adjunktus, valamint Bársony András és Voltig Béla hallgatók vállaltak tagságot az új szervezetben. Voltig emlékei szerint elsősorban a vidékről történő élelmiszer-beszerezés és a benzinellátás megszervezésében vett részt.²⁹⁹ A vidéki, diákszállóban lakó diákok mellett a budapesti egyetemisták közül is többen bekapcsolódtak lakóhelyük forradalmi testületeinek munkájába. Újpesten ketten, Péterfi Miklós és Arató László vettek részt a nemzeti bizottság tevékenységében.³⁰⁰ A XX. kerületi forradalmi

---

²⁹⁸ Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 33–34. Pócz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 47–48. Varga László: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9.* Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 3.) 301., 366. A Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság 1956. október 31-i jegyzőkönyve. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Várad Gyula és társai) 44.

²⁹⁹ Ficker Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 37. Voltig Béla visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 8–10. Gerely Péter visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 26–27. Eörsi László véleménye szerint (A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. /Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V./ 252.) a diákok csak október 28-a után kapcsolódtak be a közrend fenntartásába; az általunk hivatkozott adatok szerint erre korábban, a nemzetőrség szervezése előtt is volt példa. L. jegyzőkönyv Völgyi Lajos rendőr százados tanúkihallgatásáról, 1957. június 11. 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 213–215. Füredi Oszkár egyetemi hallgató kézírásos vallomása, 1957. június 20. 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 266–270.

³⁰⁰ Arató László: *Ahogy egy diák látta.* = *Új Látóhatár* 9 (17) (1966) 5. 452–463. Péterfi Miklós visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 26–36.

nemzeti bizottság végrehajtó bizottságának Kerekes Gyula személyében szintén volt műegyetemista tagja.³⁰¹

A budai felsőoktatási intézmények képviselőiből végül formálisan október 28-án, a politikai fordulat napján alakult meg a közös forradalmi szervezet, amely Budai Egyetemi Forradalmi Bizottság, illetve Albizottság néven is ismert. E szervezet tagjairól nem rendelkezünk pontos névsorral, visszaemlékezések és dokumentumok szerint részt vett a testület munkájában Beke Tibor, Burger György, Csáthy Tamás, Frenzl Ervin mint diáktitkár, Nemes József, Némethi Ede, Szabó Iván, Széll Sándor, Szerdahelyi Dénes, Takács Sándor. (Széll 29-től – valószínűleg a nézetkülönbségek miatt – átment a pesti központba.)³⁰² Ekkor az ellátási kérdéseken túl a konszolidáció érdekében már az új karhatalom, a nemzetőrség felállítása volt napirenden. Az egyetemisták a harcok kitörésétől kezdve részt vettek a közrend – egy idő után fegyveres – biztosításában, e tevékenység nem különült el a kibontakozásért végzett politikai cselekedeteiktől. A forradalom érdekében végzett munkájuk egyenesen vezetett a Petőfi Sándor Első Egyetemi Nemzetőr Ezred, illetve Hadosztály megszervezéséhez.

Az oktatók Ideiglenes Forradalmi Bizottsága

A diákok önszerveződő tevékenysége mellett október végén a műszaki egyetemek oktatói is bekapcsolódtak a saját intézményeit megteremtő forradalmi mozgalomba. Az egyik első dokumentált megmozdulás az értelmiségi szervezetek és fővárosi egyetemek képviselőivel együtt az ÉKME tanárának, Major Máténak a részvétele a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága megalakításában, ugyanazon a napon, október 28-án, amikor a Műegyetemen budai központként létrejött a Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság. Ez a Nagy Imre politikája mellett röplapokkal és felhívásokkal állást foglaló szervezet a forradalom további napjaiban nem gyakorolt meghatározó befolyást az események menetére – célkitűzésén, az összes értelmiségi szervezet integrálásán a történések gyorsan túlhaladtak –, tagjainak szerepe majd a forradalom leverését követő utóvédharcokban lesz jelentős.³⁰³

---

³⁰¹ *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 137.

³⁰² Jegyzőkönyv Széll Sándor kihallgatásáról, 1957. május 14. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 108–111. Szalai Kálmán feljegyzése, dátum nélkül. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 310–312. Beke Tibor feljegyzése a vizsgálati fogságban, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 195–209.

³⁰³ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron.* Bp., 1956-os Intézet, 1997. 107–110.

Október utolsó napjaiban, a harcok csillapodtával az egyetemre is egyre több tanár merészkedett be. Az oktatók forradalmi szervezete létrehozásának első állomásaként a BME-n már október 27-én, illetve 29-én rektori tanácsulást tartottak. Ezeken készült dokumentum nem áll rendelkezésünkre, de ezek hiányában is megállapítható, hogy a megbeszélések nem nevezhetők szabályos testületi üléseknek, már csak összetételüknél fogva sem. Gillemot László rektor az 1956/57-es tanévről szóló jelentésében számolt be arról, hogy néhány napos külföldi útjáról 27-én érkezett vissza Magyarországra, és ezután rögtön összehívta a rektori tanácsot. Az már Csonka Pál 1957. évi fegyelmi vizsgálatának jegyzőkönyvéből derül ki, hogy 27-én a BME rektoránál azok gyűltek össze, mindkét intézményből, akik éppen jelen voltak az egyetemen. Csonka szerint a megbeszélésen főleg az egyetemek egyesítésének lehetőségéről tárgyaltak. A BME beszámolója arról tudósít, hogy a tanács megjelent tagjai, igyekezvén úrrá lenni az eseményeken, elrendelték, hogy az egyetemre a diákok nem jöhetnek be. Ugyanakkor, érzékelve a korábbi politikai vezetés kinevezettjei iránti általános bizalmatlanságot, elhatározták, hogy kollektíven visszaadják megbízásukat. Erről a szándékukról a rektor telefonon tájékoztatta Kónya Albert minisztert, és a tárgyalás eredményeként a testület ügyvivőként elvállalta az egyetem további irányítását addig, amíg a helyzet rendeződésével a kormány érdemben foglalkozni tud a lemondásukkal és az új vezetés kinevezésével.³⁰⁴

A 29-i megbeszélésen elhangzottakról Bardon Alfrédnak, az építészmérnöki kar dékánhelyettesének a távollévő Cholnoky rektort tájékoztató rövid feljegyzéséből tudunk. Eszerint az ÉKME részéről Gyulay Zoltán, Kézdy Árpád, Pogány Frigyes és ő vett részt a tanácskozáson, amelyen meghallgatták Marián István beszámolóját a Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság létrehozásáról. Az alezredes bejelentette, hogy a hallgatók fegyveres őrszolgálatukkal biztosítják a Műegyetem őrzését. (Ehhez a következő napokban egyetemi dolgozók és oktatók is csatlakoztak.) A BME vezetői a szakértői munkák bevételeiből képzett alapból megszavaztak százezer forintot az áldozatok segélyezésére. Bardon arról is tájékoztatta felettesét, hogy mivel Gillemot rektor a társegyetem tanárait szintén felkérte a másnapra tervezett közös egyetemi tanácsülésen való részvételre, a dékánok távollétében Kézdy Árpáddal együtt összehívták a kari tanácsokat.³⁰⁵

Október 30-án sor is került az újabb tanácskozásra, a két intézmény közös egyetemi tanácsülésére. (A megbeszélések közeli termekben, külön-külön kezdődtek, majd hamarosan

---

³⁰⁴ A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

³⁰⁵ Bardon Alfréd fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-1, 5-2/1957.

együttes tanácsulássá alakultak.) Erről az eseményről a későbbi fegyelmi eljárások tanúsága szerint készült jegyzőkönyv – a fegyelmi biztosok idéznek belőle –, de ennek teljes tartalmát nem ismerjük. A visszaemlékezések és a vizsgálatok során tett tanúvallomások, illetve egyéb dokumentumok alapján azonban megállapítható, hogy a megbeszélés két fő téma, az egyetemek egyesítése és az oktatók politikai nyilatkozata körül forgott. A résztvevők többsége egyetértett Gillemot rektor egyesítést és egyetemi autonómiát szorgalmazó álláspontjával, de az építőipari egyetem rektora saját professzorai, Csonka Pál és Mosonyi Emil véleményével szemben is ragaszkodott intézménye önállóságához.³⁰⁶ Ebben a kérdésben nem született döntés, abban azonban megállapodtak, hogy a két egyetem vezető testülete közös, a kormányhoz címzett nyilatkozatban foglal állást a forradalom – „a független, demokratikus és szocialista Magyarország felépítése” – mellett, továbbá támogatásáról biztosítja a hallgatók követeléseit és cselekedeteit. A szöveg elkészítésével mindkét egyetemről három-három oktatót, az ÉKME-ről Csonka Pál, Mosonyi Emil, Németh Endre, a BME-ről Reuss Endre, Macskássy Árpád, Eisler János professzorokat bízta meg.³⁰⁷ A nyilatkozat a helyzet rendezésének, a Nagy Imre vezette kormánnyal szembeni bizalom megszilárdításának feltételeként első helyen a szovjet csapatok távozását (azonnali visszavonulás a fővárosból a laktanyáikba, majd „záros határidőn belül” az ország teljes elhagyása), és a fegyveres beavatkozás miatt a Varsói Szerződés egyoldalú felmondását nevezte meg. A tanácsülés résztvevői a forradalom programja teljesülésének feltételeként szükségesnek látták, hogy a kormány helyezze magát a „budapesti és vidéki ifjúság, munkásság, bányászság és honvédség együttes fegyveres alakulatainak védelme alá”, hogy „programját külső és visszahúzó belső befolyástól mentesen a nép érdekeinek megfelelően tudja végrehajtani”. Ez a követelés közvetve a felkelő csoportok ekkor már napirenden lévő elismerését is tartalmazta. A kabinet legsürgősebb politikai teendői között a kibontakozás érdekében végzett határozott fellépést, a kormányhoz hű diplomáciai képviselőt biztosítását (külön is megemlítve az ENSZ-képviselőt, amit Kós Péter diplomata október 28-i fellépése magyarázott, aki tiltakozott az ellen, hogy a Biztonsági Tanács a magyarországi helyzetet

---

³⁰⁶ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957. Mosonyi Emil fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-3/1957.

³⁰⁷ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Összefoglaló Széll Sándor tanársegéd és társai ügyéről, 1957. március 22. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 30–33. Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. Mosonyi Emil fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-3/1957. *A Műegyetem története 1782–1967.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. VI. kötet. 1382–1387.

napirendjére tűzze), többpárti választások előkészítését, valamint a felfegyverzett munkásalakulatokra, és az ugyancsak felfegyverezni kívánt diákságra támaszkodó új, cselekvőképes karhatalom felállítását sorolták fel. „...kérjük a kormányt, hogy bátor kezdeményezéssel álljon az események élére, és ne kövesse azt a halogató, a követeléseket utólag teljesítő politikát, amely hazánkat ebbe a szörnyű állapotba hozta. Ne az események áradata sodorja a kormányt, hanem a kormány vezesse a magyar életet a kibontakozás felé.” A felsőoktatás tekintetében mint alapkérdés a teljes egyetemi autonómia visszaállítása szerepelt a nyilatkozat pontjai között. Ugyanakkor az oktatók közössége a szovjet csapatok kivonása után „minden szellemi, fizikai és anyagi erejét” felajánlotta az újjáépítés érdekében. A nyilatkozatban a diákokat többször is teljes egyetértésükről és – esetleges felelősségre vonás esetén – szolidaritásukról biztosították. Szintén a forradalmárokkal való azonosulást jelzi, hogy az ÉKME csatlakozásával a harcok áldozatainak megsegítésére a BME által egy nappal korábban felajánlott összeget megduplázták.³⁰⁸

---

³⁰⁸ ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Váradi Gyula és társai) 30–31. Az 1956. október 30-i deklaráció teljes szövege:
KORMÁNYHOZ INTÉZETT DEKLARÁCIÓ
Nyilatkozat

A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem együttes tanácsülésének tagjai az ifjúság oldalán hitet tesznek a független, demokratikus és szocialista Magyarország felépítése mellett.

A tanácsülés tagjai ünnepélyesen kijelentik, hogy a magyar nép szabadságharcával, annak megindulásától teljesen egyetértenek és ezért a felelősséget az egyetemi ifjúsággal együtt ország-világ előtt vállalják.

Ebből az ünnepélyes deklarációból kiindulva az egyetemi tanácsülés Nagy Imre miniszterelnökhöz a következő egyetértésben és közösen hozott határozatait és javaslatait terjeszti elő. Kívánságai felsorolása előtt nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ennek a nyilatkozatnak a pontjai a magyar nép döntő és legsürgősebben megoldandó problémáit tartalmazzák:

1. Követeljük a szovjet csapatoknak Budapest területéről támaszpontjaikra való azonnali és teljes visszavonását.

2. Követeljük, hogy a szovjet csapatok Magyarország területét záros határidőn belül hagyják el. Minthogy a varsói szerződés szerint itt tartózkodó szovjet csapatokat a magyar nép ellen használták fel, felkérjük a kormányt a varsói szerződés egyoldalú felmondására, mely egyedül biztosítja a szovjet és a magyar nép további barátságát.

3. A két Egyetem Tanácsa, számítva az egyetemi ifjúság teljes támogatására, a szovjet csapatok Budapestről történő teljes kivonása után minden szellemi, fizikai és anyagi erejét felajánlja az újjáépítésre, és felhívja az ifjúságot, hogy erre készüljön fel.

4. A szabadságért hősi halált halt ifjúság, munkásság és honvédség hozzátartozóinak, továbbá a szabadságharcért súlyos sebeket szenvedett ifjúság, munkásság és honvédség hozzátartozóinak gyors megsegítésére a két Egyetem Tanácsa 200.000.- forintot ajánlott fel. A tanácsülés a további megsegítés kérdésében a már megindult országos mozgalomhoz való csatlakozást javasolja.

5. A kormány helyezze a székhelyét a parlamentbe és helyezze magát a budapesti és vidéki ifjúság, munkásság, bányász és honvédség együttes fegyveres alakulatainak védelme alá. Csak ilyen módon látjuk biztosítva azt, hogy programját külső és visszahúzó belső erők befolyásától mentesen a nép érdekeinek megfelelően tudja végrehajtani.

6. A kormány sürgősen gondoskodjék arról, hogy az összes külképviseleteink – beleértve az ENSZ képviselőket is – mindenütt a világon a most vérell kiharcolt eredményeket és kitűzött nemzeti célokat képviseljék.

Ezek mellett a nagy horderejű kérdések mellett kisebb jelentőségű ügyek is szóba kerültek, mint például az egyetem kertjében található szovjet emlékmű sorsa. Csonka Pál szerint az ülésen Simon János, az ÉKME párttitkára javasolta, hogy állítsanak Szabadság-émlékművet, mire ő az ifjúság megnyugtatója céljából (és egyúttal a részben saját, „kegyeletes társadalmi munkában” készített tervei alapján megépített emlékmű védelmére) azzal állt elő, hogy inkább a meglévő szovjet hősi emlékművet alakítsák át, eltávolítva róla az eredeti feliratot. Azért is tartott az emlékmű megrongálásától – ami be is következett –, mert miközben 1945 után felépítették, a szintén az egyetem kertjében álló első világháborús emlékművet lebontották.³⁰⁹

A közös tanácsülés után a professzorok elmentek a diákotthonokba, hogy legalább hallgatóik egy részével ismertessék a deklarációt. Egyúttal ezt az alkalmat is felhasználták arra, hogy a diákokat óvják a fegyveres harcokban való részvételtől.³¹⁰ A nyilatkozatot a

---

7. Kérjük a kormányt, hogy bátor kezdeményezéssel álljon az események élére, és ne kövesse azt a halogató, a követeléseket utólag teljesítő politikát, amely hazánkat ebbe a szörnyű állapotba hozta. Ne az események áradata sodorja a kormányt, hanem a kormány vezesse a magyar életet a kibontakozás felé.

8. A nemzeti kormány készítse elő az általános titkos szavazást több párt részvételével.

9. Kívánjuk az ifjúság felfegyverzésének és a felfegyverzett munkásalakulatokkal való egyesítésének halogatás nélküli gyors végrehajtását az ország rendjének biztosítása érdekében.

10. Minthogy a munka megindulásához fent felsoroltakat alapfeltételeknek tekintjük, nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy az egyetemi munka, a romok eltakarítása, az oktatás megindulása csakis a szovjet csapatoknak Budapestről való teljes elvonulása után kezdődhetik meg.

11. A fenti követelmények a legsürgősebb és legfontosabb lételemei egyfelől annak, hogy Nagy Imre bizalmat kapjon és ez a bizalom megszilárduljon, másfelől annak, hogy minden téren, tehát a mi egyetemi oktatási és tudományos munkánk terén is, az élet meginduljon. Éppen ezért nem kívánunk itt az egyetemi oktatás terén most részletkérdésekkel foglalkozni, mindez a későbbi konszolidált időszak munkája lesz, egyetlen kérdést azonban mégis fel kell vetnünk: követeljük az egyetemi autonómia teljes visszaállítását.

Végül a tanácsülés tagjai ünnepélyesen felemelik óvószavukat, hogy ha akadna valaki, aki az egyetemi ifjúsággal szemben akár csoportos, akár egyéni felelősségre vonást akarna megkísérelni a szabadságharcban történt bárminemű részvételért, akkor a két Tanács tagjai ünnepélyesen kijelentik, hogy ilyen felelősségrevonás esetén teljes közösséget vállalva a szabadságharcos ifjúsággal, a saját egyetemleges felelősségrevonásukat is követelik.

Budapest, 1956. október 30.

BUDAPESTI MŰSZAKI EGYETEM és az ÉPÍTŐIPARI ÉS KÖZLEKEDÉSI MŰSZAKI EGYETEM TANÁCSAI

Dr. Gillemot László sk.

Cholnoky Tibor sk.

(Az egyetemenként felajánlott százezer forint duplája volt annak, amivel februárban az ÉKME a súlyos károkat okozó dunaharaszti földrengés károsultjait támogatta. Az ÉKME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1956. február 10. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/22.)

³⁰⁹ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. Az „ellenforradalmárokat” leleplezni igyekvő feldolgozás később mindezt így értékelte: Csonka Pál az emlékmű lebontását és Szabadság-émlékmű felállítását javasolta, így „olyanoknak akart emlékművet állítani, akik a becsületes embereket, a hazafiakat, a kommunistákat gyilkolták [...]”. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42.

³¹⁰ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. „Mecseki” (B. D. ÉKME egyetemi adjunktus) fedőnévű ügynök jelentése, 1957. március 8. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 35–41. Naményi Norbert és Stuber Ervin feljegyzése, dátum nélkül. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 307–308.

címzetthez, azaz a kormányhoz is eljuttatták, a dokumentumot a két rektor közösen adta át Nagy Imre miniszterelnöknek, és az eseményről tudósító újságíró ezzel zárta cikkét: [a követelések] „időközben Nagy Imrének a rádióban tett nyilatkozata szerint teljesedtek is”.³¹¹ Október 31-én – ekkor már ismét többpártrendszer, sőt, többpárti kormány volt Magyarországon, és aznap alakult meg a felkelők és a fegyveres testületek koordinálása céljából életre hívott Forradalmi Karhatalmi Bizottság – úgy tűnt, győzött a forradalom.

Az együttes tanácsulást követő napon az egyetemek oktatói ismét összegyűltek, hogy megalakítsák közös átmeneti önkormányzati szervezetüket, az Ideiglenes Forradalmi Bizottságot. (A történeteket ellenforradalmi összeesküvésnéként értelmező propagandafeldolgozás mindössze 150–200 résztvevőről tud, ami az oktatói létszám egyötöde, míg az ülés résztvevője ennél jóval nagyobb létszámra emlékszik.)³¹² A tanácskozás résztvevői a kezdetben forradalmi tanácsként is emlegetett testület legfőbb feladatául azt szabták, hogy a rend helyreállítása érdekében kapcsolódjon be „a politikai életbe, az ország építésének munkájába”, illetve az oktatás mihamarabbi újraindításának előzetes feltételeként hajtsa végre a szükséges tanrendi változtatásokat. A felszólalások többsége a fennmaradt jegyzőkönyv szerint két kérdéssel foglalkozott. A választás kapcsán többen azt szorgalmazták, hogy az általuk szükségesnek ítélt egységes fellépés érdekében a diákságot is vonják be a testület munkájába. A bizottság összetételével kapcsolatban, mivel „az erkölcsi alap hiánya juttatta az országot oda, ahol vagyunk”, az a vélemény fogalmazódott meg, hogy kizárólag magukat korábban nem kompromittált személyekre szavazzanak, olyan „becsületes” oktatókra, „akik mindenkor megmaradtak a tudomány talaján”. A felszólalók másik része a konszolidáció mint elsődleges cél mellett érvelt. Volt, aki az újjáalakuló, illetve újonnan megszervezett pártokat akarta az egyetem nevében arra kérni, hogy az egység érdekében ideiglenesen függesszék fel tevékenységüket, volt, aki a felkelőket akarta bevonni a kormányba, és az előző napi egyetemi tanácsi határozatban felajánlott 200 ezer forintos segélyösszeget is meg akarták emelni 500 ezer forintra.

A Műegyetem Ideiglenes Forradalmi Bizottságába végül karonként két-két professzort, illetve alacsonyabb beosztású oktatót választottak, néhányukat távollétükben: az építész karról Csonka Pál és Rados Jenő egyetemi tanárok, Somogyi László docens és Fecskés Tibor adjunktus, a mérnöki karról Mosonyi Emil és Korányi Imre egyetemi tanárok,

---

³¹¹ *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 166. *Magyar Nemzet*, 1956. október 31.

³¹² *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

Kerkápoly Endre és Kollár Lajos adjunktusok, a gépész karról Heller László és Taky Ferenc professzorok, Fekete Tamás és Sinay Gábor tanársegédek, a vegyész karról Lányi Béla és Görög Jenő egyetemi tanárok, Déry Márta docens és Mester László adjunktus, a villamos kar képviselőjében pedig Sváb János és Simonyi Károly professzorok, valamint Török Béla és Retter Gyula adjunktusok kerültek be a bizottságba. A szolnoki közlekedési üzemmérnöki kart csak egy egyetemi tanár, Kádas Kálmán és a kar fővárosi kapcsolattartója, Bálintffy József adjunktus képviselték (ő távollétében „közismert politikai nézeteinek köszönhetően” a szolnoki kar forradalmi bizottságába is bekerült), míg a hadmérnöki kar nem delegált képviselőt. Az új testület megválasztásakor Gillemot rektor a BME Egyetemi Tanácsa nevében megerősítette, hogy korábban közösen lemondtak, így csak ideiglenesen, ügyvivőként intézik az egyetem adminisztrációját, egyúttal kifejtette, hogy a forradalmi bizottság szintén ideiglenesen működik, az autonómia alapján megtartandó rektorválasztásig. (Később a BME szakszervezeti bizottsága megkeresésére válaszolva a forradalmi bizottság maga is ezt az utat, vagyis a lemondást és az új választásokig az ügyvivői szerepkört javasolta a szakszervezeti funkcionáriusoknak.) A jelen lévő dékánok és az ÉKME rektora ugyancsak kijelentették, hogy alávetik magukat a bizottság határozatainak.³¹³ Az irányítás felelősségét átvevő új testület ugyanakkor együttműködésre törekedett; november 2-án határozatba is foglalta, hogy „a Bizottság működése a rektori és dékáni apparátussal együttesen történik”, és az egyetemek előljáróit – a rektorokat, rektorhelyetteseket, dékánokat és dékánhelyetteseket – állandó jelleggel meghívta a tanácskozásokra, akik változó létszámban már e határozat írásba foglalása előtt is részt vettek azokon. Az állami és a forradalmi irányítás összekapcsolódását jelzi, hogy a bizottság jegyzőkönyveit, pontosabban a viták során kikristályosodott konszenzusos határozatokat az ÉKME rektori hivatalvezetője, Tóthfalussy Ödönne vetette papírra. (A dokumentumokat a következő ülésen történt felolvasással hagyták jóvá.)³¹⁴ A szavazás után a frissen megválasztott forradalmi bizottság nyomban összeült, és Taky Ferencet, a műszaki egyetem gépészmérnöki kara elektrotechnikai tanszékvezető egyetemi

---

³¹³ A forradalmi tanács választásáról, illetve november 2-i üléséről készült jegyzőkönyvet közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 13.,14. sz. hasonló dokumentum, oldalszám nélkül. (A választásról fennmaradt egyik dokumentumban Sinay Gábor vezetékeve Simay, illetve Sinai formában szerepel.) Bálintffy József visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 12–13.

³¹⁴ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957.

tanárát, az egyetemi tudományos diákkör népszerű társelnökét választotta meg elnökévé. A bizottság titkári teendőit az oktatók gyűlését is levezető Fekete Tamás látta el.³¹⁵

A forradalmi bizottság első ülésének határozatai, összhangban az előző napi tanácsülésen elfogadott nyilatkozattal, a konszolidációt támogató, felelős cselekvés szándékát tükrözik. Papp Ferenc professzort megbízták, kutassa fel a kórházba került hallgatókat, hogy szükség esetén segítséget nyújthassanak nekik. Leszögezték, hogy „az egyetem területén belül nem működhet pártszervezet”, egyben intézkedtek a kommunista propagandafeliratok eltávolításáról. Bár az oktatás mielőbbi folytatása érdekében a tanterveken egyelőre csak a legszükségesebb mértékű változtatásokat terveztek foganatosítani, az elkerülhetetlen tartalmi felülvizsgálat és reform kérdését napirendre vették. Teljesítve a diákok követelését, az ideológiai tárgyak oktatását, sőt, a marxizmus–leninizmus tanszéket is felszámolták („...a tanszék elnevezését feltüntető táblát el kell távolítani, és helyette olyan táblát kell kifüggeszteni, mely szerint a Forradalmi Bizottság döntése értelmében a marxizmus–leninizmus és egyéb ideológiai tárgy oktatása megszűnik”). A feliratok és hirdetőtáblák eltávolításában a diákok kitörő örömmel vettek részt: azok egy jelentős része a Dunában végezte.³¹⁶ A bizottság tagjai, visszaemlékezések szerint elsősorban Csonka Pál egyetemi tanár fellépése nyomán, tartózkodtak a személyes leszámolásoktól, felelősségre vonásoktól: „Csonka Pál nagyon gerincesen szemlélte mindenkinek az érdekét, és ellene volt a személyeskedésnek. Azokról a javaslatokról, amelyeknek személyi éle volt, a bizottságot lebeszélte.”³¹⁷ Néhány konfliktusra azért sor került. Korábban az oktatói gyűlésről, mivel az ÉKME MDP-titkáráként a munkahelyi pártszervezetek megszüntetése miatt már nem tekintették az egyetem dolgozójának, Simon Jánost a résztvevők, Somogyi László docens kijelentése nyomán, miszerint nem az egyetem állományához tartozók is jelen vannak a teremben, távozásra szólították fel, és amikor a párttitkár azzal védekezett, hogy segíteni akar az egyetemi problémák megoldásában, azt a választ kapta, hogy „elég volt tizenkét évig”. (A november 1-jei forradalmi bizottsági jegyzőkönyv, és az 1957-ben lefolytatott vizsgálatok is arról tanúskodnak, hogy a testület megbízásából Kollár Lajos az eset után felkereste Simont a lakásán, hogy tisztázza, eltávolítása nem a személyének, hanem csak az általa viselt

---

³¹⁵ Uo. Az ülés jegyzőkönyvét közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 15. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül.

³¹⁶ Csonka Pál fényelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

³¹⁷ A forradalmi bizottság jegyzőkönyvei: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 15., 16., 18. sz. hasonmás dokumentumok. Szalai Kálmán feljegyzése, dátum nélkül. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 310–312. Bálintffy József visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 12–13.

funkciónak szólt. Taky Ferenc a Somogyi ügyében összeült fegyelmi bizottság előtt kijelentette: kollégája az eset után röstellte a történeteket, és már aznap elhatározták, hogy a helyzetet tisztázzák.)³¹⁸ Az már inkább a személyi konfliktusok enyhítéséhez sorolható, hogy néhány oktatót, akikkel szemben a hallgatók hangulata ellenséges volt, az esetleges provokációk elkerülése céljából figyelmeztettek, hogy a kedélyek csillapodtáig maradjanak távol az egyetemtől. (Tassi Géza adjunktus Kollár vizsgálat során tett nyilatkozata szerint hálás volt kollégájának a figyelmeztetésért.) Ugyanezért szólítottak fel az egyetem fegyveres őrségéhez csatlakozott hivatali dolgozók és oktatók közül néhány volt MDP-tagot, hogy ők inkább ne viseljenek fegyvert.³¹⁹ Még egy kényes személyi kérdés merült fel a forradalmi bizottság rövid működési ideje alatt: a november 2-i tanácskozásra fegyveres kísérettel betoppanó Arnóthy Szilárd, a gépészmérnöki kar hivatalvezetője azzal gyanúsította meg a villamosmérnöki kar dékáni hivatalának vezetőjét, Pálfai Pált belügyes múltja miatt, hogy az ÁVH tisztje volt, és követelte, hogy Eisler János dékán adja ki neki Pálfai címét. Taky Ferenc előbb rendreutasította Arnóthyt, majd a bizottság határozatot hozott arról, hogy felkérjük az egyetemi nemzetőrséget, intézkedjen a gyanúsított őrizetbe vételéről (amire, noha Pálfai szerint fegyveresek keresték, végül nem került sor).³²⁰

A forradalmi bizottság felelős magatartását bizonyítja az érintettek számára titkos, ugyanakkor egyéni sorsukat döntően befolyásoló káderanyagok azonnali zár alá vétele, nehogy azok illetéktelenek kezébe kerüljenek, és személyes konfliktusokhoz vezessenek. Úgy tervezték, hogy a helyzet normalizálódása után a forradalmi bizottság tagjai átnézik, majd

---

³¹⁸ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 16. sz. hasonmás dokumentum. Az egyetemi fegyelmi vizsgálat dokumentumai: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 71–76. Kollár Lajos adjunktus feljegyzése, 1957. május 8. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Somogyi László fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-4/1957. Simon János feljegyzése, 1957. április 8. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 301.

³¹⁹ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 71–76., 80. A fegyverviselés mellőzését kérték például Fenyő István docenstől, a hivatali dolgozók közül Krakoviczer Sándortól és Bartucz Mihálytól. Krakoviczer Sándor feljegyzése az egyetem részére, 1957. május 3. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 292. Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957. Bardon Alfréd fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-1, 5-2/1957.

³²⁰ Pálfai novemberben saját maga kezdeményezett fegyelmi eljárást önmaga ellen, aminek végén a Hajnóczy László rektorhelyettesből, Reuss Endre gépészmérnöki kari dékánból és Taky Ferencből, a forradalmi bizottság elnökéből álló bizottság, tisztázva a vád alól, felmentette. (A vizsgálat megállapította, hogy Pálfai, aki korábban sem tagadta belügyes múltját, akkor szolgált rendőrtisztként, amikor az ÁVH még nem tartozott a Belügyminisztérium szervezetéhez.) Eisler János dékán mégis jobbnak látta volna, ha más munkakörben folytatja munkáját, de a kari tanács von véleményével kisebbségben maradt. A BME Villamosmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 14. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/3. Eisler János fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-2/1957.

mindenkinek kiosztják a papírjait. A biztonságba helyezés a hallgatói papírok esetében azt jelentette, hogy miután a tárolásukra szolgáló helyiségeket bezárták és lepecsételték, a kulcsokat a bizottság tagjai magukhoz vették. A BME munkatársi anyagai szintén zárt helyiségben voltak, az irodát a személyzeti osztályvezető pecsételte le. Egyedül az ÉKME dolgozóinak anyagairól kellett külön gondoskodni. A dokumentumokat a bizottság által felelősként kijelölt Korányi Imre professzor megbízásából Nagy Sándor tanársegéd vezetésével szállították át – Jankovich István adjunktus nevezetes FIAT Topolino autóján – az Egry József utcai épületből a központi épületbe. A kulcsokért el kellett menni az egyik személyzetis lakására, de így sem tudták az osztályvezető pánccs szekrényét kinyitni. A papírokat a központi épületben előbb a katonai tanszéken, majd másnap a vegyész mérnöki kar dékáni hivatalában helyezték el, amit szintén lepecsételték. A forradalmi bizottság jegyzőkönyve szerint a személyzeti osztályvezetőt a fizetése visszatartásával akarták rábírní, hogy a pánccs szekrényében őrzött iratokat is adja át. Arra is gondjuk volt, hogy az esetleg a dékáni hivatalokban őrzött személyzeti anyagok se kallódjának el. Összességében megállapítható, hogy a káderanyagok lényegében sértetlenül vészelték át a forradalom napjait, a szállítást végző Nagy Sándor 1957. tavaszi, a fegyelmi vizsgálat során tett nyilatkozata szerint az iratok mozgatásában részt vevők csak a saját káderlapjaikat olvasták el, illetve volt, aki magával is vitte.³²¹ A személyzeti anyagokkal kapcsolatos az az október–november fordulójára tehető állítólagos esemény, ami később különösen súlyos megítélés alá esett a fegyelmi eljárások során, bár kétséget kizáróan bizonyítani az iratok tanúsága szerint nem sikerült. Tanúk mindenesetre később azt állították, hogy a káderanyagokat egyesek a forradalmi bizottság részvételével, de legalábbis tudtával arra használták fel, hogy az eltávolítandó szakérettségisekről, illetve a kommunista oktatókról feketelistákat állítottak össze, amik röplap formájában az egyetemen is felbukkantak. A szóbeszéd hatására szakérettségis egyetemista nemzetőrök meg is fenyegették Jankovich Istvánt, aki tagadta a vádat, mint ahogy november 3-i ülésükön a forradalmi bizottság tagjai is visszautasították, hogy diákok, oktatók eltávolítását tervezték volna.³²²

---

³²¹ A forradalmi bizottság jegyzőkönyvei: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 15., 16., 18. sz. hasonmás dokumentumok. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. A fegyelmi vizsgálat dokumentumai: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 77–79., 83–85. Kerkápoly Endre feljegyzése Vásárhelyi Boldizsár dékán részére, 1957. május 10. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. Banka Andrásné ÉKME személyzetis munkatárs feljegyzése, 1957. április 19. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 295.

³²² Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957. Somogyi László fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-4/1957.

A forradalmi bizottság tagjai fontosnak tartották testületük együttműködését részint a diáksággal, részint a többi egyetemi-értelmiségi forradalmi szerveződéssel. Sinay Gábor tanársegéd személyében felelőst jelöltek ki a hallgatók szervezés alatt lévő nemzetőrségével való kapcsolattartásra, egyúttal a karhatalomban szolgálatot nem teljesítő kollégistákat mozgósítani kívánták a romeltakarításra. Leszögezték, hogy az egyetemek dolgozói (laboránsok, műszaki személyzet, gondnokság, hivatali dolgozók stb.) forradalmi bizottságának (későbbi nevén munkástanács) két tagja részt vehet az üléseiken; erre azonban, annak ellenére, hogy a munkástanács október 31-én megalakult, november 2-ig nem került sor, hiszen aznap újra sürgették a képviselők megjelenését. Az ELTE forradalmi bizottságával való kapcsolattartásra Mosonyi Emil egyetemi tanárt, valamint Török Béla és Kerkápoly Endre adjunktusokat kérték fel; később Mosonyi és Kerkápoly is úgy nyilatkozott, hogy a kapcsolatfelvételre nem került sor. Az 1945–1949 közötti koalíciós időszak után október 28-án újra életre hívott Országos Nemzeti Bizottság tagjai közé Gillemot Lászlót javasolták. (November 2-án Macskássy Árpád egyetemi tanár személyében a XI. kerületi nemzeti bizottságba szintén delegáltak képviselőt.) A fenti döntéseken túl – tenni akarásból, a forradalom védelmében – a bizottság döntött egy, a diplomáciai képviseleteknek szánt, angol nyelvű nyilatkozat megszövegezéséről is. A deklarációban, leszögezve, hogy a magyar nemzet a szabadságáért és a függetlenségéért vívja hősi küzdelmét, és barátságos, egyenlőségen alapuló együttműködésre törekszik minden országgal, mindenekelőtt a Szovjetunióval, a Műegyetem oktatói nevében a külföldi államok közvéleményének támogatását kérték. A dokumentumot Szalay György vezető lektor fordította angolra, a bizottság részéről Lányi Béla egyetemi tanár ellenőrizte, majd a sokszorosítást követően Kollár Lajos adjunktus és Szalay György előbb jóváhagyatták a Külügyminisztérium egy tisztviselőjével, azután elvitték az indiai külképviseletre, amely Indonézia képviseletét is ellátta.³²³

A forradalmi bizottságot megválasztó oktatói gyűléshez fűződik még egy fontos döntés, ami azonban nem került be a jegyzőkönyvbe. Ekkor fogadták el a megjelentek –

---

³²³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 15., 17., 18. sz. hasonmás dokumentumok. A deklaráció szövege: Gentlemen, The members of the Embassy could have been witness to the heroic fight of the Hungarian nation. This fight was carried on for freedom and independence. The Hungarian nation wants to live in friendship and mutual assistance with the Soviet Union and all other nations of the world on the base of equality. The teaching staff of the Technical University addresses itself to the members of the Embassy with the demand as follows: please, give wide publicity to the events which had happened during the last days in Hungary and support them morally in your own country. Budapest, 31st October 1956. The Teaching Staff of the Technical University to Budapest. Mosonyi Emil fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-3/1957. Lányi Béla fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-6/1957.

közfelkiáltással, miután ezen a napon már Cholnoky Tibor rektor is megváltoztatta korábbi önállóságpárti véleményét – a két egyetem egyesítését. A szabályos írásos határozat hiánya ellenére az egyetemek oktatói és dolgozói a továbbiakban ennek szellemében, egységes intézményként működtek. Talán azért sem vetették papírra döntésüket, mert annyira kézenfekvő volt a hatalmi szóval kettéválasztott egyetem újraegyesítése. Mindenesetre ideiglenes forradalmi testületeiket közösen hozták létre, dokumentumaikat egységes műszaki egyetemenként alkották meg, a felmerült ügyekben közösen léptek fel. Ezt bizonyítja például a november 1-jei jegyzőkönyvnek az oktatás folytatásáról hozott határozata: „...a folyó félévet lehetőség szerint az eddigi szervezetnek megfelelően [...] kell befejezni a két rektor és a vezetők irányítása mellett, a tanácsok közös ülésével.” Az újraegyesítés hivatalos jóváhagyására idejük sem maradt. Ugyanakkor az egyetemek újraegyesítésének szándéka az ezekben a napokban született döntés értelmében maradt november 4-e után is napirenden. A forradalmi bizottság egyik utolsó megnyilvánulása volt, amikor novemberben Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztos megkeresésére a testület tagjai határozatukat körözhvény formájában aláírták és eljuttatták a tárcához.³²⁴

Az egyetem forradalmi bizottságának tanácskozásairól a 31-i jegyzőkönyv mellett a november 1-jei és 2-i ülés határozatait tartalmazó jegyzőkönyvek maradtak fenn, bár a testületet 3-án is ülésezett. 1-jén főleg az egyetem katonai helyzetének áttekintése volt napirenden. Miután meghallgatták Marián Istvánnak – a jegyzőkönyv értelmezésében „a Műegyetem katonai parancsnokának” – a nemzetőrség szervezéséről és a fegyvereseknek az egyetem védelmében, illetve a XI. kerület közrendjének biztosításában betöltött szerepéről szóló beszámolóját, úgy döntöttek, hogy a katonai vezetőség igyekezzen hatásköre alá vonni minden olyan fegyverest, szolgáljon bármilyen egységben, aki szervezetileg a Műegyetemhez kapcsolódik. Az oktatókat is minél nagyobb számban igyekeztek nemzetőri szolgálatra bírni. Ugyanakkor a fegyverek kiosztását az egyetemen szigorú nyilvántartáshoz kötötték. Ezt a határozatot másnap annyiban pontosították, hogy az oktatói nemzetőr zászlóalj tevékenysége, elkülönülve a diákok egységeitől, csak az épületek őrzésvédelmére korlátozódna. A hadmérnöki karról Dékány Sándor ezredest és segítőjeként Raksányi György őrnagyot hivatalosan felkérték a forradalmi bizottság tanácsadójának, egyúttal tudomásul vették, hogy a hadmérnöki karról a forradalom oldalára állt tisztek több, a Rákosi-rendszerben

---

³²⁴ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 16. sz. hasonmás dokumentum. Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957.

kompromittálódott személyt – a kart irányító Gerendás István dékánt és Zalka András dékánhelyettest, valamint Rudnai Guidó ezredest – az egyetemtől való távolmaradásra szólítottak fel. Dékányt egyébként aznap a kar ideiglenes dékánjává választották, ő azonban feladatait átadta szintén frissen megválasztott helyettesének, hogy a mind feszültebb katonai helyzetben továbbra is a forradalmi bizottság rendelkezésére állhasson.³²⁵

1-jén és 2-án is újból előkerült a személyzeti anyagok ügye, amelyek védelmét a már ismertetett módon okvetlenül igyekeztek biztosítani. Az 1-jei határozatok tanúsága szerint még a rendkívüli körülmények közepette is figyelmet fordítottak az egyetemek nem oktatást végző alkalmazottainak fizetésrendezésére. A marxista–leninista propagandafeliratok eltávolítása után 1-jén egy másik szimbolikus ügy, a szovjet hősi emlékmű kérdése is újra napirendre került. A forradalmi bizottság határozata szerint az emlékművet ponyvával letakarták, és nemzetiszín zászlóval új tartalommal ruházták fel. Mivel az emlékművet korábban ismeretlenek megrongálták, a ponyvával való „eltüntetés” és az átértelmezés gesztusa a további pusztítás megelőzését szolgálhatta, annál is inkább, mert a bizottság tevékenységére a feszültség csillapításának szándéka, nem pedig az ellentétek kiélezése volt a jellemző.³²⁶ Meghallgatták az első beszámolót a sebesült diákok számbavételéről, és Taky Ferenc, a bizottság elnöke személyes részvételével folytatták az egyetemisták felkutatását. Taky felelősségteljes, humanista magatartásához jellemző adalék, hogy a legfiatalabb diákokat, úgymond, hazaküldte a nemzetőri szolgálatból, és az oktatók gyűlésén, amikor egyes személyek korábbi tetteinek felemlegetése került napirendre, határozott fellépésével nem engedte a vitát elfajulni. „...valamelyik október végi napon létrejött oktatói gyűlés példáját tudnám megemlíteni. Ott már igenis jelentek meg olyan hangok, ez is ávós volt, ezt kell csinálni, azt kell csinálni. Mire Feri bácsi azt mondta, hogy gyerekek, ez nem a mi feladatunk. Nekünk a dolgunk az, hogy az egyetemen megőrizzük a rendet, megőrizzük a fegyelmet. [...] Feri bácsi ebben az időszakban testes, korpulens, már megjelenésénél fogva is tekintélyt parancsoló személyiség volt. Így egy-egy ilyen, nem is hangos megnyilvánulása, hogy gyerekek, ez nem a mi dolgunk, elég volt ahhoz, hogy az esetleg felkorbácsolódott indulatokat, szenvedélyeket le tudja tompítani.”³²⁷

³²⁵ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 16., 18. sz. hasonmás dokumentumok.

³²⁶ Uo. Kollár Lajos fegyelmi vizsgálat során tett nyilatkozata, 1957. május 8. Közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 80. Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

³²⁷ A forradalmi bizottság november 1-jei jegyzőkönyve. Közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 16. sz. hasonmás dokumentum. Hajdu László visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó*

A forradalmi bizottság tagjai az egyetem napi teendőinek (intézkedtek például arról, hogy a belövést kapott északi épület sérüléseit ideiglenes kijavítsák) és stratégiai ügyeinek intézésén túl október 31-e után második ülésükön is megfogalmaztak egy, az egész ország helyzetéért érzett felelősségükről tanúskodó dokumentumot. A Nagy Imre miniszterelnökhöz címzett (és a hivatalába feltehetően eljutott) levél felhívja a kormány figyelmét, hogy az általános sztrájk közepette is gondoskodni kell a minimális energiaellátás fenntartása érdekében a széntermelésről. Ugyanakkor „mint az ország legkiválóbb műszaki erőinek testülete” a mielőbbi kibontakozás részeként a gazdaság újjáépítésében „hazafias lelkesedéssel ajánlja fel mind műszaki, mind gazdasági tanácsadói szolgálatait”.³²⁸ A műszaki szakértői segítséget egyébként másnap a főváros részére ugyancsak felajánlották.³²⁹

Az Ideiglenes Forradalmi Bizottság tevékenységét a harmadik rendelkezésre álló jegyzőkönyv tanúsága szerint is a konszolidáció sikere és a Műegyetem iránt érzett felelősség határozta meg. Ezt bizonyítja, hogy miután az egyetemet mint a budai nemzetőrök központját, a fokozódó szovjet katonai felvonulásra reagálva, a főváros déli védelmének bázisává tették, azaz honvédelalakulatokat telepítettek az épületekbe, a testület igyekezett ezeket az egységeket – az időközben a budai albizottság ülésén hivatalosan is parancsnokká választott Marián Istvánnal együttműködve – laktanyákba áthelyeztetni. Mindenáron meg akarták akadályozni, hogy az egyetem katonai célponttá váljon. (A katonai helyzet értékelése kapcsán megfogalmaztak egy levelet Marián Istvánnak, amelyben köszönetüket fejezték ki „...a fáradságot nem ismerő, áldozatkész, a katonai kötelességeket is messzemenően túlhaladó munkáért, amelyet Egyetemeink hallgatóinak szervezése, lelkesítése és elképzelésüknek helyes irányba terelése, de nem utolsósorban az egész Egyetem rendjének megszervezése terén az elmúlt hetek folyamán végzett”.)³³⁰ A gyors stabilizálódás érdekében pedig deklarálták, hogy november 5-től beszüntetik a sztrájkot, bár a rendszeres oktatás megkezdését természetesen a hallgatók fegyveres szolgálatának befejezéséhez kötötték. Ez a szándékuk megegyezett az Oktatásügyi Minisztériumban november 3-án a tárca és a

---

esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 49–50. Pernecky László visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 60.

³²⁸ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 16. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. Pócz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 50.

³²⁹ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 18. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül.

³³⁰ Uo. A levél szövege megtalálható: Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957.

felsőoktatási intézmények forradalmi bizottságai képviselőinek részvételével megtartott értekezlet döntésével, amely 5-től a tanrend szerinti oktatás kezdetéig tanszéki konzultációk indítását javasolta. (A jegyzőkönyv hiányában a rendelkezésre álló egyéb adatokból kikövetkeztethetően egyébként az oktatás újraindítása, valamint az egyetem és a minisztérium viszonya a 3-i forradalmi bizottsági ülésen is fontos témák voltak.)³³¹ A bizottság tagjai a nemzeti egység biztosítását mindennél előrébb valónak ítélték, ezért egy olyan újabb, ezúttal a politikai élet szereplőjéhez címzett felhívást készültek kiadni, amely – felelevenítve az október 30-i összevont egyetemi tanácsülésen felmerült gondolatot – tevékenységük felfüggesztését javasolja a pártoknak. Bizonytalan, hogy a felhívás végül elkészült-e, de a határozati pontok közé felvett alapgondolata – „nemzeti létünk és függetlenségünk alapfeltétele semlegességünk nemzetközi elismerése, miért is [a bizottság] fontosnak tartja a szovjet csapatok végleges kivonulásáig valamennyi párt és szerv összes erejének erre a kérdésre történő összpontosítását. Ennek érdekében szükségesnek tartja, hogy minden párt és szerv sürgősen tegyen nyilatkozatot arra nézve, miszerint Nagy Imre miniszterelnök semlegességi nyilatkozatával azonosítja magát, továbbá arra nézve, hogy e sorsdöntő cél eléréséig a nemzet teljes akcióegységének megóvása érdekében minden párt szorítsa háttérbe a széthúzás előidézésére alkalmas pártszervezési és agitációs tevékenységét” – hűen tükrözi a forradalom utolsó napjainak hangulatát, és összecseng más szervezetek ekkor nyilvánosságra hozott felhívásaival. Az ülés résztvevői, miként az egész ország, aggodalommal, de az elinduló normalizálódás reményében készültek a november 5-i munkakezdésre.³³²

Az egyetemi munkástanács

Október 31-én nemcsak az egyetemek oktatói, hanem a sajtóban megjelent felhívásoknak megfelelően az intézmények alkalmazásában álló adminisztratív és fizikai dolgozók is létrehozták öngazgatási szervezetüket. A testület megválasztásán a BME Gazdasági

---

³³¹ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 18. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 394. *Egyetemi Ifjúság*, 1956. november 4.

³³² *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 18. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül. Például a november 3-án ülésező országos diákszövetség felhívása így fogalmaz: „A teljes demokrácia híveiként helyeseljük a különböző pártok megszűlését és működését, de a haza nevében valamennyit felszólítjuk: a szovjet csapatok kivonulásáig mellőzzék az ország egységét megbontó pártharcokat.” *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 393. *Egyetemi Ifjúság*, 1956. november 4.

Igazgatósága alkalmazottai közül mintegy hatvanan vettek részt, ezért csak ideiglenes tanácsot alakítottak azzal, hogy amennyiben minden érintett dolgozó jelen lesz, új választás alapján hozzák létre az állandó munkástanácsot. A választás nyomán a jelen lévők alacsonyabb létszámához képest nagy, tizenöt fős testület alakult, a műegyetemi ideiglenes munkástanács elnöke Erdélyi István műhelyvezető lett, jegyzővé Varga Dezsőt jelölték. (A tagok: Bániczky József, Benkő Viktor, Bircsák Zsigmond, Gaál András, Gyulai Gyula, Halász Ferenc, Harsányi László, Horváth Ferenc, Kovács József, Selmeczi Ferenc, Simon Sándor, Sipos Béla, Tóth István.) A választás után nem sokkal hárman is – Selmeczi, Gaál és Harsányi, azért, hogy minden foglalkozási ágnak legyen képviselője – visszaadták megbízatásukat, helyettük új személyek – Sándor József, Lipcsei András, illetve Soós Lajosné – kerültek be a testületbe. A tanács rövid működése alatt az operatív munkát a végrehajtó bizottság végezte, amelybe az ÉKME is delegált képviselőket. A bizottság névsora: Bániczky József, Bircsák Zsigmond, Gyulai Gyula, Sándor József, Simon Sándor a BME, Horváth János, Kemény Gabriella, Makk Károly, Máthé Vilmosné és Tarlós György az ÉKME képviselőjében. A BME-n megválasztott munkástanács elnöke és jegyzője a közös végrehajtó bizottságban is hasonló pozícióba került.³³³ A BME könyvtárában ugyancsak megalakult egy ötfős ideiglenes forradalmi bizottság, elnöke Kósa Győző, tagjai Edvi Illés Gyula, Fülöp István, Hoffmann Bianca és Somogyi Andrásné voltak.³³⁴

Az ideiglenes munkástanács – amely átvette az egyetem forradalmi bizottságának politikai követeléseit – megalakulásakor az elsődleges feladatnak az egyetemen található értékes berendezések megőrzését tekintette, ezért javasolták, hogy az „ifjúság főhadiszállása”, azaz a szerveződő nemzetöriközpont kerüljön el az egyetem épületéből. A testület jórészt átvette a szakszervezeti bizottság feladatait: intézték a beérkező élelmiszer- és ruhasegélyek fogadását, majd szétszétosztását a dolgozók és a diákszallók lakói között. Ebbéli tevékenységüket az egyetem ügyvezetése és a forradalmi bizottság is jogosnak ismerte el. (Ez irányú működésüket november 4-e után is folytatták.) A munkástanács nem volt annyira „nagyvonalú”, mint az oktatók forradalmi bizottsága: jócskán kerültek napirendre személyi konfliktusok. A radikális változtatási igényt jelzi, hogy a személyi állomány teljes felülvizsgálatát akarták, hogy a múlt hibáiért felelős „rákosistákat, sztálinistákat” eltávolíthassák. A november 1-jei ülésen a BME-ről Vásárhelyi László pénzügyi osztályvezető, Román Sándor főmérnök, műszaki osztályvezető és Barall Sándor gondnoki

³³³ A BME Gazdasági Igazgatósága Ideiglenes Munkástanácsa és az ÉKME Ideiglenes Munkástanácsa 1956. október 31-i jegyzőkönyveinek másolatai, 1957. május 6. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

³³⁴ Kondor Imre tanúvallomásának jegyzőkönyve, 1957. május 23. Kósa Győző tanúvallomásának jegyzőkönyve, 1957. május 24. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

csoportvezető leváltását, Gasparik Lajos műhelyvezető nyugdíjazását javasolták, Dányi Istvánt, az ÉKME személyzeti osztályvezetőjét, beosztottját, Turopoli Gézőt, valamint Bartucz Mihályt, Jancsó Zoltánt és Zarándi Jánost rendelkezési állományba helyezték.³³⁵

Műegyetemisták a nemzetőrségben

A forradalom kitörésével szinte egy időben létrejött diákszervezetek, valamint a súlyos utcai összecsapásoknak véget vető, október 28-án kihirdetett tűzszünet után megalakított oktatói forradalmi bizottság egyaránt a konszolidáció, a törvényes rend biztosítása érdekében cselekedtek. A széteső kormányzati szervek helyére lépő forradalmi öngazgatási testületek azonos céljai a forradalmi karhatalmi fegyveres erő, a nemzetőrség tevékenységében való részvételben találkoztak.

A 23-án éjszaka kirobbant fegyveres felkelés, a szovjet beavatkozás nyomán kiszélesedő harc szétzilálta a rendfenntartó-karhatalmi erőket, amelyek így nem voltak képesek betölteni hivatásukat. Az MDP vezetése a munkássághoz és a párttagsághoz fordult segítségért, a felfegyverzés azonban nem hozta meg a várt eredményt – a központilag támogatott vagy a forradalmi öngazgatási szerv által felállított gyárőrségek és egyéb önvédelmi szerveződések ugyanis döntően csak az üzemek, irodák, munkahelyek biztosítását vállalták, a kormányerők és a szovjet hadsereg ellen küzdő felkelőkkel szembeni harcot már nem, sőt, nem egyszer a számukra kiszállított fegyvereket továbbadták a barikádokra. A munkás öngazgatási szervek mellett létszámuknál és az eseményekben betöltött addigi szerepükénél fogva az egyetemek hallgatói jelentettek mozgósítható tartalékot az új fegyveres testület számára.³³⁶ Az ELTE-n működő Egyetemi Forradalmi Diákbizottság (tulajdonképpen a „pesti albizottság”) küldöttei már október 25-én tárgyaltak a közrend biztosításában való részvételükről Kopácsi Sándorral, a főváros rendőrfőkapitányával.³³⁷ A diákság képviselői más fórumokkal is tanácskoztak szerepvállalásukról. Október 28-án jelent meg a *Népszavában* a SZOT Elnöksége, a diákbizottság és az írószövetség felhívása, amely rendet és fegyvernyugvást, ennek feltételeként többek között új, demokratikus nemzeti kormányt, a forradalomban szerepet vállaltak részére amnesztiát, az ÁVH feloszlását, a szovjet csapatok

---

³³⁵ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. A BME munkástanácsa 1956. november 1-jei jegyzőkönyvének másolata, 1957. május 6. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

³³⁶ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája.* Bp., Akadémiai, 2003. 255–275.

³³⁷ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron.* Bp., 1956-os Intézet, 1997. 86.

visszavonulását és „a rend biztosítása végett” a rendőrség és a honvédség munkás és ifjúsági fegyveres nemzetőrséggel való kiegészítését sürgette. 28-ra az MDP átalakuló vezetése és a kormány is tudomásul vette, hogy a vérontás beszüntetésének, a politikai helyzet konszolidálásának a feltétele a forradalmi követelések – ekkor még szándékuk szerint csak azok egy része – teljesítése. Nagy Imre miniszterelnök aznap, az események menetében fordulatot jelentő rádiónyilatkozatában tűzszünetet hirdetett, egyúttal – elfogadva a SZOT és az értelmiségi szervezetek álláspontját – „a rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására” bejelentette „a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztaiból” az új karhatalom megalakítását.³³⁸

A budapesti rendőrség az előző napok előkészítő tárgyalásai alapján azonnal hozzájárult az új fegyveres karhatalmi erő megalakításához. Kiss István rendőr alezredes, akit Kopácsi főkapitány megbízott a szervezéssel, később így emlékezett a Nemzetőrség felállítására: „Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság képviselőinek a jelenlétében egyetemi hallgatók három gépkocsit raktak meg fegyverekkel, majd elindultak a fegyverek és a nemzetőr igazolványok kiosztására. A helyet és az átadandó fegyverek, valamint a nemzetőr igazolványok számát mindenütt a diákbizottság képviselője határozta meg. A teherautókról a fegyvereket és az igazolványokat a Várban, a Dísz téren [helyesen Hess András tér, BME Központi Diákszálló], a Bartók Béla út 17. szám alatt [ÉKME Vásárhelyi Pál Diakotthon], a Bimbó úti, a Népstadion úti, a Marczibányi téri és a Filler utcai kollégiumokban alakult nemzetőr csoportoknak adtuk át. [...] Így gyakorlatilag az első nemzetőr csoportok az egyetemisták köréből kerültek ki. Ugyanakkor a sajtó és a rádió felhívásai alapján a szervezési részlegünkönél mind több egyetemen, üzemekben, hivatalokban, intézetekben alakult fegyveres csoport kérte a nemzetőr alakulatként való elismerését, igazolvánnyal és fegyverrel történő ellátását.”³³⁹ Még 28-án késő éjszaka rádióközleményben hívták fel a munkásokat, valamint a diákokat és több, nyilatkozatai alapján a forradalom oldalán álló, név szerint is megnevezett értelmiségi szervezet tagjait (például Magyar Írók Szövetsége, Petőfi Kör, Magyar Újságírók Országos Szövetsége stb.): a kerületi rendőrkapitányságokon, illetve az ELTE jogi karán aznap hivatalosan megalakult nemzetőr egységnél jelentkezve csatlakozzanak az új karhatalmi erőhöz, hogy „a rendőrség, a honvédség és a forradalmi egyetemi ifjúság tagjaival együtt” biztosítsák a közrendet és a közbiztonságot. 29-én Kopácsi Sándor már a budapesti nemzetőrség parancsnokaként adott ki utasítást a rendőri szervezet

---

³³⁸ Ripp Zoltán: *1956. Forradalom és szabadságharc Magyarországon*. Bp., Korona, 2002. 129–146.

³³⁹ Kiss István Oral History Archivumban őrzött interjúját idézi: Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 268–269.

felhasználásával, a rendőr-, illetve csatlakozó honvédalakulatok esetén katonatisztek parancsnoksága alatt álló fegyveres segéderő felállítására.³⁴⁰

A 28-át követő napokban számtalan „toborzó” felhívást, tudósítást közöltek az újságok, és a rádió is segítette az új karhatalom megszervezését. A nemzetőrséghez Budapesten a felsőoktatási intézmények hallgatói közül a műszaki egyetemisták csatlakoztak a legnagyobb számban. A kiadott nemzetőr igazolványok nyilvántartási adatai szerint október 28-a után a Műegyetemről 3000 igazolványt igényeltek, míg az ELTE-ről (215), az orvosi egyetemről (175), az agráregyetemről (150) és a Testnevelési Főiskoláról (90) összesen 630 darabot.³⁴¹ Ha figyelembe vesszük, hogy az átvett igazolványok száma minden bizonnyal több volt, mint amit a ténylegesen szolgálatot teljesítőeknek kiosztottak (a hadtörténész 500 és 1000 fő közé teszi a felfegyverzett műegyetemista nemzetőrök létszámát³⁴²), ugyanakkor a többi intézmény esetében az összes igazolványt kiosztottnak tekintjük, akkor is látszik, hogy az egyetemi nemzetőr erők súlypontja már csak a részvétel, de a szervezettség okán is a Műegyetemen volt. A műegyetemisták a 23-i tüntetést követően a forradalom második szakaszában, a konszolidáció megkísérlése idején újra tömegesen vállaltak szerepet az eseményekben.

Az első műegyetemi fegyveres egységek, a nemzetőrség központi szervezését is megelőzve, a diákszállókban jöttek létre, az október 25-i Kossuth téri véres lövöldözést követő napokban. Mind a vári központi diákotthon, mind a Bartók Béla és a Bercsényi utcai diákszállók lakói arról számolnak be emlékezéseikben, hogy a kerületi rendőrség megkereste őket: adjanak velük együtt fegyveres őr- és járőrszolgálatot, mert szükségük van a nagy tekintélyre szert tett diákok segítségére a közrend fenntartásában.³⁴³ A 23-án kitört harcokból többségükben kimaradó diákok elfogadták a felkéréseket, és részben a rendőrség által rendelkezésükre bocsátott fegyverekkel, részben fegyvertelenül, rendőri irányítással és részvétellel megkezdték a rendfenntartó szolgálatot, amibe saját diákotthonaik és az egyetem,

³⁴⁰ Uo. 265–269. Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 243.

³⁴¹ A nemzetőrség létszámadataira vonatkozó forrásokat idézi és értelmezi: Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 310–313. Marián István helyettese, Nagy György őrnagy volt parancsnoka vizsgálata során, 1957. július 11-én tett tanúvallomásaiban 600 főre teszi a fegyveres egyetemi nemzetőrök számát. ÁBTL 3.1.9. 150006/4 (Váradi Gyula és társai) 352–359.

³⁴² Uo. 313. Ez a létszám a budapesti nemzetőrség becsült létszámának 3–5 százaléka.

³⁴³ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 67–70. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 76. Voltig Béla visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 8–9. Szabó Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 15–16.

de más közintézmények védelme is beletartozott. Döntően a XI. kerületben járőröztek, a rendőrök egyenruhában, a diákok nemzetiszín karszalaggal. Ha szükséges volt, igazoltattak, gyanús személyeket állítottak elő. Előfordult, hogy a fegyverüket is használni kellett, például amikor felkelők nem voltak hajlandók igazolni magukat.³⁴⁴ Abban, hogy lelkesen vállaltak szerepet a közrend helyreállításában, a harcokról és a Kossuth téri eseményekről rendelkezésükre álló pontos információik is szerepet játszottak. A 23-i, felkelésbe torkolló tüntetés utáni első döbbenetből felocsúdva, élve a kijárási tilalom feloldásával, 25-én sok egyetemista elindult a városba, így a szemtanú hitelességével számolhattak be az eseményekről otthon maradt társaiknak. A Bercsényi utcai diákszállóban például, kihasználva a kollégiumi hangosbeszélő nyújtotta lehetőséget, naponta többször tájékoztatást adtak az eseményekről.³⁴⁵ A sokszorosításra alkalmas gépeken pedig mind a kollégisták, mind az egyetemen tartózkodók folytatták a röpcédulák készítését. A diákokotthonokat rendszeresen látogató, a hallgatókat a meggondolatlan cselekedetektől óvni igyekvő tanárküldöttségek egyik résztvevője így jellemezte a hangulatot: „Általában igen nagy káoszt tapasztaltam, szobánként alakítottak új kormányokat, felhívásokat szerkesztettek, plakátokat készítettek [...]”.³⁴⁶ A rendőrség irántuk való bizalmában azon túl, hogy a nemzetőrök részvétele az őrzéskorokban a lakosság számára megnyugtató, legitimáló erejű volt, az is szerepet játszhatott, hogy a diákok maguk is keresték a kapcsolatot az állami szervekkel és a frissen létrejött forradalmi intézményekkel, hogy részt vállaljanak az élelmiszer-ellátásban és a segélyszállítmányok szétosztásában. A Vásárhelyi diákszálló nemzetőrségének szervezésébe a rendőrök mellett honvédtisztek is bekapcsolódtak. Beke Tibor az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokság közelében lakott, ennek tisztjei az ő közvetítésével kerültek kapcsolatba az építőmérnök-hallgatókkal. „...én csak keresztül akartam menni az utcán, ahol nem engedtek, de a vége az volt, hogy rendkívül kellemes, kedélyes beszélgetés volt, hogy az ő céljuk az, hogy kapcsolatot teremtsenek például az egyetemistákkal, és milyen jó, hogy én most itt vagyok, és a kapcsolatot segítek majd összehozni.” Együttműködés alakult ki a kezdeti bizalmatlanság után a közeli Zalka Máté laktanyával is.³⁴⁷

---

³⁴⁴ Történelmi Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 30–31. Nacsá János: *Az „ügynevezett” nemzetőrök visszaemlékezései*. Kézirat, 2012. A szerző birtokában. 14.

³⁴⁵ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

³⁴⁶ Fenyő István vallomása Csonka Pál fegyelmi ügyében. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

³⁴⁷ Uo. Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 61–67. Beke Tibor feljegyzése a vizsgálati fogságban, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 195–209. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 156.

Bár a Műegyetem hallgatóinak nagy többsége férfi volt, azért a diáklányok is kivették a részüket az eseményekből. Bekapcsolódtak a röpcédulák készítésébe és terjesztésébe, akik el tudták hagyni a diákszallójukat, csatlakoztak az önkéntes ápolókhoz. Mások besegítettek a továbbra is működő menzakonyhákon, részt vettek az élelmiszerosztásban, vagy varrták a nemzetőr karszalagokat. A Mária utcai kollégium lakói feltörték a raktárt, és elvitték a takarókat, ágyneműket – ezekre feltehetően nem saját maguknak volt szükségük, sokkal inkább a felkelőknek, illetve a kórházaknak.³⁴⁸

Október 28-a után a műegyetemi nemzetőrség szervezése és irányítása visszakerült magára az egyetemre, és ettől kezdve elválaszthatatlan volt Marián István személyétől.³⁴⁹ A 22–23-i események békés menetében döntő szerepet játszó katonatisztet a hallgatók többsége a két nap során elfogadta vezetőjének. Ebben hivatásos tiszti mivoltán túl szerepe volt a nyári kiképzéseken megmutatkozott közvetlenségének – a diákokkal együtt végezte a gyakorlatokat –, továbbá a gondjaira bízott központi diákotthonban lakók életkörülményeinek javításáért tett erőfeszítéseinek. Így nem csoda, hogy 23-án este, Gerő Ernő elhibázott, provokációként megélt beszéde után az egyetemisták még a lakásán is felkeresték, hogy tanácsot kérjenek tőle. A teljesen kimerült tiszt arra kérte őket, hogy semmi szín alatt ne hagyják el a kollégiumokat. 24-én reggel, értesülve a rádiónál kitört harcokról, a Honvédelmi Minisztérium ügyeletes hadműveleti tisztjétől próbált információkat kapni, de csak azt tanácsolták neki, hogy foglalja el a szolgálati helyét, és várja a parancsokat. Bár a Móricz Zsigmond körtérenél egy szovjet tank – ami „letaglózó látvány”, kiábrándító élmény volt a számára – és a körülötte fenyegetőleg összegyűlt tömeg rövid időre feltartóztatta, bejutott a kihalt egyetemre. Mivel a saját tanszéke távolabbi épületben volt, az MDP-szervezet vezetőségi tagjaként a portással a pártbizottság irodáját nyitatta ki.

Miután a szállingózó egyetemistáktól és oktatóktól értesült az éjszaka eseményeiről, telefonon kapcsolatba lépett a diákotthonokkal, kérve, hogy mindenhol küldjenek összekötőket. Igyekezett a rádió ostromába bekapcsolódott, illetve a felkelő csoportokhoz csatlakozott diákokat kivonni a küzdelemből, a kollégiumokba visszatért diákokat pedig távol tartani a harcoktól.³⁵⁰ Ugyanezt tették az ÉKME katonai tanszékének tisztjei is az egyetemen

---

³⁴⁸ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. Szabóné Csigi Noémi visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 25–26.

³⁴⁹ Marián István szerepe a műegyetemi nemzetőrségben: Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 143. sz. Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István.* Bp., Logod Bt., 2013.

³⁵⁰ Jegyzőkönyv Vajda Lázár gazdasági igazgató tanúkihallgatásáról, 1957. június 26. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 276–278.

megjelent hallgatókkal: „Mindenképpen arra akartak minket rábeszélni, menjünk haza, maradjunk nyugodtan, maradjon ki a Műegyetem egész épülettömbje a harcból, ne történjen ott semmi. [...] Olyan híreket kaptunk, hogy a kollégiumból sokan vannak az utcán. Nem nagyon örültünk ennek, mert mi azt hittük: nagyon rövid lefolyású, orosz tankokkal nagyon rövid úton és rövid idő alatt elintézhető esemény lesz. Megpróbáltuk telefonon rábeszélni őket, maradjanak otthon, ne menjenek el. Mi is az egyetemen magunkban voltunk, és nem mentünk ki az utcára harcolni. Nem kerestük akkor a kalandot, az az egy vezérelt minket, hogy az egyetem maradjon intakt, hiszen annyira kilátástalannak láttunk mindent.”³⁵¹ A tisztek fellépése eredményes volt, a diákokon lakóinak harcokban való részvétele a legtöbb esetben kimerült abban, hogy szolidaritásból az összecsapások szünetében alvási és étkezési lehetőséget biztosítottak a barikádokon küzdőknek. Még a műegyetemi „ellenforradalmi” eseményekről készült későbbi hivatalos elemzés is elismerte, de a visszaemlékezések is arról számolnak be, hogy a diákok döntő többsége 23-a után az összecsapásoknak többnyire passzív szemlélője volt.³⁵² Marián felelős tisztként továbbra is igyekezett felvenni a kapcsolatot a Honvédelmi Minisztériummal, illetve a pártközponttal, de fejtelenséget tapasztalt, egyik helyről sem adtak neki konkrét utasításokat.³⁵³ Az egyetem állami vezetőivel és a pártvezetőség tagjaival is beszélt, de ők sem tudták, mitévők legyenek. Estére, félve attól, hogy a korábbi napokban vitt szerepe miatt az ÁVH le fogja tartóztatni, az egyetemen maradt. Csatlakozott hozzá Varga Sándor villamosmérnök-hallgató, aki több helyiség kulcsát is elkérte az egyetemi tűzoltóktól, hogy nehezebben tudják azonosítani a tartózkodási helyüket. Varga ettől kezdve egészen november 4-ig Marián „személyi titkáráként” vett részt az eseményekben.³⁵⁴

Hogy nem volt alaptalan Marián félelme, mutatja, hogy 25-én délelőtt saját beosztott tisztjei (Polonyi Károly főhadnagy, tanszéki párttitkár és Bernáth György főhadnagy) a

³⁵¹ Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 30.

³⁵² Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 178–182. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. Mécs Imre: *Alulról jövő és spontán mozgalmak a forradalomban. = Ötvenhatról nyolcvanhatban. Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című 1986. december 5–6-án Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve*. Szerk. Hegedűs B. András. Bp., Századvég, 1956-os Intézet, 1992. 135–136. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 81–82., 92–93.

³⁵³ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 140.

³⁵⁴ Varga Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 42. Varga bírósági tárgyalási jegyzőkönyve szerint 25-e után néhány napra hazament, és csak október 30-tól lett Marián közvetlen munkatársa. Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Kat. Kt. I. 0039/1958. sz. tárgyalási jkv. Váradi Gyula és társai ügyében. ÁBTL 3.1.9. V-150006/15. 107–109.

katonai tanszék épületében mintegy házi őrizet alá helyezték. „Fegyveresen átjöttek az egyetemi pártbizottságra, közölték velem, hogy a miniszter elvtárs parancsa értelmében nekem a szolgálati helyemen kell tartózkodnom, és felszólítottak, hogy menjek velük. [...] arra az álláspontra helyezkedtek, meg is fogalmazták, ki magázva, szolgálati burookban, ki elvtársi alapon, hogy semmi keresnivalója a hallgatók között, alezredes elvtárs! [...] Próbáltam velük vitatkozni, hogy ide figyeljenek, sokkalta fontosabb, hogy most én a pártfunkcióból adódó feladatomban tegyek eleget [...] Az ott lévő hallgatóknak azt mondtam, hogy átmegek a tanszékre, de tartsuk a kapcsolatot, és a hallgatóság magatartására vonatkozóan azt kövessük, amit eddig is. Meggyőződésem az, hogy a kormány intenciói egybeesnek vagy megfelelnek a mi eredeti szándékainknak.” A diákok elfogadott vezetője így két napra kikerült az események első vonalából, helyét a pártbizottság irodájában Nemes Katalin vette át. Mariánt a szabad kommunikáció lehetőségétől is megfosztották, az egyedüli külső kapcsolatot az jelentette, hogy a biztonságáért aggódó egyetemisták rendszeresen felkeresték: „...tudtomra adják, hogy nagyon aggódnak miattam.” Helyzetében október 27-e délutánja hoz változást, amikor végre lehetővé tették neki, hogy telefonon beszéljen a Honvédelmi Minisztériumban Hazai Jenővel. A beszélgetés végeztével a politikai főcsoportfőnök utasítására visszakapta a mozgásszabadságát, és visszatért a pártirodába. A házi őrizet azzal ért véget, hogy az őt kísérő Polonyi főhadnagyot felhatalmazta: „...tartás engem mindig szemmel, és ha rajta érsz, hogy én a munkásosztály, a magyar nép árulója lettem, hogy én ellenforradalmárokkal cinkoskodtam, akkor a fogadalmadnak megfelelően éljél a lehetőséggel.”³⁵⁵

Időközben az egyetemisták sem tétlenkedtek. Hogy a harcoktól feldúlt városban minél több megbízható információhoz jussanak, az egyetemen található adóvevő készülékek felhasználásával a rádiózáshoz értő hallgatók és oktatók a központi épület első emeletén található katonai híradótanszék helyiségeiben rögtön 24-én hírszolgálatot hoztak létre; ez egészen november 4-ig folyamatosan működött. Itt a honvédségnél rendszeresített, úgynevezett R-20-as, R-30-as készülékek álltak rendelkezésre, mivel ezeken zajlott a

---

³⁵⁵ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 150–151. Jegyzőkönyv Nagy György őrnagy tanúkihallgatásáról, 1957. július 11. ÁBTL 3.1.9. 150006/4 (Váradi Gyula és társai) 352–359. A közismert katonatiszt „eltűnéséről” annyira sokan tudtak, hogy e tény az egyetemen történeteket „ellenforradalmi összeesküvésné” bemutatni igyekvő propagandaanyag, illetve feldolgozás sem kerülhette meg. Ebben az értelmezésben az áruló Marián István „illegálisba vonult”, és addig Nemes Katalin, egy másik áruló vitte az ügyeket. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Mihalcso Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 67.

honvédelmi oktatás. Később a Daróczi úti híradószertárból egy R-40-es készüléket is az egyetemre szállítottak. (Ez a harmadik emeletre került.) A rövidhullámú adások fogására a vezeték nélküli híradástechnikai tanszék Egyesült Államokból származó, SX 62 típusú rádiókészüléke szolgált. A hírközpont kettős feladattal működött. Egyrészt minél több rádióadást igyekeztek meghallgatni, másrészt katonai és polgári intézményekkel teremtettek rádiókapcsolatot. A rádiókat kezelők munkáját gépírásban, fordításban közreműködő diákok is segítették. Október végétől, amikor a Műegyetem a környék katonai központjává vált, hordozható R-10-es rádiókkal „kitelepülések” is történtek a védelem szempontjából fontos helyszínekre. Az információk továbbítására szolgált a telefonhálózat is. Az első napokban ez csak munkaidőben, a telefonkezelők jelenlétében működött, később azonban a diákok ügyeletet adtak a 24 órás üzem érdekében.³⁵⁶ Szlávik Ferenc villamosmérnök, aki október 27–28-a körül csatlakozott a híradósokhoz, így emlékszik: „...a mi katonai kiképzésünket a híradó tanszék vagy valami hasonló nevű végezte. [...] voltak a rádióról elemi ismereteim, és [...] forradalmi körülmények között a hírek körüli szakmák felértékelődnek. [...] Eléggé szisztematikusan gyűjtöttük a híreket. Nem tudnám pontosan megmondani, Marián Pista bátyánk mikor jött be először a szobánkba, de hát az teljesen egyértelmű volt, hogy neki gyűjtjük az információkat. Később aztán a számára preparálva, blokkokban, nem tudom már, milyen időközönként, napja válogatta, küldtük az anyagot. [...] kommunikálni tudtunk [...] különböző góccokkal, ahol forradalmi tevékenység folyt: a Széna tériekkel, a Corvin köziekkel stb. [...] A legörültebb időpontokban nem lehetett telefonálni, és akkor jött a rádiós kapcsolat. És ha azzal is gond volt, mert megsérült a rádió, vagy eleve nem volt, akkor jött a személyes küldőnci szolgálat. [...] Néha bejött a vasúti forgalmazás is, és akkor verte ki az embert a hideg veríték. Miközben mi azt hisszük Pesten, hogy konszolidálódott a helyzet, kimentek az oroszok, kiderül, hogy folyik a felvonulásuk, a felkészülésük. Ezekből az elkapott magyar és időnként orosz nyelvű foszlányokból sok mindent megértettünk.”³⁵⁷

Miután 27-én késő délután visszanyerte cselekvési szabadságát, Marián István valósággal belevetette magát a nemzetőrség felállításába.³⁵⁸ Annál is inkább, mivel maga is

---

³⁵⁶ Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 4., május 16. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 414–415., 447–450. Jegyzőkönyv Takács Sándor tanársegéd tanúkihallgatásáról, 1957. június 27. ÁBTL 150006/4 (Várad Gyula és társai) 282–287. Jegyzőkönyv Nagy György őrnagy tanúkihallgatásáról, 1957. július 11. ÁBTL 3.1.9. 150006/4 (Várad Gyula és társai) 352–359. „Kovács [József]” fedőnevű ügynök jelentése, 1957. február 12. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 375–377. Jeszenszky Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 22–23.

³⁵⁷ Szlávik Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 87–88.

³⁵⁸ Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 22. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 484–488.

egyetértett a Nagy Imre-kormány bejelentette politikai változásokkal, a szovjet csapatok kivonásával, az egyetemista diákság részvételével az új, a kibontakozás érdekében cselekedni tudó karhatalmi erőben. „...először is igyekeztem felmérni, hogy a kollégiumban effektíve milyen fegyverek vannak, és egységek szervezhetők. Telefonon kapcsolatba léptem az egyetemi forradalmi bizottsággal, a Pozsárékkal. Természetesen újból beszéltem a pártközponttal, a budapesti [párt]bizottsággal, a HM-mel, és 28-tól kezdve minden erőmmel és erőnkkel azon vagyunk, hogy nemzetőr egységeket hozzunk létre, és azokat az egyetemeket és főiskolákat, akik vonzáskörünkbe kerültek, valahogy összefogjuk.”³⁵⁹ Marián mint elkötelezett kommunista a 23-i tüntetés szervezése miatt kétségtelenül érzett felelősséget, talán ezért is akart mindent megtenni a rendfenntartás érdekében. Meggyőződése végre összhangba került a katonaként kapott paranccsal. Október 28-án, immár az alezredes és a vele együtt dolgozó oktatók és diákok részvételével, újra megalakult a Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság, hogy az ELTE-n működő Egyetemi Forradalmi Diákbizottság után a budai oldalon is elkezdje a diákok karhatalmi erővé szervezését.

A műegyetemisták korábban döntően a rendőrséggel működtek együtt a rendfenntartásában. Marián, katona lévén, inkább a nemzetőrség megszervezésébe szintén bekapcsolódott honvédségre támaszkodott. Elfogadta a Bartók Béla úti diákszálló közelében lévő Zalka Máté laktanya felajánlott segítségét, a 22–23-i műegyetemi eseményekben is részes Petőfi Politikai Katonai Akadémia hallgatóinak és tisztjeinek, továbbá a Haditechnikai Intézet és az Országos Légvédelmi és Légierő Parancsnokság tisztjeinek jelentkezését, és az újonnan felállított egységek vezetését az egyetemek katonai tanszékeinek állománya mellett rájuk bízta. Ezekben a napokban fejeződött be Tatán a frissen diplomázott gépészhallgatók három hónapos tartalékos tiszti kiképzése, ők a fővárosba visszatérve szintén a műegyetemi nemzetőrökhöz csatlakoztak, csakúgy, mint az Ercsiből, ugyancsak tartalékos kiképzésükről idevezényelt műszakiak. Az új egységek megszervezése mellett Marián István mint parancsnok igyekezett a már működő kollégiumi nemzetőregységeket is számba venni. Ezeknek – többnyire a diákbizottságok választott vezetőiből, illetve csatlakozott honvéd- és rendőrtisztekből – voltak már vezetőik, akiket megerősített tisztükben, ami egyúttal a formalizált alá-fölérendeltséget is megerősítette ezekkel a csoportokkal.³⁶⁰ Október 30-án a

---

³⁵⁹ Marián István-interjú. Készítette Hegedüs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 152.

³⁶⁰ Uo. 156–160. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedüs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 76–77. Jegyzőkönyv Szász Jenő százados tanúkihallgatásáról, 1957. július 8. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 329–334. Jegyzőkönyv Galgóczy Gábor őrnagy tanúkihallgatásáról, 1957. július 11. Uo. 341–344. Jegyzőkönyv Nagy György őrnagy tanúkihallgatásáról, 1957. július 11. Uo. 352–359.

diákoththonok és a külső hallgatók tanácskozássra behívott képviselőiből formális testület – „ideiglenes bizottság – is alakult, hogy az erők összefogását még hatékonyabbá tegye. Így 30-ra tekintélyes, hozzávetőleg 5-600 fős, több zászlóaljnyi nemzetőrséget sikerült a Műegyetem körül kialakítani. (Önálló zászlóaljakat képezett például a három nagy – Bartók Béla úti, Bercsényi utcai és Hess András téri – diákszálló, sőt utóbbiban két zászlóaljnyi egyetemista jelentkezett nemzetőrnek.) Marián 31-i értékelése szerint „hatalmas erő áll a rendelkezésünkre, de nem tud hatni a szervezetlenség miatt”. Ezen segített az ekkor kialakított parancsnokság – Marián, helyettese, Nagy György őrnagy, a Petőfi Akadémiáról vezényelt törzsfőnök Szász Jenő százados mellett Nemes Katalin tanársegéd, Varga Sándor hallgató, valamint a „külsősként” csatlakozott Vigh Tibor testnevelő tanár – és reszortfelelősi rendszer.³⁶¹ A létszám a 31-én délután tartott – a reggel a rádióban is beolvasott közleményben meghirdetett – hallgatói gyűlésen tovább nőtt. (Előző napon még az oktatás szüneteltetését erősítették meg a műegyetemi hallgatóknak szóló rádióközleményben.)³⁶² A közép-európai országokra kényszerített szovjet rendszerrel szembeni általános ellenállás jele, hogy a műegyetemi nemzetőrséghez itt tanuló lengyel diákok is lelkesen csatlakoztak.³⁶³ Az újpesti nemzeti bizottság munkájában részt vevő két egyetemista, Péterfi Miklós és Arató László a műegyetemi nemzetőrség felállításának hírére felvette a kapcsolatot az egyetemmel, majd Nagy őrnagy, az ÉKME katonai tanszékének helyettes vezetője, Marián István helyettese megbízásából a kerületi kiegészítő parancsnokság nyilvántartásai segítségével mozgósították, mondhatni behívták az újpesti hallgatókat, hogy a műegyetemi egység részeként önálló századot szervezzenek belőlük. (A csapat megalakulását november 4-re

---

³⁶¹ Az ideiglenes bizottság 1956. október 30-i jegyzőkönyve. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Várad Gyula és társai) 42–43. A Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság 1956. október 31-i jegyzőkönyve. Uo. 44. A törzsfőnöki tisztséget november 1-jétől a Haditechnikai Intézetből érkezett Galgóczy Gábor őrnagy vette át. Jegyzőkönyv Galgóczy Gábor őrnagy tanúkihallgatásáról, 1957. július 11. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 341. A ideiglenes bizottság felhívása, 1956. október 30. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 89.42.6. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 4. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 414–417.

³⁶² Varga László: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9.* Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 3.) 224., 276. A felhívásra hivatkozik mások mellett Gy. Gy. beszámolója 1956. október 22-től december 22-ig végzett tevékenységéről, 1957. április 5. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok, illetve Varga Sándor kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. március 27. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2 (Várad Gyula és társai) 24., Strém Péter és Szalkai Sándor egyetemi hallgatók tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1957. május 31., illetve július 29. Uo. V-150006/4 191–193., 378.

³⁶³ Zdzisław Dzitko-interjú. Készítette Tischler János 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 619. sz. 8–14., továbbá Edward Niedzielski-interjú. Készítette Tischler János 1994-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 624. sz. 23–27. Az itt tanuló lengyelek az események után legnagyobb részt hazatértek, tanulmányaikat hazájukban fejezték be.

tervezték, a meghirdetett gyülekezésen megjelent diáktársait azonban Arató akkor már jobbnak látta szélnek eresztelni.)³⁶⁴

A szervezőmunka közben országos, illetve fővárosi szinten is folyt. Kiderült, hogy a 28-i fegyvernyugvás és a szovjet erők kivonásának megkezdése ellenére a felkelők továbbra sem adták fel állásaikat. A politikai vezetésnek azzal kellett szembesülnie, hogy az ellenőrzése alatt lévő katonai, rendőri és újonnan felállított nemzetőr egységekkel sem képes a felkelőket fegyverletételre bírni (ezen alakulatok döntő többsége nem is volt hajlandó konfrontálódni az utcákon harcolókkal). Ezért, a nemzetőrséggel kapcsolatos kezdeti elképzeléseket módosítva, immár a felkelőket is a nemzetőrségbe integrálva próbálták a rendet biztosítani. A forradalom új fegyveres erejének szimbolikus megalakulásakor, a Forradalmi Karhatalmi Bizottság október 31-én, a Kilián laktanyában megtartott gyűlésén a honvédség, a rendőrség, a nemzetőrség küldöttei mellett a felkelők is képviseltették magukat.³⁶⁵ A megbeszélésre természetesen a műegyetemi nemzetőröket is meghívták, akik közül többek között Marián István, Varga Sándor, Nagy Sándor, Szabó Sándor és Vigh Tibor vettek részt a tanácskozáson. A volt pártfunkcionárius főtiszt az előző napokban is katonaként viselkedett, parancsot várt, de nem kapott. Cselekvéseit a diákokért és az országért viselt felelősségérzete motiválta. Így nem csoda, hogy a Kilián laktanyában Maléter Pál kommunista kiállása volt rá a legnagyobb hatással: „lesz itt erő, lesz itt képesség arra, hogy a szocializmus alapjait megőrizve egy demokratikus kibontakozásra kerül sor.” Ő maga is hasonló szellemben szólalt fel: „...most minden azon múlik, hogy mennyire tudjuk biztosítani a lehető legrövidebb időn belül [...] a munka újrakezdés[ét], tehát hangsúlyozom, a szocializmus alapvető vívmányain álló, de demokratikus kibontakozás feltételeit.”³⁶⁶ Marián István – a kommunista nézetei miatt elhangzott kifogások ellenére – az egyik legsikeresebb parancsnokként tagja lett a nemzetőrség élén álló Forradalmi Karhatalmi Bizottságnak. Addigi fellépései és szervezőmunkája – közvetve az egyetemista nemzetőrök – elismerése volt az is, hogy 31-én távollétében ugyancsak beválasztották a Honvédelmi Minisztérium forradalmi bizottságába, a Forradalmi Honvédelmi Bizottmányba.

Október 30–31-én az állandó járőrözés és az egyetem, valamint a diákothonok és középületek őrzése, illetve szállítmányok biztosítása mellett sor került az első bevetésekre is.

---

³⁶⁴ Arató László: Ahogy egy diák látta. = *Új Látóhatár* 9 (17) (1966) 5. 456–462. Péterfi Miklós visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 34–35. 1964. július 23-i összefoglaló jelentés Nagy György felülvizsgálatáról. BM III/IV Csoportfőnökség, 2. Tanintézeti Elhárító Osztály. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 540/1–2.

³⁶⁵ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 293–306.

³⁶⁶ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 169., 174–175.

Marián alezredes 30-án a budapesti pártbizottság telefonon érkezett segélyhívására előbb egy, majd még két szakasznyi nemzetőrt küldött a Köztársaság térre, hogy akadályozzák meg a tömeghisztériát, de mire a helyszínre értek, a pártbizottság épületének ostroma már befejeződött.³⁶⁷ 31-től a Forradalmi Karhatalmi Bizottság megbízásából a műegyetemi nemzetőrök biztosították az elhagyott Belügyminisztérium őrzését. (A szolgálatot november 4-én, a szovjet csapatok megérkeztéig látták el, akik letartóztatták, és 8-ig őrizetben tartották őket.) Ugyancsak egyetemisták teljesítettek szolgálatot a Széchenyi-hegyi Dzszerdzsinszkij-iskolában, de részt vettek többek között a Ferihegyi repülőtér őrszolgálatának ellátásában is.³⁶⁸ A Vörös Hadsereg útján lévő különleges belügyi alakulat – államvédelmi háttérintézmény – szintén az egyetemhez fordult segítségért, ennek az épületnek az őrzését is biztosították. Ráadásul, élve a kínálkozó lehetőséggel, az itt lévő, kiválóan felszerelt nyomdában nemzetőr igazolványokat készítettek, és itt sokszorosították a november 1-jei díszparancsot is.³⁶⁹ Egy teherautónyi nemzetőrt a Bercsényi diákszállóból vezényeltek ki a Szabad Nép-székházat megszállva tartó Dudás József fegyveresei ellen, de alighogy elindultak, visszafordították őket.³⁷⁰ November 2-án a Külügyminisztérium épületét önkényesen megszálló felkelőkkel szembeni karhatalmi fellépésben is voltak a Műegyetemhez tartozó egységek.³⁷¹ Október 30-án egyetemista nemzetőrök akadályozták meg, hogy tüntetők a Gellért-hegyi Felszabadulási emlékműről – miként a szovjet katona szobrát – a főalakot is ledöntsék. Amikor Marián István hírért vette, hogy a szobor körül tömeg gyűlt össze, rövid felhívást mondott magnóra, nehogy ez az esemény károsan befolyásolja a

³⁶⁷ Uo. 158–159. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Az ostromot követő napokban Jankovich István adjunktus, illetve a műegyetemi nemzetőrség kötelékébe tartozó műszaki katonák részt vettek az épület alatti állítólagos kazamaták felkutatásában. Jegyzőkönyv Varga Sándor kihallgatásáról, 1957. május 9. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2 (Várad Gyula és társai) 97. Marián az ellene folytatott eljárás során egységeinek csak az ostromot követő kutatásban való részvételét ismerte el. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 7. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 420–421.

³⁶⁸ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 180. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 256–257.

³⁶⁹ Hofer Miklós visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 4–5. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 177–179. Jegyzőkönyv Burger Béla egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. július 1. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 303–304. Jegyzőkönyv Raffai Béla nyomdász tanúkihallgatásáról, 1957. június 24. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Várad Gyula és társai) 382–383.

³⁷⁰ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 77–78.

³⁷¹ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 183–184.

szovjet csapatok kivonását. A szöveget Demeter Sándor újságíró, a vegyészmérnöki kar egyik laboratóriumában a közlekedési minisztérium megbízásából ipari kutatásokat folytató autodidakta kémikus készítette el és olvasta hangszalagra. A csillapító mondatokat hangszórós gépkocsival sugározták részben a Gellért téren, ahol báméskodók gyülekeztek, majd az emlékmű körül, a szobrot ledönteni szándékozókna. A fellépés végül eredménnyel járt, a tüntetők felhagytak szándékukkal, fegyverhasználatra nem került sor. Ugyancsak az egyetemi nemzetőrök akadályozták meg a Gellért téri szovjet hősi emlékmű lerombolását.³⁷²

A nemzetőrségben szerepet vállalt személyek visszaemlékezéseiben – talán mert a megtorlás során a hatóságok ezeket a cselekedeteket „kommunistaüldözésként” feltüntetve különösen súlyosan ítélték meg³⁷³ – visszatérő elem az Államvédelmi Hatóság tagjainak a védelme. Az ÁVH feloszlata után többen – sorállományúak és tiszték – kértek védőőrizetet az egyetemen. Másfelől, bejelentések nyomán nemzetőr egységek bekísérték a testület tagjait, hogy ellenőrizzék korábbi tevékenységüket. (A Bartók Béla úti diákszállóban külön egység alakult egy honvédtiszt, Blahut Pál hadnagy parancsnoksága alatt erre a feladatra.) Voltak, akiket a kikérdezés után hazaengedtek, és voltak, akik maguk látták biztonságosabbnak, ha az egyetemi épületekben maradnak. Több esetről tudunk, amikor feldühödött felkelők, járókelők kezei közül mentettek ki ÁVH-sokat a diákok, majd az egyetemre kísérték, és egy előadóban őrizték őket november 3-ig. Szombat este saját kérésükre akadály nélkül távozhattak, a másnapi szovjet támadás már nem érte őket az egyetemen. „Azt hiszem, az értelmiségiekre, munkásokra és az egyetemistákra egyaránt az volt jellemző, hogy nem akartak bosszút állni. Nem bosszút akartak, mert például ezekben a napokban a Műegyetemen is voltak elfogott ávéhások, akik ha még léteznek és élnek, elmondhatják, igen emberségesen bántak velük.”³⁷⁴

---

³⁷² Uo. 161. Dékány Csaba visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 35–36. Perneczky László visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 59–60. Demeter Sándor vallomása Lányi Béla fegyelmi ügyében, 1957. június 17. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-6/1957.

³⁷³ Vö. Takács Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 323–324. Az ÉKME I. sz. fegyelmi bizottságának jegyzőkönyvei, 1957. május–augusztus. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

³⁷⁴ Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 97–98., 151–154. Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 32. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 143. sz. 161. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 152. sz. 90–91. Nacsa János: *Az „ügynevezett” nemzetőrök visszaemlékezései*. Kézirat, 2012. A szerző birtokában. 20–23. A megtorlást végző hatóságok álláspontja: Tiwald Miklós rendőr főhadnagy összefoglaló jelentése a Műszaki Egyetem ellenforradalmi fegyveres nemzetőrségéről, 1959. január 15. ÁBTL 3.1.9. V-150384/1 (Egyetemek) 82–85.

A Műegyetem november elejére az egész budai oldal egyik legfontosabb fegyveres központja lett. Ennek a folyamatnak következő állomása az egyetemi nemzetőr egységek magasabbegységbe szervezése, egyetemi nemzetőr hadosztály felállítása volt. E hadosztály részeként alakult meg 1-jén a Műegyetemen a Petőfi Sándor Első Egyetemi Nemzetőr Ezred. Marián István későbbi kihallgatási jegyzőkönyve szerint november 1-jén szinte egész napja különböző tanácskozásokkal telt.³⁷⁵ Részt vett a Honvédelmi Minisztériumban a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány első ülésén, ahol a már korábban szállongó hírek után megerősítő információkat kapott arról, hogy özönlenek az országba a szovjet csapatok. Mielőbbi döntést sürgetett az újabb beavatkozás esetén az ellenállásról, hogy „meggondoltan, teljes felelősségtudattal sáfárkodjunk hazánk és ifjúságunk vérével, megengedhetetlennek tartok mindenféle kalandorkodást és követelem, hogy akkor lássuk el páncélelhárító fegyverekkel a nemzetőr egységeket, és nem engedhető meg, hogy bárki felelőtlenül nyilatkozzon, nem nagy hazafias nekibuzdulások kellene, megszilárdítani a fegyelmet, kiképezni az alakulatokat, korszerű elhárító fegyverek. [...] itt egyet kell tenni, katonák vagyunk, most a legjobb informáltságom szerint az országot ilyen és ilyen belső és külső veszélyek fenyegetik, nekünk mint katonának a hadseregen meg a nemzetőrségen belül, mint a kormány és a párt által létrehozott új karhatalmi egységben az a feladatunk, fokozni a szervezettséget, megteremteni a vezetés feltételeit, kialakítani a szükséges fegyelmezett szolgálati viszonyt a sajátos demokratikus formákkal, megtanítani az embereket arra, hogy ne oktanul hulljanak el.” Mivel felszólalásának nem volt sok fogantatja, a nemzetőrség főparancsnokságaként működő Deák téri rendőr-főkapitányság érintésével visszatért az egyetemre, hogy folytassa a szervezést.³⁷⁶

Az egyetemi nemzetőr ezred megalakításának írásos dokumentuma a Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság 1. számú Díszparancsa. Ennek, pontosabban a tényleg kiadott, nem a nyilvánosságnak, hanem a már létrejött egységek vezetőinek szánt parancsnak, illetve egy összefogásra buzdító kiáltványnak a megszületéséhez – a sajtóban és röplapokon később terjesztett díszparancs e kettő ismeretlenek által összeszerkesztett változata³⁷⁷ – nagyban

---

³⁷⁵ Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. március 13. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 337–340.

³⁷⁶ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 189–193.

³⁷⁷ Uo. 179., 195–196., 203–204. A díszparancsot közli: *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 263. November 3-án a *Magyar Jövőben* is megjelent. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 366.

A Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság 1. számú Díszparancsa

---

1956. november 1-én 21 órakor a diákotthonban lakó hallgatók és a csatlakozott katonai egységek megbízottainak jelenlétében a Budai Albizottság értekezletet tartott. Az értekezlet elhatározta, hogy az orosz beavatkozás újabb reális veszélye miatt megalakítja az Egyetemi Nemzetőr Egységek Budai Parancsnokságát. A megbízottak szóval és szavazással kifejtett bizalmukkal engem, Marián István alezredest bíztak meg a megalakított és megalakítandó Nemzetőr egységek parancsnokságával. A parancsnokságot november 1-én 22 órakor felállítottam és átvettem.

Bajtársak! A bizottság és a megbízott bajtársak, egyetemi hallgatók, katonák és tisztek szent esküvést tettek, hogy az orosz betolakodókkal, anarchistákkal, az ÁVH-s gyilkosokkal és közönséges bűnözőkkel szemben kíméletlenül harcolni fognak és életük utolsó csepp véréig védelmezni fogják hazánk, népünk érdekeit, Nemzeti Forradalmunk vívmányait.

Az új folyamán orgyilkos banditák fegyveres támadást indítottak a Budai Egyetemi Nemzetőr Egységek Parancsnoksága ellen. A harc folyamán hazánk és népünk szent érdekeiért vívott harcban hősi halált halt Danner János bajtársunk és egy bajtársunk súlyosan megsebesült. Danner bajtársunk hősi emlékére adózzunk ma zárt kötelékben néma csenddel és fogadjuk meg, hogy sem a betolakodókkal, sem a banditákkal, sem az anarchistákkal soha a legkisebb egyetértésbe sem bocsátkozunk. Soraink egységének rendezésével, fegyelmünk megszilárdításával, fegyverforgató katonai tudásunk növelésével, erőnk nem kímélve felkészülünk a betolakodókkal szembeni harcra, az anarchisták, az ÁVH-s banditák és a közönséges gyilkosok, bűnözők elleni harcra, a betolakodók kiűzésére, a közrend helyreállítására.

Elrendelem, hogy a mai nap folyamán 10 óráig a megalakított Nemzetőr zászlóalj teljes egészében rendezék soraikat, választott parancsnokaik utasításait fenntartás nélkül hajtsák végre, akadályozzák meg soraink szétzillesztését a rémhírkeltőkkel, a személyi intrikusokkal szemben. Megkövetem, hogy a parancsnokságom által kiadott parancsoknak mindenki feltétlen engedelmességedjék. Elrendelem, hogy gyorsított ütemben a törzs szervezze meg és hajtsa végre az újabb Egyetemi Nemzetőr Egységek szervezését és megalakítását. Elvárom valamennyi egyetemi forradalmártól, hallgatótól, oktatótól és egyetemi dolgozótól egyaránt, hogy e válságos időben erejét, tudását, életét nem kímélve mindent megtegyen a haza, a forradalom érdekében. Hogy védeni tudjuk hazánk és forradalmunk érdekeit; eddigi vívmányait, fegyelmre, öntudatos engedelmessegre van szükségünk. Elvárom, hogy mindenki küzdjön a rémhírterjesztők, a pánikkeltők, az intrikusok ellen. A legszentebb kötelességünk népünk, nemzeti forradalmunk iránt, hogy a legszélesebb népi, nemzeti egységet teremtsük meg, mert csak így lehetséges valamennyi erő egyesítése nemzeti, népi forradalmunk érdekeinek megvédésére.

Bajtársak! Küldötteitek bizalmat szavaztak nekem. Köszönöm ezt. Bizalmatok, a nép bizalma erőt ad nekem, és úgy gondolom, képes leszek arra, hogy szent forradalmi felbuzdulásokat egy akarattá egyesítve, feltétel nélküli engedelmesseg és fegyelem megteremtésével, fegyveresen diadalra vigyem akaratosokat a betolakodókkal, a gyilkos ÁVH-sokkal, anarchistákkal, közönséges bűnözőkkel szemben. Bízatom parancsnokságomban, s mi, életünk utolsó csepp véréig védelmezni fogjuk nemzeti forradalmunk, népünk és nemzetünk drága, szent érdekeit. Ma nem az erők széthúzására, hanem összefogására van szükség. Ma nem azt kell keresni, ami szétválaszt bennünket, hanem ami összeköt minden magyart. Ma nem széttagoltságra, hanem nemzeti, népi egységre van szükségünk. Ezért arra kérek minden igaz magyart, minden pártvezért, azon munkálkodjanak, hogy a nemzet eggyé legyen a forradalom, a nép, a nemzet szolgálatának érdekében. Ha összefogunk a legszélesebb nemzeti, népi alapon, legyőzhetetlenek leszünk. Ha hagyjuk sorainkat szétbomlasztani, elveszünk, s akkor hiábavalóvá válik az önkény, a diktátorság és az idegen befolyás elleni harcban hullatott eddigi vér, felesleges volt!

Magyarok! Egyetemi fiatalok, munkások és értelmiségi dolgozók! Tegyetek szent esküvést, hogy erőtet, tudásokat, életeteket nem kímélve, népi-nemzeti egységet teremtve küzdeni fogtok az orosz agresszorok, az ÁVH-s gyilkosok és közönséges bűnözők ellen, népünk, nemzetünk és forradalmunk vívmányainak megvédése érdekében.

Budapest, 1956. november 2.

Marián István alez.

Takács Sándor, Némethi Ede, Burger György bizottsági tagok

A kiáltvány egymástól csak a címben eltérően megjelent: *Magyar Függetlenség*, 1956. november 2., déli és esti kiadás. *Igazság*, 1956. november 2. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 269., 273., 278.

Magyarok, Barátaink!

Veszélyben a hazánk, veszélyben a forradalom. Mi, egyetemisták most felhívással fordulunk az egész néphez, minden magyar emberhez. Özönlenek országunkba a szovjet csapatok és most mi szent esküt tettünk

hozzájárult az 1-jéről 2-ára virradó éjszaka az egyetem előtt lezajlott merénylet, amelynek egy nemzetőr, Danner János végzős építészhallgató esett áldozatul. Danner aznap Marián István kíséretéhez tartozott. Két gépkocsival mentek a HM-be, majd a Deák térre, innen azonban ő csak Marián után, később indult vissza az egyetem gépkocsijával. Egy azonosítatlan autó üldözőbe vette őket, majd az egyetem elé beforduló kocsira golyózápor zúdult. Dannernek nem sikerült kiugrania az autóból, tizenhét lövéstől találva hősi halált halt. A lövöldözésben a kapuórség egy tagja szintén megsebesült. Bár az elkövetők kilétét máig homály fedi, sőt, még az sem tisztázott, hogy lesben állók vagy a gépkocsiban ülők lőttek, mivel a megtámadott egyetemi autót rendszeresen Marián István használta, ő maga és a diákok is az akkor már feloszlott ÁVH-t gyanították az orvtámadás mögött, melynek célpontja az egyetemi nemzetőrség vezetője lehetett. A holttestet az egyetem aulájában felravatalozták, a diákok díszőrséget adtak halott bajtársuk előtt tisztelegve.³⁷⁸ A tragikus merénylet áldozatáról az oktatók forradalmi bizottsága is megemlékezett, továbbá a *Magyar Jövő* című, az egyetemi ifjúság lapjaként, a Budai Egyetemi Forradalmi Bizottság kiadásában november 3-án megjelent újság első száma is beszámolt a történetekről.³⁷⁹

– utolsó csepp vérünkig védeni fogjuk hazánkat, és ha mindannyian elesünk is, nem fogunk még egyszer elnyomás alatt élni.

Minden magyar ember gondoljon most hazájára, gondoljon fiaira, gondoljon jövőjére. Szűnjön meg az országban a zavar, az anarchia. Munkások, dolgozók, felhívunk benneteket, szüntessétek be a sztrájkot. Sztrájkjal nem lehet kiverni a szovjet csapatokat az országból.

Magyarok, dolgozzatok, szervezkedjétek!

Magyarok, fegyverbe!

Szervezzétek meg munkahelyeiteken zászlóaljaitokat, szűnjék meg a belső széthúzás, szűnjének meg míg a fő veszély fennáll a pártvillongások.

Magyar, ne bánts a magyart!

Attól függ jövőnk, hazánk függetlensége, meg tudjuk-e valósítani minden magyar ember egységét, hazájában. Vezessen bennünket tetteinkben a hazaszeretet, a szabadság szeretete. Mi egy ezredévben egyszer esküszünk hangosan, a mi esküink a szívekben szólnak és most mégis emelje fejét minden magyar ember a háromszínű zászlóra: Esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

Marián István alezr. Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság katonai parancsnoka

Frendl Ervin Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság diáktitkára

³⁷⁸ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 200–201. Marián István a jobboldali merénylet lehetőségét sem zárta ki: „...már nem volt kívánatos, hogy egy ilyen nagy tömegbefolyást élvezzen, egy magát akkor is nyíltan kommunistának valló főtiszt.” Somkúti Gabriella: Danner János. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 48–51. Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 666–669. A megtorlás során keletkezett belüleges dokumentum a saját társai által „tévedésből lelőtt” Dannerről tud; e szerint a balesetet Marián István gátlástalanul felhasználta az ÁVH elleni uszításra. Tiwald Miklós rendőr főhadnagy összefoglaló jelentése a Műszaki Egyetem ellenforradalmi fegyveres nemzetőrségéről, 1959. január 15. ÁBTL 3.1.9. V-150384/1 (Egyetemek) 82.

³⁷⁹ *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 365–366. *Magyar Jövő*, 1956. november 3. A forradalmi tanács november 2-i üléséről készült jegyzőkönyvet közli: *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 18. sz. hasonmás dokumentum, oldalszám nélkül.

November 1-jén este ülést tartott a Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság, és a szovjet csapatmozgásokról érkezett hírek hatására, a röviddel azelőtt történt merénylet légkörében, ahogy a díszparancs fogalmaz, „az orosz beavatkozás újabb reális veszélye miatt” megalakították az Egyetemi Nemzetőr Egységek (a Marián tervezte hadosztály) Budai Parancsnokságát. A parancsnoki teendőket az eddig is irányítóként fellépő Marián Istvánra bízták, igaz, ezt vita, majd bizalmi szavazás előzte meg. Az albizottság tanácskozásán megjelentek Marián visszaemlékezése szerint azt firtatták, vajon hajlandó-e tényleg harcba bocsátkozni a szovjet hadsereggel. Azt az álláspontot képviselte, hogy abban az esetben, ha a kormány az ellenállás mellett döntene, akkor lehetséges a katonai védelem, hogy a politikusok jobb tárgyalási pozícióba kerüljenek. „...azon voltam, hogy ez most már vezetett, szervezett, kis vérveszteség árán történjék.”³⁸⁰ A gyűlés dokumentumai, mind a röplapon és a *Magyar Jövőben* megjelent Díszparancs, mind a *Magyar Függetlenségben* és az *Igazságban* napvilágot látott felhívás, mind a budai egyetemi albizottság sokszorosított röplapja hasonló gondolatkörben mozognak: a műegyetemi nemzetőrség a kibontakozás érdekében kétségbeesetten igyekszik nemzeti összefogást teremteni, a sztrájk felfüggesztésével a kormány pozícióját erősíteni.³⁸¹

---

³⁸⁰ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 197–199.

³⁸¹ *1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 266.

„S népek hazája nagyvilág/Hozzad bátran kiált,/Egy ezredévi szenvedés/kér éltet vagy halált”
Felhívás! Munkások! Parasztok! Forradalmi magyar nemzet!

A véres harcok lázában égtünk és égünk ma is. A nemzet évezredes álma van megvalósulóban. Lehetetlen ilyen órákban a hétköznapi hangulatát idézni. Mégis arra kell kérnünk benneteket, vigyázzatok! Most még nagyobb hősiességre van szükség, mint a barrikádok [!] tüzének félisteni lángolása: bölcsnek kell lennünk tetteinkben.

Nemzeti ügyünk sikere kardélen táncol, győzelmünk még végtelenül bizonytalan. Feladatunk ezekben az órákban kettős. Egyrészt meg kell indítani az ország vérkeringését, meg kell indítani a termelő munkát: az életet. Miért? A Nagy Imre kormány teljesítette követeléseinket: mellénk állt. Számukra már nincsen visszaút! Többé nem kényszeríteni, hanem erősíteni kell őket, erősíteni magunkat. Ha a munkát felvesszük, kiáltó bizonyítékát adjuk a világ felé egységünknek. Ne feledjétek: Az ENSZ segítségét már a magyar nemzeti kormány és nem külföldi kormányok kéri.

Dolgoznunk kell azért is, mert a több mint egy hetes sztrájk még jobban legyengítette az ország gazdaságát, mely már valóban a miénk. Gondolni kell a jövőre, a mi jövőnkre is.

Egyre több helyről érkezik a riasztó és megdöbbentő hír: A Szovjetunió újabb csapatokat küldött Magyarországra. Ezért is bizonyítanunk kell az egész magyar nemzet egységét, egységét amögött [!] a kormány mögött, amely ezeknek a csapatoknak a kivonását követeli. Féltve őrizkedjünk azonban minden provokációtól.

Másik feladatunk, hogy fenn kell tartani, sőt erősíteni kell fegyveres felkészültségünket. Segítsétek fegyveres szervezetünket, a nemzetőrséget, amely a Forradalom harcosaiból, honvédségünkéből és a nemzethez hű rendőrségből a harcok tüzeiben kovácsolódott össze.

Veszélyben vannak a magyar szabadságharc vívmányai, azok az eredmények, amiket a magyar hazafiak vére szentesített és adott nekünk. Legyünk méltók hozzájuk, legyünk méltók ahhoz, hogy magyarok vagyunk!

Budai Egyetemi Forradalmi Albizottság

Marián a hadosztály, illetve a műegyetemi ezred felállításában a nemzetőrökön kívül a honvédség egységeire is támaszkodhatott. A már korábban csatlakozott tartalékos tiszteken és tiszti iskolásokon túl felderítő-, híradószakasz, egészségügyi részleg, ráadásul Pilisvörösvárról egy harckocsizászlóalj erősítette a nemzetőröket. 30-án volt politikai foglyok jelentkeztek az egyetemen, néhányan még rabruhában, hogy ők is csatlakoznának. A budai albizottság tagjai óvatosságból szigorú fegyelmi és függőségi feltételeket szabtak – például azonnal levették a rabruhát, nehogy köztörvényesek részvételével vádolják meg a nemzetőrséget –, amiket a volt foglyok elfogadtak. A mintegy százfős csoport nem maradt az egyetemen, a XI. kerületi tanács és a pártbizottság épületében szállásolták el őket.³⁸²

A nemzetőr felszereléshez tartozó kézfegyvereken kívül, amit raktárból teherautószámra szállítottak az egyetemre, a honvédségtől lövegeket, lángszórókat, kézigránátokat, harckocsiaknákat, páncélelhárító fegyvereket is kaptak.³⁸³ A kézfegyverek jelentős része tartalékkészletből származott, azokat első lépésként a zsírtól kellett megtisztítani.³⁸⁴ Az egyetem udvarán felállított légelhárító ágyúkat Letkésről, az ottani egységtől szállították ide.³⁸⁵ Raktárként a tornaterem szolgált, a fegyverek kiosztása rendezett körülmények között, nyilvántartási ívek aláírásával zajlott. Az egyetemisták az első puskák, géppisztolyok diákszállókba szállításától általában azt a szabályt követték, hogy szolgálaton kívül nem tartották maguknál fegyverüket.³⁸⁶ A hagyományos fegyverekkel történő felszerelésen túl zajlott az „alternatív” tankelhárító fegyver, a molotovkocktél készítése, amiben a Haditechnikai Intézet is segítséget nyújtott.³⁸⁷ Az egyetemre került sok harceszköz véletlen baleseteknek is okozójává vált. Ugyan a jelentkező elsőévesek többsége, mivel még nem vett részt kiképzésen, nem kapott fegyvert, de a „tapasztaltabbak” is követtek el hibákat. Egy tisztítás közben elsült fegyver okozta Albrecht Márton másodéves mérnökkari hallgató halálát november 3-án. (Holttestét ideiglenesen az egyetem udvarán hantolták el.) Akkor

³⁸² Marián István-interjú. Készítette Hegedüs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 162–163., Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 181. Jegyzőkönyv Szász Jenő százados tanúkihallgatásáról, 1957. július 8. ÁBTL 3.1.9. V-150006/4 (Váradi Gyula és társai) 329–334.

³⁸³ *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban*. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 255.

³⁸⁴ Szabó Zoltán visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 53.

³⁸⁵ Zsuffa István visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 22–23.

³⁸⁶ Törteli Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 30–31.

³⁸⁷ Kassai Dezső visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 45–47.

szerencsére nem történt nagyobb baj, amikor szintén fegyvertisztítás közben egy hallgató a Kf. 44-es terem plafonjába, egy másik diák az auditorium maximum táblájába lőtt.³⁸⁸ Megalakult a felállítandó hadosztály katonai törzse, Marián helyettese továbbra is Nagy György őrnagy maradt. Nekikezdték a Petőfi híd–Szabadság híd–Móricz Zsigmond körtér háromszög védelmét szolgáló hadműveleti terv kidolgozásának. Mivel a hallgatók bizalmatlanok voltak az általuk korábban nem ismert tisztekkel szemben, a parancsnokok mellé képviselőiket is beosztották.³⁸⁹

November 3-án szervezetileg megszakadt Marián István és a műegyetemi nemzetőrség közvetlen kapcsolata. Az alezredes ugyanis a Forradalmi Karhatalmi Bizottság Deák téren tartott ülésén az egyetemista nemzetőrök képviselőjében bekerült az operatív bizottságba, egyben megbízták a hadműveleti osztály felállításával, és a honvédséggel közös irányítási szervezet kialakításával.³⁹⁰ (Arról már csak 1957-ben, a vizsgálati fogságban értesült, hogy a Forradalmi Honvédelmi Bizottmánytól, illetve Janza Károly miniszterhelyettestől is kapott egy megbízatást: kinevezték Budapest belső védelmi körzetének parancsnokává.) A nemzetőrség parancsnoki szervezetében kapott új feladata miatt, aminek a végrehajtásához a Deák téri épületben rögtön nekilátott, a műegyetemi parancsnokságot át kellett adnia. Az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság vezetőjével, Pózsár Istvánnal, illetve a budai albizottság tagjaival történt egyeztetés után Görgényi Dániel vezérőrnagyot, az ELTE nemzetőreinek vezetőjét kérte fel a feladatra, aki 3-án délutántól át is vette az irányítást. A parancsnokság formális átadását 4-én délutánra tervezték – erre azonban a meginduló második szovjet intervenció miatt már nem kerülhetett sor.

A 4-én hajnalban megkezdett szovjet támadás hírére Király Bélával, a nemzetőrség főparancsnokával és Kopácsi Sándorral együtt Marián István kétségbeesett kísérletet tett a

---

³⁸⁸ Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... III. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1995. 38–42., 53–54. Kovács Iván visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 50. Dékány Sándor és Csaba visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 55–56. (A véletlen lövést Dékány Sándor követte el.) Gy. Gy. beszámolója 1956. október 22-től december 22-ig végzett tevékenységéről, 1957. április 5. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. A Vásárhelyi diákközhelyen ugyancsak történt egy szerencsés kimenetelű baleset. Nacsa János: *Az „úgynevezett” nemzetőrök visszaemlékezései.* Kézirat, 2012. A szerző birtokában. 19. Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 669–670.

³⁸⁹ Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája.* Bp., Akadémiai, 2003. 335–338. 1964. július 23-i összefoglaló jelentés Nagy György felülvizsgálatáról. BM III/IV Csoportfőnökség, 2. Tanintézeti Elhárító Osztály. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 540/1–2. Jegyzőkönyv Varga Sándor kihallgatásáról, 1957. április 5. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2 (Várad Gyula és társai) 50. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 13. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 430–432.

³⁹⁰ Jegyzőkönyv Varga Sándor kihallgatásáról, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2 (Várad Gyula és társai) 57–62.

parancsnokság vezetőképességének megőrzésére. Kopácsi a kormánynál próbált tájékozódni, az alezredes pedig Királlyal először a Hess András térre ment, de ott csak egy teherautónyi egyetemista nemzetőr csatlakozott hozzájuk, nem építettek ki ellenállási pontot. Ehelyett a Zugligetben rendezték be a törzset, hogy megkíséreljék irányítani az ellenállást – Nagy Imre drámai, de katonai szemmel nem egyértelmű rádiószózata után. (Ezekből a fegyveresekből néhányan a budai hegyekben pár napig még kitartottak.) Ugyanakkor Marián a Műegyetemen és a diákszállókban tartózkodó nemzetőröknek az ellenállás helyett a harc elkerülését javasolta. „Amíg el nem hagytam a Deák téri főkapitányság épületét, minden felé, így elsősorban a műszaki egyetemen lévő egységek felé, de minden felé könyörögve kértem, hogy ne bocsátkozzanak harcba. Az egyetemen tartózkodó egységeknek pedig azt az utasítást adtam, hogy hagyják el az egyetem épületét, mert az is nyilvánvaló volt, hogy hát ha tudnak valamiről, tudnak, [az] egyetemet nem szabad szétlővetni. Tehát vonuljanak a kollégiumokba, és várják a további intézkedést.” Délben a Vörös Hadsereg útján, a Petőfi Politikai Katonai Akadémián találkozott utódával, Görgényi tábornokkal, aki még annyi értelmét sem látta az ellenállásnak, mint ő, ráadásul a Kádár-kormány nyilatkozata alapján úgy ítélte meg, van lehetőség a kibontakozásra. Görgényi a szovjet támadás hírére az alárendeltségébe tartozó nemzetőröket feletteseitől függetlenül fegyverletételre szólította fel.³⁹¹ Varga Sándor, Marián titkára tanúsága szerint az alezredes, kihasználva, hogy működik a telefon, még egyszer az egyetemek elhagyására és fegyverletételre szólított fel: „Minden beszélgetését a következő szavakkal zárta: »Akkor vagytok hősök, ha meritek vállalni az életet, élnetek kell.«” Ezután, közel kéthetes távollétet követően hazament a családjához.³⁹²

A vasárnap hajnali szovjet támadás a diákok körében teljes tanácstalanságot okozott. Néhány egység vezetőik utasítására felszerelt és felsorakozott, de egyelőre nem történt semmi. „Alapvetően nem tudtuk, hogy mit csináljunk. Az az egy-két katonatiszt, aki velünk volt, és akiket végeredményben mégiscsak, ha nem is felettesnek tekintettünk, mert arról szó

³⁹¹ Marián István-interjú. Készítette Hegedüs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 206–233. Király Béla: *Honvédségből néphadsereg*. Bp., CO-NEXUS Print-teR Kft., 1989. 281–290. Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 117–119. Görgényi Dániel magatartása akár árulásnak is nevezhető. A nemzetőrség szervezésébe mint a partizánszövetség vezetőségi tagja, október 24-én az MDP hatalmának védelmében kapcsolódott be. 1957-ben, az indoklás szerint, többek között azért, mert „1956. november 4-én megakadályozta, hogy a Pesti Barnabás u. 1. szám alatti épületben és a Műegyetemen megalakított fegyveres egységek, valamint a Petőfi Akadémián lévő fegyveres egység harcba lépjen a szovjet csapatok ellen”, Vörös Zászló Érdemrend kitüntetésben részesítették.

³⁹² Marián István-interjú. Készítette Hegedüs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. 233–234. Jegyzőkönyv Varga Sándor kihallgatásáról, 1957. április 10. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2 (Várad Gyula és társai) 70. Varga Sándor gyanúsított kihallgatása, Katonai Főügyészség, 1958. június 19. ÁBTL 3.1.9. V-150006/15 (Várad Gyula és társai) 30–31. Varga Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 42.

nem volt, hogy úgy értékeltük volna őket, de hát mégiscsak tapasztaltabbaknak tartottuk [...] ők egységesen azon az állásponton voltak, hogy ők átmennek a parancsnokságra utasítást kérni. Na, nem is láttuk őket többet.”³⁹³ Közben megérkeztek a nemzetőrség vezetőitől az ellenállás beszüntetésére felszólító parancsok. Bizonyára a fegyverletétel elrendelése, de a szovjet csapatmozgásokról az előző napokban folyamatosan érkező hírek ellenére mégis váratlan támadás miatt is, a Műegyetem területén és a diákszallókban nem folytak harcok.³⁹⁴ Voltak hallgatók, akik a beözönlő tülerő hírére már 3-án este leadták a fegyverüket, és inkább hazamentek. A másnapi támadás után a többség is beletörődött, hogy a küzdelem kilátástalan. Azok, akik mégis a fegyveres ellenállást választották, az egyetemet elhagyva felkelő csoportokhoz csatlakoztak. Valamennyire szervezett formában legtovább, november 6-ig a központi diákszalló lakóinak egy része harcolt, akik Széna téri felkelőkkel együtt védték a Várat.³⁹⁵ De a kollégisták zöme itt is inkább az épület belsejébe húzódva várta ki a harcok elültét. Egyikük így számol be erről: „Hogy figyelmünket eltereljük [...], valaki kitalálta, hogy 10 darab tízfilléres százszoros feldobásával bizonyítsuk a Gauss-féle görbe igazát. Ez a görbe a valószínűségszámítás egyik alapjának grafikus ábrázolása. A törvény szerint a legvalószínűbb az, ha a pénzek fele írásra, a másik fele fejre esik, a legvalószínűtlenebb pedig az, ha mind a tíz fejre vagy írásra esik. Mondanom sem kell, Gaussnak igaza volt. [...] Valaki mondta, hogy a diákszalló tetejéről jól láthatóak azok a lövedékek, melyek fölöttünk elrepülnek. Én ezt nem hittem el, ezért felmentem a padlásra, ahol pár m²-en ki volt bontva a tető, hogy tájékozódni lehessen. S valóban lehetett látni a lövedékek útját a fejünk felett. Este, amikor már nem lőtték a Várat, óvatosan kimentünk a Halászbástyára. Innen jól lehetett látni, hogy Pesten még nagy harcok vannak, jól látszottak a robbanások fényei. [...] November 6-án (kedden) minden ott folytatódott, ahol előző nap abbamaradt. A szovjet csapatok elfoglalták már a Moszkva teret, elűzték Szabó bácsi embereit a Széna térről, a Mártírok útján lévő tankok és az úton felállított ágyúk már kora reggeltől lőtték a Vár épületeit, de főleg a Bécsi

---

³⁹³ Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 95.

³⁹⁴ Az egyetemi nemzetőr egységek feloszlásának köszönhetően egyetemisták közül összességében kevesen haltak meg a forradalom során. A korábban ismertetett négy haláleseten túl még két egyetemista hősi halotról, Havas Józsefről és Lajos Ferencről tud az 1956-os események emlékét ápoló Műegyetem – 1956 Alapítvány; a kevés adatból valószínűsíthető, hogy mindketten a második szovjet támadás után veszítették életüket, Havas november 7-én a Corvin köz környékén esett el. (Az egyetem aulájában állított emléktáblán három további nevet találunk: Vedrál Vilmos, aki 1956-ban már végzett építészmérnökként dolgozott, feltehetően november 8-án, a Corvin köz harcaiban esett el; Szilágyi Józsefet és Péch Gézát – utóbbi néhány évvel korábban volt az egyetem hallgatója – a megtorlás során végezték ki.) Vö. Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 671–678.

³⁹⁵ Horváth Miklós: *1956 hadikronikája*. Bp., Akadémiai, 2003. 424. Eörsi László: Fegyveres ellenállás 1956 novemberében a Széna tér körzetében. = *Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció*. Szerk. Kötél Emőke, Rainer M. János. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2013. (Bibliotheca Scientiae & Artis 4.) 31–39.

kapu környékét, mert ott néhány fiatal még próbált védekezni. Igazi csatazaj hallatszott, ezért ismét az épület belsejébe költöztünk, de előtte néhány holminkat egy táskába bepakoltuk, ha menekülni kell, legyen velünk valami élelem s ruhanemű, más egyébünk úgysem volt. [...] a diákszálló Fortuna utcai részén lévő nagyteremben tartózkodtam. Ebben a teremben alakították ki az idemenekült és itt rekedt idegenek alvóhelyét, de ebben az időben közülük nem volt itt senki, félvén a belövésektől, ők is az épület belsejébe húzódtak. Jól láttam, amikor a szovjet páncélosok nagy csörömpöléssel, lövöldözve végigvonultak a Fortuna utcán – s mivel a terem az épület sarkán van – útjukat követhettem tovább is, s a függöny mögül kiláttam a Szentháromság térre is. A térre ért tankok ezután ágyúikat a betorkolló utcák felé fordították, egy pedig az épületünket vette célba. Még azt is láttam, hogy a közepén tartózkodó páncélos tetején lévő ajtó kicsapódott, s egy kar kinyúlva pisztolyából rakétát lőtt ki, ezzel jelezte még lent lévő csapataiknak, hogy célt értek. A harci zaj azonnal mérséklődött, majd megszűnt. Az előbb említett páncélos a felénk irányított ágyújával olyan fenyegető volt, hogy elhagytam a termet, s felmentem beszámolni a látottakról. Amint mondom, hogy mit láttam, egy óriási dörrenést hallottunk, ismét hulltak az ablaküvegek, azt gondoltuk, megkezdték a diákszálló szétlövését. El is indultunk a pince felé, hogy az alattunk lévő barlangrendszeren keresztül elmenekülhessünk. De nem történt semmi, csend lett. Később kiderült, hogy egy koreai hallgató – aki az előbb említett nagyterem ablakában szétnyitotta a függönyt – fényképet akart készíteni az általuk nagyon várt eseményről, megijesztette a katonákat, akik azt gondolták, löni akarnak rájuk, s az épület tér felőli homlokzatának közepébe belelőttek tankágyúval, s a Fortuna utcai magassírdaszint ablakait is szétlőtték géppuskával.”³⁹⁶ A diákok csak a kilátástalannak tűnő harcot nem vállalták: a levéltárosok hívására, a pincerendszeren át közlekedve részt vettek a Magyar Országos Levéltár harcok során kigyulladt épületének mentésében.³⁹⁷

Az egyetemen felhalmozott fegyvereket a 4-én szolgálatban lévők, és akik a város ostroma ellenére bemenekültek az épületbe, összegyűjtötték; ezek nagy részét felkelők még aznap délelőtt elhordták. (A diákokthonok lakóitól az ellenállást választók szintén kaptak kézfegyvereket.) A mozdíthatatlan nehézfegyvereket kezelőik hátrahagyták, de egy harcokocsit sikerült a Móricz Zsigmond körtérre kivinni.³⁹⁸ A fegyverek kisebb részét bútorokban, az épületek pincéiben rejtették el, a Bercsényi kollégiumban például elásták a

³⁹⁶ Kosztolányi Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában.

³⁹⁷ Uo. Ficker Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 37.

³⁹⁸ Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956.* Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 155–156.

szénkupacok alá.³⁹⁹ Néhányan iratokat – főként a nemzetőrök névsorait – semmisítettek meg. „...mindent, amiről a legkisebb olyan sejtésem is volt, hogy valakire kompromittáló lehet, azt összehordtam. Égettem és égettem. Akkor mondta az egyik fiú döbbenetes próféciaival: »azt hiszem, legalább ezer évnyi börtönbüntetést elégettél ma is«” – idézi emlékeit az egyik résztvevő.⁴⁰⁰ Volt oktató, akik az ágyúzás zajára besietett a tanszékére, hogy biztonságba helyezze a műszereket.⁴⁰¹ Kora délutánra valamennyien, az utolsó diákok is elhagyták az egyetemet. Helyükre hamarosan szovjet katonák érkeztek.

---

³⁹⁹ Szabó Sándor visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 17.

⁴⁰⁰ Szlávik Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 89–90. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem szerepe az 1956. október–novemberi ellenforradalomban.* Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42.

⁴⁰¹ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

„A kormány nyíltan kijelentette: proletárdiktatúrát akar”

Menteni a menthetőt: autonómia, rehabilitáció

November 4-én hajnalban Budapest ágyúlövésekre ébredt. A szovjet támadás hírére feljebbvalóik utasítására a nemzetőrként szolgálatot teljesítő egyetemisták és a forradalmi diákbizottság tagjai elhagyták az egyetem területét, az épületekben csak a legszükségesebb személyzet – portások, az egyetemi tűzoltóság ügyeletes tagjai – maradtak. A fővárost elfoglaló szovjet katonaság ellenállás nélkül szállta meg az egyetemet. A Móricz Zsigmond körtemi felkelők elleni harcaik során, majd a barikádok elfoglalása után, az utcai járőrözések alkalmával többeket, köztük a harcokban részt vett egyetemistákat is őrizetbe vettek, akik így fogolyként kerültek újra a Műegyetem tantermeibe. A diákok többségének azonban, helyismeretüket kihasználva, sikerült megszökniük fogvatartóiktól.⁴⁰²

Az egyetem épületeiben, ha november 4-e után nem is volt ellenállás, az azt megelőző két hét harcai során keletkeztek károk (főleg ablakok törtek ki, de épületek, tetők is sérültek). Ehhez járult még hozzá, hogy a rektori apparátusok és az oktatói forradalmi bizottság erőfeszítéseinek ellenére jó néhány irodát – különösen az MDP és a DISZ hivatali helyiségeit – feldúltak, az ott talált iratok többségét megsemmisítették. 1957 folyamán több korábbi ügyben is az iratok eltűnésére kénytelenek hivatkozni a jogutód szervezetek.⁴⁰³ A berendezésekkel az egyetemre beköltözött szovjet egységek sem bántak kíméletesen: mivel az ellenállás eszközeként folytatódó sztrájk miatt a központi fűtés sem működött, a katonák egyebek között az előadótermek berendezéseit használták tüzelésre.⁴⁰⁴ Az is a károkat növelte, hogy az egyetem hivatali helyiségeiből eltűnt az írógépek és a számológépek jelentős része.⁴⁰⁵ Bár a forradalmi bizottság megalakulása után igyekezett az addigi épületkárokat helyreállítani, illetve legalább az állagmegóvást biztosítani, az érdemi munkára már nem maradt idő. Mindez az egyetemek irányítását ismét kézbe vevő rektorokra maradt, akik az élet újraindulásakor azonnal megtették a szükséges intézkedéseket a károk felmérésére, a

---

⁴⁰² Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956*. Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 166–174. Szlávik Ferenc visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 90–91.

⁴⁰³ BME Levéltár, KISZ-iratok szoros időrendben, 1957. 21/a, 1. doboz.

⁴⁰⁴ Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 123–124.

⁴⁰⁵ Engedélykérelem az eltűnt berendezések pótlására, 1957. február 2. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-16.

leltározásra és a javítások megkezdésére.⁴⁰⁶ Az épületek helyreállítását decemberre jórészt sikerült is befejezni, de az összes ablakot még 1957. februárra sem tudták beüvegezni. Lányi Béla professzor előadásán utalt is erre – „jól kilyuggatták az épületet” –, amit aztán néhány hónap múlva, a fegyelmi tárgyalásán, mint hangulatkeltő kijelentést, a fejére olvastak.⁴⁰⁷ A későbbi, hivatalos adatok a BME-n 1 967 100, az ÉKME-n 868 367 forintnyi kárt róttak az „ellenforradalom” számlájára.⁴⁰⁸ A forradalom két hetét sértetlenül átvészelt műegyetemi könyvtár esetében a mintegy tízezer forint kárnak az volt az oka, hogy a kikölcsonzött könyvek, főleg a külföldre távozottaktól, nem mind kerültek vissza a bibliotékába, annak ellenére sem, hogy a könyvtárosok később igyekeztek személyesen is felkeresni az egykori hallgatók lakását, hogy a hiányzó köteteket „visszaszerezzék”.⁴⁰⁹ Volt hova elmenniük: az országot elhagyók között viszonylag sokan tartoztak a műszaki felsőoktatási intézmények hallgatói, illetve a végzett mérnökök közé. Az egyetemek kimutatásai szerint az építőipari egyetem diákjai közül 399 (12 százalék), továbbá 23 oktató és 8 adminisztratív munkatárs disszidált.⁴¹⁰ A műszaki egyetem vesztesége: 63 oktató, 20 adminisztratív alkalmazott és a kimaradások okának bizonytalanságai miatt csak megbecsült, 15 százaléknyrá tett, ezer főt meghaladó hallgató. (A könnyebben számba vehető nappali tagozatról a kimutatások szerint 776 fő hagyta el az országot.)⁴¹¹

A szovjet megszállók katonai sikerei távolról sem jelentették a helyzet konszolidálását. November elején a magyar társadalom döntő többsége szemben állt a Szovjetunió által hatalomra segített Kádár-kormánnyal. A tiltakozást kifejező általános munkabeszüntetés, valamint az új hatalom fegyveres erői, illetve a szovjet hatóságok razziái és letartóztatásai, a mozgás- és gyülekezési lehetőségek korlátozása közepette a tanév folytatása egyelőre fel sem merülhetett. Az ellenállást megjelenítő forradalmi bizottságok, illetve a nagy lendülettel szervezkedő munkástanácsok tevékenysége reményt nyújtott a demokratikus vívmányok védelmére. Bár a forradalmi bizottságokat azonnal, a kormány november 7-i hivatalba lépése után megfosztották a forradalom idején gyakorolt, államhatalmat helyettesítő jogkörüktől,

⁴⁰⁶ Az 1956. november 20-án megtartott tanári közgyűlés határozatai. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz.

⁴⁰⁷ Lányi Béla egyetemi tanár fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-6/1957.

⁴⁰⁸ Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken. = *Jövő Mérnöke*, 1959. január 5.

⁴⁰⁹ A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára beszámoló jelentése a könyvtár 1956. évi működéséről. 1957. március 30. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B30.

⁴¹⁰ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52.

⁴¹¹ A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. (Egy későbbi jelentés kevesebb, 582 disszidált nappali tagozatos hallgatóról tud. Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem helyzetéről, 1958. január 30. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.) Az oktatók közül mások mellett a forradalmi eseményekben fontosabb szerepet játszott Bálintffy József, Fekete Tamás és Jankovich István is elhagyta az országot.

csupán konzultatív szervezetként engedélyezett működésük is intézményes lehetőséget biztosított a forradalom törekvéseinek további képviselésére. Így történt ez a Műegyetem oktatói forradalmi bizottságával is. A testület tagjai a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, az általános politikai kérdések előtérbe helyezése helyett az egyetemi oktatás reformjának október 23-a előtti programját vették ismét napirendre, szorosan együttműködve az egyetem hivatalosan kinevezett irányító testületeivel.

A szovjet csapatok november 7-én adták át az egyetem újból hivatalba lépő vezetésének az épületeket. Kezdetben a rektori hivatalok munkatársain és az épületeket üzemeltető alkalmazottakon kívül más nem tartózkodott a Műegyetem lezárt területén. Először a nemzetőrség szervezése során ideszállított, és a felkelők által fel nem használt hadianyagok eltávolításáról kellett gondoskodni. Az egyetem dolgozóin kívül a szovjet és a magyar hatóságok is több ízben átkutatták az épületeket, részben az október végén a raktárakból saját maguk által kiadott fegyvereket összegyűjtendő, és csak ezután kerülhetett sor az egyetem megnyitására.⁴¹² De mindez önmagában nem volt elegendő: az érdemi munka megkezdésére – hogy a félévet mielőbb folytatni lehessen – csak a sztrájkok beszüntetését követően nyílt lehetőség. Az élet újraindításának első állomása a BME-n a 20-án megtartott tanári közgyűlés volt, ezen tájékoztatták az oktatókat arról, hogy megnyitják az egyetemet, egyben felkérték a tanszékeket, hogy biztosítsanak napi ügyeletet. Igaz, a munkabeszünetések következtében kialakult súlyos szénhiány miatt csak 9 és 14 óra között, és csupán a legszükségesebb helyiségekben gondoskodtak fűtésről. A gyűlés résztvevői, ahogy a forradalom napjaiban, most is kifejezésre juttatták, hogy magukénak érzik az egyetemet: az október 23-án reggel megszervezett diákőrség, majd az alkalmazottak őrszolgálatát után ismételten felállították a dolgozókból a kapuőrséget, azzal a feladattal, hogy kizárólag egyetemi munkatársak belépését engedélyezze. Az adminisztratív intézkedésekhez tartozott a még a forradalmi bizottság által összegyűjtött és elzárt káderanyagok kiosztásáról hozott határozat, amit ezt követően végre is hajtottak. A rendelkezés csak az egyetem dolgozóira vonatkozott, a hallgatói káderanyagok legnagyobb része sértetlenül megmaradt.⁴¹³ Nem csoda, hogy az 1957. tavaszi felelősségre vonások során a fegyelmi vizsgálatok a forradalmi bizottság munkájában résztvevők esetében ezzel a kérdéssel nyomatékosan foglalkoztak, hiszen a rendszer működését mélyen érintő, egyúttal leleplező anyagok

---

⁴¹² A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről. 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. Néhány elrejtett fegyver később is előkerült, ezek megtalálása a hatóságok a Műegyetemen működő ügynököket is igénybe vették. „Kovács [József]” fedőnevű ügynök jelentései, 1957. február 6., február 12. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 324–327., 375–377.

⁴¹³ Az 1956. november 20-án megtartott tanári közgyűlés határozatai. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz.

nyilvánosságra kerüléséről volt szó. Hollós András, az ÉKME építésszervezési tanszéke 1946-ban külföldről hazatért, párttag docensének, volt rektorhelyettesnek 1957. nyári, Franciaországba történt távozásához az a dossziéjában talált káderjelentés is hozzájárult, amely azzal vádolta, hogy Szőnyi Istvánnak, a Rajk-per egyik áldozatának a „beépített embere” volt. Igaz, a Rajk-üggyel más érintett személyen keresztül is kapcsolatba hozott Hollós elkerülte a koncepciós eljárást, de tisztviselői karrierje az alaptalan vádaskodás hatására megtört.⁴¹⁴

A tanári közgyűlés megegyezésre törekvő magatartásának, egyben jóhiszeműségének jele, hogy a forradalmi bizottság és a munkástanács az összes korábbi, egyetemi dolgozókat érintő személyi döntését visszavonta. A határozat szerint „a Budapesti Műszaki Egyetem egyetlen munkatársa ellen sem foganatosít semmiféle retorziót az események előtti [!] magatartása miatt. A műszaki egyetem minden dolgozója foglalja el munkahelyét tekintet nélkül az események előtti magatartására.” A dékánok többsége tartotta is magát ehhez a szabályhoz, de a villamosmérnöki kar dékánjáról, Eisler Jánosról tudjuk, hogy a dékáni hivatal több kommunista, sőt, korábbi pártvezetőségi tag munkatársát arra kérte, a hallgatók velük szemben megfogalmazott kifogásaira tekintettel fizetésük folyósítása mellett egyelőre ne jöjjenek be az egyetemre.⁴¹⁵ A gyakorlati intézkedéseken túl a november 20-i gyűlés két elvi, az elkövetkezendő hónapok történéseit alapvetően befolyásoló állásfoglalást is hozott. Az egyik szerint „a tanári közgyűlés változatlanul fenntartja azon elvi határozatát, hogy a két egyetem egyesüljön”. A másik értelmében „az egyetem vezetősége a kormányhoz fog fordulni az egyetem teljes – a világháború előtti – autonómiájának visszaállítása ügyében”.⁴¹⁶

Ekkor még úgy tűnt, van lehetőség érdemi változtatásokra. A politikai bázisát megteremteni igyekvő kádári vezetésnek ezekben a hetekben a minél kevesebb konfrontáció állt az érdekében. Az Oktatásügyi Minisztérium élére kormánybiztosi minőségben visszahelyezett Kónya Albert november 30-i, a felsőoktatási intézmények vezetői és a forradalmi bizottságok képviselő részére tartott tájékoztatóján az intézmények sérelmeinek orvoslását, korábbi nagyfokú önállóságuk visszaadását ígérte. Álláspontja szerint a tanárok oktatási szabadságot élveznének, az egyetemek a továbbra is központilag meghatározott keretszámok ismeretében felvételi követelményeikről és az eljárás módjáról szabadon dönthetnek. A központi irányítás mindenre kiterjedő hatásköre a tanulmányi időre, a hallgatók vizsgakövetelményeire és vizsgarendjére, valamint az egyes képzési szakok meghatározására

---

⁴¹⁴ Hollós András és Rados Kornél rektor levelezése. BME Levéltár, Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Rektori Hivatal bizalmasan kezelt iratok, 1956–1958. 6/c, 102. doboz.

⁴¹⁵ Eisler János fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-2/1957.

⁴¹⁶ Az 1956. november 20-án megtartott tanári közgyűlés határozatai. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz.

korlátozódna, a hagyományos egyetemi testületek visszakapják korábbi önállóságukat és döntési jogosultságaikat, az önkormányzatiság szellemében a dékáni és rektori tisztségeket kinevezés helyett ismét választás útján fogják betölteni. A nagyobb önállóságba Kónya a függetlenebb gazdálkodás lehetőségét is beleértette. A tudományos fokozatok esetében szintén ígéretet tett a Tudományos Minősítő Bizottság révén korábban „államosított” címadohányozásnak részben egyetemi kézbe történő visszaadására. Az egyetemi doktori címek már eldöntött visszaállítása mellett a kormánybiztos a tudományos minősítés szovjet mintájú átszervezésekor megszüntetett magántanári képesítési rendszer helyreállítását is lehetségesnek látta, felkérve a professzorokat, hogy a Magyar Tudományos Akadémiával közösen alakítsák ki javaslatukat a tudományos fokozatok rendszerének átalakítása kérdésében. A politika változtatási szándékának komolyságát jelezve bejelentette, hogy a minisztériumban megszüntetik a személyzeti, a marxizmus–leninizmus oktatását ellenőrző, valamint a külföldi ösztöndíjakkal foglalkozó osztályokat, egyben felkérte az intézményeket, hogy a felsőoktatás kilátásba helyezett átalakítása részeként Világhy Miklós, az ELTE jogász rektora tervezetének alapján (amit a minisztérium december közepéig minden intézménybe eljuttatott) dolgozzák ki saját autonómiajavaslatukat.

Az értekezlet másik fontos témája a félbeszakadt félév folytatása volt. A kormány szándéka egybeesett az intézményekével: a rendkívüli helyzet ellenére a tanévet be kell fejezni. Kónya felkérte a rektorokat, hogy az átmeneti időszakra készítsenek külön tanterveket, egyúttal bejelentette, hogy az ideológiai tárgyak oktatása a kilátásba helyezett átalakításig – dialektikus materializmus helyett filozófiatörténet, politikai gazdaságtan helyett közgazdasági ismeretek bevezetése – szünetel. Megerősítette a már október 23-a előtt hozott intézkedéseket, a párttörténet oktatásának eltörlését és a kötelező oroszoktatás megszüntetését, helyette egy kötelezően választott idegen nyelv tanítását. Ugyancsak ígéretet tett a honvédelmi oktatás átalakítására. A félév januárra kilátásba helyezett folytatásának szándéka ellenére Kónya a pontos kezdési időt nem tudta megjelölni.⁴¹⁷ Nehéz is lett volna a diákokat és az oktatókat fegyelmezett munkára bírni, miközben folytak a letartóztatások, a kollégiumi razziák, sőt, a szovjet hatóságok által őrizetbe vett személyek Kárpátaljára történő deportálása. Az értekezleten az összes budapesti egyetem nevében a BME és az ÉKME képviselői, Gillemot László rektor és Reischl Antal rektorhelyettes szögezték le: az előadások megkezdéséről addig szó sem lehet, amíg a hallgatóság biztonságát nem tudják garantálni. „A

---

⁴¹⁷ Az ÉKME Mémöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 6. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/59. Az értekezleten elhangzottakról a forradalmi bizottság képviselőjében megjelent Korányi Imre tartott tájékoztatót.

kormány tegyen nyilatkozatot, hogy ezek a forradalom hősei. Az egyetemen tudvalevőleg fasiszták, ellenforradalmárok és gyilkosok nincsenek. Ha ez a helyzet fennáll, követeljük diákjaink szabadságra helyezését [...]” A kormánybiztos elismerte, hogy az oktatás újraindításának a Gillemot megfogalmazta követelés teljesítése alapvető politikai feltétele, és ígéretet tett arra, hogy tárcája eljár a letartóztatásokkal kapcsolatban az illetékes szerveknél.⁴¹⁸

A tanácskozáson a Műegyetem október vége óta több fórumon kinyilvánított egyesülési szándéka is napirendre került. Kónya egyetértett az intézmények újraegyesítésével, ugyanakkor szükségesnek látta, hogy a forradalmi bizottság határozata helyett – a testület november 24-én a kormánybiztosnak elküldött javaslatában megerősítette október 31-i egyesülési határozatát – az egyetemek és a karok nyilatkozzanak a kérdéstről. Hogy a mindenütt megalakított forradalmi testületekkel szemben biztosítsa a kari és egyetemi tanácsok legitimitását, a tárca vezetője ezek újjáavasztását is kilátásba helyezte.⁴¹⁹ Erre annál inkább szükség volt, mivel a BME Egyetemi Tanácsa, Gillemot rektorral az élén, bár ellátta hivatalát, október végi lemondását továbbra is fenntartotta, és ügyvivő mandátumát az autonómia alapján mielőbb létrejövő új egyetemi testületek megalakításáig tekintette érvényesnek.⁴²⁰ (Az ÉKME esetében a forradalmi bizottság tevékenységének beszüntetése után a korábbi állami vezetés újból hivatalba lépett.) Gillemot más módon is hitet tett a forradalom mellett: november 21-én részt vett több vezető értelmiségi és tudós – a társegyetemről Major Máté – társaságában az értelmiség forradalmi bizottsága Magyar Értelmiség Forradalmi Tanácsa néven történt újjáalakításában. (A testület munkájába később Taky Ferenc és Csonka Pál is bekapcsolódott.) Gillemot Lászlóval egyébként novemberben az MSZMP vezetése is tárgyalásokat kezdett, hogy más tekintélyes értelmiségiekkel együtt kapcsolódjon be a kormány munkájába, de a rektor elhárította a felkérést.⁴²¹

A minisztériumi tájékoztatásnak megfelelően december első napjaiban mindkét egyetemen megkezdődtek az előkészületek az oktatás folytatására. Az előadások újratekadését

---

⁴¹⁸ Az oktatásügyi kormánybiztos 1956. november 30-i intézményvezetői értekezletének jegyzőkönyve. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 381–388.

⁴¹⁹ Az ÉKME Mernöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 6. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/59. A BME és az ÉKME közös forradalmi bizottságának javaslata a két egyetem egyesítésére, 1956. november 24. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 380.

⁴²⁰ A BME Villamosmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 4. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/2.

⁴²¹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. november 11.–1957. január 14.* Szerk. Némethné Vágyi Karola, Sipos Levente. Bp., Intera Rt., 1993. 87. (Az 1956. november 21-i ülés jegyzőkönyve.)

ekkor még január 7-re tervezték, remélve, hogy a politikai helyzet addigra konszolidálódik. A BME vezetése, hogy pontosítsa az intézményvezetői értekezleten elhangzott ígéretet, levélben kérte a tárcát, hogy mentesítse a hallgatókat a politikai tárgyak, a nyelvtanulás, a testnevelés és a honvédelmi ismeretek látogatása alól. Egyúttal mindkét egyetem rektori értekezlete azzal fordult a karokhoz, tegyenek javaslatot a kérdéses tárgyak szüneteltetésével, illetve elhagyásával felszabaduló órakeret szakmai tárgyakkal való kitöltésére, hogy a szorgalmi időszakból kiesett idő ne menjen a szakmai ismeretek elsajátításának rovására. Az első kari tanácsüléseken, eleget téve Kónya Albert kormánybiztos feltételének, mindkét egyetemen szavaztak az egyesítés kérdésében. A BME-n a voksolás december 5-én, nyílt módon történt, míg az ÉKME oktatói – a december 6-i szavazás előtt közös tanácskozást is tartva, tudomásul véve Cholnoky Tibor rektor javaslatát – titkosan nyilvánítottak véleményt. Csonka Pál, az egységes egyetem visszaállításának egyik legelkötelezettebb híve mindhárom kari tanácsülésre elment, hogy küldötteket hívjon az egyesítésről állást foglaló gyűlésre. Az alig pár éve önálló, létszámában kisebb építőipari egyetem oktatói, köztük a fenntartásait már októberben hangoztató Cholnoky rektor részéről aggodalmak is megfogalmazódtak – feltételnek tekintették például, hogy az egyesítéssel óhatatlanul bekövetkező elbocsátásokat arányosan hajtsák végre –, de az egység melletti érvek súlyosabbnak bizonyultak. Az egységes Műegyetem híveinek véleménye szerint az MTA-tól az egyetemre visszakerülő tudományos minősítésre alkalmasabb az egyesített intézmény, és az autonómia visszaszerzése is közös fellépést kíván: „A karok legteljesebb és legszélesebb körű autonómiája könnyebben valósítható meg, ha azt a karok egy közös és nagy múltú egyetem nevében követelik. [...] A huzavona azok érdekeit szolgálja, akik el akarják rabolni az egyetem nehezen szerzett autonómiáját” – érvelt Egerváry Jenő professzor. A végeredmény egyértelmű volt: az egyetemek valamennyi kara a két intézmény megosztott működésének fenntartása ellen, az egységes Műegyetem visszaállítása mellett foglalt állást, a BME karai és az építészmérnöki kar egyöntetűen, az ÉKME két másik kara szótöbbséggel.⁴²² A kormányzat azonban a gyors akaratnyilvánítás ellenére egyelőre nem reagált az eredményre. Az egyetemek vezetése

---

⁴²² Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 6. MOL XIX-I-2-f, 234. doboz, 8540-6/59. A BME Rektori Tanácsa jegyzőkönyve, 1956. december 1. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6. Mihálcso Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október.* Kézirat, 1971. 97–98. Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

mindenesetre a legfontosabb ügyekben – folytatva a forradalom kezdete óta követett gyakorlatot – amíg tehetette, közösen járt el.⁴²³

A Kádár-kormány politikájában december elején bekövetkezett fordulat, a forradalom vívmányai védelmében fellépő munkástanácsok vezetőinek letartóztatása, a statáriális eljárások megkezdése, a forradalmi önkormányzati testületek betiltása az egyetemen egyelőre nem érezte hatását. A hivatalosan felosztatott forradalmi bizottság egyetemi tanár tagjai közül öten, Csonka Pál (építészmérnöki kar), Korányi Imre (mérnöki kar), Kádas Kálmán (közlekedési üzem mérnöki kar), Heller László (gépészmérnöki kar) és Lányi Béla (vegyészmérnöki kar) a Műegyetem autonómiajavaslatát kidolgozó közös, „egyetemközi” (másik nevén „önkormányzati”) bizottságában folytatta az egyetem önállóságának visszaszerzése érdekében kifejtett munkáját, Németh Endre (mérnöki kar), Gábor László (építészmérnöki kar), Turányi István (közlekedési üzem mérnöki kar), Proszta János (vegyészmérnöki kar), Muttnyánszky Ádám (gépészmérnöki kar), Liska József és Verebélly László (villamosmérnöki kar) társaságában. Az egyetemi önkormányzat helyreállításának súlyát jelzi, hogy a karok legtapasztaltabb, tekintélyes oktatóikat kérték fel a bizottsági tagságra.⁴²⁴ Ugyanakkor Gillemot László Taky Ferencet, a forradalmi bizottság volt elnökét továbbra is meghívta az egyetem irányító testületeinek üléseire.⁴²⁵

Decemberben délelőttönként már néhány diák is megfordult az egyetemen, részben, hogy tájékozódjon, illetve éljen a tanszékek konzultációs lehetőségével, részben a MEFESZ újjászervezése kapcsán. (Decemberben az estis és levelező hallgatók számára szintén megkezdődtek a fakultatív konzultációk.) Tanáraik azonban továbbra sem látták biztonságosnak nagyobb létszámú jelenlétüket – egyelőre a tömegközlekedés csak akadozva működött, és a letartóztatások is folytatódtak. December 5-én, a nőtüntetés másnapján szovjet csapatok és magyar karhatalmisták együttesen tartottak razziát több diákokthonban, így a Bercsényi utcai kollégiumban is. A fegyveresek megjelenésének hírére az utcán 1500–2000 fős tömeg verődött össze, hogy megakadályozza az egyetemisták elhurcolását, és megjelent a budapesti indiai ügyvivő, M. A. Rahman is, amire a hatóságok jobbnak látták visszavonulni. A lakosság más módon is óvta a diákokat: „...a Bercsényi kollégiumot sokszor átfésülték abban az időben, volt olyan is, hogy egy rendőrtiszt kiszólt a kerületből, hogy éjszaka igazoltatás lesz, és az egész kollégium, úgy, ahogy volt, kiköltözött. A környékbeli lakók,

⁴²³ Az ÉKME Építészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 16. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/5.

⁴²⁴ Az önkormányzati bizottság jelentése, 1957. január 9. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B7. A BME Gépészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyvmásolata, 1956. december 14. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/12.

⁴²⁵ Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957.

mint a jurátusok[at] a múlt században, vettek magukhoz éjszakára bennünket kosztra, kvartélyra. Úgyhogy a rendőrség, amikor megérkezett a Bercsényibe, egy árva lelket nem talált a portáson kívül.”⁴²⁶ Az oktatók a Vöröskereszt révén beérkezett külföldi segélycsomagok szétosztását is inkább magukra vállalták, nehogy ezekért bejőve tegyék ki magukat a hallgatók felesleges kockázatnak. A bizonytalan helyzet ellenére december 23-án, a szénhiány miatt elrendelt kéthetes szünet kezdetekor még úgy látszott, hogy január elején a tervek szerint folytatódhat a félbeszakadt első félév.⁴²⁷

1957. január elején azonban, bár az egyetemek a személyi és tárgyi feltételek tekintetében készen álltak az előadások újrakezdésére, kiderült, hogy egyelőre mégsem folytathatják a munkát. A kádári vezetés – a szovjet csapatok mellett – továbbra is jóformán csak fegyveres erejének nyílt terrorjára támaszkodhatott, nem csoda, hogy még nem érezte magát elég erősnek ahhoz, hogy vállalja a lavinát elindító egyetemisták összegyűlésével járó kockázatot. A szénzünet után, január elején munkájukat folytató egyetemi és kari vezetőségek először a letartóztatott hallgatók helyzetének tisztázása reményében még csak egyhetes csúszással számoltak, 14-re tervezve az indulást. A január 1-jével az Oktatásügyi és a Népművelési Minisztériumok összevonásával létrehozott Művelődésügyi Minisztérium vezetése ezt egyelőre nem engedélyezte, ugyanakkor nem jelölt ki egyértelmű dátumot, még az 1957. január 10-i intézményvezetői értekezleten sem. Ezt a tanácskozást kimondottan az oktatás újraindításának feltételeiről tartották, és a kinevezett vezetőkön kívül a felsőoktatáspolitikai kérdésekben aktív oktatókat is meghívták. Így került a résztvevők közé Csonka Pál a megszűnt műegyetemi forradalmi bizottságból, aki a kormánybiztosnak az oktatás előfeltételeit firtató kérdésére a lehetséges feszültségek kiküszöbölése céljából fontosnak tartotta „a szenvedélyek felkeltésére alkalmas” feliratok és szimbólumok eltávolítását, és Kónya Albert előtt is megismételte október végi javaslatát a műegyetemi szovjet emlékmű Szabadság-emlékművé történő átalakítására. De még ezeknél a szimbolikus indítványoknál is messzebb ment az a javaslata, amelyben azt tanácsolta a kormánybiztosnak, hogy adjon ki egy nyilatkozatot a hallgatóknak a történekről, de semmiképpen ne minősítse az egész ifjúságot ellenforradalmárnak. Az ismétlődő diákszállóbeli razziákat is szóba hozta, kérve, hogy a hatóságok vegyék figyelembe a kilátásba helyezett egyetemi autonómia részét képező területi

---

⁴²⁶ Mi történt a Bercsényi utcai diákkotthonban? = *Népakarat*, 1957. december 6. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 152. sz. 160. Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 63.

⁴²⁷ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1956. december 21. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/2. A BME Gépészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyvmásolata, 1956. december 14. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/12. A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62.

sérthetlenség elvét, és csak az egyetemek vezetőinek jelenlétében intézkedjenek.⁴²⁸ Az ÉKME másnapi egyetemi tanácsülésén – a csepeli munkástanács lemondása körül kialakult, a karhatalmisták beavatkozása után halálos áldozattal járó zavargások napján – Cholnoky rektor a minisztériumi értekezleten elhangzottakat a politikai fejlemények fényében úgy értékelte, hogy bár ugyanúgy készen állnak a munkakezdesre, mint a hónap legelején, a január 6-án *A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nyilatkozata a legfontosabb feladatairól* címmel nyilvánosságra hozott kormányprogram inkább rontott, mint javított a „politikai és társadalmi légkörön”. A dokumentumból ugyanis „kimaradt az egyetemek önállóságára és autonómiájára vonatkozó utalás. Ez az egyetemi körökben bizonytalanságot keltett, mivel annak előtte ebben a kérdésben bizonyos ígéretet adtak a kormány részéről. A másik probléma a még mindig szabadon nem bocsátott hallgatók kérdése. Az oktatók egyetértettek az ifjúság problémáival, állandó összeköttetést tart fenn az Egyetem az Államügyességgel. Január 3-án szerzett értesülés szerint az államügyész ígéretet tett arra nézve, hogy a letartóztatásban lévő hallgatók nagy része szabadlábra kerül. Azokról, akik bűncselekményt követtek el, a rájuk vonatkozó vádiratot betekintésre és megvitatásra az Egyetem rendelkezésére fogják bocsájtani. De időközben ismételen lefolytatott tárgyalások azt mutatják, hogy nem valószínű, miszerint f. hó 14-ig ez megtörténik. Ehhez kapcsolódik még egy kérdés, mely szerint a közelmúltban 16 hallgató – akik közül 5 időközben szabadlábra került –, tehát összesen 11 hallgató szintén letartóztatásba került, és pontos tartózkodási helyük nincs felderítve. A diákok bizonyos biztosítást kérnek a hatóságoktól az esetleges házkutatások és letartóztatásokkal szemben. A XI. kerületi hatósággal eddig sikerült együttműködni. Az Egyetem kérése az, hogy a hatóságok csak az Egyetem vezetőségének tudtával és jelenlétében hajtsanak végre esetleges házkutatásokat a diákokban, minden atrocitás kizárásával.”⁴²⁹ Az összeütközések azonban ezután sem szűntek meg. Papp Ferenc professzor kezdeményezésére februártól az oktatók a diákszállókban töltötték egy-egy éjszakát, hogy az esetleges házkutatás alkalmával „kéznél legyenek”.⁴³⁰

A letartóztatott diákok ügyében a két egyetem – az ELTE jogi kara segítségét igénybe véve – együttesen járt el, az ügyészségen kívül – a hallgatók érdemeit hangsúlyozva – megkeresték Münnich Ferenc belügyminisztert is.⁴³¹ A hatóságokkal Taky Ferenc tartotta a

⁴²⁸ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

⁴²⁹ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6.

⁴³⁰ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. február 2. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/11.

⁴³¹ Az egyetemi vezetés már alig néhány nappal a második szovjet beavatkozás után napirendre vette és képviselte a hatóságok által őrizetbe vett hallgatók és dolgozók ügyét. Vö. Gillemot László jelentését az oktatásügyi kormánybiztosnak, 1956. november 17. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958.*

kapcsolatot, és őt bízta meg Gillemot rektor, hogy az egyetem szakértői munkák bevételeiből létrehozott szociális alapja terhére juttasson el élelmiszersomagokat a letartóztatott egyetemistáknak.⁴³² Később több tanár – többek között Vásárhelyi Boldizsár, Széchy Károly, Papp Ferenc, Taky Ferenc, Cholnoky Tibor, Major Máté – saját jövedelméből is nyújtott támogatást a nehéz helyzetbe került hallgatók családjainak, fizették a védőügyvédek költségeit. „Nemcsak a Műegyetemen, másutt is [...] létezett egy kis társaság, akik szigorúan a háttérben maradva segítették az elesetteket. Ügyvédet fogadtak és fizették, a család nem keveset áldozhatott. Nagyon nagy tételekről volt szó. Én négy személyt tudok név szerint, akik ebbe beletartoztak. Az egésznek talán a lelke Papp Ferenc volt, dr. Papp Ferenc geológusprofesszor. Tudom, hogy igen stabil tagja volt ennek a Széchy Károly professzor, Macskássy [Árpád], a gépész. Akkor az évfolyam-előadónk, a Mayer nénje, akinek nem tudom másként a nevét, mert ő volt a mi pótanyánk, és csak Mayer néninek szólítottuk. [...] Ez kifejezetten annyit jelentett, hogyha valakit letartóztattak, nálam is így volt, anyámtól tudom, hogy történt. Anyám szaladgált fűhöz-fához. Talált otthon a levélládában másnap már egy cédulát bedobva, hogy hívja fel ezt a telefonszámot [...] Felhívta a telefonszámot, és a telefonáló mondta, hogy segíteni akar. A segítség adott esetben az volt, hogy nekem ügyvédet fogadtak [...]” – idézi fel a letartóztatásakor történeteket Beke Tibor.⁴³³ Más segítségre is emlékszik: Vásárhelyi Boldizsár dékánnak ki kellett volna zárni őt az egyetemről, ehelyett mindössze arra kötelezték, ami az indexébe is bekerült, hogy az utolsó félévét köteles megismételni a sok mulasztása miatt. Az indexben Papp Ferenc, a következő dékán is hitelesítette a határozatot, ennek ellenére szabadulása után a joghátrányok miatt nem szerezhette diplomát.⁴³⁴

Az őrizetben lévők listáját az egyetemek a MEFESZ és a diákotthonok segítségével igyekeztek minél pontosabban meghatározni, bár ez a sok távollévő miatt rendkívüli

---

Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 372–373. Cholnoky Tibor rektor 10/Biz/1957.Et sz. levele egyetemi hallgatók letartóztatása ügyében Münnich Ferenc belügyminiszterhez, 1957. február 19. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁴³² Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957.

⁴³³ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 64. Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 390. sz. 111–112. Beke visszaemlékezésében Mayer Lajosnéról van szó. (Az egyetemi oktatók saját bajba jutott kollégáik esetében is próbáltak segítséget nyújtani; Széll Sándor letartóztatása után Salamin Pál, Papp Ferenc és Mosonyi Emil ajánlott fel egyetemi szakszervezeti támogatást a védőügyvédi költségekre, majd az elsőfokú halálos ítélet után volt kollégái igyekeztek közbenjárni megmentése érdekében. „Mecseki” fedőnevű ügynök munkadossziéja. ÁBTL 3.1.2. M-28771. 89., 131–132., 141.)

⁴³⁴ Uo. 187., 220–221. Beke Tibor csak jóval később, 1976-ban, az egyetem újbóli elvégzését követően lett okleveles mérnök.

nehézségekbe ütközött. „Azt is nehéz elérni, hogy egyáltalán elővegyék ügyüket és foglalkozzanak vele. Eddig az is megnehezítette a helyzetet, hogy minden esetben más információt adtak. Vannak olyan hallgatók is, akiket mind a mai napig nem hallgattak ki. Így az Államügyészség nem tud velük foglalkozni” – számolt be eredménytelen próbálkozásairól az ÉKME rektora. Olyan hallgatókról is tudtak, akik orosz fogságba kerültek, az ő esetükben azt igyekeztek elérni, hogy adják át őket a magyar hatóságoknak. Az egyetlen jó hír a diákokat ért retorziókkal kapcsolatban január közepén az volt, hogy Szolnokon, a közlekedési üzemmérnöki karon az ottani forradalmi bizottsági tagokat a rendőrség szabadon engedte.⁴³⁵

Az építőipari egyetem vezetése a politikai feszültségek ellenére, az egyértelmű tilalom hiányában 14-én folytatni akarta a félévet. Úgy döntöttek, hogy a kapukban nem igazoltatják a hallgatókat, egyrészt, mert „hatalmas apparátust igényelne”, és egyetemi igazolványt bárki szerezhethet, másrészt „az igazolás már a kezdetnél nyugtalanságot kelthetne”, így inkább a hallgatókra bízzák, hogy kiszűrjék maguk közül az illetéktelen személyeket. A technikai kérdéseken túl, óvva diákjaikat, és kifejezve szolidaritásukat a forradalom értékeivel, úgy tervezték, hogy az első órán minden előadó ismerteti a társegyetem képviselőivel közösen megszövegezett alábbi nyilatkozatot: „A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem tanárai a Tanári Közgyűlés október 30-i határozatát változatlanul fenntartva, az Egyetem ifjúságának nemes céloktól vezérelt megmozdulásával egyetértenek, azzal magukat az universitas szellemében, a tanárok és diákok megbonthatatlan szövetségének jegyében azonosítják. A tanári kar a fentieket kinyilatkoztatva annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy az ország jelenlegi helyzetében a tanári kar egyik legfontosabb feladata a fiatal mérnökök idővesztés nélküli kiképzése. A tanári kar nem feledve a múltat, de szem előtt tartva a jövőt, arra kéri az ifjúságot, hogy egyperces néma felállással emlékezzék meg a forradalom elesett hőseiről, és csöndes, szívós munkával készítse elő a független, szocialista Magyarország szebb jövőjét.” A nyilatkozat alapelveit Cholnoky rektor a tárcának írt levelében még nyomatékosabbá tette: „A Budapesti Műszaki Egyetem rektorával történt megállapodás értelmében [...] Egyetemünk fenntartja magának azt a jogot, ha menetközben esetleges atrocitások érnék hallgatóinkat, vagy a hallgatói létszámokból megállapítható lesz, hogy a forradalom következtében hallgatóságunk egy része még ma sem nyerte vissza szabadságát, a múlt év október 30-i tanácsülés határozataként a

---

⁴³⁵ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 4. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/8.

hallgatósággal vállalt szolidaritást magunkra nézve is kötelezőnek tartjuk, és az ilyen téren esetleg felmerülő problémák orvoslásáig az oktatást szükség esetén szüneteltetjük.”⁴³⁶

A nyilatkozaton túl az oktatókat arra is felkérték, hogy a rendszeres razziáknak kitett diákotthonok lakóival beszélgetve „bizonyos kérdéseket megértsenek velük, és felhívják őket a fegyelem megőrzésére”. A hallgatókat a tanácsülésen képviselő MEFESZ-küldött, bár egy újabb letartóztatásról is beszámolt, ígéretet tett a fegyelmezett munkára: „A hallgatóság álláspontja az Egyetem megkezdésével kapcsolatban az, hogy igyekeznek a nyugalmat megőrizni, békés munkát szeretnének végezni.” Összhangban az oktatók álláspontjával, maga is leszögezte: „A hallgatóság fenntartja október 23-i elvi álláspontját, ami nem volt ellenforradalmi, sem szocialistaellenes. Minden egyetemi hallgató szocializmust akar Magyarországon.”⁴³⁷ Pedig ekkor már egy hónapja „érvényben volt” a forradalmat „ellenforradalomként” értelmező központi bizottsági határozat. A diákok és az oktatók is, részben a hatalmukat megszilárdítani igyekvő politikusok nyilatkozatai alapján, ekkor azonban még úgy hitték, lesz mód érdemi politikai vitákra. A tanácskozás közben a tárca képviselője telefonon közölte, hogy januárban nem engedélyezik az oktatás újraindítását. Februárra pedig a tanárok és a hallgatók többsége kénytelen volt tudomásul venni, hogy mindazzal szemben, amit néhány hónapja maguk is személyesen átéltek, a hatalom fegyverekkel megtámogatott ítélete többet nyom a latban.

Januárban a tanári kar tehát „munka nélkül” maradt. (A konzultációk, vizsgaelőkészítő foglalkozások, diplomaterv-megbeszélések természetesen folytatódtak. A kisebb csoportoknak szervezett foglalkozások megtartását a minisztérium is támogatta.)⁴³⁸ Feladat azért akadt: január közepére kellett elkészítenie az önkormányzati bizottságnak az autonómiajavaslatát, és szintén rövid határidőt szabott a tárca az intézményeknek a rehabilitációra vonatkozó előterjesztésük elkészítésére. De még ezeket a teendőket is megelőzte a felsőoktatási intézményekben központilag elrendelt tisztújítás. A BME-n és az ÉKME-n is január elején bonyolították le ezeket a választásokat. Az ÉKME mindhárom karán és az egyetemi tanácsban is az összes korábbi tisztségviselőt egyhangúlag újraválasztották,⁴³⁹ de a BME-n történt néhány változás. (Az ÉKME Mérnöki Karán mind Vásárhelyi Boldizsár dékán, mind helyettese, Salamin Pál, élve a rendkívüli tisztújítás teremtette alkalommal, le

⁴³⁶ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6. Az ÉKME rektorának levele a Művelődésügyi Minisztérium Műszaki Egyetemi Osztályára az 1956/57. tanév folytatásával kapcsolatos problémákról, 1957. január 7. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-7.

⁴³⁷ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6.

⁴³⁸ A BME Villamosmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 15. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/15. Az ÉKME Építésmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyvei, 1957. január 16., 22. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/5.

⁴³⁹ Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6.

kívántak mondani hosszú ideje betöltött tisztségükről, de kollégáik maradásra bírták őket azzal, hogy mostani lemondásuk a bizalomhiány téves látszatát keltené.)⁴⁴⁰ A gépészmérnöki, a villamosmérnöki és a már csak a kimenő évfolyamokat oktató, felszámolás alatt lévő hadmérnöki karon megerősítették a korábbi dékánokat, a vegyészmérnöki kari tanács azonban Holló János helyett Lányi Bélának, a forradalmi bizottság volt tagjának szavazott bizalmat. (A korábbi dékán lett a dékánhelyettes.) A rektorról és helyetteseiről a január 12-i egyetemi tanácsülésen szavaztak. Gillemot Lászlót megerősítették, a két rektorhelyettesi tisztségbe (Kozmann György és Hajnóczy László helyére) új emberek, Taky Ferenc, a forradalmi bizottság volt elnöke és Telegdy-Kováts László kerültek. Január végére azonban kiderült, hogy az összes autonómiaígéret ellenére a minisztérium nem fogadta el a választások eredményét – az MSZMP szemében még ez a kevés személycseré is a „kommunisták kizorítását” jelentette az egyetemi tanácsból –, ehelyett a tanév végéig újra a korábbi vezetést bízta meg az egyetem irányításával.⁴⁴¹

A végül feleslegesnek bizonyult tisztújításnál sokkal nagyobb vitákat váltottak ki az egyetemről politikai okokból eltávolított oktatók rehabilitációjára vonatkozó javaslatok. A rohamtempóban, hetek alatt lefolytatott vizsgálatok során az adjunktusok, tanársegédek esetében a karok, az egyetemi tanárok, docensek esetében a karok javaslatai alapján az egyetemi tanácsok hoztak határozatot, amit felterjesztettek a minisztériumnak. (Az építőipari egyetem tanácsa egy adjunktus, Dümmerling Ödön ügyéről is – támogató – véleményt nyilvánított.) A rehabilitációkat tárgyaló tanácsülések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint a kérdéssel gyakorlati szempontok szerint – a rehabilitált oktató elhelyezése – és elvi alapon is foglalkoztak, hiszen nem az összes méltánytalanságot elszenvedett személy került volna vissza automatikusan az egyetemre. Volt, aki elégedett volt a betöltött állásával, egyesek külföldre távoztak, és néhányan időközben életkoruknál és egészségi állapotuknál fogva alkalmatlanná váltak az oktatói munkára, de az erkölcsi jóvátételt nekik is meg kívánták adni. (Sőt, az időközben elhunyt volt kollégáiknak is.) Ugyanakkor azok esetében, akik visszatértek volna az egyetemre, leszögezték, hogy időközben mások által betöltött beosztásukat – például

---

⁴⁴⁰ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 4. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/8.

⁴⁴¹ A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. Az MSZMP Budapesti Pártbizottsága Ifjúsági Titkárságának feljegyzése az agitációs osztály számára a budapesti egyetemek helyzetéről készült jelentéshez, 1957. január 25. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 477.

a tanszékvezetői posztot – nem foglalhatják el, nehogy az egyik méltánytalanság orvoslásával egy másiknak legyenek okozói.⁴⁴²

A több fordulós szavazások során végül a következő személyek rehabilitálására született javaslat. Az építészmérnöki karról Arvé Károly, Korompay György és a már említett Dümmerling Ödön adjunktus visszahelyezését támogatták. A nagy tekintélyű Kotsis Ivánnak, akit akadémiai tagságától is megfosztottak, és fiát, valamint fivéréit is eltávolították az egyetemről, fel kívánták ajánlani, hogy ha újra be akar kapcsolódni az oktatásba, munkatársaival együtt visszatérhet.⁴⁴³ A mérnöki kar Szilágyi Gyula visszavétele mellett Sármezey István docens rehabilitálását javasolta, de ő nem akart állást változtatni. Szentmártony Tibor professzort jelképesen vissza akarták helyezni korábbi pozíciójába azzal, hogy ezután egészségi állapota miatt saját maga fogja kérni nyugdíjazását. Schwertner Antal docens esetében Rados Kornél, az egyetem korábbi rektora saját emlékei alapján kérte fel a kart, hogy vizsgálja felül az ő ügyét is, mert szintén megaláztatások érték. A kari tanács először, mivel Schwertner az őt ért zaklatások miatt magától távozott, esetét nem tekintette rehabilitációs ügynek, bár korábbi állását fel kívánták neki ajánlani. Újratárgyalva az ügyet, az ő rehabilitálását is megszavazták, mivel ugyan önként távozott, „de olyan megjegyzések voltak a működésével kapcsolatban, hogy jobbnak látta, ha elmegy”. A kar ezen kívül egy tanársegéd, Somogyi Dezső visszatérését támogatta.⁴⁴⁴ Az alig néhány éves múltra visszatekintő közlekedési üzemmérnöki karon nem történt olyan jogsértés, aminek jóvátételét az egyetemi tanács elé kellett volna vinni, mindössze Dohanics János tanársegéd eltávolítását kellett orvosolni.⁴⁴⁵

A BME-n a legtöbb javaslatot a gépészmérnöki kar tette: a korábbi magasabb beosztású oktatók közül Klar János, Kund Ede, Romsauer Gusztáv, Szabó Gusztáv, az ÉKME javaslatában is szereplő Szentmártony Tibor, Vajda Ödön, és az 1947-ben külföldre menekült Varga László, illetve a szintén disszidált Hubert Gusztáv esetében tettek javaslatot a rehabilitációra, utóbbi két esetben természetesen csak jelképes tartalommal. A beosztott oktatók közül Barátossy Jenő tanársegéd, valamint Bundi János adjunktus visszavételét

---

⁴⁴² Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6. Az ÉKME Építészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 16. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/5. A BME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyvei, 1957. január 8., 24., február 6. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/7., B6/13., B6/21.

⁴⁴³ Az ÉKME Építészmérnöki Kara tanácsüléseinek jegyzőkönyvei, 1957. január 5., 7., 10. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/5.

⁴⁴⁴ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyvei, 1957. január 4., 8., 15. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/8, 6/10. Az ÉKME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. január 11. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/6.

⁴⁴⁵ Az ÉKME Közlekedési Üzemmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. január 18. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/3.

támogatták, és Gergely Istvánné személyében, akit férje politikai magatartása miatt távolítottak el állásából, egy adminisztratív dolgozó visszatérésére is javaslatot tettek.⁴⁴⁶ A vegyész-mérnöki karról Náray-Szabó István, Plank Jenő és Szabó Zoltán tanszékvezető professzorok rehabilitálására tettek javaslatot, Náray-Szabó esetében külön hangsúlyozva, hogy bár ez nem helyettesítheti a bírósági eljárást, az egyetemi állásával kapcsolatban a karnak kötelessége kiállni volt oktatója mellett.⁴⁴⁷ A legfiatalabb, villamosmérnöki kar a politikai okból a racionalizálás sorsára jutott Fekete Zoltán tanársegéd visszavételére, illetve Imre László korábban elmaradt adjunktusi kinevezésére tett javaslatot, emellett Vasvári Nagy Ferenc docens 1952-ben politikai okból megtagadott professzori kinevezéséhez kérte az egyetemi tanács támogatását. (Utóbbi előterjesztés a tanács szavazásán nem kapott többséget.)⁴⁴⁸ Bár az egyetemek irányító testületétől a karok javaslatai megkapták a szükséges támogatást, a minisztériumnak csak a felterjesztések elkészítéséig volt sürgős a rehabilitáció. Végül az összes javasolt docens és egyetemi tanár közül mindössze Szilágyi Gyula professzort helyezték vissza az építőipari egyetemre. (Ráadásul őt az egyetem 1957 augusztusában hivatalba lépett új vezetősége rövidesen újra nyugdíjaztatta.)⁴⁴⁹

A rehabilitációs ügyekkel párhuzamosan foglalkoztak az egyetemek vezető testületei az egyetemi autonómia visszaállítására hivatott törvényjavaslattal. A társegyetemek közös önkormányzati bizottságának tervezetét a két egyetem tanári kara egyhangúlag támogatta. A javaslat elfogadása esetén a felsőoktatás lényegében visszatért volna az 1945 előtt élvezett autonómiájához. Ennek értelmében többek között minden intézmény saját maga állapíthatta volna meg szervezetét és alkothatta volna meg szabályzatait, állíthatta volna össze tantervét, választhatta volna meg az oktatóit, akik tudományos nézeteiket szabadon adják elő. Az állami vezetés által határozatlan időre kinevezett dékánok, rektorok, tanszékvezetők helyett ismét szabadon, de határozott időre választhattak volna vezetőket. Az önkormányzatiság részét képezte volna az önálló gazdálkodás is. Rendkívül fontos eleme volt a tervezetnek a tudományos címek és rangok adományozásának visszakerülése az akadémiától (valójában a Tudományos Minősítő Bizottságtól) az egyetemekre, beleértve az egyetemi doktori cím és a

---

⁴⁴⁶ A BME Gépészmérnöki Kara tanácsuléseinek jegyzőkönyvei, 1957. január 4., 28., február 13. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/10., B6/20., B6/25.

⁴⁴⁷ A BME Vegyész-mérnöki Kara tanácsulésének jegyzőkönyve, 1957. január 15. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/16.

⁴⁴⁸ A BME Villamosmérnöki Kara tanácsuléseinek jegyzőkönyvei, 1957. január 15., 30. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/15., B6/27. A BME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. február 6. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/21.

⁴⁴⁹ *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. VI. kötet. 1389., 1584.

magántanári képesítés visszaállítását.⁴⁵⁰ Az egyetemi doktori szabályzat tervezetét január második felétől, szintén a régi műegyetemi szabályzat alapján, ki is dolgozták. (A tudományos teljesítmény minősítése más vonatkozásban is napirendre került: a BME Egyetemi Tanácsa 1957 februárjában hosszú névsort küldött a TMB-nek azokról, akiket alacsonyabb fokozatból véleményük szerint át kell sorolni, illetve tudományos fokozatot kell számukra megítélni. Az előterjesztés kiegészítette a rehabilitációt, mivel a politikai okokból nyugdíjazott, most kárpótolni javasolt oktatók is szerepeltek rajta.)⁴⁵¹ A rehabilitáció és a tisztújítás során történtek fényében már nem is csodálkozhatunk azon, hogy az autonómiajavaslatból sem valósult meg semmi. Az egyetemi törvény tervezetét – amelyet az oktatás folytatását megelőző, január 30-i minisztériumi intézményvezetői értekezleten Kónya Albert kormánybiztos még támogatásáról biztosított – a Művelődésügyi Minisztérium eredetileg 1957 második negyedévében kívánta a kormány elé vinni, május 15-én azonban halasztást kértek: „...véleményünk szerint az egyetemi törvény csak az egyetemi élet konszolidációja után léphet hatályba, ennek ideje azonban még nem érkezett el.” Valóban nem: éppen azokban a hetekben a fegyelmi eljárások voltak napirenden.⁴⁵²

A tanév megmentése

Az október 23-án félbeszakadt félév folytatására többszöri halasztás után végül 1957 februárjában kerülhetett sor, de már egészen más légkörben, mint amilyenben alig néhány hete a januári kezdésre készülődtek az oktatók. Február 1-jén az építőipari egyetem rektori tanácsa a másnapi kari tanácsuléseket előkészítendő, a minisztériumtól kapott információk hatására elvi állásfoglalást fogalmazott meg az intézmény oktatói számára. Ennek lényege: „Az értekezlet az Egyetem jövőben követendő magatartása szempontjából úgy foglal állást, hogy elsőrendű feladatunk az oktatás, nevelés és tudományos munka, az Egyetem falain belül politizálásnak, politikai ügyekkel való foglalkozásnak nincs helye. Ezt az álláspontot kell valamennyi professzornak és oktatónak a hallgatók felé is képviselnie.” Ezt a nyilatkozatot akár úgy is érthetnénk, hogy politikamentes oktatás mellett szálltak síkra – Csonka Pál a másnapi kari tanácson javasolta is, hogy ezt a határozatot hozzák a külső szervek tudomására

---

⁴⁵⁰ Az önkormányzati bizottság jelentésének felterjesztése, 1957. január 14. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B7.

⁴⁵¹ A BME Egyetemi Tanácsa jegyzőkönyve, 1957. február 6. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/21.

⁴⁵² A BME Villamosmérnöki Kara tanácsulésének jegyzőkönyve, 1957. január 30. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/27. Sulán Béla megbízott osztályvezető előterjesztése, 1957. május 15. MOL XIX-I-4-d, 0034/1957. Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 137–138.

–, de a politizálás tilalma valójában a hatalmát mind inkább megszilárdító, adminisztratív eszközökben nem válogató Kádár-kormánnyal szemben alternatívát megfogalmazni próbáló kísérletekre vonatkozott. Cholnoky rektor világossá tette: az oktatók feladata kizárólag az oktató-nevelő és tudományos munka, a hallgatóké pedig a tanulás. Az ettől eltérő magatartás az egyetem létét fenyegeti, hiszen a hatóságok a félév végleges elhalasztását is kilátásba helyezték.⁴⁵³

A rektori tanács óvintézkedések bevezetéséről is rendelkezett. Előírták, hogy a tanszékek az órák közötti szünetekre folyosói ügyeletet szervezzenek. Az oktatóknak kerülniük kellett minden olyan témát, amely vitát válthatott ki a hallgatók körében. Az építészmérnöki kar tanácsülésén másnap egy oktató erre a rendelkezésre külön rákérdezett: mi a teendő akkor, ha a diákok politikai jellegű kérdéseket tesznek fel? Bardon Alfréd dékánhelyettes válasza: „Az előző kérdésre a Rektori Értekezlet jegyzőkönyve ad választ, konkrét esetben az oktató lélekjelenlétén múlik.” A tanszékvezetőket irodáik újbóli átvizsgálásra utasították, hátha maradt még valahol fegyver. Az egyetem épületeinek gondnoki teendőit ellátó BME vezetését ugyancsak arra kérték, hogy különösen az alagsort és a csőfolyosót még egyszer alaposan vizsgáltsa át. A forradalom örökségét őrizni igyekvő MEFESZ vezetőit külön figyelmeztették, hogy politikai akció kezdeményezése esetén a tűzzel játszanak: „a kormányzattól kapott információ szerint az olyan hallgatótól, aki kisebb mértékű rendbontást követ el, az ösztöndíjat haladéktalanul megvonják, nagyobb rendbontás esetén az ország valamennyi egyeteméről kizárják. [...] Minden hallgatónak az a kötelessége önmagával és társaival szemben egyaránt, hogy mindent elkövessen a tanév nyugodt zavartalan befejezése érdekében.”⁴⁵⁴

A rektorok ezeket a rendelkezéseket a gondjukra bízott intézmények védelmében hozták. Gillemot László a karhatalom vezetésével is felvette a kapcsolatot, és vállalta, hogy a két egyetem tanárai együtt fenntartják a rendet. Ígéretet kapott, hogy a karhatalom szükség esetén csak a rektor kérésére fog beavatkozni.⁴⁵⁵

A minisztérium az alapos előkészületek és a „rendzavarás” esetére mind a diákok, mind az oktatók számára kilátásba helyezett súlyos szankciók ellenére óvatosságból csak lépcsőzetes tanévkezdést engedélyezett. (Január 23-án az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intézőbizottsága, komoly kritikával illetve a minisztériumi apparátus munkáját, még a

---

⁴⁵³ Kivonat az ÉKME 1957. február 1-jei rektori értekezletének határozataiból. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/7. Az ÉKME Építészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. február 2. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/7.

⁴⁵⁴ Az ÉKME Építészmérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. február 2. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/7.

⁴⁵⁵ Uo.

tanévkezdés elhalasztása mellett foglalt állást, mivel „az egyetemek és a MEFESZ nincs a kezünkben [...]”.⁴⁵⁶ Február 4-én a legfiatalabbak, az elsőévesek és a „leghiggadtabb” végzősök számára folytatódtak az előadások, a többi három évfolyamnak még egy hetet várnia kellett. (A még Szolnokon tanuló három évfolyam esetében is lépcsőzetes volt a kezdés; elsőként az ötödik évfolyam folytatta a munkát, január 18-tól.)⁴⁵⁷ Az első februári előadásokon – ahogy azt a januári folytatásra a Műegyetemen tervezték – kötelezően felolvastak egy nyilatkozatot. Ez azonban nem az egyetemen készült. Kónya Albert oktatásügyi kormánybiztos felhívásáról volt szó, amelyben világossá tette a kormányzat álláspontját az elmúlt hónapok eseményeiről: az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága decemberi határozatának megfelelően a történéseket alapvetően ellenforradalomként értékelte. Az egyetemisták szerepével kapcsolatban a nyilatkozat – a párthatározatra rímelve – megengedőbb volt: „Az események során egyetemi ifjúságunk egy része is belesodródott olyan helyzetekbe, amelyekben részvételük saját szándékaik ellenére is az ellenforradalmi elemeket támogatta.” De a határokat is rögzítette: „Az egyetemi hallgatók nagy többségének saját munkahelyét és jövőjét védve kell szembefordulni azokkal a sorai közé férkőző ellenforradalmi elemekkel szemben, akik még ma is zavargásokra, sztrájkokra, bojkottra, közeli vagy távolabbi időpontokra ígért tüntetésekre uszítanak. A mai helyzetben már nem lehet az ilyen szervezkedőket megtévesztett elemeknek nevezni. Világos ezek működésének ellenforradalmi volta, világos, hogy célkitűzésük közvetlenül ellentétes ifjúságunk érdekeivel, mert ha tért nyerhetnének, akkor lehetetlenné válna az egyetemi oktatás, be kellene zárni az egyetemeket, ami az egész tanév elvesztését vonná maga után. Aki ma nem akar tanulni vagy tanítani, az azt igazolja, hogy nem való az egyetemre, és ennek megfelelően jár el vele szemben az egyetem is, a kormány is.”⁴⁵⁸

A január elején tervezett megemlékezés, az áldozatok emléke előtt tisztelgő, szervezett néma felállás szóba sem kerülhetett. Januárban még, a letartóztatások elleni tiltakozásként, az oktatók helyezték kilátásba az előadások szüneteltetését – most már a hatalom fenyegetőzött

---

⁴⁵⁶ Jelentés a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány számára az egyetemek helyzetéről, az oktatás újakezdésének problémáiról, 1957. január 24. Közli: *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14.–1957. június 26.* Szerk. Baráth Magdolna et al. Bp., Napvilág, 1998. 340–341. Az MSZMP Budapesti Ideiglenes Intézőbizottsága 1957. január 23-i ülésének jegyzőkönyve és határozatai. Közli: *A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. 1956. november 8.–1957. március 26.* Szerk. Koltai Gábor, Rácz Attila. Bp., Budapest Főváros Levéltára, 2008. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 10.) 132., 139.

⁴⁵⁷ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52.

⁴⁵⁸ Az oktatásügyi kormánybiztos felhívása az egyetemi ifjúsághoz, 1957. február 2. Közli: Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 62–64.

rendbontás esetére az egyetem bezárásával. Cholnoky Tibor rektor február 2-án, a félév megkezdését előkészítő mérnöki kari tanácsülésen így értékelte a helyzetet: „A kormány már nyíltan kijelentette, hogy proletárdiktatúrát akar, de ezt nyilván csak erélyes eszközökkel lehet megvalósítani. Éppen azért van az, hogy a karhatalmi szervek például felkeresik a diákotthonokat, ahonnan egyes diákokat elvisznek. Ha valakire rábizonyul, hogy rabolt, gyilkolt – ami a mi hallgatóink között szerinte nem fordult elő –, az megkapja a megérdemelt büntetést. Beszél a hallgatókkal és megmagyarázta nekik, hogy egy hallgató olyan helytelen viselkedése, amely zavart keltene, az egész hallgatóságra súlyosan kihatna – mivel az Egyetemet akkor be kellene zárni.”⁴⁵⁹ Erre, minthogy Mosonyi Emil hétfő reggeli ötödéves órája kivételével – ahol a diákok mégiscsak néma felállással emlékeztek az esetekre – más említésre méltó rendbontás nem történt, végül nem került sor. A hallgatók maguk sem akartak konfrontációt, nem utolsósorban azért, nehogy súlyosbítsák őrizetben lévő társaik helyzetét.⁴⁶⁰

Az első félév szorgalmi időszaka a BME-n március 9-én, az ÉKME-n 16-án ért véget. A vizsgákat a BME-n március 11–30. között lehetett letenni, az ÉKME-n a vizsgaidőszak március 23.–április 30-ig, az utóvizsga-időszak május 31-ig tartott. A vizsgázás különösen az építőipari egyetem hallgatóitól és vizsgáztatóitól kívánt komoly erőfeszítést, mivel közben, március 25-én a második félév is megkezdődött. Az előadásokat június 29-én fejezték be, a vizsgák letételére július hónap szolgált. A BME második féléve április 1.–június 22-ig, a vizsgaidőszak június 24.–július 20-ig tartott. (Az utóvizsgákat ősre lehetett halasztani, egyéni elbírálás alapján még decemberben is engedélyeztek vizsgát.) A minisztérium jórészt politikai okokból tett engedményei (kötelező oroszoktatás, ideológiai tárgyak, testnevelés, honvédelmi oktatás eltörlése) mellé, tekintettel a rendkívüli körülményekre, az egyetemek is könnyítéseket vezettek be. Megszüntették – igaz, az ÉKME-n csak az első félévben – a kötelező katalógust, az eddig előírt tanulóköri vizsgarend helyett a hallgatók saját maguk jelentkezhetek a meghirdetett vizsgaidőpontokra. Az első félév végén a folytatódó tárgyakból nem volt kötelező vizsgát tenni, év végén összevont vizsgára is volt mód. Aki a magasabb tanulmányi ösztöndíjért javítani akart az átlagán, természetesen vizsgázhatott. A politikai tárgyak eltörlésével felszabadult óramennyiséget a szakmai tárgyak oktatására fordították. Az építőipari egyetemen a hallgatók kezdeményezésére, amit az oktatók is támogattak, a minisztérium több évfolyamon engedélyezte egy vizsga ősre halasztását. A második félév annyi változást hozott az elsőhöz képest, hogy megkezdték a fakultatív nyelvoktatást,

---

⁴⁵⁹ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. február 2. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/11.

⁴⁶⁰ „Kovács [József]” fedőnevű ügynök jelentése, 1957. február 12. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 375–377. „Mecseki” fedőnevű ügynök jelentése, 1957. február 11. ÁBTL 3.1.2. M-28771 („Mecseki”) 26–29.

bevezetendő az orosz felváltani tervezett, kötelezően választott idegen nyelvet.⁴⁶¹ Nyári termelési gyakorlatot csak azok számára szerveztek, akik ezt már a diplomaszerezésig nem tudták volna máshogyan bepótolni. Az egyetemek erőfeszítése összességében eredményesnek mondható: sok kompromisszum árán, de sikerült az összes diák számára biztosítani annak lehetőségét, hogy évvésztés nélkül folytathassák tanulmányaikat. A nappali tagozatosok mellett az estis és a levelező tagozatos hallgatók helyzete is könnyebb lett. A kormány 1957-ben felemelte a tanulmányi szabadság időtartamát, az esti tagozaton visszaállították a munkaidő-kedvezményt, sőt, indokolt esetben útiköltség-térítéssel támogatták a vidéki hallgatók tanulását.⁴⁶²

Restauráció, megtorlás

Az egyetemek oktatóinak utóvédharcai mellett a forradalmi események előkészítésében vezető szerepet játszott diákok sem törődtek bele abba, hogy a november 4-i szovjet intervenció nyomán az elmúlt két hét minden eredménye és reménysége szertefoszlott. November közepén hozzáálltak az október 23-a előtti napokban országsszerte megalakított független érdek-képviselői szervezetük, a MEFESZ újjászervezéséhez. A kezdeményezés – egymástól függetlenül – a forradalomban legjelentősebb szerepet játszott két egyetem, az ELTE és a Műegyetem hallgatóitól indult.⁴⁶³

A november elején a letartóztatástól való félelme miatt különböző ismerőseinél éjszakázó Marián Istvánt korábbi munkatársai továbbra is vezetőjüknek tekintették, még harcok dúltak a fővárosban, amikor kapcsolatba léptek vele, hogy a hogyan tovább kérdéséről tárgyaljanak. (Az alezredest régi MDP-s ismerősei is közvetítő feladatra próbálták rábírní, amelynek ő az egyetemisták letartóztatásának és Szovjetunióba hurcolásának leállítását szabta feltételül.)⁴⁶⁴ A megbeszélések eredményeként a műegyetemi Budai Egyetemi Forradalmi

---

⁴⁶¹ A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52. Az ÉKME rektori értekezletének határozatai, 1957. június 20. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/43. Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem helyzetéről, 1958. január 30. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁴⁶² *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. VI. kötet. 1423.

⁴⁶³ Jegyzőkönyv Széll Sándor kihallgatásáról, 1957. július 18. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 156–158.

⁴⁶⁴ Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. II/1–2.

Albizottsághoz kapcsolódó személyek – Marián István, Nemes Katalin, Vigh Tibor, Bencze József, Takács Sándor, Varga Sándor, Erdélyi Tibor – kezdeményezésére a budapesti felsőoktatási intézmények képviselői november 12-én a BME központi diákotthonában gyűlést tartottak. A legnagyobb számban a két legjelentősebb forradalmi diákszervezet, az ELTE-n működött Egyetemi Forradalmi Diákbizottság és a budai albizottság képviseltette magát, de jelen voltak a Kádár-kormánnyal élesen szemben álló értelmiségi mozgalom képviselői – Fekete Sándor, Gimes Miklós – is.⁴⁶⁵ (A Hess András téri diákotthon lakói

---

Marián Istvánnak mint régi illegális kommunistának, korábról személyes kapcsolatai voltak a szovjet segítséggel hatalomba visszakerült hatóságok több vezető beosztású tagjával. Galambos József rendőr alezredes, a BM Politikai Nyomozó Főosztály helyettes vezetője révén november elején találkozott I. A. Szerovval, a KGB Budapesten tartózkodó elnökével is. Szerov a találkozóról készült november 13-i jelentésében azt állítja, hogy Marián vállalta, befolyásolja a MEFESZ újjászervezésére készülő fiatalokat. Beke Tibor vizsgálati anyagában található néhány 1956. decemberi és 1957. januári „Pista”, illetve „Deák” fedőnevű ügynök információi alapján készült jelentés, amelyeket többnyire Galambos alezredesnek, illetve Komornik Vilmos rendőr őrnagynak, a BM IV. (belső reakció elleni) osztály helyettes vezetőjének adott. A Beke Tibor elleni vizsgálat során készített, 1957. március 19-i kihallgatási tervből kiderül, hogy a Bekére vonatkozó terhelő tényeket „Deák» és »Pista» fedőnévvel Marián István adta az operatív szerveknek. Először Marián »Pista» néven futott, majd átszervezték, és »Deák» néven dolgozott. Legtöbb jelentése a »Deák» fedőnév alatt készült.”

Marián István november 4-e után, ha lehet, még nehezebb helyzetbe került, mint október 22–23-án. Egyrészt családja érdekében – három kis gyermeke volt – féltette az életét, az ugyanis hamar világossá vált számára, hogy a hatóságok szemében „ellenforradalmár”. Ugyanakkor részben a vezetését elfogadó diákok iránti felelősségből, részben a forradalom eszméihez való ragaszkodásból igyekezett mindent megtenni azért, hogy minél többet sikerüljön megőrizni az egyetemi pontokból. 1956 novemberétől az 1957. március 9-i letartóztatásáig – talán naiv módon, hiszen nem feltételezte, hogy az MSZMP kizárólag taktikai okokból mutat tárgyalási hajlandóságot, miközben valójában a diktatúra teljes visszaállítására törekszik – az egyre szűkülő mozgástérben próbált járható ösvényt találni: csitította a diákokat, és eközben igyekezett olyan helyzetet teremteni, hogy a lehetőségekhez képest minél inkább irányíthassa az eseményeket. Azt gondolta, jó irányba tudja befolyásolni a MEFESZ-t, és ezzel önmagának is kedvezőbb elbírálást biztosít. A párthűsége és önmaga mentésének szándéka sem írta azonban felül a forradalomhoz és bajtársaihoz való hűséget: Vigh Tibor vizsgálati anyagából kiderül, hogy legszorosabb munkatársainak felfedte magát; letartóztatása után maga is beismerte vizsgálójának, hogy „a Belügyminisztériummal való titkos együttműködését felesége, Vágó Sándor, Ujvári László és Vigh Tibor egyetemista előtt dekonspirálta”. A hatóságokkal való együttműködése révén februárban még elkerülhette a letartóztatást – az feszültség és a félelem miatt ugyanakkor idegösszeomlást kapott –, márciusban azonban már sorra került: „Figyelembe véve, hogy Marián István lelepleződött szabadlábbon lévő bűntársai előtt, nemcsak az ellenforradalom oldalán álló rétegek, hanem a becsületes egyetemi hallgatók széles tömegei is elfordultak tőle – és ezért operatív célra már nem alkalmas –, továbbá, hogy elárulta titkos megbízatását, és végül kapcsolattartója előtt és időközben lefolytatott tanúkihallgatásán nem volt őszinte, javasoljuk előzetes letartóztatásának azonnali végrehajtását” – írja március 8-án a letartóztatásra javaslatot tevő nyomozó. Tömpe István belügyminiszter-helyettes másnap megadta az engedélyt. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 143. sz. II/8–18. *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából*. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Bp., Móra, 1993. 150. „Pista” és „Deák” fedőnevű ügynök jelentései. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 37–44. Kihallgatási terv Beke Tibor ügyében, 1957. március 19. Uo. 34. BM Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztálya jelentése Vigh Tibor kihallgatásáról, 1957. március 7. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 290. Szalma József rendőr őrnagy jelentése, 1957. március 8. Uo. 297. Jelentés Marián István letartóztatás utáni első vallomásáról, 1957. március 11. Uo. 298. Frivaldszky János Marián-életrajza a fenti források apologetikus interpretációját adja. Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István*. Bp., Logod Bt., 2013. 80–99.

⁴⁶⁵ Uo. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. március 22. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 346–349. Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 58. *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István,

ezekben a napokban illegális újságok és rölapok sokszorosításából, terjesztéséből szintén kivették a részüket.)⁴⁶⁶ Az értekezlet kezdeményezte az egyetemek és főiskolák közötti újbóli kapcsolatfelvételt, és megalakította a MEFESZ ideiglenes országos intézőbizottságát, ami lényegében az egyetemi diákbizottság utódszervezete lett. Vezetőjévé a korábbi szervezet elnökét, Pozsár Istvánt választották, aki emellett az illegális ellenállásba is bekapcsolódott mint a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom szervezője.⁴⁶⁷ Az ideiglenes intézőbizottság, amely a diákság és a SZOT forradalom alatti együttműködése nyomán a Dózsa György úton, a szakszervezeti irodaházban kapott irodahelyiségeket, december 5-re szervezte meg a felsőoktatási intézmények küldötteinek, a MEFESZ úgynevezett Tanácskozó Testületének az ülését. A diákság képviselői november–decemberben még teljes egészében az október 22–23-i program alapján álltak, ahogy ezt a gyűlésre készült dokumentum kezdő mondatában le is szögezték: „Kijelentjük, követeléseinkben: önálló nemzeti kormány, nemzeti függetlenség, az ország népének az emberi szabadságjogok és a legteljesebb demokrácia biztosítása stb., semmilyen ellenforradalmi megnyilvánulás nincs.” Bár a programtervezetben azt is deklarálták, hogy a forradalom alatt és most is a szocializmus hívei, ezzel csak még nyomatékosabbá tették elhatárolódásukat a sztálinista restaurációtól: „...nem tűrjük el az olyan elemek beszivárgását az ország vezetésébe, akik ismét a múlt bűneit akarják a népre kényszeríteni.” Legfontosabb szövetségesüket is megnevezték: a dolgozókat képviselő munkástanácsokat, tiltakozva jogkörük bármilyen adminisztratív korlátozása ellen. Három kardinális politikai követelés külön is szerepelt a dokumentumban: többpárti demokratikus választások mielőbbi megtartása; a karhatalom kibővítése „a munkásság és az ifjúság legjobbjaival, ez lehetővé teszi a szovjet csapatok kivonását”; valamint a letartóztatottak ügyének sürgős felülvizsgálata és szabadon bocsátásuk.⁴⁶⁸

A műegyetemi MEFESZ-szervezet későbbi beszámolója⁴⁶⁹ szerint a küldöttek egyetértettek az intézőbizottság programjával, a testületet a tagság bizalma ellenére mégis hamarosan át kellett alakítani. Az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága decemberi ülésén,

---

szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 35–36.

⁴⁶⁶ Jegyzőkönyv Kutasi József tanársegéd, diáktotthoni igazgatóhelyettes tanúkihallgatásáról, 1957. május 24. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 208–212. Jegyzőkönyv Szalontai József egyetemi hallgató tanúkihallgatásáról, 1957. június 1. Uo. 221–227.

⁴⁶⁷ Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron*. Bp., 1956-os Intézet, 1997. 121–123. A későbbi eljárások során bizonyára emiatt minősítették az újjászerveződő MEFESZ-t az első időszakában törvényen kívüli szervezetnek. Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem helyzetéről, 1958. január 30. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁴⁶⁸ A MEFESZ Ideiglenes Intézőbizottságának és Tanácskozó Testületének programtervezete. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 68.104.1.

⁴⁶⁹ A Műegyetemi MEFESZ Bizottság tájékoztatója a MEFESZ eddigi munkájáról és terveinkről, 1957. [január 10-e körül]. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 68.88.1.

szakítva a Kádár-kormány megalakulását bejelentő nyilatkozattal, az eseményeket általánosan ellenforradalomnak minősítette, a kormány 5-én betiltotta a forradalmi bizottságokat, majd 9-én a sztrájkmozgalom élén álló Nagy-budapesti Központi Munkástanácsot. A forradalom még legálisan működő szervezetei elleni fellépés részeként a MEFESZ több vezetőjét, köztük Pózsár Istvánt őrizetbe vették, míg néhányan a várható letartóztatás elől idejekorán külföldre menekültek. Az eltávozottak és kényszerűen kiesők helyét az időközben sorra újjáalakuló helyi egyetemi és főiskolai szervezetek delegáltjai foglalták el.

A két műszaki egyetemen december első felében szervezték meg a diákok közös MEFESZ-szervezetük intéző bizottságát. Ez a testület harmincegy tagból állt, karonként és diákszállónként két-két képviselő, a központi diákszálló három képviselője és négy „az ifjúság bizalmát élvező nem hallgató” alkotta. Az 1957. január 3-án megválasztott titkárság kilenc fővel működött (Beke Tibor, Dékey Aurél, Nagy Sándor végzős mérnökkari hallgatók, Karner István IV. éves és Réczei Róbert III. éves vegyész-, Kövér György III. éves gépész- és Varga Sándor IV. éves villamosmérnök-hallgató, továbbá Nemes Katalin és Marián István). A karokon az oktatás folytatásakor tervezett választásokig ideiglenes szervezőbizottságok vitték az ügyeket. A MEFESZ, átvéve a széthullott DISZ szerepét, a diákság képviseletében felvette a kapcsolatot az egyetem irányító testületeivel, a rektori hivatalokkal, közösen léptek fel professzoraikkal letartóztatott társaik felkutatása és kiszabadítása érdekében, valamint bekapcsolódtak a vöröskeresztes segélyek szétosztásába is. (Az egyetem vezetése az ÉKME volt MDP-irodáját bocsátotta a MEFESZ rendelkezésére.)⁴⁷⁰

A műegyetemi szervezet emellett előkészítette a MEFESZ következő tanácskozó testületi megbeszélését is, amelyre december 19-én került sor. A diákok a hatalom egyre erőszakosabb intézkedéseinek hatására visszaléptek a nyílt konfrontációt jelentő politikai követeléseiktől. (A tanácskozásra készített határozati javaslatban forradalom helyett az „október 23-át követő nemzeti tragédia” elnevezés szerepel, azzal a Marián István által megfogalmazott állásfoglalással, hogy az értékelés „egy nyugodtabb kor történéseinek lesz a feladata”.) A helyzethez alkalmazkodva független szervezetüket akarták minél jobban körülbástyázni. A tanácskozáson megvitatott ideiglenes szervezeti szabályzat alapelveként rögzítette: „a MEFESZ a magyar egyetemisták és főiskolások pártoktól és kormányzati szervektől független politikai és érdekvédelmi szervezete.” A helyzet szülte kényszerű óvatosság ellenére ez a dokumentum is tartalmazott a forradalom melletti állásfoglalást: „A

---

⁴⁷⁰ Uo. Jegyzőkönyv a műegyetemi MEFESZ ideiglenes titkárság megválasztására tartott nyilvános értekezletről, 1957. január 3. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Váradi Gyula és társai) 78–83. Jegyzőkönyv Beke Tibor kihallgatásáról, 1957. február 19. ÁBTL 3.1.9. V-144758/1 (Széll Sándor) 58–61.

MEFESZ politikai tevékenysége a nemzeti függetlenség és szuverenitás, a magyar sajátosságoknak megfelelő szocialista építés és a legszélesebb körű demokratizálódás körülményeit tartja szem előtt.⁴⁷¹ A *Népszabadság* december 20-i számában megjelent felhívásukban szintén a MEFESZ legális működését, az oktatás egyetemi autonómia alapján történő minél előbbi megkezdését, a disszidálások elleni állásfoglalást, társadalmi munkát végző brigádok szervezésével a főváros újjáépítésébe való bekapcsolódásukat, az elesettek és sebesültek hozzátartozóinak támogatását jelölték meg céljaik között. Letartóztatott társaik esetében sem feltétel nélküli szabadon bocsátásukat, csak ügyük gyors kivizsgálását szerették volna elérni.⁴⁷²

A MEFESZ programvitája januárban folytatódott, ekkorra azonban a frontvonal a szervezeten belülré került. A hatalom politikai és adminisztratív eszközeivel támogatott személyek, mint az intézőbizottság titkári tisztét ellátó jogi kari oktató, Prandler Árpád vagy a műegyetemista Szalkai Sándor, a sajtóügyek felelőse, mind nagyobb befolyásra tettek szert, és sikerrel akadályozták meg a még mindig meglehetősen radikális programtervezetek elfogadását.⁴⁷³ Bár a szocializmus megkérdőjelezhetetlenségét hangsúlyozta, még a január 10-i keltezésű tervezet is tartalmazta a társadalmi–gazdasági élet törvényesség és demokrácia alapján történő újjászervezésének kívánalma mellett a független, szabad Magyarország követelését: „Meg kell teremtenünk közösen annak feltételeit, hogy a szovjet csapatokat fokozatosan kivonják Magyarországról, és így visszaállítsuk a teljes szuverenitást.” Az elvi kérdések mellett a diákok részletesen foglalkoztak az egyetemi autonómiával. A kérdés éppen ezekben a hetekben szerepelt az intézmények kari és egyetemi tanácsainak napirendjén. A hallgatók tanáraikhoz hasonlóan a lehető legnagyobb szabadságot követelték: „Az egyetemi élet és oktatás állandó fejlesztése érdekében egyetemi autonómiát akarunk. Meggyőződésünk, hogy csak az autonómia teszi lehetővé az egyetemi oktatás és ennek alapján a tudományos élet és művelődés felvirágzását, az oktatók és hallgatók igaz barátságát és együttműködését

---

⁴⁷¹ A BME és az ÉKME összevont ideiglenes MEFESZ intézőbizottságának határozati javaslata, 1956. december. ÁBTL 3.1.9. V-150006/6 (Várad Gyula és társai) 120–122. Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 143. sz. II/13–14. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. március 23. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 365–371. A MEFESZ ideiglenes szervezeti szabályzata, 1956. december 19. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 68.88.1.

⁴⁷² Az egyetemi ifjúság a szocializmus, a szocialista demokrácia mellett volt és azért harcol a jövőben is. Két egyetem ideiglenes MEFESZ intéző bizottságának felhívása. = *Népszabadság*, 1956. december 20.

⁴⁷³ Garamvölgyi Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. = *Új Látóhatár* 10 (18) (1967) 5. 425–429. Szalkai 1957 júniusában már a BME MSZMP- és KISZ-szervezetének híradójában (I. évf. 3. szám, 1957. június 7.) közölt lejárato cikket *Marián István – az áruló* címmel. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár. 89.42. Állambiztonsági tevékenységéhez l. Papp István: A párttag, a munkásör és a rezidens. Az állambiztonsági munka különleges formái. = *Kommentár* 2009. 3. 42–44. Gervai András: *Fedőneve „szocializmus”, Művészek, ügynökök, titkosszolgák*. Pécs, Jelenkor, 2011. 111–117.

tanulmányi, fegyelmi, gazdasági, szociális és sportkérdésekben.” A program a korábbi korszak sérelmeit orvosolandó, a konkrét javaslatok között kitért a tantervek átdolgozására és a rátermettség érvényesítésére a felvételi rendszerben.⁴⁷⁴ Ekkor azonban az MSZMP vezetői részéről már eldöntött tény volt a forradalomhoz hű diákvezetők kiszorítása a szervezet országos vezetéséből – szó szerint is értve, hiszen egyes ülésekre az egyetemi MEFESZ-küldöttek be sem fértek a terem megtöltő MSZMP-aktivistáktól.⁴⁷⁵ Ha pedig sikerült rendezett körülmények között megtartani a tanácskozást, akkor is egyre inkább a párt politikai irányvonalát képviselők akarata érvényesült; a demokratikus MEFESZ képviselői, hogy egyáltalán megmaradjon a szervezet, sorozatos engedményekre kényszerültek.⁴⁷⁶

A tanítás megkezdése alkalmából január végén kiadott MEFESZ-körlevél, az oktatásügyi kormánybiztos üzenetével egybehangzóan, az októberi eseményekről immár a decemberi párthatározat szellemében beszél: „Nem kérünk az ellenforradalomból, nem tűrjük a bennünket egyetemre juttató népi demokratikus rend megdöntését [...]” A kormánybiztos leveléhez hasonlóan a MEFESZ kissé patetikusra sikeredett nyilatkozata is óva intette a diákokat a meggondolatlan politizálástól: „...nem hevertük még teljesen ki a közelmúlt nagy lelki megrázkódtatását. Sokan közülünk szubjektív élmények hatása alatt a saját mindenkori jószándékukból kiindulva még nem látják tisztán azt a tragédiát, amibe az elmúlt évek hibás vezetése és az ezt kihasználó, a mi bőrünkre spekuláló politikai kalandorok sodorták nemzetünket. S ezeknek a kalandoroknak még nem volt elég a magyarok vérehullása, könnye fakadása. Provokációkat terveznek, sztrájkokba, rendbontó cselekményekbe akarnak taszítani minket. Barátaink, diáktársaink! Mi nem kérünk ebből, nem akarunk évet veszíteni! Bármily hangzatos jelszavakkal akarják is céljaik eléréséért a mi bőrünket vásárra vinni – le kell lepleznünk, vissza kell vernünk őket. Első és legfontosabb feladatunk most a tanulás, saját magunk és országunk érdekében.”⁴⁷⁷

A tanév elején a MEFESZ újjászervezése során kialakított menetrendnek megfelelően még sor került vezetőségválasztásokra, de a rohamosan szűkülő lehetőségeket látva a diákok egyre inkább passzívvá, kiábrándulttá váltak. Ráadásul a razziák és a letartóztatások ezekben

---

⁴⁷⁴ A MEFESZ Országos Ideiglenes Intézőbizottságának vitalevele, 1957. január 10. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 68.88.1.

⁴⁷⁵ Garamvölgyi Zoltán: A MEFESZ a forradalom második szakaszában. = *Új Látóhatár* 10 (18) (1967) 5. 432. Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 152. sz. 143. Berecz János–Pósa Zoltán: Az egyetemisták és szervezeteik 1956–57-ben. = *Ifjúsági Szemle*, 1982/1. 55–58.

⁴⁷⁶ *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikós Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 40–42.

⁴⁷⁷ A MEFESZ Országos Ideiglenes Intézőbizottsága üzenete az oktatás folytatásakor, 1957. január 28. Magyar Nemzeti Múzeum Röplapgyűjtemény. 68.88.1.

a hónapokban is folytatódtak,⁴⁷⁸ most már az egyetemi MEFESZ-vezetők – így Beke Tibor, Erdélyi Tibor, Nemes Katalin, Marián István – is sorra kerültek. (A büntető eljárásokkal kapcsolatos letartóztatások mellett gyakoriak voltak a politikailag kényes dátumokat – tanévkezdés, március 15-e, április 4-e, május 1-je stb. – kísérő, „megelőző” jellegű, néhány napos őrizetbe vételek is.)⁴⁷⁹ Mindeközben a szervezet országos vezetése nyilatkozataiban a szocialista alapokon is túlmenve, februárban már a proletárdiktatúra szükségességéről beszélt, és arról – teljes egészében átvéve az MSZMP értelmezését –, hogy „az október 23-i események az első puskalövéstől az ellenforradalom érdekeit szolgálták, függetlenül attól, hogy a résztvevő sok fiatal érzéseit milyen célok fűtötték”,⁴⁸⁰ továbbá elismerte a párt és a kormány eszmei irányítását.⁴⁸¹ A lassacskán megszilárduló egyetemi MSZMP-szervezetek – a BME-n az ideiglenes intézőbizottság már 1956 novemberében megalakult, de csak a tanév újraindulásakor lépett a nyilvánosság elé, miközben taglétszáma még májusban is csupán 178 fő volt, szemben az 1956. októberi 870 MDP-taggal,⁴⁸² míg az ÉKME-n csak 1957 februárjában hozták létre az önálló pártszervezetet – a központi utasításoknak megfelelően elérték saját, megbízható embereik MEFESZ-tisztségviselővé választását. A február 20-i BME-párttaggyűlés jegyzőkönyve elégedetten állapította meg: „Nyilvánvaló, hogy ma jobb a helyzet ezen a téren, mert első időben nem is akarták látni az MSZMP-t és képviselőit, és a MEFESZ-en belül is jobboldali többség volt. Hatalomra jutott a baloldali többség az egyetemi MEFESZ-en belül is az elmúlt taggyűlés óta. [...] Azt, hogy a MEFESZ-ben egyre inkább előtérbe kerülnek a baloldali erők, azt bizonyítja az a körülmény is, hogy legutóbbi nyilatkozatukban a proletárdiktatúra, a munkásosztály és a párt vezető szerepe mellett foglaltak állást.”⁴⁸³ Egy hónappal később, szembesülve a hallgatók többségének kiábrándult politikai hangulatával, sokkal kritikusabb a BME pártszervezete ideiglenes intézőbizottságának dokumentuma. Az *Egyetemünk ifjúsági szervezetének néhány problémája* címet viselő előterjesztés szerint az összegyetemi MEFESZ taglétszáma alacsony, mintegy

---

⁴⁷⁸ A BM II/3. alosztálya jelentése az 1957. január 31-én éjjel tartott akcióról. ÁBTL 3.1.9. V-150384/1 (Egyetemek) 147–149. A BM II/3. alosztálya jelentése a Műszaki Egyetemen tartott kutatásról, 1957. március 6. Uo. 152–155.

⁴⁷⁹ Vö. „Mecseki” fedőnevű ügynök hangulatjelentése, 1957. május 1. ÁBTL 3.1.2. M-28771 („Mecseki”) 75.

⁴⁸⁰ Közlemény munkás–egyetemista ifjúsági delegációk közös megbeszéléséről, 1957. február 14. Közli: *A DISZ és a KISZ 1953–1957. Dokumentumok az ifjúsági mozgalom történetéből*. Összeáll. Feitl István, Ólmosi Zoltán. Bp., Kossuth, 1987. 183.

⁴⁸¹ A MEFESZ Országos Ideiglenes Intézőbizottsága Titkársága határozata, 1957. február 14. BME Levéltár, KISZ-iratok szoros időrendben, 1957. 21/a, 1. doboz.

⁴⁸² Feljegyzés a BME MSZMP-szervezeteiben folyó pártépítésről, 1958. április 8. BME Levéltár KISZ egyes iratok, 1957–1959. 21/b, 3. doboz.

⁴⁸³ A jegyzőkönyvet idézi Mihalcso Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 119–120.

ötven főből áll, a szervezet a kommunisták felé, mivel ellenforradalmi szervezetnek tartják, de a „jobboldal” felé is lejáratódott, utóbbiak álláspontja szerint „úgyis csak a párt és kormány mellett kiálló szervezet lehet a MEFESZ, és éppen ezért távol kell maradni”. A pártszervezet feladata szocialista tartalommal megtölteni a MEFESZ-t. Ennek biztosítására konkrét lépéseket is tervbe vettek, például előírták a párttagoknak, hogy valamennyien lépjenek be a szervezetbe, és további tagok (legalább négy fő) toborzásával segítsék elő a valamennyire még független szövetség teljes átalakítását.⁴⁸⁴

Amikor a műszaki egyetemi pártszervezet elkészítette tervét a MEFESZ teljes átvételére, már megszületett az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának 1957. március 11-i határozata a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakításáról. A párt, amely novemberben, hogy csökkentse az egyetemisták független érdekképviselői szervezetének jelentőségét, más, általa ellenőrzött rétegszervezetek⁴⁸⁵ működését is engedélyezte, hatalmában megerősödve tavaszra visszatért a monolit ifjúsági szervezet modelljéhez. Április 2-án még megtartották a MEFESZ tervbe vett teljes átalakítását végrehajtó újabb választást, amely során az MSZMP tagjai bekerültek a vezetőségekbe. (Ezzel egyúttal megszüntették a két egyetem forradalom alatt létrejött egységének egyik utolsó, még működő intézményét.) A mindössze két hónappal korábban még többé-kevésbé önálló szervezet politikai vezetéshez való viszonyát így határozták meg: „...a MEFESZ-nek nem kötelessége [...] a párthatározat végrehajtása, de kötelessége annak szellemében dolgozni, és végrehajtása ellen nem szervezni.”⁴⁸⁶ De ekkor valójában már nem ez az érdekképviselői szervezet volt a fontos. Március 21-én a XI. kerületi pártbizottság titkári értekezletén ismertették a KISZ szervezésével kapcsolatos feladatokat. Kezdetben az egyetemi pártszervezetekben voltak olyan elképzelések – hiszen a KB-határozat a rétegszervezeteket nem szüntette meg –, hogy az új, egységes ifjúsági szervezet a MEFESZ-szel párhuzamosan, azzal szorosan

---

⁴⁸⁴ A BME MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága előterjesztése, 1957. március 18. Közli: *Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok*. Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 511–516.

⁴⁸⁵ Az ifjúsági mozgalom 1956–1957 fordulóján rövid időre visszatért a DISZ létrehozása előtti struktúrához. Az egyetemisták rétegszervezete mellett a munkásfiatalokat az új Magyar Forradalmi Ifjúmunkás Szövetségben, a középiskolásokat az ismét megalakult Magyar Diákok Nemzeti Szövetségében, az általános iskolásokat a Magyar Őrszemcsapatok Szövetségében (februártól újra Magyar Úttörők Szövetsége), a falusi fiatalokat az Egységes Parasztiifjúság Országos Szövetségében fogták össze. L. *A DISZ és a KISZ 1953–1957. Dokumentumok az ifjúsági mozgalom történetéből*. Összeáll. Feitl István, Ólmosi Zoltán. Bp., Kossuth, 1987. Gergely Ferenc: *KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957–1989*. Bp., Holnap, 2008. 15–22.

⁴⁸⁶ A tisztújító MEFESZ-ülés jegyzőkönyvét idézi Mihalcsó Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971. 134–135.

együttműködve tevékenykedjen (már csak a részben azonos tagság és vezetőség okán is). Azonban a KISZ-szervezetek április végi létrehozása után, amelyekbe az átalakított MEFESZ tagjai szinte teljes létszámban beléptek, kiderült, hogy a két szervezet fenntartásának nincs értelme.⁴⁸⁷ (Az ÉKME-n 25 fővel, a BME-n 174 fővel alakult meg a KISZ-alapszervezet, a létszám a tanév végére 60, illetve 300 főre emelkedett.)⁴⁸⁸ A közelgő május 1-je rögtön alkalmat adott az erődemonstrációra, az egyetem környékének jelszavakkal való kifestésére és az (utalványra megvásárolt) egyenruhában, kék ingben és piros nyakkendőben történő felvonulásra. A hallgatók többségére jellemző visszahúzódnak ellenére voltak néhányan, akik kifejezésre merték juttatni, hogy nem értenek egyet az MSZMP tényérével: a BME központi diákotthonában a felvonulás plakátjait „maradékalanul letépték”. A megtorlás nem sokat váratott magára: a KISZ-szervezet egyik első ténykedéseként a kollégiumi diákbizottságban ifjúkommunistákkal váltották fel a forradalomban szerepet vállalt hallgatókat, sőt, a sürgősen megalakított fegyelmi bizottság mintegy harminc diákot ki is zárt a diákotthonból. (Ellenük ezután az egyetemen szintén eljárást indítottak.)⁴⁸⁹

Az uniformis később a KISZ szervezte zenés estek alkalmával is felhívta a figyelmet a rendezőkre. Ahogy Tóth János, a BME ideiglenes MSZMP-intézőbizottságának titkára az alakuló ülésen az új szervezet feladatait megfogalmazta: „Fiataloknak szórakozni kell, érdekvédelem döntő. Nem lehet az ifjúság érdekében harcolni, ha az ellenforradalom uralja sorainkat.”⁴⁹⁰

A felsőoktatási intézményekben megalakult MSZMP-intézőbizottságok ekkorra a Művelődésügyi Minisztérium 85-27. (1957. III. 29.) számú rendelete értelmében formálisan is teljes egészében visszakapták a korábbi MDP-szervezetek jogosítványait, képviselőik visszakerültek a kari és egyetemi vezető testületekbe, és újra meghatározó szerephez jutottak

---

⁴⁸⁷ Uo. 132., 137–138., 158–159.

⁴⁸⁸ Jelentés az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem KISZ-szervezetének munkájáról, 1959. október 12. BME Levéltár, KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac, 17. doboz. A BME KISZ-szervezete alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1957. április 27. BME Levéltár, KISZ jegyzőkönyvek, határozatok, 1957–1960. 21/a, 23. doboz. Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem KISZ szervezetének helyzetéről, 1958. január 9. BME Levéltár, KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac, 17. doboz. Bár a két egyetem egyesítése, ahogy a párhuzamos állami és pártstruktúra újjászervezése is mutatja, 1957-ben egy időre lekerült a napirendről, néhány szállal azért továbbra is kapcsolódtak egymáshoz. Ilyen volt például az 1950-es években szovjet mintára centralizált, ágazati tagolású sportszervezet felszámolásával, az egységes felsőoktatási Haladás sportegyesület feloszlásával 1957-ben ismét megalakult Műegyetemi Athletikai és Football Club, melyet a társegyetemek közösen irányítottak.

⁴⁸⁹ A BME KISZ-szervezete alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1957. április 27. A BME KISZ vezetőségi ülésének jegyzőkönyve, 1957. május 11. BME Levéltár, KISZ jegyzőkönyvek, határozatok, 1957–1960. 21/a, 23. doboz. Beszámoló a BME KISZ-értekezletén, 1959. november 14-én. BME Levéltár, KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac, 17. doboz.

⁴⁹⁰ A BME KISZ-szervezete alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1957. április 27. BME Levéltár, KISZ jegyzőkönyvek, határozatok, 1957–1960. 21/a, 23. doboz.

a személyzeti munkában.⁴⁹¹ Röviddel megalakulásuk után a KISZ-szervezetek ugyancsak megkapták a DISZ korábbi, akkor részben a MEFESZ által gyakorolt hatásköreit (hallgatók képviselete az egyetemek vezető testületeiben, részvétel a diákjóléti bizottságok munkájában), illetve azokat a DISZ-feladatokat is, amelyeket a MEFESZ-re rá sem bíztek (felvételi bizottsági tagság, a végzős hallgatók elhelyezkedését befolyásoló jellemzések elkészítése, és a még ennél is közvetlenebb személyzeti feladat, az egyetemi állásokra jelöltek véleményezése).⁴⁹² A MEFESZ, függetlenségét teljesen elveszítve és kiüresítve, a KISZ megalakítását követően feloszlott – az építőipari egyetem rektori jelentésének szavaival „tevékenysége mindinkább ellanyhult, míg végre úgyszólván észrevétlenül megszűnt”⁴⁹³ –, a KISZ pedig a hatalom pártfogásával élve lényegében a DISZ örökébe lépett. Szükség is volt az erőteljes támogatásra, mert a tagtoborzás igencsak lassan haladt. Tavasszal, az egyetemi fegyelmi eljárások megkezdését követően már senkinek nem lehettek illúziói a hatalom valós szándékait illetően. Egyre ritkábbak lettek a szimbolikus tiltakozások, a vörös zászló eltávolítása, röpcédulák készítése, plakátok megrongálása stb. A diákok döntő többsége jobbnak látta, ha tartózkodik a politikai véleménynyilvánítástól. A hatalmát megszilárdító MSZMP a társadalom többségével szemben beérte ennyivel.

Voltak azonban számosan olyanok, oktatók és diákok egyaránt, akik nem kerülhették el a restaurációt kiteljesítő megtorlást. Az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága 1957. április 16-i ülésén az ideológiai életet elemző jelentést megtárgyalva több, a kulturális-oktatási területet érintő intézkedést fogadott el. Az oktatási intézményekben ekkor állították vissza a kötelező orosztanítást, a felsőoktatásban pedig az ideológiai képzést. A határozat szerint „az egyetemi autonómiára vonatkozó polgári követeléseket vissza kell utasítani”. És ekkor adtak zöld utat – az igazságszolgáltatás rendszerében már 1956 végétől zajló eljárásokon túl – az egyetemi szférát érintő fegyelmi eljárásoknak: „Felül kell vizsgálni az 1956. október 23-a után az egyetemekre és a tudományos intézetekhez került kádereket (oktatókat, kutatókat stb.), minthogy több esetben reakciós elemeknek sikerült pozíciókat megszerezniök. Az egyetemekről el kell távolítani azokat az oktatókat, akik október–novemberben az ellenforradalom hangadói voltak, és jelenleg is politikailag káros tevékenységet fejtenek ki. A

---

⁴⁹¹ Az ÉKME Mérnöki Kara tanácsülésének jegyzőkönyve, 1957. április 5. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/31. Az ÉKME 1957. április 19-i egyetemi tanácsülésének határozatai. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/29.

⁴⁹² A BME KISZ vezetőségi ülésének jegyzőkönyvei, 1957. május 11., 18. BME Levéltár, KISZ jegyzőkönyvek, határozatok, 1957–1960. 21/a, 23. doboz. Cholnoky Tibor rektor levele az ÉKME KISZ-szervezetéhez, 1957. május 16. BME Levéltár, KISZ-iratok szoros időrendben, 1957. 21/a, 1. doboz.

⁴⁹³ Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52.

felülvizsgálatot a minisztérium irányításával az egyetem vezetői és pártbizottságai, szükség esetén közvetlenül kiküldött minisztériumi bizottság végezze.”⁴⁹⁴

A határozatot három nappal később konkrét intézkedés követte. Szigeti József, a művelődésügyi miniszter első helyettese az ország valamennyi felsőoktatási intézményének vezetőjéhez intézett utasításában elrendelte a fegyelmi eljárások megindítását. Ahogy a leirat fogalmaz: „Az egyetemi élet megszilárdítását célzó intézkedések, valamint a megalakult MSZMP és KISZ szervezetek munkája nyomán megindult az egyetemeken és a főiskolákon a politikai kibontakozás. A hallgatók és oktatók sorai között azonban még mindig találhatók olyan személyek, akik az ellenforradalmi időszakban szerepet játszottak, és akiknek jelenléte, magatartása, ellenséges megnyilatkozásai akadályozzák a tisztultabb eszmei-politikai légkör kialakulását. Ezért a politikai felvilágosító munka mellett bizonyos adminisztratív intézkedésekre is szükség van.” A felelősségre vonás kiterjedt mindazon oktatókra, egyetemi dolgozókra és hallgatókra, „akik az ellenforradalmi felkelés idején hangadó szerepet vittek, és ma is káros politikai tevékenységet fejtenek ki”, valamint azokra, „akik ellenforradalmi szervezkedésben vagy ellenforradalmi cselekmények végrehajtásában közreműködtek”. A felállítandó fegyelmi bizottságokban az oktatók esetében az MSZMP-szervezetek, a hallgatók esetében a párt mellett az alighogy megalakult KISZ képviselőjét is biztosítani kellett. A minisztérium által kinevezett, vezető beosztású oktatókról (professzorok, docensek) összegyűlt feljelentő tanúvallomásokat és terhelő dokumentumokat a tárcához kellett felterjeszteni. Ha pedig bűncselekmény gyanúja merült fel, a fegyelmi eljárástól függetlenül meg kellett tenni a büntető feljelentést. A miniszterhelyettes elrendelte továbbá az október 23-a óta alkalmazott, illetve vezető beosztásba kinevezett személyek, valamint a disszidált hallgatók helyére – eleve szabálytalanul – újonnan felvett, illetve a korábban kizárt, de most az intézmény döntése nyomán ismét beiratkozhatott diákok felülvizsgálatát. A hallgatókat emellett az ösztöndíjjuttatások kilátásba helyezett politikai szempontú felülvizsgálata is fenyegette.⁴⁹⁵

A felelősségre vonások motorja mindkét egyetemen a pártszervezet volt. (Emellett természetesen a politikai rendőrség hálózata is szolgáltatott információkat.)⁴⁹⁶ Míg a kari fegyelmi bizottságok, szolidaritásból, és elkerülendő a személyes konfliktusokat kollégáikkal, igyekeztek kibújni a szigorú büntetések meghozatala, sőt, a tényleges fegyelmi megindítása

---

⁴⁹⁴ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. 1957. április 5.–1957. május 17.* Szerk. Baráth Magdolna, Feitl István. Bp., Intera Rt., 1993. 80., 110.

⁴⁹⁵ MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/3/1957.

⁴⁹⁶ L. például „Mecseki” fedőnevű ügynök munkadosszióját (ÁBTL 3.1.2. M-28771), illetve Széll Sándor vizsgálati anyagát (ÁBTL 3.1.9. V-144758. 30–89., 322–327.).

alól, addig az MSZMP tagjai széleskörű, szisztematikus adatgyűjtésbe kezdtek. Ráadásul a terhelő tanúvallomások alapján összeállított javaslataikat egyszerre juttatták el az egyetemek vezetőihez, illetve felettes pártszerveikhez és a minisztériumhoz, sőt, a terhelő nyilatkozatokat a nyomozó hatóságok is felhasználhatták. Az ÉKME Mérnöki Karán megalakult bizottság Vásárhelyi Boldizsár dékán vezetésével a forradalmi bizottság karról érintett négy tagja közül Korányi Imre és Mosonyi Emil egyetemi tanárok, illetve Kerkápoly Endre adjunktus esetében nem tartotta szükségesnek semmilyen eljárás lefolytatását, a rendőrség által hosszabb-rövidebb időre őrizetbe vett hat munkatárs közül öt esetben szintén nem javasolta eljárás megindítását, egyedül a túl sok bejelentésben szereplő Kollár Lajos adjunktus esetében látta szükségesnek a vizsgálat folytatását. A bizottság tevékenységének május 11-i lezárásakor mindössze két személyt marasztalt el. Széll Sándor tanársegédet – akit május 14-én letartóztattak, és a Szirmai Ottó-perben forradalom alatti magatartásáért és a november 4-e utáni ellenállásban való részvételéért életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték – fegyelmi eljárás mellőzésével „komoly szóbeli figyelmeztetésben” részesítették, és egyedül a Vásárhelyi Pál Diákotthonból október 25-én Orbán Lászlóné egyetemi agit.-prop. titkárt távozásra felszólító Baranyi Pál tanársegéd fegyelmi eljárás elindítására tettek javaslatot, azzal a megjegyzéssel, hogy megítélésük szerint „a szóban forgó ügyet nagymértékben a személyi ellentétek és az objektív szempontok befolyásolták”. Az újabb bejelentések alapján május végén ismét összeült a bizottság. Ezúttal a korábban már őrizetbe vétele ellenére felmentett Orlóczi István⁴⁹⁷ tudományos segédmunkatárs ügyében – kilátásba helyezett távozása miatt – nem folytatták a további vizsgálatot, míg Major Pál tanársegéd ügyében kérték az MSZMP-intézőbizottságot az ellene érkezett bejelentések átadására. A három újonnan vizsgált személy, a forradalmi bizottság október 31-i nyilatkozatát angolra lefordító Szalay György vezető lektor, Szepessy József tanársegéd és a személyzeti anyagok elszállításában részt vett Nagy József tanársegéd esetében ezúttal sem javasoltak eljárást.⁴⁹⁸ A sovány eredmény miatt Vásárhelyi Boldizsár dékáni megbízatásának meghosszabbítását „a párt politikáját akadályozó magatartása miatt” az ÉKME MSZMP-szervezete kifejezetten ellenezte: a XI. kerületi pártbizottsághoz küldött levelükben azzal vádolták a professzort, hogy „kért információkat

---

⁴⁹⁷ Javaslat biztonsági őrizetbe vételre, 1957. március 2. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) sz. n.

⁴⁹⁸ Az ÉKME Mérnöki Karán felállított felülvizsgáló bizottság jegyzőkönyvei és kiegészítő feljegyzései, 1957. május 6., 7., 8., 10., 11., 13., 27., 30., 31. *A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban*. 1. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994. 71–85.

nem adott vagy akadékoskodott, a fegyelmi vizsgálatnál igyekezett senkit sem javasolni fegyelmi elé”.⁴⁹⁹

A pártbizottság és a felettes szervek fellépése nyomán végül több eljárás indult, és szigorúbb ítéletek születtek. Az egyetem vezetése mindenesetre igyekezett ellenállni a nyomásnak. Cholnoky rektor például a pártszervezet május 25-i, összesen 19 személyt érintő javaslatát azzal utasította vissza, hogy „elkésett bejelentés újabb intézkedést nem igényel”.⁵⁰⁰ Az ÉKME Mérnöki Karáról (az 1957. novemberi állapot szerint) Kollár Lajost és Baranyi Pált írásbeli megrovásban részesítették és elbocsátották, Széll Sándort⁵⁰¹ pedig az 1958-as bírósági ítéletét követően távolították el. Az építészmérnöki karról Dümmerling Ödön adjunktust szóbeli feddés után elbocsátották. A közlekedési üzemmérnöki karról Kocsár József tanársegédet írásbeli megrovással távolították el, míg a munkahelyén fegyelmi részesített Koczor Miklós tanársegéd félállását felmondták. Ugyancsak a közlekedési karról a dékáni hivatal vezetőjét, Fazekas Zoltánt, mivel eljárás folyt ellene, alacsonyabb beosztásba helyezték és felfüggesztették. Az építőipari egyetem diákotthoni csoportjának főelőadóját, Horváth Jánost (aki tagja volt az egyetemi munkástanácsnak, és Bániczky Józseffel együtt a testület részéről kapcsolatba léptek a Nagy-budapesti Központi Munkástanáccsal is) fél évre alacsonyabb beosztásba helyezték és átírányították, míg a rektori hivatalból Gyallay Mihályt felfüggesztették fel az ellene folyó bírósági eljárás miatt.⁵⁰² A BME esetében 1957. júniusig az egyetemi fegyelmi bizottság hat oktató és tizenegy alkalmazott ellen indított eljárást. Közülük tizenegy főt – köztük a munkástanácsból Halász Ferencet, Sándor Józsefet és Varga Dezsőt – elbocsátottak, egy főt áthelyeztek, és egy személyt az ellene folyó bírósági eljárás lezárásáig felfüggesztettek állásából. Későbbi jelentés szerint a vegyészmérnöki karról Nemes Katalin tanársegédet az ellene indított bírósági eljárás⁵⁰³ miatt eltávolították, míg Szűcs Miklós adjunktus és Ladik János tanársegéd ügye áthelyezéssel zárult. Ugyancsak eltávolították az

⁴⁹⁹ Az ÉKME MSZMP Intéző Bizottsága levele az MSZMP Budapest XI. Kerületi Intéző Bizottságához, 1957. június 23. Idézi Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 69.

⁵⁰⁰ Az ÉKME MSZMP Intéző Bizottsága javaslata Cholnoky Tibor rektornak, 1957. május 25. 45/Biz./1957. Rajta Cholnoky rektor 28-i kézzel írt intézkedése. BME Levéltár 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵⁰¹ L. a Budapesti Fővárosi Bíróság Népbírói Tanácsa T. Nb. XI. 8005/1958. számú (1958. április 17.) első- és a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa T. Nbf. IV. 52/1958/3. számú (1958. november 27.) másodfokú ítéletét a Szirmai Ottó és társai perben. ÁBTl 3.1.9. V-144758/3 (Széll Sándor).

⁵⁰² Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 70. Albert Dezső tanúvallomása, 1957. május 9. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. Horváth enyhébb büntetésében szerepe lehetett, hogy érdekében Cholnoky Tibor rektor saját kezdeményezésére tanúvallomást tett a fegyelmi bizottság előtt. 1957. június 22-i jegyzőkönyv. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵⁰³ Vigh Tibor és társai, Budapesti Fővárosi Bíróság B. VII. 2955/1957-8. sz. ítélete, 1957. október 14. ÁBTl 3.1.9. V-150006/2a (Figyelő dosszié, Vigh Tibor) 88–109. Az ügy súlypontja – más Műegyetemet érintő bírósági eljárásokhoz hasonlóan – a november 4-e utáni ellenállásban való részvétel, dokumentumok átadása külföldi országok számára. Vighet 12 év, Nemest 1 év 6 hónap börtönre ítélték.

egyetemről az őrizetbe vett és végül 2 év börtönre ítélt Arnóthy Szilárdot, a gépészmérnöki kar dékáni hivatala vezetőjét és Bencze József tanársegédet, aki a nemzetőrség szervezése és a Belügyminisztérium forradalmi tanácsában való részvétele miatt 1956. november közepétől 1957. január végéig vizsgálati fogságban volt.⁵⁰⁴ Erdélyi Istvánt, a munkástanács elnökét az egyetemre küldött vöröskeresztes ruhasegélyből való szabálytalan kiutalás – „társadalmi tulajdon terhére elkövetett folytatólagos sikkasztás” – mondvacsinált vádjával bíróság elé állították, és 8 hónap felfüggesztett börtönre ítélték.⁵⁰⁵ Kondor Imre, a központi könyvtár igazgatója ellen 1957 második felében indítottak elbocsátással végződött fegyelmit, mivel a *Magyar Nemzet* 1956. november 4-i, utcára már nem került száma tartalmazott egy vele készült interjút, amelyben élesen bírálta a Rákosi-korszak felsőoktatás-politikáját és az ideológiai tárgyak oktatását.⁵⁰⁶ Ugyancsak fegyelmi eljárást kezdeményeztek Kósa Győző, a könyvtári ideiglenes forradalmi bizottság vezetője, valamint a saját *1956. október 23.* című versét az egyetem oktatói és a munkástanács előtt elszavaló Fónyad Ernő, illetve az októberi napokban az ideológiai tárgyú könyvek elégetésére – a kollégái által egyöntetűen elutasított – javaslatot tevő Móra László ellen.⁵⁰⁷ Jobbágy Károly lektort ugyancsak egy, a forradalmi ifjúságért lelkesedő vers – az 1956. október hó 29-én az *Egyetemi Ifjúságban* megjelent *Felkelt a nép* című alkotása – miatt más munkakörbe helyezéssel távolították el az egyetemről.⁵⁰⁸ Az elmarasztaló bírósági ítéletekkel zárult ügyekre összességükben igaz: ha a vádakban szerepeltek is az egyetemen történtek, önmagában az egyetemen „elkövetett” tettek

---

⁵⁰⁴ Pöcz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 71–75. Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken. = *Jövő Mérnöke*, 1959. január 26. A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. Bencze neve felmerült Marián vizsgálata során is; az alezredes vallomásában kiemelte, hogy a vári kollégium diákvezetője mindent megtett azért, hogy a diákokat visszatartsa a harcokban való részvételtől. Jegyzőkönyv Marián István kihallgatásáról, 1957. május 22. ÁBTL 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai) 494–500.

⁵⁰⁵ A Budapest XI. Kerületi Bíróság [...]1957/4. sz. ítéletének másolata, 1957. március 13. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. Lipcsei András, a munkástanács egy másik tagját a Vigh Tibor és társai ügyben államtitok – a forradalom során megszerzett belügyi dokumentum – rejtegetése és jogosulatlan személynek való átadása miatt 3000 Ft pénzbüntetéssel sújtották; a forradalmi testületi tagság az ítéletben nem került elő, talán azért, mert egyetemi vezetői maradéktalanul pozitív jellemzésben álltak ki mellette. ÁBTL 3.1.9. V-150006/2a (Figyelő dosszié, Vigh Tibor) 88–109. Vajda Lázár gazdasági igazgató jellemzése Lipcsei Andrásról, 1957. június 18. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵⁰⁶ Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken. = *Jövő Mérnöke*, 1958. december 15. *1956 a sajtó tükrében. Október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 381. *Magyar Nemzet*, 1956. november 4. *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja 1947. szeptember 16.–1949. április 12.* Főszerk. Marelyn Kiss József, Vida István. Bp., Magyar Országgyűlés, 2005. 224. Beszámoló jelentés a Könyvtár 1957. évi működéséről. A BME Rektori Tanács jegyzőkönyve, 1958. március 10. BME Levéltár, BME rektori, egyetemi tanácsuléseinek jegyzőkönyvei és mellékletei, 1958. március 1.–1958. augusztus 31. 5/a, 9. kötet.

⁵⁰⁷ Kondor Imre tanúvallomásának jegyzőkönyve, 1957. május 23. Kósa Győző tanúvallomásának jegyzőkönyve, 1957. május 24. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵⁰⁸ Feljegyzés a BME-n alakult fegyelmi bizottság határozatairól. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

miatt senkit sem állítottak bíróság elé.⁵⁰⁹ Marián Istvánt például a nemzetőrség szervezésében és a Forradalmi Honvédelmi Bizottmányban betöltött szerepe miatt is elmarasztalták, Széll Sándort pedig döntően az utóvédharcokban, főleg az illegális *Élünk* terjesztésében játszott szerepe miatt ítélték el.⁵¹⁰

A hallgatók ellen szintén számos eljárás indult. A felettes szervek által elrendelt fegyelmi vizsgálatok alapját ez esetben is döntően az MSZMP- és KISZ-szervezetek által összegyűjtött tanúvallomások képezték. Az 1956/57-es tanév befejezésekor a fegyelmi vizsgálatok még javában tartottak. A júliusi összegzés szerint a BME Gépészmérnöki Karán a fegyelmi bizottság a nyolc folyamatban lévő eljáráson túl két hallgatót felmentett, kettő kizárását javasolta, egy főt két félévre eltiltott az előadások látogatásától, egy főt pedig megintett. A villamosmérnöki karon öt hallgató kizárására tettek javaslatot, míg öt folyamatban lévő és két kilátásba helyezett vizsgálat mellett három-három esetben enyhébb fegyelmi büntetés, illetve felmentő határozat született. A vegyészmérnöki karon négy diák eltávolítására született javaslat, egy fő szigorú megrovást, három hallgató megintést kapott, és a nyolc folytatódó vizsgálat mellett egy diákot felmentettek. A hadmérnöki karon egy hallgató ügyében javasoltak kizárást, és az ő esetében a vizsgálat anyagát átadták a katonai ügyészségnek. Három fő szigorú megrovás, kettőt megrovás, kettőt megintés büntetéssel sújtottak; a vádat négy hallgató esetében ejtették.⁵¹¹ Az ÉKME hallgatókkal szemben indított eljárásai az éves beszámoló elkészítésének idejére a társegyetemhez hasonlóan nem zárultak le. A legkevesebb vizsgálat a közlekedési karon zajlott, itt egy diák volt vizsgálati fogságban, rajta kívül két fegyelmi határozatot hoztak. Az építészkaron a rövidebb-hosszabb időre letartóztatott egyetemisták közül csak egy fő ellen indult bírósági eljárás. A kar negyvenkét hallgató ügyét vizsgálta meg, közülük tizenkét fő ellen zajlott fegyelmi eljárás, egyelőre határozat nélkül. A mérnöki kar egy hallgató esetében kezdeményezett hatósági vizsgálatot, míg egy diáknak az ÉKME-ről, háromnak az ország összes egyeteméről történő kizárását javasolták. Az enyhébb büntetések közül kilenc diákot szóbeli megintésben, hatot írásbeli megrovásban, ötöt szigorú megrovás, végső figyelmeztetésben részesítettek. A szigorú

---

⁵⁰⁹ Ugyanez jellemző az egész felsőoktatást érintő megtorlás tekintetében. Takács Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 291–296.

⁵¹⁰ Mindkettőjüket életfogytiglani börtönbüntetéssel sújtották. Marián István a Várad Gyula és társai perben, Széll Sándor a Szirmai Ottó és társai perben volt másodrendű vádlott. A bírósági ítéletek másolatait l. ÁBTL 3.1.9. V-150006/15 (Várad Gyula és társai), ÁBTL 3.1.9. V-144758/3 (Széll Sándor).

⁵¹¹ A Budapesti Műszaki Egyetem rektori jelentése az 1956/57. tanévről, 1957. július 31. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B62.

megrovás egy évre teljes, a megrovás 50 százalékos ösztöndíjmegvonással járt.⁵¹² A Vásárhelyi kollégium diákjai közül nemzetőri tevékenységük, ezen belül kiemelten a volt ÁVH-sok ellenőrzésében játszott szerepük miatt – ez a megtorlás során különösen súlyos cselekménynek számított – később többeket, így Nagy Mihályt, Horváth Ernőt, Kovács Lehelt, Márk Gyulát, Nemes Benjámint rövidebb, 1–3 éves börtönnel büntették.⁵¹³ A többi, egyetemi hallgatót érintő súlyos ítélet – Mécs Imre életfogytiglani börtön, Péterfi Miklós életfogytiglan, Erdélyi Tibor 18 év, Beke Tibor 6 év, Bagó Gyula és Pribelszki István 2 év 6 hónap, Varga Sándor 1 év 4 hónap – mind olyan ügyekben keletkezett, amelyek a megtorlás során a hatóságok figyelmének középpontjában álltak: Mécs (Bástya-csoport), Erdélyi (Renner Péter-ügy), Beke (dokumentumok gyűjtése és külföldre juttatásának szándéka), Bagó és Pribelszki (Tóth Ilona-ügy) a november 4-e után ellenállás aktív résztvevője, Varga Marián István „segéd tisztjeként” segítette az „ellenforradalmi fegyveres erők” szervezését, Péterfi pedig az Újpesti Forradalmi Tanács tagja volt.⁵¹⁴

A hallgatókat sújtó eljárások történetéhez tartozik, hogy akadtak olyan bátor alkalmazottak, akik az előírások megszegésére is hajlandók voltak, hogy a diákok megszerezhessék diplomájukat. Ilyen volt a mérnöki kar tanulmányi előadója, Mayer Lajosné, aki két letartóztatás között szinte kézen fogva vitte a hallgatókat vizsgáztatni. De a külföldre távozott diákok hozzátartozóinak is segített, amikor szabálytalanul kiadta nekik az indexet.⁵¹⁵

1957 nyarára az eljárások már csak azért sem zárulhattak le, mivel a levelező és estis hallgatók esetében nagyobb arányban csak 1957 őszén kezdődtek el. Szigeti József miniszterhelyettes 1957. augusztus 27-én adta ki az eljárások lefolytatását elrendelő körlevelét, egyben felkérte a minisztereket és az országos főhatóságok vezetőit, utasítsák a felügyeletük alá tartozó intézményeket, vállalatokat, hogy szolgáltatassanak adatokat felsőfokú tanulmányokat folytató dolgozóikról. Egy alapos tisztviselő tökéletes megoldásként azt javasolta, hogy beiratkozáskor minden hallgató mutassa be munkahelye személyzeti

---

⁵¹² Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem beszámolója az 1956/57. tanévről, 1957. július 25. MOL XIX-I-2-f, 235. doboz, 8540-6/52.

⁵¹³ Tiwald Miklós rendőr főhadnagy összefoglaló jelentése a Műszaki Egyetem ellenforradalmi fegyveres nemzetőrségéről, 1959. január 15. ÁBTL 3.1.9. V-150384/1 (Egyetemek) 86–89. Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 262–263. A perek: Nagy Mihály és társai; Baranyi Pál és társai.

⁵¹⁴ Takács Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 325–330. A perek: Nagy József és társai; Kósa Pál és társai; Renner Péter és társai; Szirmai Ottó és társai; Tóth Ilona és társai; Váradi Gyula és társai.

⁵¹⁵ Pajor-Gyulai Károly visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 35–36. Mayer Lajosné visszaemlékezése. Uo. 38–40.

osztályának, illetve MSZMP-szervezetének igazolását, de még időben kiderült, hogy a tervezett rendelkezés ellentétes lett volna az intézmények fegyelmi szabályzatával.⁵¹⁶ Ugyanakkor az ÉKME időközben hivatalba lépett új vezetése az eredetileg javasoltak szellemében cselekedett: a rektori értekezlet határozata értelmében mind a levelező, mind az esti tagozaton a beiratkozás, illetve a diplomaterv megvédésének feltételeként írták elő a hallgatóknak a munkahely négy hétnél nem régebbi ajánlásának bemutatását.⁵¹⁷ Az építőipari egyetem évkönyve a felelősségre vonások lezárultával összesen három hallgató kizárásáról szól, ezen kívül huszonnyolc elmarasztaló fegyelmi határozatot említ. A műegyetemi eseményeket „ideológiai szempontból helyesen” bemutató cikksorozat az ÉKME-ről ezt az adatot közli, míg a BME esetében összesen tizenkét kizáró határozatról és tizenhét enyhébb büntetésről tud.⁵¹⁸

A vezető oktatók ellen a Művelődésügyi Minisztériumban folyó eljárásokról készült jelentés – 1957. június 14-én, a végső ítéletek meghozatala előtt – megjárta az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságát is. Rónai Sándor aggodalmára, „...vajon egy ilyen határozattal, néhány egyetemi tanárnak vagy néhány oktatónak leváltásával el tudjuk-e érni azt a célt, hogy a megmaradó professzoroknál a tanítás olyan szellemben fog folyni, amilyen szellemet mi a szocializmus építése közben megkívánunk”, Orbán László, a KB agitációs és propagandaosztálya helyettes vezetője a Műegyetem példájával válaszolt: „...a Műszaki Egyetem, ahonnan kiindultak az események. Innen 80% szimpatizánst ki lehetne dobni. [...] Fel lehet sorolni 10 egyetemi tanárt, aki nem oda való, de mit csináljunk. [...] Feltétlen két-három embert ki kell tenni a Műszaki Egyetemről, hogy lássák az emberek: türelmünknek van határa. Még ha a legnagyobb tudós is, előbb-utóbb ki kell dobni, ha ellenünk dolgozik. [...] A leghatározottabban ellene vagyok annak a demagóg álláspontnak, hogy a kis halakat elkapják, és a nagy halak szabadon vannak. Persze Gombás [Pál] kétszeres Kossuth-díjas, elnézünk egy csomó politikai disznóságot neki. Tanársegédet persze könnyebb pótolni, mint ilyen nagy tudóst. Javaslom, hogy dobjuk ki a legkirívóbb hibák elkövetőit, és az ott maradóknak mondjuk meg: ti itt maradtok, dolgozzatok, mi bízunk bennetek, de nem akarunk újból október 23-át. [...] Csonka [Pál] a Csonka gépgyáros fia. Kiváló tudós, mit csináljunk, nem szabad kirúgni. Tudományos kutatóintézetben fog majd dolgozni.” Földes László is hasonló véleményen volt: „Ne remegjen meg a kezünk, amikor most az egyetemi oktatók 2 százalékát

---

⁵¹⁶ MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/1957.

⁵¹⁷ Az ÉKME rektori értekezletének határozatai, 1957. szeptember 4. BME Levéltár, KISZ vegyes iratok, 1957–1959. 21/b, 3. doboz.

⁵¹⁸ *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem évkönyve 1956/57. tanév.* Szerk. Tihanyi József. Bp., ÉKME, 1959. 14. Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken. = *Jövő Mérnöke*, 1958. január 26.

el akarjuk távolítani. Mi sok politikai hibát követtünk el 12 év alatt, de hogy velük nem bántunk lojálisan, azt nem lehet mondani. Mi volt ezért a fizetség? [...] Most semmilyen tekintélyünk nincs, nevetnek rajtunk. Az állam tekintélye igen nagy nevelő dolog.” A vita lezárásaként, bár az egyes tanárookra vonatkozó ítéletek meghozatalát a tárcára bízták, a testület alapelvként egyetértett a demonstratív célzatú büntetésekkel. Ahogy az IB határozata fogalmaz: „Az ellenforradalmi cselekményekben részt vevő oktatóknak az egyetemokről, főiskolákról való eltávolítását helyesli annak tudatában, hogy az az értelmiség közötti politikai munkában kedvező hatású lesz, növeli a párt és állam tekintélyét.”⁵¹⁹

Összesen kilenc műegyetemi oktatót állítottak a Művelődésügyi Minisztérium által kiküldött – minden esetben két tagból álló – fegyelmi bizottságok elé. Az eljárások dokumentumaiból egyértelműen kiderül: akik esetében elkezdték az eljárást, eldöntött tény volt az elmarasztaló ítélet. (Az ÉKME részéről Csonka Pálon, Somogyi Lászlón, Mosonyi Emilen és Bardon Alfrédon kívül, akik ellen lefolytatták az eljárást, javasolták a forradalmi bizottság másik három professzor tagja, Rados Jenő, Korányi Imre és Kádas Kálmán fegyelmiét is, de a minisztériumban nem találták elegendőnek az összegyűlt adatokat.)⁵²⁰ Dékány Sándor ezredes ügyében például, hiába tagadta következetesen a pártbizottság által összegyűjtött vádak, a rá nézve terhelő tanúvallomások az ítélet indoklásában tényként kezelték. Amikor Dékány az eljárás során rádöbbsent, mennyire komoly a tét, egy olyan hallgató pótlólagos kihallgatására tett javaslatot, aki vádlója szerint vele együtt volt fültanúja annak, hogy a professzor a Kádár Jánost támogatókat becsmérő kijelentést tett. Bár az illető nyilatkozatát is csatolta arról, hogy Dékány szájából nem hallotta a kérdéses mondatot, a fegyelmi bizottságot vezető Rados Kornél feleslegesnek ítélte a mentő tanú állításának figyelembe vételét. Éppen elég volt az azonnali hatályú elbocsátáshoz, hogy az ezredes az elkötelezett párttag vezetők helyére lépve október végén a kar ideiglenes dékánja lett, majd később nem írta alá a Kádár-kormány melletti hűségdeklarációt, az úgynevezett *Tiszti nyilatkozatot*. Ugyanakkor éppen az 1956 októberében a karról eltanácsolt dékánhelyettes, Zalka András segítségével sikerült az állásvesztést követően utólag beadni a néphadsereghez a nyugdíjazási kérelmét.⁵²¹

---

⁵¹⁹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. 1957. május 21.–1957. június 24.* Szerk. Baráth Magdolna, Ripp Zoltán. Bp., Intera Rt., 1994. 112., 120–125.

⁵²⁰ Szigeti József levele Cholnoky Tibor rektorhoz, 1957. június 1. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/1957. Mosonyi Emilnek „menekülési útvonalként” felajánlották, hogy hivatalos nyilatkozatban tagadja meg a forradalmat, de ő erre nem volt hajlandó. Árpási Zoltán: *Mosonyi Emil a vízepítés professzora*. Bp., Kossuth, 2006. 97–99.

⁵²¹ Dékány Sándor fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-4/1957. Dékány Sándor és Csaba visszaemlékezése. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... II. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1993. 58.

Az ÉKME eljárás alá vont oktatói közül Mosonyi Emilt, aki egyúttal a Vízügyi Tervező Iroda igazgatója volt, másik munkahelye pártszervezetének vádjaival is szembesítették. Egyik vétke az volt, 1957. márciustól, a kádermunka újjászervezése után nem konzultált az MSZMP képviselőivel, és így „kialakult egy párttól független szakmai vezetés”. Az egyetemi pártszervezet többek között azt róta a terhére, hogy mivel tanszékéről négy főt is letartóztattak rövidebb-hosszabb időre, alkalmatlan a vezetői feladatok ellátására.⁵²² A fegyelmi bizottság írásbeli megrovást javasolt büntetésként, ezt azonban Szigeti József, aki az eljárásokat közben tartotta, enyhének találta, így Mosonyit a legsúlyosabb fokozattal, azonnali elbocsátással sújtották. Bardon Alfréd, az építész kar dékánhelyettese ügyében többek között azt rótták fel, hogy két köztudottan kommunista meggyőződésű dolgozót a hallgatók kívánságára hivatkozva arra kért, ne vegyenek részt a fegyveres egyetemi őrsgben. A fegyelmi határozat indoklása szerint ezzel megakadályozta küzdelmüket az ellenforradalom ellen. De amiatt is elmarasztalták, hogy az egyetem pecsétjéből saját kezűleg vágta ki a Rákosi-címert – amit egyébként akkor már hivatalosan a Kossuth-címerre cseréltek. A professzort, aki az ÉKME fegyelmi eljárás alá vont tanárai közül egyedül nem volt tagja a forradalmi bizottságnak, a szigorú megrovás mellett leváltották dékánhelyettesi tisztségéből.⁵²³ Csonka Pál esetében, felülbírálv a bizottság alacsonyabb beosztásba helyezésre vonatkozó javaslatát, szintén Szigeti József hozta meg az azonnali elbocsátást kimondó döntést. A professzor védelmében Gábor László, a párttag tanszékvezető is közbenjárt, tanúsítva, hogy Csonka a forradalmi bizottság megalakulása után felajánlotta neki és feleségének, hogy szükség esetén menedéket kaphatnak a lakásán. Szigeti véleménye szerint ez nem mentő körülmény, mivel Csonka barátságból nyújtott segítséget, nem politikai állásfoglalás okán. Az éppen folyó szigorlatok sem befolyásolták a július 3-án kelt azonnali elbocsátás érvényesítését, ugyanakkor – ahogy az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottsága ülésén is elhangzott – másnapról az MTA Építéstudományi Munkaközössége Szilárdságtani Kutatócsoportjában alkalmazták. (Figyelemre méltó adalék: a pártvezetés június 14-én már az ítéletet véleményezte, miközben Csonka első meghallgatására csak másnap, június 15-én került sor.)⁵²⁴ A Somogyi László docens ellen hozott, azonnali elbocsátást kimondó határozatnak részben Csonka eltávolítása volt az oka, az egységes elbírálás miatt kellett esetében Szigeti József utasítására a javasolt szigorú megrovás fokozatot súlyosbítani. A vádak között szerepelt Simon János párttitkárnak a forradalmi bizottságot megválasztó tanári

---

⁵²² Mosonyi Emil fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-3/1957.

⁵²³ Bardon Alfréd fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-1, 5-2/1957. Krakoviczer Sándor gépelt feljegyzése a Műegyetem részére, 1957. május 3. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 292.

⁵²⁴ Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5/1957.

gyűlésről való eltávolítása, a kommunista oktatókról összeállított, neki tulajdonított állítólagos feketelista, és terhére rótták fel, hogy 1956 végén, az ideiglenes szakszervezeti bizottság választásakor megszervezte a forradalmi bizottság korábbi tagjainak a beszavazását. A választáson ketten valóban bekerültek az SZB-be, de a testületnek az ÉKME-n kilenc tagja volt, a korábbi bizottság tagjait meghívták, hogy folytassák együtt a munkát, ráadásul a januári újabb tisztújításkor a volt forradalmi bizottsági tagok már kimaradtak. Bizonyítékot az előzetes szervezésre nem tudtak bemutatni, de a vádat megfogalmazó számára elképzelhetetlen volt, hogy jelölés nélkül, a jelenlévők akaratából is bizalmat kaphat valaki. A tények jelentőségének sajátos értelmezését mutatja, hogy Somogyi felkérte a kommunista Major Máté professzort, aki nem jutott be az első szavazáson a testületbe, erősítse meg, hogy a választást nem előzte meg semmiféle szervezkedés. Major a bizottsághoz írt levelében azzal utasította vissza megjelenését, hogy bár valóban nem tud arról, hogy Somogyi lépéseket tett volna ellene, de ez „nem döntő az ügy helyes megítélésében”.⁵²⁵

A BME oktatóit összességében enyhébb ítéletekkel sújtották, mint az ÉKME tanárait, a fegyelmi eljárások során csak Dékány Sándort távolították el. Júniusban még Taky Ferenc, a forradalmi bizottság elnöke is megúsza szigorú megrovással, igaz, dékánhelyettesi tisztétől meg kellett válnia. A fegyelmi határozatokat ismertető egyetemi tanácsülésen Gillemot rektor megkönnyebbülten állapította meg: „Az ítéletekből megnyugvással megállapítható, hogy a Kormányzat nem alkalmazott retorziót, minek alapján állítható, hogy a jövőben sem szándékozik azzal élni.” Nem lett igaza. Taky esetében második felvonásra is sor került – és ekkor már a rektort sem Gillemot Lászlónak hívták. A volt dékánhelyettest decemberben, új eljárás nélkül, áthelyezték az Erőműtervező Irodába. Az ellene felhozott vádak közül talán az esett a legnagyobb súllyal latba, hogy az elnökletével működő forradalmi bizottság eltörölte a marxizmus–leninizmus oktatását és megszüntette a tanszéket, de terhére rótták fel a bebörtönzött hallgatóknak nyújtott segítségét is.⁵²⁶ Lányi Bélát többek között a párttag hallgatók panasza nyomán „irredenta, sovíniszta hangulatkeltés” miatt marasztalták el, ugyanis kémiai technológiai előadásain az ipari nyersanyagok kapcsán többször utalt arra, hogy az utódállamok ásványkincsekben sokkal gazdagabbak, mint Magyarország. A fegyelmi határozat indoklása szerint ezek a megjegyzések „az egyetemi hallgatóság hangulatában

⁵²⁵ Uo. Somogyi László fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-4/1957. Simon János feljegyzése, 1957. április 8. ÁBTL 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor) 301.

⁵²⁶ Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-1, 6-5/1957. A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1957. július 4. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 918/957. *A Műegyetem története 1782–1967*. Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. VI. kötet. 1391.

alkalmasak voltak az irredenta nézetek továbbterjesztésére és a hallgatók között meginduló tisztulási folyamat akadályozására”. De azért is feljelentették, mert a hallgatóság „ellenséges, elmaradt része” tetszésnyilvánítással, nevetéssel kíséri olyan megjegyzéseit, hogy a betonban a cement kötési ideje 28 nap, amit munkaversennyel sem lehet siettetni. Az eljárások közül Lányi megítélésében játszott legnagyobb szerepet polgári – a vád interpretációjában „régiboldali, irredenta” – mivolta. Szigorú megrovásban részesítették, majd ősszel leváltották a tanszéke éléről, és hamarosan nyugdíjazták.⁵²⁷ Eisler János és Alexits György párttagok voltak – az ő elmarasztalásukban ennek volt a legnagyobb szerepe. Eislernek azt rótták fel, hogy a rendelkezések ellenére, a diákok velük szemben felhozott kifogásaira hivatkozva, távol tartotta munkahelyéről a dékáni hivatal több kommunista dolgozóját, és aláírta két, korábban rendőrségi őrizetben volt hallgató lengyelországi útlevélkérelmét. Azt is nehezményezték, hogy Arnóthy Szilárd letartóztatásakor megkérte Pálfai Pált, mivel már tisztázták, Arnóthy igazságtalanul vádolta meg a forradalom alatt kollégáját, ne tanúskodjon ellene a bíróságon. Mindez elegendő volt a szigorú megrováshoz, ami a dékáni tisztségtől való kényszerű búcsút is jelentette.⁵²⁸ Alexits György elmarasztalásában legalább akkora szerepe volt az MTA ideiglenes nemzeti bizottságában játszott szerepének, mint az egyetemi tetteinek. A fegyelmi határozat indoklása szerint 1956. október 23-i előadásán a délutáni tüntetésen való részvételre buzdította a hallgatókat (pedig volt tanúvallomás, amelyik szerint inkább csillapította a kedélyeket), majd november 4-ét követően „zavaros politikai állásfoglalásait később is fenntartotta, amivel megütközést keltett a haladó szellemű oktatók körében, és hátráltatta a karon a politikai konszolidációt”. Egy nem különösebben jóindulatú tanúvallomás szerint egy ilyen beszélgetés után, ami abban a szobában zajlott, ahol Alexits az ideológiai továbbképzéseket szokta tartani, a jelen lévő Telegdy-Kováts László megjegyezte: „Ez a szoba már sok mindent hallott [...], és csodálom, hogy a falak nem dülnek most össze.” A büntetése neki is, súlyosbító körülményként értékelt munkásmozgalmi múltja miatt, szigorú megrovás lett.⁵²⁹ Az ítéletekkel az egyetemek összes dolgozójának üzentek: a fegyelmi határozatokat a minisztériumi kísérőlevél értelmében ki kellett hirdetni az oktatók és a munkatársak előtt, ami Alexits György augusztus 3-án lezárult vizsgálata kivételével meg is történt.

---

⁵²⁷ Lányi Béla fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-6/1957. A Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya összefoglaló jelentése Major Máténak, az MTA titkárnak, 1957. szeptember 26. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/21/1957.

⁵²⁸ Eisler János fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/6-2/1957.

⁵²⁹ Alexits György fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/15/1957. Póto János: 1956 az Akadémián. = *Történelmi Szemle* 48 (2006) 1–2. 53–90.

Olyan megtorló intézkedésekre is sor került, amelyek nem kapcsolódtak konkrét fegyelmi eljárásokhoz, de a dokumentumokból kiderül, hogy mégis ötvenhatos ügyekről volt szó. A BME újjászervezett személyzeti osztályának jelentése az apparátus gondolkodásának hátterét is felfedi: „Egyetemünkön több olyan dolgozó – különösképpen oktató – található, akikkel kapcsolatos konkrét tárgyi bizonyíték nem volt fegyelmi vizsgálat megindítására, viszont általános magatartásuk alapján nem alkalmasak oktató-nevelői munkára.” A megoldást a káderfejlesztési terv részeként fogantatosított elbocsátások, áthelyezések, nyugdíjazások jelentették.⁵³⁰ Rados Jenő nyugdíjazásának valódi oka, hogy a forradalmi események alatt tanúsított politikai magatartása, a forradalmi bizottság tagjaként kifejtett tevékenysége, valamint „az ellenforradalom után kifejtett nézetei” miatt úgy ítélték meg, nem alkalmas az oktatásra. Mivel 1957 őszén tanszéke összevonás miatt megszűnt, különösebb fennakadás nélkül távolíthatták el. Kuntz Alfonz, a hadmérnöki kar féléllású egyetemi tanára esetében hasonló a magyarázat: politikai magatartása miatt alkalmatlan. Az egyetemi autonómiabizottság vezetője, Verebély László nyugdíjazására úgyszintén „az ifjúság nevelésére alkalmatlan nézetei miatt” került sor.⁵³¹

A megtorlás, a diákok és az oktatók ellen indított fegyelmi eljárások legnagyobb, az 1956/57. évi tanév második félévére és a nyári vizsgaidőszakra eső hullámának lecsillapodása után a hallgatók megfélemlítésből fakadó passzivitása a párt- és KISZ-vezetés számára már nem volt kielégítő. Kezdetét vette az ideológiai azonosulás megkövetelésének programja. Ősszel az ismét bevezetett marxizmusoktatás mellett kötelező előadás-sorozatot indítottak az egy évvel korábbi események „helyes”, a fehér könyvek szellemét idéző értékeléséről, és a Munkásmozgalmi Intézet segítségével – a fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveit felhasználva – kiállítást is szerveztek az egyéves évfordulóra az egyetem aulájában. (Az első marxizmus-leninizmus órát egyébként az ország összes felsőoktatási intézményében az „ellenforradalomról” szóló előadásnak szentelték.)⁵³² Ám mindhiába: az ÉKME tanulmányi és politikai helyzetét tárgyaló átfogó jelentés az 1957/58. tanév első félévét értékelve továbbra

⁵³⁰ Feljegyzés a Személyzeti Osztály eddig végzett munkájáról és további feladatairól, 1957. december 1. BME Levéltár, BME rektori, egyetemi tanácsuléseinek jegyzőkönyvei és mellékletei, 1957. szeptember 1.–1958. február 28. 5/a, 8. kötet. (Az előterjesztést az 1957. december 23-i rektori tanács tárgyalta.)

⁵³¹ A Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya összefoglaló jelentése Major Máténak, az MTA titkárnak, 1957. szeptember 26. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/21/1957. Rados Jenő-interjú. Készítette Szabóné Dér Iлона 1987-ben. 1956-os Intézet Oral History Archívuma, 58. sz. 71–73.

⁵³² Az ÉKME rektori értekezletének határozatai, 1957. szeptember 4. BME Levéltár, KISZ vegyes iratok, 1957–1959. 21/b, 3. doboz. Rados Kornél, az ÉKME rektora körlevele, 1957. szeptember 18. Uo. Jelentés a BME KISZ-szervezetének helyzetéről, 1958. január 9. BME Levéltár, KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac, 17. doboz. Hollós Ervin rendőr alezredes feljegyzése az egyetem és főiskolák politikai helyzetéről [1957. ősz]. ÁBTL 3.1.9. V-150384/1 (Egyetemek) 119–123. Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem helyzetéről, 1958. január 30. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok. Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992. 35.

is „fásultságot és közömbösséget” tulajdonít a hallgatóknak. „A kiábrándultság hatása az egyszerű passzivitástól kezdve a politikai kérdésektől való irtózásig minden válfajában [!] fellelhető. A tanév elején tartott politikai foglalkozásokon többen ki is fejtették, hogy nem akarnak politizálni, mert ezzel már megégették a kezüket. Előbb Rákosiéknak hittek – mondják –, de kiderült, hogy hibás politikát folytattak. Majd »tisztá szívvel« harcba indultak a hibák kijavításáért, és ennek is rossz vége lett. Sokan jelentik ki ilyen gondolatmenet után, hogy nem érdemes politizálni, hogy *csak szakemberek akarnak lenni.*»⁵³³ A BME pártszervezete – a megtorlás közepette érthető módon óvatos – oktatók proaktív ideológia nevelésének fontosságát hangsúlyozta: „...mindenkivel mindenről nyíltan kell beszélni. »Kényes« csak az olyan kérdés, amellyel zavarba hozhatnak, mert nem tudjuk megmagyarázni – ilyen pedig pártunk és kormányunk számára nincsen. Az ellenforradalmárok a nyílt beszélgetéseket mindenképpen meg akarják akadályozni; szerintük vannak olyan kényes kérdések, amelyekre csak adminisztratív eszközökkel tudunk válaszolni, és amelyek felvetése a kérdezőre veszélyes. Így ezeket a kérdéseket gyakran nekünk kell felvetnünk és vitára bocsájtanunk.»⁵³⁴ Az újabb és újabb ankétok, vitaestek, a vezető politikusok sűrű látogatásai és nagygyűlései – Marosán György 1957. szeptemberben, a tanévkezdéskor és október 23-án, az egyéves évfordulón is eljött az egyetemre – ellenére a KISZ-bizottságoknak még 1958 tavaszára sem sikerült elérniük, hogy minden tankörben legyen legalább egy KISZ-tag.⁵³⁵ A diákok bizalmatlansága érthető: a KISZ által készített, a végzős hallgatók álláslehetőségeit befolyásoló jellemzések körütekintő adatgyűjtésről tanúskodnak. Ha bármi politikailag gyanús mozzanat merült fel – és ez többnyire az 1956-os szerepvállalással függött össze –, az illető lakóhelyének, esetleg korábbi munkahelyének párt- vagy állami szerveihez fordultak információért, sőt, olykor az érintett családjára is kiterjesztették az érdeklődést. Az adatszolgáltatás kölcsönös volt: a korábbi hallgatókról a munkahely kérésére készséggel elkészítették a káderjelentéseket.⁵³⁶ Hogy mennyire része volt a KISZ-tagok tevékenységének a társaik ellen irányuló adatgyűjtés, bizonyítja, hogy akadt, akit éppen azért állítottak fegyelmi elé és javasoltak kizárni 1958 folyamán a szervezetből,

---

⁵³³ Jelentés az ÉKME tanulmányi és politikai helyzetéről, 1958. január 25. BME Levéltár, ÉKME Rektori Hivatal bizalmasan kezelt iratok, 1956–1958. 6/c, 102. doboz. Kiemelés az eredetiben.

⁵³⁴ Jelentés a Budapesti Műszaki Egyetem helyzetéről, 1958. január 30. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵³⁵ Jelentés a BME KISZ szervezetének féléves munkájáról (1958. II. 1.–1958. VI. 1.). BME Levéltár, KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac, 17. doboz. Beszámoló a BME KISZ-értekezletén, 1959. november 14-én. Uo. A BME rektori értekezlete, 1957. szeptember 16. BME Levéltár, BME rektori, egyetemi tanácsuléseinek jegyzőkönyvei és mellékletei, 1957. szeptember 1.–1958. február 28. 5/a, 8. kötet. A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1957. október 31. Uo.

⁵³⁶ L. például: BME Levéltár, KISZ-iratok szoros időrendben, 1958–1960. 21/a, 2. doboz. KISZ vegyes iratok, 1957–1959, 21/b, 3. doboz.

mert a tagfelvételnél tett ígérete ellenére sem változtatott a „diákszolidaritásról” vallott elvein, és külön felszólításra sem volt hajlandó „személyi kérdésben érdekeinknek megfelelő információkkal” szolgálni.⁵³⁷

A műegyetemi KISZ-szervezetek forradalom utáni politikai gyakorlatában tehát egyszerre volt jelen a diákok megnyerésére és a feltételezett ellenség leleplezésére irányuló szándék. Míg szavakban – programokban, politikai akciókban – az előbbit hangsúlyozták, a valóságban inkább az utóbbi érvényesült. „Jó néhány olyan elem van még az egyetemeken, akikre ugyan nem lehet rábizonyítani konkrét bírósági vagy rendőrségi hatáskörbe tartozó bűncselekményt – de politikailag nem kívánatos személyek a hallgatók között. [...] A dolog lényege az, hogy a kommunista közösség sohasem az adminisztratív megoldást helyezze előtérbe, de ne is hagyja azokat mellőzni” – fogalmaz az 1958. április 13-i budapesti egyetemi KISZ-aktívagyűlés előadója. „...jó politikai érzékkel ügyesen szigeteljük el ezeket az elemeket úgy, hogy a hallgatók tömegeinek szimpátiája a kommunista közösség mellett legyen ebben a harcban. [...] Közismert mondással: a nyulat ne a bokorban verjük agyon, ugrassák ki előbb onnan; de miután kiugratták, ne hagyják elfutni, hanem valóban verjük is agyon.”⁵³⁸ A „nyúl kiugratására” segédletek is készültek. Az 1957 őszén a Műegyetem ellenforradalomban betöltött szerepét tárgyaló előadássorozathoz kapcsolódóan az előadókat kidolgozott válaszokkal igyekeztek felkészíteni a várható kényes kérdésekre. De volt, amire nem lehetett felkészülni: A „deportáltak-e magyarokat a Szovjetunióba?” kérdéssel kapcsolatban állapítja meg egy jelentés, hogy a közlekedési üzemmérnöki karon szinte minden csoportban megkérdezték, miért tagadja a kormány ezt a tényt, miközben köztudomású, hogy a dékáni hivatal vezetőjét két hétig Ungváron őrizték.⁵³⁹

Az újjáalakított egységes ifjúsági szervezet befolyása a restauráció és a megtorlás közepette – a politika teljes támogatása ellenére – az 1957/58. tanévben alig növekedett. A bizalom hiányzott, de éppen erre a KISZ legkevésbé sem adott okot. A már idézett, 1958. eleji bizalmas jelentés reálisan jellemezte a helyzetet: „A hallgatók ma már kevesebb hibás nézettel állnak elő, nagyon lassan bár, de kezd csökkenni a párt- és KISZ-tag hallgatók elszigeteltsége

---

⁵³⁷ M. I. ötödéves mérnökhallgató kizárási javaslata, 1958. május 28. BME Levéltár, KISZ-iratok szoros időrendben, 1958–1960. 21/a, 2. doboz.

⁵³⁸ A KISZ szervezetek helyzete, problémái és feladatai a budapesti egyetemeken és főiskolákon. A budapesti egyetemi aktíván elhangzott referátum rövidített változata, 1958. április 28. BME Levéltár, KISZ vegyes iratok, 1957–1959. 21/b, 3. doboz.

⁵³⁹ Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Tár. 89.42. Egy példa a kidolgozott válaszra: „Nincs-e párhuzam a török–magyar, Habsburg–magyar, szovjet–magyar viszonyban? Erre a kérdésre bevezetőként azt kell válaszolni, hogy tegyük nyíltan fel a kérdést. Mert a kérdés lényege az, hogy szovjet gyarmat-e Magyarország?” Jelentés az ÉKME tanulmányi és politikai helyzetéről, 1958. január 25. BME Levéltár, ÉKME Rektori Hivatal bizalmasan kezelt iratok, 1956–1958. 6/c, 102. doboz.

is. [...] a hibás nézetek melletti kiállás csökkenése arra is visszavezethető, hogy a hallgatók már »óvatosabbak«, nem akarnak kellemetlen helyzetbe kerülni – más szóval félnek őszinte véleményt nyilvánítani. [...] *Így tehát a konszolidáció részben a politikai közömbösség és fásultság konszolidációja.*”⁵⁴⁰ A nyugalomért el kellett felejteni a forradalom emlékét.

*

1957 nyarán, a tanév befejezésekor a január–februári félévkezdéshez képest gyökeresen megváltozott körülmények vették körül a Műegyetemet. Az egyetemek újraegyesítése lekerült a napirendről, újjászervezték mindkét intézmény MSZMP-szervezetét és szakszervezeti bizottságát. Az egységes vagy rétegszervezetekben működő ifjúsági mozgalom kérdése is eldőlt tavaszra: a kudarcot vallott DISZ helyett újra monolit szervezetet, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget hozták létre. A műegyetemi alapszervezeteik még éppen időben alakultak meg ahhoz, hogy a pártbizottságokkal együtt bekapcsolódhassanak az 1957. áprilistól kibontakozó, Szigeti József miniszterhelyettes által levezényelt fegyelmi vizsgálatokba. A restauráció egyik jelképes állomása volt, amikor 1957. április 4-re Gallai Tibor, a műszaki egyetem MSZMP intézőbizottsági tagja kezdeményezésére helyreállították az 1956 októberében megrongált szovjet emlékművet.⁵⁴¹ A visszarendeződés kevésbé szimbolikus mozzanatai azonban sokkal fontosabbak: az oktatás terén minden ígélet ellenére az 1957/58-as tanévben már ismét kötelező volt az orosz, visszatért a testnevelés, és ha kissé megreformálva is, de folytatódott az ideológiai oktatás.

A rendkívüli körülmények közepette nem meglepetés, hogy az 1957-re tervbe vett 175 éves jubileumi ünnepségek megrendezéséről le kellett mondani. A programot először 1958-ra halasztották, majd a rendezvénysorozat végképp lekerült a napirendről. (1957 őszén a nagy októberi szocialista forradalom negyvenedik évfordulójára szerveztek tudományos konferenciát.) Egy hozadéka azonban mégiscsak volt a jubileumnak: 1957 tavaszán az ünnepségekre való hivatkozással kerültek vissza az egyetemre a Magyar Nemzeti Múzeumból a rektori és dékáni jelvények.⁵⁴² A rendcsinálás következtében 1957 őszétől legtöbbjüket új személyek viselhették. Az 1956/57-es tanév utolsó mozzanataként, 1957. július 31-i hatállyal

---

⁵⁴⁰ Uo. Kiemelés az eredetiben.

⁵⁴¹ A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1957. március 11. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 854-B6/32.

⁵⁴² A BME rektorának levele, 1957. március 7. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B8/2. A BME Egyetemi Tanácsának jegyzőkönyve, 1957. június 10. MOL XIX-I-2-f, 228. doboz, 744/957. A két rektor közös felterjesztése a 175 éves ünnepségekről, 1957. december 9. MOL XIX-I-2-f, 229. doboz, 854-B19. A BME Rektori Tanácsa jegyzőkönyve, 1958. április 7. BME Levéltár, BME rektori, egyetemi tanácsuléseinek jegyzőkönyvei és mellékletei, 1958. március 1.–1958. augusztus 31. 5/a, 9. kötet.

Cholnoky Tibort és Gillemot Lászlót, akik túl sok szállal kötődtek a forradalmi időszakhoz, leváltották rektori tisztükből.⁵⁴³ 1957. március 15-én még mindkettőjüket Kossuth-díjjal tüntették ki, Cholnoky Tibort ráadásul egyetemszervező munkájáért jutalmazták. Igaz, Gillemot rektor kitüntetésére ellen az MSZMP műszaki egyetemi bizottságának titkára, Tóth János a június 8–9-i fővárosi küldöttértekezleten nyilvánosan tiltakozott, kijelentve, nem hajlandó együtt dolgozni vele.⁵⁴⁴

A két rektor utódai, Rados Kornél és megbízott vezetőként Csűrös Zoltán szeptemberben újult erővel láttak hozzá a restauráció folytatásához, a forradalom még megmaradt utolsó emlékeinek eltüntetéséhez. Az új tanév az ENSZ magyar ügyet vizsgáló ötös bizottságának jelentése elleni, központilag megszervezett tiltakozó akcióval, azaz a kádári hatalom melletti hűségnyilatkozat aláíró íveinek közrebocsátásával kezdődött. „Műszaki értelmiségünk és hallgatóink – habár egy részüket a szervezett imperialista ügynökök és szakértelők az ellenforradalom idején félrevezették – világosan látják, hogy a magyar gazdasági és politikai élet konszolidálása a magyar nép érdekeinek megfelelően csak a munkás-paraszt kormány és a Magyar Szocialista Munkáspárt vezetésével történhet. Ehhez az egyetem oktatói, dolgozói munkájukkal, hallgatói pedig jövő műszaki feladataikra való felkészülésükkel járulnak hozzá. Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, mely a nép jólétét előmozdító szocializmus építését hazánkban gátolni vagy megakadályozni igyekszik” – szöveg az építőipari egyetem nyilatkozata.⁵⁴⁵ Még nem telt el egy év azóta, hogy ugyanitt a szabadságáért és függetlenségéért küzdő ország nevében a nemzetközi közvélemény támogatását kérő levelet szövegeztek.

---

⁵⁴³ *Magyar Közlöny*, 1957. július 31.

⁵⁴⁴ *Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985*. Szerk. Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József. Bp., Akadémiai, 1988. 281. *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. 1957. május 21.–1957. június 24.* Szerk. Baráth Magdolna, Ripp Zoltán. Bp., Intera Rt., 1994. 120–121., 132. Marosán György, a pártvezetés tekintélyét védve azzal válaszolt, hogy Gillemot a díjat nem politikai ok miatt, hanem tudományos munkásságáért kapta. Gillemot rektorról a fegyelmi vizsgálatokat megalapozó 1957. májusi adatgyűjtés során több rosszindulatú bejelentés is készült a BME pártszervezetében. BME Levéltár, 1956-os volt TÜK-iratok.

⁵⁴⁵ Az ÉKME rektori értekezletének határozatai, 1957. szeptember 4. BME Levéltár, KISZ vegyes iratok, 1957–1959. 21/b, 3. doboz.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár/Országos Levéltár

Oktatásügyi/Művelődésügyi Minisztérium, BME-iratok. MOL XIX-I-2-f
Oktatásügyi/Művelődésügyi Minisztérium, ÉME–ÉKME iratok. MOL XIX-I-2-f
Oktatásügyi/Művelődésügyi Minisztérium, Tanulók fegyelmi ügyei. MOL XIX-I-2-f

Művelődésügyi Minisztérium, Alexits György fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/15/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Bardon Alfréd fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/5-1, 5-2/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Csonka Pál fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/5/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Dékány Sándor fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/6-4/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Eisler János fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/6-2/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Mosonyi Emil fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 4. doboz, 0019/5-3/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Lányi Béla fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/6-6/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Somogyi László fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/5-4/1957
Művelődésügyi Minisztérium, Taky Ferenc fegyelmi ügye. MOL XIX-I-4-d, 0019/6-1, 6-5/1957

BME Levéltár

BME rektori, egyetemi tanácsuléseinek jegyzőkönyvei és mellékletei 1957–1958. 5/a
ÉME–ÉKME egyetemi tanácsulési jegyzőkönyvek, 1953–1960. 6/a
ÉME–ÉKME Rektori Tanács jegyzőkönyv, 1953–1961. 6/b
ÉKME Rektori Hivatal bizalmasan kezelt iratok, 1956–1958. 6/c
ÉKME központi igazgatás, rektori hivatal. 6/f

KISZ-iratok szoros időrendben, 1957. 21/a
KISZ-iratok szoros időrendben, 1958–1960. 21/a
KISZ jegyzőkönyvek, határozatok, 1957–1960. 21/a
KISZ-jelentések, 1958–1960. 21/ac
KISZ-munkaterv, 1957-1963. 21/a
KISZ vegyes iratok, 1957–1959. 21/b

1956-os volt TÜK-iratok.

Magyar Nemzeti Múzeum

Röplapgyűjtemény
Történeti Tár

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 3.1.9. V-144758 (Széll Sándor és társai)
- 3.1.9. V-144759 (Derzsi Sándor)
- 3.1.9. V-150006 (Várad Gyula és társai)
- 3.1.9. V-150006/2a (Figyelő dosszié, Vigh Tibor)
- 3.1.9. V-150384 (Ellenforradalmi felkelés középületek megtámadására, egyetemek, sajtó.)
- 3.1.2. M-28771 („Mecseki”)

1956-os Intézet Oral History Archívuma

- Bagó Gyula-interjú. Készítette Gyenes Pál 1992-ben. 375. sz.
- Beke Tibor-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 390. sz.
- Dzitko, Zdzisław-interjú. Készítette Tischler János 1993-ban. 619. sz.
- Erdélyi Tibor-interjú. Készítette Kozák Gyula, Mécs Imre 1983-ban, illetve Hegedűs B. András 1993-ban. 152. sz.
- Huszár László-interjú. Készítette Nóvé Béla 2001-ben. 748. sz.
- Jakab Zoltán-interjú. Készítette Ferenczy Erika 1992-ben. 387. sz.
- Lipták Béla-interjú. Készítette Tóth Pál Péter 1987-ben. 163. sz.
- Makovecz Imre-interjú. Készítette Szabóné Dér Ilona 1987–1988-ban. 132. sz.
- Marián István-interjú. Készítette Hegedűs B. András, Mécs Imre 1984–1987-ben. 143. sz.
- Niedzielski, Edward-interjú. Készítette Tischler János 1994-ben. 624. sz.
- Rados Jenő-interjú. Készítette Szabóné Dér Ilona 1987-ben. 58. sz.
- Varga Sándor-interjú. Készítette Balázs Eszter 1996–1997-ben. 678. sz.

Forráskiadványok, visszaemlékezések

- A Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem részvétele az 1956-os forradalomban.* 1–2. kötet. Szerk. Pedroni Emma Anna. Bp., 1994.
- A DISZ és a KISZ 1953–1957. Dokumentumok az ifjúsági mozgalom történetéből.* Összeáll. Feitl István, Ólmosi Zoltán. Bp., Kossuth, 1987. 270 p.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt budapesti ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. kötet. 1956. november 8.–1957. március 26. II. kötet. 1957. április 1.–1957. május 27.* Szerk. Koltai Gábor, Rácz Attila. Bp., Budapest Főváros Levéltára, 2008. 399, 436 p. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 10.)
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962.* Szerk. és az előszót írta Vass Henrik, Ságvári Ágnes. 3., bőv. kiad. Bp., Kossuth, 1979. 744 p.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. I. 1956. november 11.–1957. január 14.* Szerk. Némethné Vágyi Karola, Sipos Levente. Bp., Intera Rt., 1993.

- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. 1957. január 25.–1957. április 2.* Szerk. Némethné Vágyi Karola, Urbán Károly. Bp., Intera Rt., 1993.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. III. 1957. április 5.–1957. május 17.* Szerk. Baráth Magdolna, Feitl István. Bp., Intera Rt., 1993.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. IV. 1957. május 21.–1957. június 24.* Szerk. Baráth Magdolna, Ripp Zoltán. Bp., Intera Rt., 1994.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. V. 1956. november 14.–1957. június 26.* Szerk. Baráth Magdolna et al. Bp., Napvilág, 1998.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1957–1958. évi jegyzőkönyvei.* Szerk. Némethné Vágyi Karola et al. Bp., Magyar Országos Levéltár, 1997. 951 p. (A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának jegyzőkönyvei 1957–1989. 3. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 29.)
- A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján V. Gazdasági vezetés; Műszaki fejlesztés; Kertmagyarország?* Szerk., a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedűs B. András. Bp., 1956-os Intézet, 1994. 178 p.
- Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem évkönyve 1956/57. tanév.* Szerk. Tihanyi József. Bp., ÉKME, 1959.
- Arató László: *Ahogy egy diák látta.* = *Új Látóhatár* 9 (17) (1966) 5. 450–463.
- Árpási Zoltán: *Mosonyi Emil a vízépítés professzora.* [Életútinterjú.] Bp., Kossuth, 2006. 316 p.
- Diák- és ifjúsági mozgalmak 1956–1958. Forradalom – ellenállás – megtorlás. Válogatott dokumentumok.* Felelős szerk. Vida István, szerk. Némethné Dikán Nóra, Réfi Attila, Szabó Róbert, a bevezető tanulmányt írta Vida István. Bp., Gondolat, Nagy Imre Alapítvány, 2007. 662 p.
- Erdélyi Tibor visszaemlékezése. Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma 152. sz. interjúja alapján szerkesztett szöveg. <http://www.rev.hu/sulinet56/online/szerviz/oha/erdme.htm> (2014. február 22.)
- 1956 a sajtó tükrében. 1956. október 22.–november 5.* Szerk. Izsák Lajos, Szabó József. Bp., Kossuth, 1989. 415 p.
- 1956 és a politikai pártok. Politikai pártok az 1956-os forradalomban 1956. október 23.–november 4. Válogatott dokumentumok.* Szerk. Vida István. Bp., MTA Jelenkor-kutató Bizottság, 1998. 571 p.
- 1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József, Szabó Róbert. Bp., Zrínyi, 1991. 585 p.
- 1956 sajtója.* Szerk. Nagy Ernő. Bp., Tudósítások Kiadó, 1989. [936] p.
- Garamvölgyi Zoltán: *A MEFESZ a forradalom második szakaszában.* = *Új Látóhatár* 10 (18) (1967) 5. 423–433.
- Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Bp., Móra, 1993. 326, [2] p.
- Jussunk – 1956. Visszaemlékezések, interjúk, archív dokumentumok.* Összeállította Molnár Zsuzsanna. Bp., Tarsoly, 2004. 208 p.
- Király Béla: *Honvédségből néphadsereg.* Bp., CO-NEXUS Print-teR Kft., 1989. 319 p.
- Dr. Kiss Tamás: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége 1956 – Szeged.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. 223 p. (Szemtanú. F fiatalok mint a történelem szereplői II.)
- Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan.* Bp., Bibliotéka, 1989. 291 p.
- Kosztolánczy Tibor visszaemlékezése. Kézirat, 1996. A szerző birtokában.
- Lipták Béla: *35 nap. A Testament of Revolution 1956.* Bp., BBS-INFO Kft., 2003. 224 p.

- Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban.* Szerk. Osváth Zsolt, Zsidi Vilmos. Bp., Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség, 2007. 407 p. (A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.)
- Nacsa János: *Az „ügynevezett” nemzetőrök visszaemlékezései.* Kézirat, 2012. A szerző birtokában.
- Némethné Dikán Nóra–Szabó Róbert–Vida István: Egyetemisták és főiskolások követelései 1956 októberében. = *Múltunk* 48 (2003) 4. 280–333.
- Ötvenhat októbere és a hatalom.* Szerk. Horváth Julianna, Ripp Zoltán. Bp., Napvilág, 1997. 324 p.
- Paál Tamás: *„56” ritkán emlegetett részlete. Ungvár város 1. sz. börtön a Kárpátokon túli területen.* Bp., A szerző kiadása, 2013. 160 p.
- Pogány Mária: *Amiről kevés szó esett... [I]–IV. Adalékok a Budapesti Műszaki Egyetem 1956. októberi eseményeihez.* Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1992., 1993., 1995., 1996. 82, 71, 54, 104 p.
- Varga László: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23.–november 9.* Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. (Századvég füzetek 3.) 507 p.
- Visszaemlékezések 1956.* Szerk. és az előszót írta Berecz János. Bp., Zrínyi Katonai Kiadó, 1986. 371 p.

Feldolgozások

- A bölcsészkar az 1956-os forradalomban. Az 1992. november 25-én tartott tudományos konferencián elhangzott előadások.* Szerk. Vadász Sándor. Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1994. [2], 126 p.
- A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. 689 p. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.)
- A Budapesti Műszaki Egyetem élete a számok tükrében.* Bp., BME Műszaki Főigazgatóság, 1976.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története I–III.* A szerkesztőbizottság elnöke Nemes Dezső. Bp., Kossuth, 1976. 674, [9] p.
- A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Intézménytörténeti tanulmányok.* Szerk. Cseh Gergő Bendegúz, Okváth Imre. Bp., ÁBTL, L'Harmattan, 2013. 576 p. (Közelmúltunk hagyatéka.)
- A Műegyetem története 1782–1967. I–VIII.* Szerkesztette dr. Héberger Károly. Kézirat, Bp., 1979. Az egyetem története a felszabadulástól a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséig 1945–1967. Írta: dr. Héberger Károly. V. kötet 1094–1374. p. VI. kötet 1375–1610. p.
- „A néppel tűzön-vízen át!” Nemzetőrjelvény. Tudományos konferencia a nemzetőrsegről, 2009.* Szerk. Bokodi-Oláh Gergely. Bp., Az 1956-os Nemzetőrség Hagyományápoló Tanácsa, 2009. 90 p.
- A vidék forradalma, 1956. I–II.* Szerk. Szakolczai Attila, Á. Varga László. Bp., 1956-os Intézet, Budapest Főváros Levéltára, 2003., 2006. 426, 469 p.
- Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja 1947. szeptember 16.–1949. április 12.* Főszerk. Marelyin Kiss József, Vida István. Bp., Magyar Országgyűlés, 2005. 747, [2] p.
- Az ellenforradalom napjai a műszaki egyetemeken.* = *Jövő Mérnöke*, 1958. október 6., 13., 20., 27., november 3., 10., 17., 24., december 1., 8., 15., 1959. január 5., 12., 19., 26., február 2.

- Az igazság a Nagy Imre-ügyben.* Az Európai Petőfi Kör (Bruxelles) által 1959-ben megjelentetett kötet hasonmás kiadása. Előszó: Kende Péter, jegyzetek: Hegedűs B. András, Varga László. Bp., Századvég, Nyilvánosság Klub, 1989. X, 204 p. (Századvég füzetek 2.)
- Balogh Sándor–Birta István–Izsák Lajos–Jakab Sándor–Korom Mihály–Simon Péter: *A magyar népi demokrácia története 1944–1962.* Bp., Kossuth, 1978. 382 p.
- Beck Tibor–Germuska Pál: *Forradalom a bölcsészkaron.* Bp., 1956-os Intézet, 1997. 240 p.
- Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956.* Bp., Kossuth, 1969. 169 p. 2., bőv., jav. kiad. 1981. 187 p. 3., bőv., jav. kiad. 1986. 160 p.
- Berecz János–Pósa Zoltán: Az egyetemisták és szervezeteik 1956–57-ben. = *Ifjúsági Szemle*, 1982/1. 55–58.
- Beszélő évek 1957–1968. Kádár-korszak története I. rész.* Szerk. Révész Sándor. Bp., Beszélő, 2000. 621, [31] p.
- Borsodi Csaba: Forradalom az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1956-ban. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 8–70.
- Budapest kapujában. A XI. kerület krónikája.* Főszerk. Máté György. Bp., XI. Kerületi Tanács, 1975. 279, [1] p.
- Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. Millenniumi Évkönyv.* Szerk. és a bevezetőt írta Kiss Márton. Bp., Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2000. 264 p.
- Dent, Bob: *Budapest, 1956. A dráma színterei.* Bp., Európa, 2006. 403, [1] p.
- Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben.* I–IV. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n. 63, 157, [2], 144, 131 p.
- Ellenforradalom Magyarországon 1956. Tanulmányok I.* Bp., Kossuth, 1958. 307 p.
- Eörsi László: A bölcsészkar és a műegyetemi nemzetőrség. = „*Mi, szegediek megtettük az első lépést...*” *Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján.* Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 73–76.
- Eörsi László: A budai műegyetemi és a pesti bölcsészkar nemzetőrségeinek a megalakulása. = *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 4. 424–426.
- Eörsi László: A budapesti egyetemek nemzetőrsége. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 243–272.
- Eörsi László: *A Széna tériek 1956.* Bp., 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2004. 369 p.
- Eörsi László: Fegyveres ellenállás 1956 novemberében a Széna tér körzetében. = *Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció.* Szerk. Kötél Emőke, Rainer M. János. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2013. (Bibliotheca Scientiae & Artis 4.) 31–39.
- Eörsi László: *Köztársaság tér 1956.* Bp., 1956-os Intézet, 2006. 224 p.
- 1956.* Szerk. Szakolczai Attila. Bp., Osiris, 2006. 797 p. (Nemzet és emlékezet.)
- Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 418 p.
- 1956. Egyetemisták a forradalomban.* Szerk. András Sándor et al. Bp., Littera Nova, 75, [3] p.
- 1956 emlékezete. [Összeállítás a 2001. október 15–16-i Emlékezők, emlékeztetők, felejtők – 1956 négy és fél évtized távlatából c. konferencia előadásából.] = *Évkönyv* 10 (2002).
- Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 191–283.

- 1956 enciklopédiája. A magyar forradalom és szabadságharc 1956. október 6.–december 12.* Bp., 1956-os Intézet, 1999. (Európa közepén – Magyarország a jelenkorban. Az 1956-os Intézet történeti CD-ROM sorozata 1.)
- 1956 kézikönyve. 1. Kronológia 2. Bibliográfia 3. Megtorlás és emlékezés.* Főszerk. Hegedüs B. András. Bp., 1956-os Intézet, 1996. 433, 309, 389 p.
- 1956-ról szóló bibliográfia.* Összeáll.: Györi László.
http://www.rev.hu/portal/page/portal/rev/bibliografia/tartalom_56 (2014. március 6.)
- Farkas Csaba: A MEFESZ megalakítása Szegeden. = „*Mi, szegediek megtettük az első lépést...*” *Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján.* Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 17–22.
- Farkas Csaba: Szegedi egyetemisták a forradalomban. = *Vidéki diákmozgalmak 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, 2004. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések III.) 9–40.
- Id. Frivaldszky János: *Ötvenhat lelke.* Bp., Kairosz, 2008. 233 p.
- Frivaldszky János: *Ötvenhat műegyetemistái. Ének a lyukas zászlóról. Történet dokumentumokban.* Pomáz, Kráter, 2006. 211 p.
- Id. Frivaldszky János: *A Műegyetem nemzetőrparancsnoka Marián István.* Bp., Logod Bt., 2013. 162 p.
- Id. Frivaldszky János: A Műegyetem ötvenhatos hősi halottjai. = *Hadtörténelmi Közlemények* 123 (2010) 3. 663–678.
- Gati, Charles: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom.* Bp., Osiris, 254 p.
- Geréb Sándor–Hajdú Pál: *Az ellenforradalom utóvédharca. 1956. november–1957. március.* Bp., Kossuth, 1986. 232 p.
- Gergely Ferenc: *KISZ. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957–1989.* Bp., Holnap., 2008. 241, [1] p.
- Gervai András: *Fedőneve „szocializmus. Művészek, ügynökök, titkosszolgák.* Pécs, Jelenkor, 2011. 400 p.
- Gosztonyi Péter: *Föltámadott a tenger... 1956. A magyar október története. 3., bőv. és átdolgozott kiad.* Bp., Népszava, 1989. 261 p.
- Gyáni Gábor: A forradalom társadalomtörténeti paradoxonja. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 87–104.
- Gyáni Gábor: Emlékezés és oral history. = Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Bp., Napvilág, 2000. 128–145.
- Gyarmat György: A robbanást gerjesztő motívumok Magyarországon 1956 őszén. = *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 4. 399–405.
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Bp., ÁBTL, Rubicon, 2011. 528 p.
- Gyarmati György: *Március hatalma. A hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből.* Bp., Paginárium, 1998. 230, [1] p.
- Havasi [Fellegi] Tamás–Herczeg [Nemes] János–Kerek [Kalmár] György: *A rádió ostroma. 1956. október 23.* Bp., Kossuth, 1957. 95 p.
- Hegedüs B. András: *Azon a kedden. Válogatott írások (1989–1999).* Bp., Beszélő, 2000. 440 p.
- Hegedüs B. András: Petőfi Kör – a reformmozgalom fóruma. = *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján I. Két közgazdasági vita.* Szerk., a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta Hegedüs B. András, Rainer M. János. Bp., Kelenföld Kiadó, ELTE, 1989. (Politikatudományi füzetek.) 9–32.

- Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Bp., Kossuth, 1967. 311 p. 2., jav. kiad. 1967. 318, [2] p. 3., jav. kiad. 1976. 318, [2] p.
- Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Drámai napok. 1956. október 23.–november 4.* Bp., Kossuth, 1986. 424 p.
- Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Hidegháború Magyarország ellen/1956.* Bp., Kossuth, 1982. 354 p.
- Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája.* Bp., Akadémiai, 2003. 482 p.
- Horváth Miklós: A nemzetőrség megalakulásának körülményei és tevékenysége november 4-ig. = „Tizenhárom nap, amely...” *Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc történetéből.* Szerk. Horváth Miklós. Bp., Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2003. 145–164.
- Horváth Miklós: Katonai tanintézetek és katonai tanszékek a forradalomban. = *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 4. 406–414.
- Horváth Miklós–Tulipán Éva: *In memoriam 1956.* Bp., Zrínyi, 2006. 366, [2] p.
- Horváth Sándor: 1956 történetírása a rendszerváltás óta. = *Évkönyv* 10 (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 215–224.
- Horváth Sándor: Muszáj interjúzni? Az oral history mint nyilvános és/vagy szakszerű történelem. = *Forrás* 43 (2011) 7–8. 21–38.
- Horváth Sándor: Kollektív térhasználat és városi térhasználat 1956-ban. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 116–136.
- Jancsák Csaba: A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője – a szegedi MEFESZ. = „Mi, szegediek megtettük az első lépést...” *Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján.* Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 23–35.
- Kahler Frigyes–M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban, a fordulat napja, ismét sortűzek, a Nagy per.* Bp., Kortárs, Püski, 1997. 343 p.
- Kende Péter: 1956 historiográfiája az emigrációban (1956–1989). = *Évkönyv* 10 (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 201–204.
- Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985.* Szerk. Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József. Bp., Akadémiai, 1988. 685 p.
- Kőrösi Zsuzsanna–Molnár Adrienne: *Titokkal a lelkemben éltem. Az ötvenhatos elitéltek gyermekeinek sorsa.* Bp., 1956-os Intézet, 2000. 269 p.
- Kövér György: Írott orális történelem. = *Forrás* 43 (2011) 7–8. 176–191.
- Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957.* Bp., 1956-os Intézet, 1998. 405 p.
- Krónika, 1956.* Főszerk. Izsák Lajos. Bp., Kossuth, Tekintet Alapítvány, 2006. 256 p.
- Ladányi Andor: *Felsőoktatási politika 1949–1958.* Bp., Kossuth, 1986. 233 p. (Négy évtized 9.)
- Ladányi Andor: *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások. A felsőoktatás útja a felszabadulás után.* Bp., Tankönyvkiadó–Oktatáskutató Intézet, 1989. 431 p.
- Lomax, Bill: A magyar forradalom irodalma. = *Kisebbségkutatás* 2006. 3. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2006_03/cikk_nyomtatás.php?id=1413 (2014. március 3.) Eredetileg megjelent: *Magyar Füzetek* 9–10., 1981. 217–241.
- Lomax, Bill: *Magyarország 1956-ban.* Fordította és kiegészítette Krassó György. Párizs, Magyar Füzetek, 1982. 239 p.
- Lovas Márton: *Mi történt Budapesten október 23-tól november 4-ig?* Bp., Kossuth, 1957. 155 p.
- Majtényi György: *A tudomány lajtorjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után.* Bp., Magyar Országos Levéltár, Gondolat, 2005. 266 p.

- Marjanucz László: Ifjúság és forradalom. A történetírás feladatai. = „*Mi, szegediek megtettük az első lépést...*” Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján. Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 5–9.
- Mécs Imre: Alulról jövő és spontán mozgalmak a forradalomban. = *Ötvenhatról nyolcvanhatban. Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című 1986. december 5–6-án Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve*. Szerk. Hegedűs B. András. Bp., Századvég, 1956-os Intézet, 1992. 129–145.
- Mécs Imre: *Napirend után. Nem szűnt meg a szabadságharc november 4-e után*. Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2006. 334 p.
- Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. Bp., Bibliotéka, 1989. 380 p.
- „*Mi, szegediek megtettük az első lépést...*” Konferencia a MEFESZ megalakulásának 50. évfordulóján. Szeged, 2006. október 17–18. Szerk.: Bencsik Péter. Szeged, Universitas Szeged Kiadó, 2008. 143 p.
- Mihalcsó Miklós: *Az ellenforradalmi események a Budapesti Műszaki Egyetemen és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség helyi szervezetének megalakulása és kezdeti tevékenysége, Budapest, 1956. október–1957. október*. Kézirat, 1971.
- Molnár János: *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. A polgári magyarázatok bírálata*. Bp., Akadémiai, 1967. 266 p.
- Molnár Miklós: *Egy vereség diadala. A forradalom története*. Bp., Educatio, 1991. 276 p.
- Molnár Miklós–Nagy László: *Reformátor vagy forradalmár volt-e Nagy Imre?* Párizs, Magyar Füzetek, 1983. 163, [4] p. (Adalékok az újabbkori magyar történelemhez 2.)
- Nagy Imre és büntársai ellenforradalmi összeesküvése*. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatási Hivatala. Bp., é. n. 159, [1] p.
- Németh József: *Értelmiség és konszolidáció 1956–1962*. Bp., Kossuth, 1988. 196 p. (Négy évtized 17.)
- Ötvenhat az ötvenedikén. Kritikai szemle a magyar forradalom félévszázados évfordulójára megjelent művekből. [Az 1956-os Intézet összeállítása.]
<http://www.rev.hu/reviews/f?p=101:1:2777385651555997> (2014. március 6.)
- Ötvenhatról nyolcvanhatban. Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című 1986. december 5–6-án Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve*. Szerk. Hegedűs B. András. Bp., Századvég, 1956-os Intézet, 1992. 334 p.
- Palasik Mária: A forradalom a Műegyetemen. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 71–110.
- Palasik Mária: A forradalom előestéi a Műegyetemen. = *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 4. 425–423.
- Papp István: A párttag, a munkásőr és a rezidens. Az állambiztonsági munka különleges formái. = *Kommentár* 2009. 3. 37–44.
- Pótyó János: 1956 az Akadémián. = *Történelmi Szemle* 48 (2006) 1–2. 53–90.
- Pócz Erzsébet: *Kronológiai előtanulmány a Budapesti Műszaki Egyetem 1956-os történetének feldolgozásához*. Bp., Műegyetem 1956 Alapítvány, 1996. 96 p.
- Rainer M. János: Az 1956-os forradalom jelentésváltozatai – az 50. évfordulón túl. Esemény és struktúra. = *Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció*. Szerk. Kötél Emőke, Rainer M. János. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat, 2013. (Bibliotheca Scientiae & Artis 4.) 107–117.
- Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom ötvenedik évfordulója*.
<http://www.rev.hu/reviews/f?p=101:12:5730014843963060::NO:::YES#OHAFooter17>
(2014. március 6.)

- Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958.* Bp., 1956-os Intézet, 1999. 486 p.
- Ripp Zoltán: 1956 emlékezete és az MSZMP. = *Évkönyv 10* (2002). Magyarország a jelenkorban. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2002. 233–250.
- Ripp Zoltán: *1956. Forradalom és szabadságharc Magyarországon.* Bp., Korona, 2002. 366 p.
- Ripp Zoltán: Problémák, hiányok és nézetkülönbségek 1956 történetírásában. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 38–47.
- Ríz Ádám: *A Budapesti Műszaki Egyetem útja a II. világháború végétől az 1956-os forradalomig.* ELTE BTK szakdolgozat, 1997.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Bp., Osiris, 1999. 662 p.
- Simándi Irén: Paraszti ifjúsági szervezetek (EPOSZ) 1956-ban. = *Szabolcs-Szatmár-beregi Szemle* 41 (2006) 4. 465–474.
- Sólyom József–Zeke Ferenc: *Harcban az ellenforradalommal.* Bp., Móra, 1957. 161 p.
- Standeisky Éva: *Népuralom ötvenhatban.* Bp., Pozsony, 1956-os Intézet, Kalligram, 2010. 597 p.
- Standeisky Éva: Tétova újraértelmezések. Magyarország második világháborút követő éveit a rendszerváltás utáni történetírásban. = *Tudomány és ideológia között. Tanulmányok az 1945 utáni történetírásról.* Szerk. Erős Vilmos, Takács Ádám. Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2012. (Talentum sorozat 13.) 134–146.
- Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc.* Bp., 1956-os Intézet, 2001. 434 p.
- Szenes Iván: *A Kommunista Párt újjászervezése Magyarországon 1956–1957.* Bp., Kossuth, 1976. 255 p.
- Takács Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után. = *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban.* Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, Gondolat, 2009. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.) 291–331.
- Takács Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai. = *BUKSZ Budapesti Könyvszemle* 20 (2008) 4. 353–362.
- Takács Tibor: Történész a kihallgatósobában 1. = *Betekintő* 2010. 2. http://www.betekinto.hu/2010_2_takacs (2014. március 11.)
- Takács Tibor: Történész a kihallgatósobában 2. Az emlékezet visszavág. = *Betekintő* 2010. 4. <http://www.betekinto.hu/en/node/25> (2014. március 11.)
- Tóth Eszter Zsófia: Klió és az oral history. = *Múltunk* 45 (2000) 3. 165–177.
- Tóth Eszter Zsófia: Munkások és munkásnők ötvenhatos megéléstörténetei. = *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok.* Szerk. Gyáni Gábor, Rainer M. János. Bp., 1956-os Intézet, 2007. 388–404.
- Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956.* Szerk.: Gyarmati György, Palasik Mária. Bp., ÁBTL, L'Harmattan, 2013. 506 p.
- Ungváry Krisztián: Konzolidáció és megtorlás az ELTE Bölcsészkarán. (Az 1956 utáni konzolidáció és megtorlás történetéhez.) = *Valóság* 37 (1994) 1. 72–86.
- Ungváry Rudolf: *Utána néma csönd. A miskolci egyetem 1956-os diákszemélyisége története.* Bp., Történelmi Igazságtétel Bizottság, 1956-os Intézet, 1991. 244 p.
- Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Bp., Osiris, 2002. 389 p.
- Várallyay Gyula: „Tanulmányúton.” *Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után.* Bp., Századvég–1956-os Intézet, 1992. 338 p.

- Várallyay Gyula: *Tévúton. Ügynökök az ötvenhatos diákmozgalomban Nyugaton*. Bp., 1956-os Intézet, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, L'Harmattan, 2011. 231 p.
- Varga László: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Bp., Cserépfalvi, Budapest Főváros Levéltára, 1994.
- Varga László: Légüres tér, avagy mi volt 1956? = *Múltunk* 51 (2006) 4. 125–133.
- Viczián János: *Magyar egyetemek és főiskolák földrajzi és intézményi mutatója. Segédlet a Révai új nagylexikona készítőinek 2.* Kézirat, [1990].
- Vidéki diákmozgalmak 1956-ban*. Szerk. Némethné Dikán Nóra, Szabó Róbert, Vida István. Bp., Nagy Imre Alapítvány, 2004. 458 p. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések III.)

Rövidítések

ÁBTL	Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
agit.-prop.	agitációs és propaganda
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
ÁVO	Államvédelmi Osztály
BM	Belügyminisztérium
BME	Budapesti Műszaki Egyetem/Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (2000–)
böv.	bővített
Bp.	Budapest
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
ÉKME	Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
ÉME	Építőipari Műszaki Egyetem
é. n.	[kiadási] év nélkül
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
et al.	et alii
Ft	forint
HM	Honvédelmi Minisztérium
i. m.	idézett mű
jav.	javított
KB	központi bizottság
kb.	körülbelül
kiad.	kiadás
KISZ	(Magyar) Kommunista Ifjúsági Szövetség
KK	költségvetésen kívüli
KV	központi vezetőség
l.	lásd
Mahart	Magyar Hajózási Részvénytársaság
MAORT	Magyar–Amerikai Olajipari Részvénytársaság
MÁVAG	Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak Rt.
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ	Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (1945–1948), Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete (1948–1950), Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (1956)
MKP	Magyar Kommunista Párt
MOL	Magyar Nemzeti Levéltár/Országos Levéltár
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Nékosz	Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
OHA	Oral History Archívum
p.	pagina
PB	politikai bizottság
sz.	szám, számú
sz. n.	szám nélkül
SZB	szakszervezeti bizottság
SZDP	Szociáldemokrata Párt
szerk.	szerkesztő

SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
TMB	Tudományos Minősítő Bizottság
TÜK	titkos ügykezelésű
uo.	ugyanott
VB	végrehajtó bizottság
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium
vö.	vesd össze